ISSN 2304-5809

Молодий Вчений

6 (21)
2015

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 6 (21) червень, 2015 р.

Частина 2

Члени редакційної колегії журналу:

Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глущенко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Лебєдєва Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Шерман Михайло Ісаакович – доктор педагогічних наук (Україна)
Шипота Галина Євгенівна – кандидат педагогічних наук (Україна)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці «КіберЛенінка»,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.
видане Державною реєстраційною службою України

На обкладинці зображений один із символів медицини – чаша, навколо якої обвивається змія. Цей символ пов'язаний з Авіценною, який в лікуванні застосовував отруту змій, і давньогрецькою богинею здоров'я Гігієєю, яку зображували з чашею в руках, з якої вона годує змію. Кожного року в третю неділю червня в Україні святкують День медичного працівника – професійне свято працівників галузі охорони здоров'я України. День медичного працівника традиційно святкується в нашій країні як свято людей, які присвятили себе шляхетній справі – збереження життя та здоров'я співгромадян. Сьогодні, як і в усі часи, професія медика є однією з найблагородніших та найвідповідальніших. Саме людям в білих халатах випали честь і обов'язок зберігати, захищати, підтримувати і повертати безцінний дар – життя.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2015
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2015

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Кам'янецька О.В.
Перспективи розвитку експортного потенціалу ринку озброєнь України 8
Крупська Н.Є., Зубова Ю.А.
Теоретико-методичні засади управління позиковим капіталом підприємства 12
Кузнєцова Л.В., Камбур Ю.В.
Оцінка ефекту процесів злиття та поглинання у банківській системі України на сучасному етапі 17
Курбацкая Л.Н., Донских А.С.
Влияние бенчмаркинга на повышение конкурентоспособности аграрных предприятий 21
Ликун Н.В.
Стратегія інноваційного розвитку підприємств нафтопереробної галузі 24
Лісковець С.В.
Програмно-інформаційне забезпечення організації контролінгу аграрних підприємств 27
Мельничук Н.Ю.
Сучасний підхід щодо класифікації контролю 31
Москвіченко І.М., Стаднік В.Г.
Методи розрахунку оцінки якості діяльності підприємств транспортних послуг на прикладі транспортно-експедиторської компанії 35
Оснач О.В.
Концептуальні засади державного регулювання діяльності туристичних підприємств в умовах конкурентного середовища 39
Пеньковський В.С.
Державне регулювання розвитку сільського зеленого туризму з метою диверсифікації підприємницької діяльності 43
Пеньковський С.В.
Механізми державного регулювання соціально-трудових відносин на підприємствах України 46
Поліщук О.А., Кифик І.І.
Інвестиційна привабливість України та шляхи її поліпшення в сучасних умовах 49
Руснак А.В.
Формування інвестиційної моделі сталого розвитку сільських територій регіонів України 53
Sieriebriak K.I.
Information system of the enterprise: the approaches, components, constituents, elements 57
Сова В.В.
Інтегровані маркетингові комунікації підприємств торгівлі України 60
Сокур М.І., Гриценко Д.С.
Застосування методів заохочення для мотивації персоналу 65
Сорочан В.О.
Кластерна модель розвитку промислового туризму 69
Тафінцева Н.С.
Вплив податкової реформи на місцеві податки і збори на прикладі регіонального бюджету міста Ірпінь за 2010-2014 роки та І квартал 2015 року 72
Телешевська С.М.
Комплексна методика оцінки рівня сталого розвитку підприємств 78
Тимченко Л.В.
Напрями удосконалення організації бухгалтерського обліку та складання звітності в бюджетних установах 82
Циганюк Н.Є., Салівончик О.М., Сидорук С.В.
Стратегічні орієнтири регіонального логістичного маркетингу на прикладі Шацького національного природного парку 85
Яценко І.М.
Проблеми та перспективи здійснення корпоративної соціальної відповідальності бізнесових підприємницьких структур в Україні 89

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Нестерова М.А.
Методологические модели когнитивистики: методологическое сознание и стиль научного мышления 94

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Кивенко И.А.
Речевой акт благодарности как коммуникативная тактика позитивной и негативной вежливости 98
Шкворченко Н.М.
Просодичний портрет бізнес-леді 102
Юзьвяк О.О.
Національно-культурна специфіка зоонімів на прикладах фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов 105

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

Блажевич И.В.
Польское национальное меньшинство в Словакии и культурная деятельность общественных организаций 110
Ляшенко Д.А.
Механизм математико-картографического моделирования внешнеэкономической деятельности 114

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Денисенко Ю.М.
Роль Уповноваженого Президента України з прав дитини у забезпеченні прав та законних інтересів малолітніх: адміністративно-правовий аспект 120

Дмитрук І.М.
Правове регулювання інформаційної безпеки в Україні...123
Єрьоменко І.В.
Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю..126
Кучер Т.М.
Ментальне оброблення доказів як етап процесу доведення у цивілістичному процесі.............................131
Лук'яненко Ю.В.
Щодо сутності затримання особи за кримінальним процесуальним законодавством України..............................135

CONTENTS

ECONOMIC SCIENCES

Kamianetska O.V.
Prospects of development of export potential of Ukraine's arms market ... 8

Krupska N.Ye., Zubova Yu.A.
Theoretical and methodological bases of borrowed capital management at enterprise ... 12

Kuznietsova L.V., Kambur Yu.V.
Assessment of the effect of mergers and acquisitions in the banking system of Ukraine at the present stage ... 17

Kurbatska L.M., Donskykh A.S.
The impact of benchmarking to improve the competitiveness of agricultural enterprises ... 21

Lykun N.V.
Strategy of innovative development of oil refining enterprises ... 24

Liskovets S.V.
Software and information support of controlling at agricultural enterprises ... 27

Melnychuk N.Yu.
A contemporary approach to the control classification ... 31

Moskvichenko I.M., Stadnik V.G.
Calculation methods of quality assessment of the enterprises of transport services activity on the example of trnsport-forwrding company ... 35

Osnach O.V.
Conceptual bases of state regulation of tourism enterprises in a competitive environment ... 39

Penkovskyi V.S.
State regulation of development of rural green tourism in order to diversify its business activities ... 43

Penkovskyi S.V.
Mechanisms of state regulation of social and labour relations at enterprises of Ukraine ... 46

Polishchuk O.A., Kyfyk I.I.
Investment attractiveness of Ukraine and ways of its improvement in modern conditions ... 49

Rusnak A.V.
The formation of the investment model of sustainable development of rural territories of the regions of Ukraine ... 53

Sieriebriak K.I.
Information system of the enterprise: the approaches, components, constituents, elements ... 57

Sova V.V.
Integrated marketing communications of trade enterprises of Ukraine ... 60

Sokur M.I., Hrytsenko D.S.
The application of incentive methods for motivation of staff ... 65

Sorochan V.O.
Cluster model of industrial tourism development ... 69

Tafintseva N.S.
The impact of tax reform on local taxes and dues based on the example of regional budget of Irpin or 2010-2014 and the first quarter of 2015 ... 72

Teleshevska S.M.
Complex technique of assessment of the level of sustainable development of enterprise ... 78

Tymchenko L.V.
Areas of improvement of accounting and reporting in budgetary institytions ... 82

Tsyhaniuk N.Ye., Salivonchyk O.M., Sydoruk S.V.
Strategic guidelines of regional logistics marketing based on the example of Shatsky National Natural Park ... 85

Yatsenko I.M.
Problems and prospects of implementation of corporate social responsibility of business structures in Ukraine ... 89

PHILOSOPHICAL SCIENCES

Nesterova M.A.
Methodological model of cognitive science: methodological consciousness and style of scientific thinking ... 94

PHILOLOGICAL SCIENCES

Kivenko I.O.
Gratitude speech act as the communicative tactics of positive and negative politeness ... 98

Shkvorchenko N.N.
Prosodic portrait of a business lady ... 102

Yuzviak O.O.
National and cultural specifics of zoonyms based on the examples of phraseology units of the Ukrainian, English and French languages ... 105

GEOGRAPHICAL SCIENCES

Blazhevich I.V.
Polish minority in Slovakia and cultural activities of public organizations ... 110

Liashenko D.O.
Mathematical and cartographic foreign trade modelling mechanism ... 114

LAW SCIENCES

Denysenko Yu.M.
The role of the authorized representative of the President of Ukraine for children's rights (ombudsman) in securing rights and legitimate interests of minors: administrative and legal aspect 120

Dmytruk I.M.
Legal regulation of information security in Ukraine 123

Yeromenko I.V.
Prosecutorial supervision of the observance of laws in the execution of punishment in the form disqualification to hold certain positions or engage in certain activities 126

Kucher T.M.
Mental processing of the evidence as a stage of the process of prooving in civil procedure 131

Lukianenko Yu.V.
On the essence of apprehending a person for criminal procedural law of Ukraine 135

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 339.727.22:335.02

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РИНКУ ОЗБРОЄНЬ УКРАЇНИ

Кам'янецька О.В.
Київський національний торговельно-економічний університет

В статті досліджено стан та перспективи розвитку експортного потенціалу ринку озброєнь України. Проаналізовано світові тенденції розвитку ринку озброєнь: основні світові експортери та імпортери, та місце України в цьому рейтингу. Представлені найбільші стратегічні партнери України у купівлі зброї та перспективи подальшої співпраці з ними. Зазначено основні конкурентоздатні товарні позиції оборонно-промислового комплексу України. Визначені подальші перспективи та складнощі у розвитку експортного потенціалу ринку озброєнь України.
Ключові слова: ринок озброєнь, оборонно-промисловий комплекс, експортний потенціал, експортер, імпортер, військовий конфлікт.

Постановка проблеми. Стрімка зміна геополітичної ситуації в світі на початку XXI ст., поява нових центрів сили, кожний з яких має власні економічні, політичні та інші інтереси, призводить до зростання напруження у відносинах між країнами, загострення військових конфліктів та появі нових. На сьогодні все більше відслідковується тенденція до нарощування військової потужності в багатьох країнах світу, постійне підвищення військового потенціалу країн-лідерів у виробництві зброї та збільшення імпорту зброї серед країн-споживачів. Україна, маючи потужну військово-промислову базу також знаходиться у цьому векторі, та незважаючи на внутрішні потреби в озброєнні, все ще залишається в лідерах серед країн-експортерів зброї в світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окрім внутрішнього споживання, Україні необхідно зберегти свої позиції і як країни-експортера зброї, оскільки галузь ОПК залишилась чи ні однією в економіці України дійсно конкурентоздатною на світовому ринку. В дзеркалі сучасного військового конфлікту на території України та реальної загрози суверенітету країни, питання розвитку ОПК гостро постало не тільки перед урядом країни, але й науковцями та практиками. Серед них суттєвий внесок у вирішення зазначеного питання зробили такі діячі, як О. Мельник, М. Сунгуровський, П. Скурський, В. Бардак, В. Буренок, В. Горбулін, О. Свергунов та інші. Однак ця проблематика потребує актуального дослідження та комплексності розгляду, що є передумовою представленого дослідження.

Метою статті є дослідження стану та перспектив розвитку експортного потенціалу ринку озброєнь України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оборонно-промисловий комплекс щорічно забезпечує експортні надходження від продажу продукції в США – 10,0–12,0 млрд. дол. США, в Російській Федерацій – 6,0 млрд. дол. США, в Франції – 2,0–3,0 млрд. дол. США, у Великобританії – 4,0–5,0 млрд дол. США, у Німеччині – 0–4,0 млрд. дол. США, в Україні – 0,5–1,2 млрд. дол. США.

За даними досліджень міжнародної організації «Стокгольмський інститут дослідження проблем миру» (SIPRI) у 2013 році витрати на озброєння у світі склали 1,75 трлн. дол. США [8]. Слід зазначити, що в розвинених країнах витрати на озброєння постійно зменшуються, в той час як у більшості країн, що розвиваються, вони збільшуються, що і дає загальне світове зростання. На кінець 2013 р. лідерами в отриманні озброєнь серед регіонів були Азія і Океанія (47% світового імпорту) та Близький Схід (19%). Імпорт озброєнь європейськими країнами зменшився на 25% та склав 21% [1].

Статистичні дані підтверджують, що країни, які розвиваються останніми роками постійно нарощують свій військовий потенціал (табл. 1) [8].

Є країни, які паралельно акцентують увагу і на імпорті і на експорті зброї (США, Південна Корея), що пояснюється розвитком міжнародної кооперації при виробництві цієї продукції.

Особливо зростання експорту зброї за останнє десятиріччя помітне у Китаї, Україні, Іспанії та Ізраїлі.

Таблиця 1
Розподіл світового ринку озброєнь за експортерами та імпортерами (2004-2008 рр. 2009-2013 рр.)

Країни	Частка ринку у 2004-2008 роки, %	Частка ринку у 2009-2013 роки, %	Основні покупці
США	30	29	Австралія, Південна Корея, ОАЕ
Росія	24	27	Індія, Китай, Алжир
Німеччина	10	7	США, Греція, Ізраїль
Китай	2	6	Пакистан, Бангладеш, М'янма
Франція	9	5	Китай, Марокко, Сінгапур
Великобританія	4	4	Саудівська Аравія, США, Індія
Іспанія	2	3	Норвегія, Австралія, Венесуела
Україна	2	3	Китай, Пакистан, Росія
Італія	2	3	Індія, ОАЕ, США
Ізраїль	2	2	Індія, Туреччина, Колумбія

Серед імпортерів, найбільші обсяги представлені переважно країнами, що розвиваються (табл. 3).

Найбільші імпортери (Індія, Саудівська Аравія) постійно нарощують закупівлю озброєнь, в той час як інші (наприклад, Китай) навпаки – зменшують, інтенсивно розвиваючи цю галузь у себе.

Згідно оцінок експортів, у 2009-2013 рр. Продажем озброєнь займались 55 країн, а їх послугами скористались 152 держави. Найбільшу потребу в нарощуванні озброєнь, за оцінками Інституту, все ще мають держави Азійсько-Тихоокеанського регіону – вони займають 47% світового імпорту зброї. Другий за обсягами збуту для експортерів є Близь-

© Кам'янецька О.В., 2015

кий Схід, куди була поставлена п'ята частина (19%) проданої в світі зброї.

Таблиця 2

Найбільші світові експортери зброї, млн. дол. США (ціни 1990-го року)

	Країна	2001 р.	2005 р.	2010 р.	2012 р.
1	США	5908	6700	8641	8760
2	Росія	5896	5134	6039	8003
3	Китай	499	303	1423	1783
4	Україна	700	290	201	1344
5	Німеччина	850	2080	2340	1206
6	Франція	1297	1724	1834	1139
7	Великобританія	1368	1039	1054	863
8	Італія	880	538	806	847
9	Іспанія	7	108	513	720
10	Ізраїль	203	583	503	533

Таблиця 3

Найбільші світові імпортери зброї, млн. дол. США (ціни 1990-го року)

	Країна	2001 р.	2005 р.	2010 р.	2012 р.
1	Індія	911	1036	1810	3337
2	Австралія	364	470	380	1677
3	Південна Корея	1262	686	1821	1131
4	Сінгапур	622	543	1123	1078
5	США	301	501	808	893
6	Алжир	418	156	1518	791
7	Саудівська Аравія	158	332	939	2580
8	Греція	710	389	563	703
9	Китай	2015	3511	1481	559
10	ОАЕ	243	2198	748	493

Третє місце на ринку імпорту зброї належить європейським країнам (15%), які за цей період значно скоротили свою частку.

Експорт зброї в Україні у 2013 році зріс майже до 1,5 млрд. дол.

Порівняння міжнародного ринку зброї у 2005-2009 та 2010-2014 рр. показує, що сумарний обсяг угод постійно зростає [8, 9]. Незважаючи на коливання, які спостерігались протягом цього періоду, за останні п'ять років продажі озброєння збільшились на 16%. При цьому, зростання ринку у 2014 р. (порівняно із попереднім 2013-м) має мені масштаби, ніж у випадку із п'ятирічними періодами. Перше місце за продажами озброєння та техніки за останні 5 років зберігали США. На американську оборону промисловість у 2010-2014 рр. припадало 31% від загального обсягу військових постачань. При цьому за останні років експорт американської зброї зріс на 23% порівняно із попереднім п'ятирічним періодом. На думку експертів, США традиційно використовують військово-технічне співробітництво як інструмент зовнішньої політики та засобу забезпечення міжнародної безпеки, окрім цього експорт допомагає зберегти оборону промисловість в умовах скорочення власних замовлень.

На другому місці в переліку найбільших експортерів залишається Росія, яка займає 27% ринку. За останні 5 років російський експорт зріс на 37%. Третім за обсягами продажів на сьогодні є Китай. Обсяги продажів китайської зброї за 5 років зросли на 143%, що, однак, поки що не дає можливості наздогнати лідерів.

З'явились нові тенденції щодо країн-імпортерів озброєння. Продовжують озброюватись країни Ради співробітництва держав Перської затоки. Сумарні закупівлі шести країн цієї організації за останні 5 років зросли на 71%. Окрім того, на ці держави припадає 54% закупівель, здійснених усіма країнами Близького Сходу. Особливо стрімко зростає військовий імпорт у Саудівську Аравію. Він збільшився майже в чотири рази, завдяки чому Саудівська Аравія посіла друге місце в світовому рейтингу імпортерів зброї. Причиною цього вважається необхідність переозброєння армії через швидке моральне старіння військової техніки, а також новими військовими загрозами в регіоні.

Серед 10 країн-лідерів в закупівлі зброї половина розміщена в Азії. Індія займає перше місце, маючи 15% загальносвітового обсягу закупівель. Китай має 5%, Пакистан 4%, Південна Корея та Сінгапур – по 3%.

У 2013 році Україна зайняла десяте місце в списку найбільших експортерів озброєнь та військової техніки в світі. Військовий експорт країни склав 589 млн. дол. Перше місце в цьому рейтингу зайняла Росія з 8,3 млрд.дол., друге – США із 6,2 млрд. дол., третє – Китай із 1,8 млрд. дол. [8]

Експорт озброєння з України у 2009-2013 рр. Зріс приблизно на 72%. Таким чином, частка України на світовому ринку постачальників зброї зросла до 3% у 2009-2013 рр. Порівняно із 2% у 2004-2008 рр. Та країна змістилась на 8-ій сходинці глобального списку. Ключові споживачі зброї українського виробництва – Китай, куди відправляється п'ята частина (21%) експорту зброї, Пакистан (8%) та Росія (7%) [8].

У період з 2010 по 2014 рр. частка України на глобальному ринку озброєнь також склала 3%. Україна піднялась у 2014 році на одну сходинку, зайнявши 9 місце у світовому рейтингу експортерів зброї [9].

У 2013 р. ДП «Укроборонпром», продав за кордон зброї на суму 1,79 млрд. дол. США. У 2014 році експорт впав через війну у східних регіонах, однак не зупинився зовсім [3].

Основними складовими українського експорту були двигуни АІ-222, які активно постачались до Китаю та ряд інших держав. Окрім того, Україна продавала газові турбіни для військових кораблів Китаю та Індії, фрегати – екваторіальній Гвінеї, ракети для винищувачів МІГ-29 – Чаду, літаки – Хорватії та Мозамбіку. Також Україна продавала броньовані ремонтно-евакуаційні машини, які використовуються для вивозу з поля бою пошкоджених танків та БТР, Азербайджану; бронемашини та танки – Таїланду та Нігерії; протитанкові ракетні установки – Казахстану та неназваній країні у Східній чи Північній Африці.

Зміна протягом останніх років геостратегічного простору та наявність у більшості країн регіону власних програм переозброєння зумовлює необхідність для України мати адекватну зброю стримування.

На сьогодні основні статті закупівлі ОВТ країн, що оточують Україну, спрямовані на посилення стратегічного компонента та збільшення загальних військових потужностей з акцентом на ударні та розвідувальні комплекси; розвиток мобільності та сумісності ОВТ, націленої на забезпечення взаємодії з партнерами військової коаліції; розвиток окремих видів ОВТ в межах військової спеціалізації. Переважна більшість цих країн провела диверсифікацію джерел постачання ОВТ. Так, Польща зробила свій вибір, пов'язаний з американською та

німецькою військовою технікою (закупила в США 48 бойових літаків F-16 C/D, на суму 4,5 млрд дол. США (рішення прийнято у 2008 р.), придбала 10 іспанських військово-транспортних літаків C-295M (фірма-виробник CASA), планує закупити 80 бойових вертольотів на суму 3 млрд дол. США) [7].

Румунія планує закупити 48 американських бойових літаків F-16 на суму 4,5 млрд дол. США (фірма виробник – Lockheed Martin, рішення прийнято у 2008 р.), 4 багатоцільових корвета (період закупівлі – 2010–2012 рр.), 4 мінних тральщиків (період закупівлі – 2010-2012 рр.), придбала 2 британських фрегата, замовила 7 середніх військово-транспортних літаків C-27J «Спартан» на суму 340 млн. дол. США та оголосила про плани закупівлі 31 БТР «Піранія-3С» у Швейцарії (фірма-виробник – Mowag), готується до запуску національного супутника Землі.

Туреччина у 2008 р. заявила про рішення закупити 100 винищувачів F-35JSF (фірма-виробник – Lockheed Martin в кооперації з місцевою компанією TAI), 55 південнокорейських учбово-тренувальних літаків і 10 нових військово-транспортних літаків A-400M. Має програму власної розробки усіх типів безпілотних літальних апаратів та план закупівлі 51 вертольота A129T (компанія-виробник – Augusta/Westland), реалізує програму будівництва 12 легких фрегатів.

До основної продукції, закуповуваної країнами, що оточують Україну, відносяться бойові літаки та вертольоти, кораблі різних типів, безпілотні системи, засоби протиповітряної оборони, радари, високоточні засоби ураження різного базування, легка бронетехніка, військово-транспортна авіація тощо.

Ці країни вважають своїм першочерговим завданням у сфері оборонно-промислової політики організацію заміни або проведення модернізації застарілих літаків і вертольотів, бойових кораблів, зенітно-ракетних комплексів, танків, бойових машин піхоти, бронетранспортерів, які залишилися у них після розпаду СРСР.

Для країн ЦСЄ модернізація ОВТ – це єдиний можливий і доступний шлях створення та розвитку власної оборонної промисловості. З одного боку, здійснюючи модернізацію, вони освоюють і впроваджують нові технології, нову номенклатуру ОВТ, а з другого, розширюючи співробітництво і кооперацію з західними країнами у військово-технічній сфері, вони поступово освоюють західні ринки зброї через своїх партнерів.

На момент отримання незалежності на території України розміщувалось біля 700-750 підприємств оборонної промисловості із загальною кількістю персоналу 1,5 млн. осіб. У виконанні оборонних замовлень приймали участь 140 науково-технічних та науково-виробничих організацій [3].

Списання боргів значній частині оборонних підприємств (біля 1 млрд. дол.) дозволило призупинити стагнацію ряду профільних заводів. Постійне скорочення рівня державного оборонного замовлення призвело до критичної ситуації навіть із забезпеченням внутрішніх потреб української армії у забезпеченні суверенітету країни.

Однак, в Україні все ще залишились зразки продукції військової промисловості, які достойно конкурують на світових ринках. В Україні є передові розробки в суднобудуванні, у виробництві авіатехніки та комплектуючих, радіолокаційного обладнання, засобів ППО, ракетно-артилерійського озброєння та засобів зв'язку, бронетанкової, автомобільної, інженерної та спеціальної техніки. Окрім цього, розроблені системи високоточного ураження, аналогів яким немає у світі. Державне конструкторське бюро «Луч» постачає високоточні боєприпаси, які дозволяють уражати чужу техніку з точністю практично у декілька сантиметрів. Україна також робить суттєвий розвиток у моторобудуванні. Український танковий дизель визнаний найкращим у світі, особливо в умовах спекотного клімату. Україні також вдалось створити лінійку бронетранспортерів різних модифікацій та засобів ураження різного базування, які постачаються в Ірак та Таїланд, авіаційні двигуни, літаки військово-транспортної авіації, літаки спеціального призначення [1, 5].

Військово-технічне співробітництво України з іноземними державами за оцінками досягнутих цифр у 2013 році є рекордним. Основний внесок у розвиток вітчизняного ОПК зроблений підприємствами державного концерну «Укроборонпром», частка якого складає 95% обігу (включаючи експортні операції приватних підприємств, які здійснюються через «Укрспецекспорт» та його дочірні підприємства).

Україна надає продукцію спеціального призначення в декілька десятків країн світу, в основному в країни Африки, Близького Сходу та Азії: Азія – 47%, Африка-23%, СНД-21%, Європа-6%, Америка-3%.

За останні роки, незважаючи на тісні виробничі зв'язки, експорт у Росію та Білорусь постійно знижується, а в контексті військового конфлікту з Росією, на сьогодні він заборонений взагалі [1, 4].

Згідно із даними Державної служби експортного контролю України, у 2013 р. Україна поставила на експорт 111,2 тисяч одиниць різного стрілецького озброєння та 557 одиниць бронетехніки, артилерійських та ракетних установок. За підсумками 2013 р. Українські підприємства передали Судану та Ефіопії 20 та 29 основних бойових танків Т-72 відповідно. Також Судан закупив 22 тис. Гвинтівок та карабінів, один БТР-70 та 14 бойових машин піхоти – БМП-1, 11 122-міліметрових самохідних гаубиць 2С1 «Гвоздика», 80 безвідкатних гармат та 29 протитанкових гранатометів та рушжів. Таїланду були передані 42 бронетранспортера БТР-3Е1/М2/РК/БР, а Іраку – 34 БТР-4/К.

Окрім того, поставки бронетехніки здійснювались в Азербайджан, Польщу та Нігерію. В Нігер та Чад були поставлені два та чотири штурмовика Су-25, а Росії – один гелікоптер Мі-8Т. Судану також були передані десять гаубіц 2С1 «Гвоздика» та Д-30 та 20 бойових машин піхоти БМП-1 [2, 5].

Китай у 2013 році отримав малий десантний корабель на повітряній подушці проекту 958 «Бізон». Однак, слід зазначити, що співробітництво з Китаєм як правило не є довготривалим та з великими замовленнями. Стратегія Китаю при покупці озброєнь типова для роботи в усіх галузях, особливо високотехнологічних: купується мінімально можлива кількість зразків з метою їх подальшого технічного вивчення, копіювання та власного виробництва. 360 одиниць пускових ракетних установок та ракет до них були продані в Індію, а Казахстану – 18 одиниць таких систем.

Питання доцільності та першочерговості використання техніки, яка йде на експорт, в Україні постає одразу, однак слід враховувати й той факт, що скоріше за все контракти на постачання цієї техніки були укладені на початку 2013 року, ще до початку війни, а порушення їх виконання тягне за собою накладання суттєвих штрафів. Окрім того, частина модернізованих танків Т-64А, які були передбачені Демократичній республіці Конго, були передані загонам Нацгвардії. За даними

СІПРІ, Україна постачала у 2014 р. Казахстану та неназваній африканській країні протитанкові ракети Р-2, не дивлячись на те, що це той же самий тип зброї, про який український уряд просить своїх західних партнерів. Окрім цього, Україна має суттєву нестачу бронетехніки та танків, про що свідчить відкладання поставок за вже укладеними контрактами та купівля вже використовуваних бронемашин AT-105 Saxon у Великобританії.

Окрім того, Україна має достатні виробничі потужності для випуску власних версій американської зброї, в якій вона має потребу – від радарів до ракет з функцією самонаведення. У Укроборонпрому є більше сотні заводів, які розміщені поза зоною конфлікту, на яких працює біля 60000 людей. Деякі з цих заводів – сучасні підприємства, які виробляли товар для експорту в Росію (з 2009 по 2013 рр. вона була третім за величиною покупцем товарів українського ОПК, після Китаю та Пакистану) та на десятки інших ринків.

Українській оборонній промисловості потрібні інвестиції та допомога у позбавленні від контрактів з Росією. Більшість заводів – окрім 20, які залишились на захоплених територіях, залишаються дієздатними. Інвестиції в український ОПК мали б і довгостроковий ефект – вони допомогли б відбудові економіки країни.

Підприємства концерну «Укроборонпром» за допомогою групи НАТО за кодифікацією отримали доступ до Головного каталогу Північноатлантичного альянсу з логістики, який допоможе підприємствам українського ОПК вийти на європейський ринок озброєнь та реалізувати стратегію імпортозаміщення.

На сьогодні Україна веде біля 60 проектів зі створення сучасних зразків озброєнь. Їх учасниками є 134 підприємства українського ОПК, включаючи держкомпанію «Укрспецекспорт» та її дочірні підприємства [5].

Україна також суттєво скоротила географію військово-технічного співробітництва.

До найважливіших проектів, які відображують рівень вітчизняних технологій та нові напрямки військово-технічного співробітництва: високоточні засоби ураження (ВЗУ) ДП «ДержККБ «Луч» розробляються та постачаються в Бельгію, спільні розробки ВЗУ «Луч» здійснює із Польщею; нові системи ураження броньованих цілей високоточними боєприпасами «Луч» експортуються до Ізраїлю. Україною був виграний тендер російського виробника на ремонт комплексів ППО С-300 для Казахстану. Влітку 2013 р. був підписаний контракт на ремонт та модернізацію винищувачів МіГ-21 ВПС та ППО Хорватії, який на сьогодні успішно виконаний [1, 3].

Серед розробок, закінчених у 2013 році, слід відмітити 90 та 105 мм гармати з керованою ракетою Falarick та легкий ПТРК «Корсар» (ДП «ДержККБ «Луч»), модернізація учбово-бойового літака Л-39 до версії Л-39М («Одеський авіаремонтний завод»), модернізація літаків Су-25 та Су-27 («МіГремонт»), створення навігаційної апаратури (ДП «Орізон-Навігація») та комплексів оптико-електронної протидії та інше.

В серійне виробництво у 2013 році запущені БМ «Оплот» та танковий двигун ТД-2Е (ДП «Завод ім. В.О. Малишева»), 152-мм керований артилерійське знаряддя «Цветник» (ДП НПК «Прогрес»), десантний корабель на повітряній подушці «Бізон» («ФСК «Море»), швидкісний катер «Конан 750 БР» (ДП «Склопластик») та інш.

В червні 2014 року в Парижі відбулась чергова всесвітня виставка технологій наземної та протиповітряної оборони «Eurosatory-2014». За даними організаторів заходу, було розміщено біля 1500 експонатів зі 59 країн світу, його відвідали більше 1000 офіційних делегацій з 90 країн світу, включаючи організації ЄС та НАТО. Україна була представлена ДП «Укроборонпром» та приватною компанією, яка спеціалізується на приладах нічного бачення Thermal Vision Technologies (TVT).

Також була представлена продукція таких виробників вітчизняного ОПК, як «Харківське КБ ім. В.О. Малишева» – протитанковий комплекс «Сармат», Київський бронетанковий завод – БТР-4 та інших провідних виробників України [6].

Висновки. В Україні є повний замкнений цикл військової авіаційної промисловості, що можливе лише ще в семі країнах світу. Однак, при високому рівні інноваційного та експортного потенціалу, галузь знаходиться в стані хронічної кризи. В найближчі п'ять років питанням виживання для більшості підприємств ОПК України стане їх можливість стовідсоткової переорієнтації на експорт.

При цьому слід відмітити такий об'єктивно сприятливий фактор, як загальне, довготривале зростання рівня військових асигнувань більшості країн світу та обсягів міжнародного ринку озброєнь.

Ця тенденція дозволяє розраховувати на можливість значного збільшення експортних операцій підприємств ОПК України. Однак, в умовах військового конфлікту з Росією очевидно, що поставки експорту будуть скорочуватись на користь укріплення обороноздатності української армії.

Разом із тим, в українському ОПК є достатня велика кількість так званих «технологій подвійного призначення», які придатні для використання в «цивільних» галузях економіки, а також в медицині, попередженні надзвичайних ситуацій та техногенних катастроф. Використання таких технологій надасть новий імпульс розвитку економіки в цілому та сприяти виходу країни зі стану багатолітньої економічної стагнації.

Список літератури:

1. Сунгуровський М. Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту // http://razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=1121
2. Державна служба експортного контролю // Інформація про обсяги міжнародних передач окремих категорій озброєнь, здійснених Україною у 2009, 2010, 2001, 2012, 2012, 2013 роках http://www.dsecu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=48051&cat_id=48050
3. Офіційний сайт ДК «Укроборонпром» // www.ukroboronprom.com.ua/
4. Порошенко заборонив будь-яку співпрацю з Росією у сфері військово-промислового комплексу // news.finance.ua/ua/news/~/328067
5. Україна – один із лідерів з продажу зброї – дослідження // http://www.radiosvoboda.org/content/article/24939935.html
6. Українські перспективи за оцінкою «EUROSATORY»// http://narodka.com.ua/7736-ukraïnski-perspektivi-za-ocinkoyu-eurosatory
7. У центрі уваги – БТР VARAN TA KRAZ // http://narodka.com.ua/7533-u-centri-uvagi-btr-varan-ta-kraz

8. Simon T. Wezeman and Pieter D. Wezeman Trends in international arms transfers, 2013. – SIPRI fact sheet, march, 2014 // http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1403.pdf
9. Simon T. Wezeman and Pieter D. Wezeman Trends in international arms transfers, 2015.- SIPRI fact sheet, march, 2014 // http://books.sipri.org/files/FS/SIPRIFS1403.pdf

Каменецкая О.В.
Киевский национальный торгово-экономический университет

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКСПОРТНОГО ПОТЕНЦИАЛА РЫНКА ВООРУЖЕНИЙ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье проанализировано состояние и перспективы развития экспортного потенциала рынка вооружений Украины. Проанализированы мировые тенденции развития ринка вооружений: основные мировые экспортеры и импортеры и место Украины в этом рейтинге. Представлены наибольшие стратегические партнеры Украины в покупке оружия и перспективы дальнейшего сотрудничества с ними. Выделены основные конкурентоспособные товарные позиции военно-промышленного комплекса Украины. Определены дальнейшие перспективы и сложности в развитии экспортного потенциала рынка вооружений Украины.
Ключевые слова: рынок вооружений, военно-промышленный комплекс, экспортный потенциал, экспортеры, импортеры, военный конфликт.

Kamianetska O.V.
Kiev National University of Trade and Economics

PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF EXPORT POTENTIAL OF UKRAINE'S ARMS MARKET

Summary
The article analyzes the state and prospects of development of export potential of Ukraine's arms market. Analyzed global trends in arms Rink: the world's major exporters and importers, and Ukraine's place in this ranking. Presents the greatest strategic partners of Ukraine in the purchase of arms and the prospects of further cooperation with them. The basic headings of competitive military-industrial complex of Ukraine. The further prospects and difficulties in the development of export potential of Ukraine's arms market.
Keywords: arms market, the military-industrial complex, the export potential, exporters, importers, the military conflict.

УДК 336.648

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ПОЗИКОВИМ КАПІТАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

Крупська Н.Є.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Зубова Ю.А.
Криворізький економічний інститут
Криворізького національного університету

Досліджено теоретичні питання формування капіталу підприємства, його позикової складової. Розглянуто полеміку щодо трактування поняття «позиковий капітал». Запропоновано власне визначення позикового капіталу. З'ясовано зміст менеджменту позикового капіталу, визначено порядок управління фінансуванням підприємства за рахунок позикового капіталу.
Ключові слова: капітал, позиковий капітал, сукупний позиковий капітал, менеджмент позикового капіталу, порядок управління позиковим капіталом.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Постановка проблеми. В сучасних умовах в Україні конкурентна позиція суб'єктів підприємницьких відносин на ринку та загалом їх розвиток багато в чому залежить від управління використанням позикового капіталу, що дозволяє суттєво розширити обсяги господарської діяльності підприємств, підтримувати платоспроможність. Як результат – підвищення ринкової вартості суб'єктів господарювання. Отже, тема курсової роботи є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему ефективного управління позиковим капіталом підприємств досліджували у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені як В.О. Безугла, І.О. Бланк, О.О. Зеленіна, Г.Г. Кірейцев, Н.В. Наумова, А.М. Поддєрьогін, Є.Д. Пономаренко, А.В. Ри-

© Крупська Н.Є., Зубова Ю.А., 2015

біцька, Д. Рікардо та інші. Однак на сучасному етапі у роботах вітчизняних і зарубіжних науковців недостатньо дослідженим залишається питання управління позиковими коштами на підприємствах.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні досить велика кількість публікацій присвячена управлінню складовими позикового капіталу, формуванню тактичної та стратегічної складової залучення коштів з окремих джерел, визначенню вартості позикового капіталу за елементами та в цілому. Проте недостатньо уваги приділяється розробці загального алгоритму поведінки фінансових менеджерів при прийнятті управлінських рішень щодо роботи з позиковим капіталом, який би включав усі можливі події та варіанти реагування.

Мета статті. Основною метою роботи є дослідження, розвиток і подальша розробка теоретико-методичних аспектів політики управління позиковим капіталом підприємства.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах збільшення конкуренції на ринку змушує суб'єктів господарської діяльності швидко реагувати на зміни. Але часто для успішного розвитку підприємства не можуть збільшувати обсяги виробництва за рахунок власних коштів, тому їм необхідні додаткові фінансові ресурси, які виступають у формі позикового капіталу. Використання позикових коштів підприємством у майбутньому призводить до підвищення ринкової вартості його капіталу, що дає змогу підприємству нарощувати економічний потенціал, а отже і збільшувати його конкурентоздатність. Зазначене набуває особливої актуальності з потребою значного залучення позикового капіталу для прискорення темпів розвитку підприємств та економіки в цілому.

Зародження позикового капіталу пов'язано із зародженням капіталізму. Позиковий капітал є поняттям історичним і, починаючи із капіталістичного щабля історичного розвитку, має об'єктивну природу. Він формується під впливом економічних і соціальних факторів. На більш ранніх стадіях капіталізму позиковий капітал виникає у вигляді позики, кредиту, кредиторської заборгованості, а із його подальшим розвитком позиковий капітал приймає також вид комерційного кредиту – векселя. Виникнення і зростання акціонерних товариств спонукає до виникнення облігаційних позик.

В історії України в умовах адміністративно-командної системи господарювання багато форм позикового капіталу (вексель, облігаційна позика) не використовувалися, тому в сучасній ситуації ми маємо результати впровадження використовуваних в світі інструментів з різним успіхом на вітчизняному економічному просторі.

В науковій літературі до сьогодні відсутній єдиний підхід щодо визначення сутності позикового капіталу підприємства (табл. 1).

Наведені дані дозволяють визначити, що серед науковців немає єдиного підходу до визначення «позикового капіталу», але зміст цього поняття залишається однаковим та носить досить загальний характер. Відсутність чіткого визначення даного поняття пов'язано з невизначеністю ними самого поняття «капітал».

Згідно НП (С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», позиковими ресурсами виступає заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди [9].

На основі проаналізованих підходів щодо трактування предмету дослідження можна запропонувати наступне визначення його поняття: позиковий капітал – це частина капіталу підприємства, при-

Таблиця 1

Полеміка науковців стосовно тлумачення поняття «позиковий капітал»

Автор	Визначення	Критика визначення
Багрій П.І., Дорогунцов С.І. [1, с. 422]	Позичковий капітал – грошовий капітал, який його власник надає на певний час іншим капіталістам за певну плату у вигляді процента	Позиковим може бути не лише грошовий капітал; поняття з точки зору давця коштів
Бланк І. А. [2, с. 328]	Позиковий капітал – грошові кошти або інші майнові цінності, що залучаються для фінансування розвитку підприємства на поворотній основі	Визначення є досить розгорнутим, але вказано лише один із принципів залучення позикових коштів підприємством
Мочерний С.В. [3, с. 256]	Позичковий капітал – грошовий капітал, власник якого (кредитор) надає його іншим особам на певний термін у користування за заздалегідь обумовлену плату у вигляді процента	Автор вказує на те, що залученими може бути тільки грошовий капітал, вказано два принципи залучення коштів
Поддерьогін А.М. [4, с. 229]	Позиковий капітал – кошти, які залучаються для фінансування господарської діяльності підприємства на принципах строковості, платності, поверненості	Визначено три принципи залучення позикового капіталу з п'яти. Не визначено що автор має на увазі під терміном «кошти»
Сигел Дж., Шим Дж. [5, с. 103]	Позиковий капітал – отримання коштів за рахунок продажу облігацій, векселів чи закладних або прямих позик в фінансових установах	В даному випадку позиковий капітал визначається як процес. Але кошти можуть залучатися не лише у фінансових установах, а й із внутрішніх джерел
Пересада А.А. [6, с. 363]	Позичковий капітал – грошові кошти, що передаються у борг на умовах поверненості та платності.	Автор дає досить широке визначення поняття «позиковий капітал», зазначаючи два принципи
Наумова Н.В, Герасимов Б.И, Пархоменко Л.В. [7, с. 8]	Позиковий капітал являє собою вартість, інвестовану в грошові кошти або інші цінності, що залучаються на основі їх повернення з метою фінансового розвитку підприємства	Вперше позиковий капітал трактується не як кошти, а як інвестована вартість. Вказано один принцип залучення коштів
Рікардо Д. [8, с. 288–306]	Позиковий капітал як допоміжний фактор, що сприяє розвитку промислового виробництва та зростанню випуску продукції промислових фабрикантів	В даному контексті поняття «позиковий капітал» розглядається як фактор економіки та стосується лише галузі промисловості

значена для фінансування його діяльності, отримана на основі терміновості, поверненості, платності, забезпеченості та цільового використання.

Позиковий капітал підприємства утворюється двома способами: за допомогою зовнішніх джерел залучення та за допомогою внутрішніх, на довгостроковій основі та на поточний період (рис. 1).

Довгострокові фінансові зобов'язання – це зобов'язання, погашення яких не передбачається протягом операційного циклу та термін погашення яких перевищує дванадцять місяців. Ці зобов'язання розглядаються як джерело фінансування необоротних активів і частини оборотних активів підприємства.

Короткострокові фінансові зобов'язання слугують джерелом покриття оборотних активів. До них належать усі форми залученого позикового капіталу з терміном його використання до одного року. Основними формами цих зобов'язань є короткострокові кредити банків і короткострокові позикові кошти, як передбачені до погашення в майбутньому періоді, так і не погашені у встановлений термін [11].

Якнайкраще сутність позикового капіталу підприємства розкривається через систему функцій, які йому притаманні та які обґрунтовують його роль та значення для соціально-економічного розвитку. Основними функціями позикового капіталу є виробничо-розподільча та функція забезпечення прибутку, тобто залучений капітал має обов'язково ефективно використовуватися і приносити прибуток, який би не лише забезпечував покриття ціни його залучення, а й мав частку, що спрямовуватиметься на розвиток самого підприємства чи на підвищення добробуту власників. Дотримання виконання цієї функції й є головною метою управління позиковим капіталом.

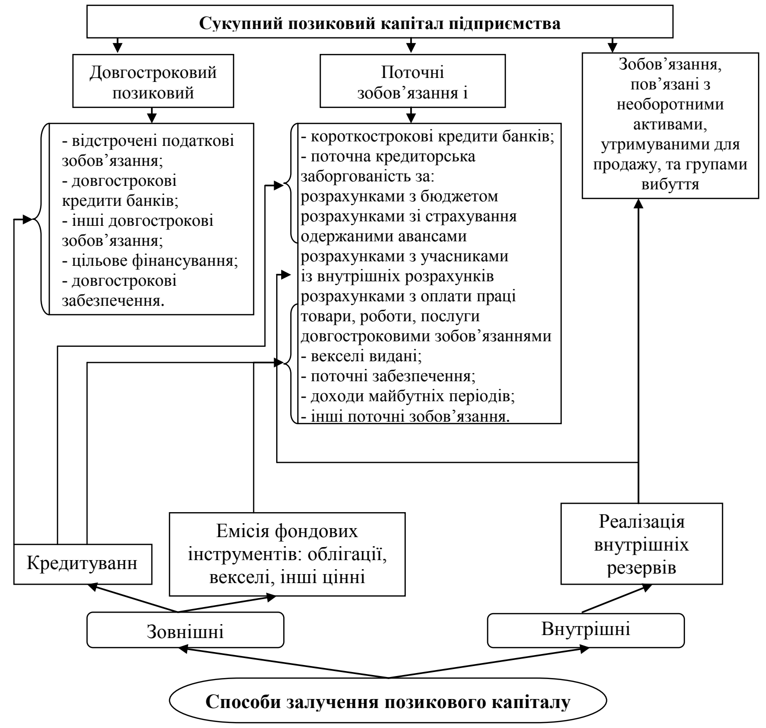

Рис. 1. Сукупний позиковий капітал підприємства та способи його залучення

Розроблено авторами за даними [2], [4], [10]

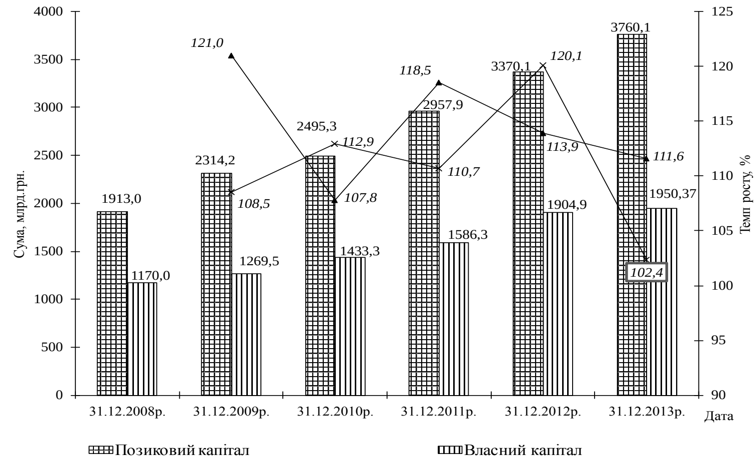

Рис. 2. Обсяги та динаміка позикового та власного капіталу підприємств України у 2009–2013 роках

Розроблено авторами за даними [12]

Сьогодні питання підвищення якості управління позиковим капіталом в Україні особливо важливим є через сукупність факторів Так, дані Державної служби статистики України свідчать, що суб'єкти підприємницької діяльності значними темпами накопичують позиковий капітал, який майже у 2 рази перевищує власні кошти для фінансування діяльності (рис. 2).

Протягом останніх п'яти років відбувалося тільки зростання позикового капіталу, найбільші темпи спостерігалися 2009 та 2011 роках, але й останні два роки темпи росту не були меншими за 110% на рік.

Використання позикового капіталу дозволяє істотно розширити обсяг господарської діяльності підприємства, забезпечити більш ефективне використання власного капіталу, прискорити формування різних цільових фінансових фондів, а в кінцевому рахунку – підвищити ринкову вартість підприємства. Але все це – за умови нормального стабільного розвитку економіки та досить високої прибутковості діяльності господарюючого суб'єкта.

Перевага позиковго капіталу свідчить про втрату фінансової незалежності, погіршення фінансової стійкості, що особливо небезпечно в часи фінансово-економічних криз та політичної нестабільності. Слід зазначити, що за 2013 рік по економіці країни отримано чистий збиток 228 млрд. грн., тому менеджмент позикового капіталу незадовільний.

Управління позиковим капіталом – це цілеспрямований процес їх формування з різних джерел і в різних формах у відповідності з потребами підприємства в позикових коштах на кожному етапі його розвитку.

Мета менеджменту позикового капіталу, як ми вже зазначили, – забезпечення ефективного його функціонування на підприємстві від залучення до погашення.

При формуванні підходів щодо управління позиковим капіталом важливим питанням є визначення етапів даного процесу на підприємстві, яке потребує залучення коштів. Пропонуємо в загальному вигляді користуватися наступною

схемою порядку дій при управлінні позиковим капіталом (рис. 3).

Приймаючи рішення про залучення капіталу, підприємство має визначитись із питанням джерел запозичення: внутрішніх або зовнішніх. Оскільки внутрішня заборгованість підприємства може призвести до конфліктної ситуації з персоналом або ж до проблем із податковими органами, то для підприємства краще прийняти рішення щодо залучення із зовнішніх джерел на оптимальних для нього та кредитора умовах.

Не менш важливим є питання щодо терміну, на який залучатимуться позикові кошти. На довгостроковий період (понад 1 рік) позикові засоби залучаються, як правило, для розширення обсягу власних основних засобів і формування відсутнього обсягу інвестиційних ресурсів. На короткостроковий період позикові засоби залучаються для всіх інших цілей. Тому якщо підприємство терміново потребує додаткового капіталу для забезпечення процесу виробництва, то воно приймає рішення щодо залучення короткострокового позикового капіталу.

Вибір форм залучення позикових засобів підприємство здійснює виходячи з цілей і специфіки своєї господарської діяльності.

Алгоритм формування політики управління позиковим капіталом підприємства залежить від того, на які цілі використовуються кошти: на просте чи на розширене відтворення. При цьому, з рисунку видно, що не всі етапи політики управління позиковим капіталом використовуюся підприємством при розробці такої політики. Перш за все, необхідно виходити з історичного ракурсу – оцінити ефективність формування і використання залученого капіталу в попередні періоди. За таких умов підприємство може прийняти найбільш оптимальні рішення щодо обсягів та терміну залучення позикового капіталу в майбутньому. Звертаючись до залучення довгострокового позикового капіталу, якщо підприємство має на меті придбання основних засобів для забезпечення подальшого розвитку, менеджмент підприємства включає до процесу формування політики управління позиковим капіталом пункт щодо короткострокового капіталу. Це зумовлено тим, що розширене відтворення підприємства не може відбуватись лише за рахунок довгострокових позикових коштів.

Таким чином, політика управління позиковим капіталом необхідна для якісного вибору найбільш оптимального набору джерел фінансування підприємства з метою підвищення ефективності його його роботи, який би при мінімальних витратах та з мінімальним ризиком забезпечив потребу у додаткових коштах.

Висновки і пропозиції. У сучасних умовах розвитку підприємництва для фінансування діяльності суб'єкти господарювання, крім власного капіталу, достатньо часто використовують позиковий капітал. Це сприяє розширенню можливостей формування оборотних активів, має призводити до зростання рентабельності власного капіталу, хоча негативно впливає на фінансову стійкість та платоспроможність підприємств. Тому не рідко це стає причиною дискусій щодо залучення позикових коштів.

Проведене дослідження літературних джерел щодо визначення поняття «позиковий капітал» дає змогу тлумачити дане поняття наступним чином: позиковий капітал – частина капіталу підприємства, призначена для фінансування його діяльності, отримана на основі терміновості, поверненості, платності, забезпеченості та цільового використання.

Дослідження основних підходів до управління залученням коштів підприємствами показало, що цей процес включає послідовні взаємопов'язані етапи менеджменту, які в подальших дослідженнях вважаємо за необхідне деталізувати та внести у загальний алгоритм менеджменту позикового капіталу.

Формування політики залучення капіталу визначається метою використання позикових коштів.

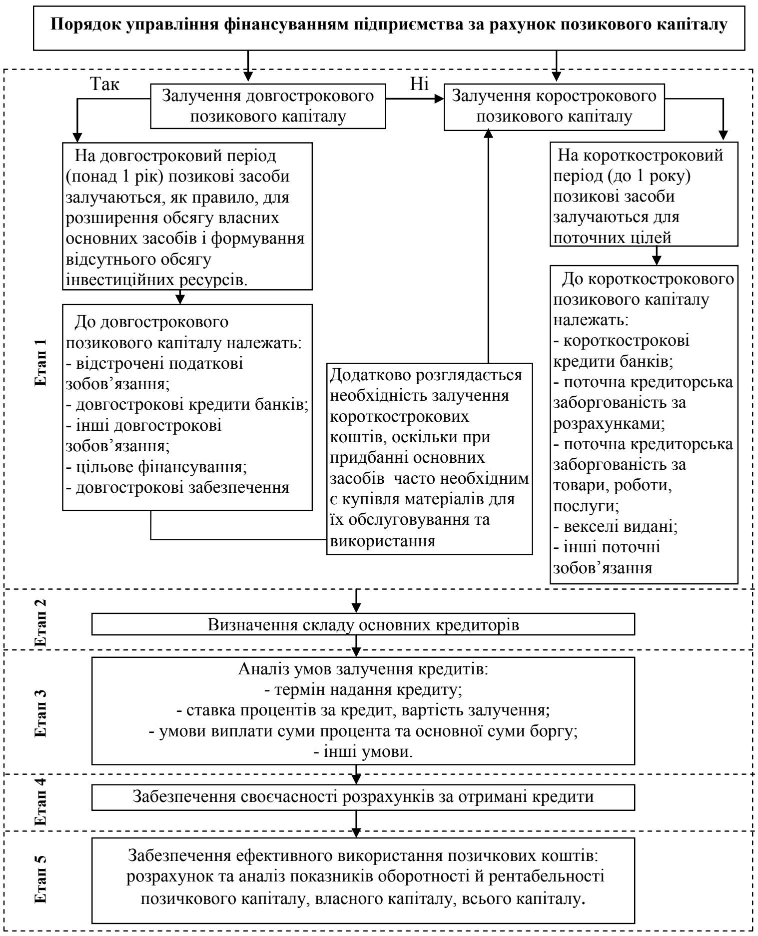

Рис. 3. Етапи політики управління позиковим капіталом підприємства

Розроблено авторами

Список літератури:

1. Економічний словник [Текст] / За ред. П. І. Багрія, С. І. Дорогунцова. – К.: Укр. енцикл., 1973. – 622 с.
2. Бланк І. А. Основи фінансового менеджменту [Текст]: навчальний посібник / ред. І. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 1999. – 592 с.
3. Економічна енциклопедія / [ред.-упоряд. С. В. Мочерний]. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
4. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент [Текст]: підручник / А. М. Поддєрьогін. – К.: КНЕУ, 2005. – 535 с.

5. Словарь бухгалтерских терминов: [сост. Сигел Дж., Шим Дж] / пер. с англ. – М.: ИНФРА-М, 2001. – 408 с.
6. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом / А. А. Пересада. – К.: Лібра, 2002. – 476 с.
7. Наумова Н. В. Эффективное управление капиталом и источниками его покрытия на промышленных предприятиях региона: монография / Н. В. Наумова, Б. И. Герасимов, Л. В. Пархоменко. – Тамбов: ТГТУ, 2004. – 104 с.
8. Рикардо Д. Сочинения. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо; перевод, под ред. М.Н. Смит. – М.: Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – 360 с.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nibu.factor.ua/ukr/info/instrbuh/npsbu1/
10. Васильчук І. П., Якимчук Т. П., Крупська Н. Є. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва (у схемах і таблицях). – Навчально-методичний посібник. – Львів: «Магнолія-2006», 2013. – 336 с.
11. Мойсеєнко І. П. Інвестування: Навч. посіб. / І.П. Мойсеєнко. – К.: Знання, 2006. – 490 с.
12. 12. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
13. Рибіцька А. В. Політика управління формуванням галузевого позикового капіталу / А. В. Рибіцька // Науковий вісник [Буковинського державного фінансово-економічного університету]. Економічні науки. – 2013. – Вип. 2. – С. 57-67.

Крупская Н.Е.
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана
Зубова Ю.А.
Криворожский економический институт
Криворожского национального университета

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ЗАЕМНЫМ КАПИТАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация
Исследованы теоретические вопросы формирования капитала предприятия, его заемной составляющей. Рассмотрена полемика касательно трактовки понятия «заемный капитал». Предложено собственное определение заемного капитала. Выяснено содержание менеджмента заемного капитала, определен порядок управления финансированием предприятия за счет заемного капитала.
Ключевые слова: капитал, заемный капитал, совокупный заемный капитал, менеджмент заемного капитала, порядок управления заемным капиталом.

Krupska N.Ye.
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
Zubova Yu.A.
Kryvyi Rih Economic Institute
Kriviy Rih National University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF BORROWED CAPITAL MANAGEMENT AT ENTERPRISE

Summary
Theoretical issues of forming the company's capital, its borrowed component are studied. We consider the controversy regarding the interpretation of the concept of «borrowed capital». The author's definition of borrowed capital is suggested. The content of borrowed capital management is found. The procedure for corporate financial management through borrowed capital is determined.
Keywords: capital, borrowed capital, cumulative borrowed capital, borrowed capital management, procedure of borrowed capital management.

УДК 336.71:334.758

ОЦІНКА ЕФЕКТУ ПРОЦЕСІВ ЗЛИТТЯ ТА ПОГЛИНАННЯ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Кузнєцова Л.В., Камбур Ю.В.
Одеський національний економічний університет

Визначено поняття «синергетика» та «синергетичний ефект». Наведено класифікацію синергетичних ефектів за різними ознаками. Розглянуто фактори, які впливають на ефект синергії. Досліджено можливості кількісної оцінки синергетичного ефекту від реалізації процесів злиття та поглинань в банківському секторі України. Обґрунтовано показники оцінки синергетичного ефекту банківських установ та чинники, що на нього впливають.

Ключові слова: консолідація, злиття та поглинання, банківська установа, синергетика, синергетичний ефект.

Постановка проблеми. На сучасному етапі економічного розвитку, серед проблем, пов'язаних з функціонуванням банківського сектору України, однією з головних є підвищення ефективності діяльності банків в умовах негативного впливу політичних та воєнних дій. Необхідність подолання зазначених негативних процесів та активізації інтеграції вітчизняної економіки у світову вимагає враховувати тенденції розвитку світових банківських ринків з метою адаптації діяльності вітчизняних банків до сучасних умов.

Одним із напрямків вирішення проблем подолання кризових явищ та проблем капіталізації у банківській системі України є розвиток процесів консолідації капіталу банків на засадах злиття та поглинань. У світовій банківській практиці процеси злиття і поглинання використовуються для формування конкурентних переваг як на національних так і на міжнародних на фінансових ринках.

В умовах значного зменшення обсягів іноземних інвестицій у національні фінансові ринки, банки прагнуть вишукувати додаткові джерела ресурсів для збереження фінансової стійкості, розширення своєї діяльності та засобів укрупнення капіталу з метою більш ефективного його використання, що актуалізує дослідження методів оцінки ефектів синергії від об'єднань банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань сутності процесів злиття і поглинання та оцінки їх ефективності результатів у працях І. Ансоффа, А. Дамодарана, Ф. Еванса, Ю.Іванова, Б. Кузнецова, Л. Кузнєцової, М. Саєнко, Р. Фатхутдінова, В. Царьова та інших. Однак, недостатньо дослідженими є методичні підходи до оцінки синергетичних ефектів від процесів злиття і поглинання в банківському секторі економіки України з урахуванням специфіки сучасних умов діяльності національних банків. Отже, підходи до оцінки ефектів синергії при злитті та поглинанні банків є відносно новим об'єктом дослідження, тому потребують науково обґрунтованих засад з урахуванням сучасних умов функціонування вітчизняних банків.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових праць з досліджуваної проблематики свідчить, що залишається низка питань теоретичного, методичного та практичного характеру. Зокрема, недостатньо дослідженими є методичні підходи до оцінки синергетичних ефектів від процесів злиття і поглинання в банківському секторі економіки України з урахуванням специфіки сучасних умов діяльності національних банків.

Мета статті. Метою дослідження є визначення теоретико-методичних засад та особливостей оцінки розвитку сучасних процесів злиття та поглинання банків України.

Для досягнення поставленої мети у статті вирішені завдання: проведено аналіз процесів злиття й поглинань банків в Україні та визначено їх ефективність і наслідки; досліджено можливості кількісної оцінки синергетичного ефекту від реалізації процесів злиття та поглинань у банківському секторі України.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід свідчить, що лише близько 50% об'єднань банків виявляються успішними, основною причиною невдач при укладенні подібних угод, на нашу думку, є нехтування таким поняттям, як «синергетичний ефект».

Відомо, що синергетика займається вивченням систем, що складаються з великої (дуже великої, «величезної») кількості частин, компонент або підсистем, тобто, складових, які складним чином взаємодіють між собою. Слово «синергетика» і означає «спільну дію», підкреслюючи узгодженість функціонування частин, що відбивається в поведінці системи як цілої.

Синергізм відіграє значну роль в системах всіх видів і рівнів організації. Згідно закону синергії, будь-яка складна динамічна система прагне отримати максимальний ефект за рахунок своєї цілісності, крім того, прагне максимально використовувати можливості кооперування для досягнення ефектів. В основу закону синергії покладено принцип емергентності складних систем: спільна дія декількох факторів завжди або майже завжди відрізняється від суми окремих ефектів. Ця відмінність, яку зазвичай називають ефектом синергії, кооперативним ефектом, фактором взаємодії, є кількісним визначенням синергії.

Досягнення синергетичного ефекту у процесі об'єднання можливе у результаті здійснення планування інтеграції всіх напрямів діяльності банків, оцінки витрат і організації системи управління ризиками, що супроводжують процеси реорганізації. За такого комплексного підходу основними позитивними результатами, що досягаються при реалізації розглянутих форм реорганізації банків, є: диверсифікація бізнесу; збільшення темпів зростання та рівня рентабельності завдяки збільшенню обсягу операцій; зниженню ринкових ризиків; захист своєї ніші на ринку банківських послуг та завоювання нових сегментів; оптимізація системи управління та організаційної структури; економія витрат на управління грошовими потоками, включаючи розподіл прибутку, проведення аудиту; підвищення конкурентоспроможності, стійкості банку за рахунок якісних і кількісних змін у структурі капіталу [1, с. 45].

Зазначимо, що на можливість отримання ефекту синергії впливає велика кількість чинників (рис. 1).

Варто відмітити, що у дослідників відсутня єдина думка щодо можливостей кількісного оцінювання

© Кузнєцова Л.В., Камбур Ю.В., 2015

ефекту синергії. Ми приєднуємося до ствердження А. Дамодарана, який у своїх працях підкреслює, що «ті, хто вважає, що синергію неможна оцінити і виразити в кількісній формі, виявляються неправими» [2].

Рис. 1. Ендогенні та екзогенні фактори, що впливають на досягнення ефекту синергії при процесах злиття та поглинання банків

Джерело: розроблено авторами

Оцінка синергетичного ефекту діяльності банку може здійснюватись не взагалі, а як складова частини економічної ефективності. Кількісно синергія оцінюється як додаткові грошові потоки, що генеруються після об'єднання суб'єктів системи.

Тобто очікуваний синергетичний ефект в банківській системі можна визначити, як підвищення розміру грошових потоків, збільшення обсягів та кількості виданих позичок, збільшення обсягів, кількості та терміну залучених депозитів після об'єднання банків.

При здійсненні процесів злиття та поглинання виникають різні види синергетичних ефектів, які можуть бути згруповані наступним чином (рис. 2).

Рис. 2. Класифікація синергетичних ефектів від процесів злиття та поглинання банків за різними ознаками

Джерело: розроблено авторами

Сучасні науково-методичні підходи до управління синергією дозволяють оцінювати синергетичний ефект при злитті та поглинанні установ. Зазначимо, що застосування методів та інструментів цих підходів банками, опис розрахунків, управлінських заходів щодо реорганізації організаційної структури та мотивації для збереження синергетичного ефекту залишаються недостатньо вивченими. Тому в подальших розрахунках звернемо увагу на кількісну оцінку ефекту синергії як міру його впливу на майбутню вартість банку.

Розуміння складових синергії важливо в умовах прийняття рішень, що виникають при створенні проектів об'єднань. Для аналізу ефекту синергії від процесів злиття та поглинання досліджимо структурні одиниці Raiffeisen Group – ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та UniCredit Group – ПАТ «Укрсоцбанк». Як відомо, вимірювання ефекту синергії від процесів злиття та поглинання у банківському секторі потребує кількісної оцінки ринкової вартості банків. Оцінка активності торгів на фондовому ринку України дозволила визначити, що лише для банків «Райффайзен Банк Аваль» та «Укрсоцбанк» існує можливість оцінки ефекту від злиття та поглинання.

Проведений аналіз факторів впливу на синергетичний ефект від процесів злиття та поглинання зумовив вибір показників для оцінки макроекономічних чинників (динаміка ВВП, індекс споживчих цін, співвідношення позичок до ВВП та індекс ПФТС) та мікроекономічних чинників впливу (віддача активів, віддача капіталу, динаміка доходів банківської установи, динаміка ринкової частки та показник чистої процентної маржі).

Віддача власного капіталу показує співвідношення чистого прибутку інвесторів після сплати відсотків, дивідендів і податків до балансової вартості власного капіталу. Даний показник вимірюється у відсотках і його суть така: якщо ROE складає 10%, це означає, що кожна вкладена у банк гривня приносить чистий прибуток в 0,1 гривню. Можна констатувати, що ROE – це прибутковість банківського бізнесу в цілому, оскільки показник поєднує в собі як витрати (інвестовані кошти, власний капітал), так і результати такого інвестування (чистий прибуток).

Рентабельність активів відображає результат внутрішньої політики банку, професіоналізм його менеджерів, які підтримують оптимальну структуру активів і пасивів з врахуванням завдань оптимізації доходів і витрат. Тому у світовій практиці багато спеціалістів вважають даний показник найкращим показником для оцінювання ефективності роботи банку.

Чиста процентна маржа дає змогу оцінити здатність банку утворювати чистий процентний дохід на засадах використання загальних активів – тобто, фактор, який в нашому дослідженні при зростанні буде визначати позитивний синергетичний ефект.

Темпи зростання валового внутрішнього продукту та індекс споживчих цін дозволяють оцінити рівень економічного розвитку економіки країни, загальнонаціональний рівень кредитоспроможності позичальників. Співвідношення позичок до ВВП визначає рівень активності на фінансовому ринку в країні.

Оскільки процеси злиття та поглинання можуть підсилити інтерес до банку потенційних інвесторів та забезпечити додаткові джерела фінансування, то підвищення ціни акції (навіть фіктивне, в результаті асиметрії інформації) може підвищити надійність банку для кредиторів та може опосередковано вплинути як на структуру, так і вартість банку. Саме тому за основу при аналізу була обрана ціна однієї акції.

Для кількісної оцінки впливу визначених чинників на синергетичний ефект від процесів злиття та поглинань використано щоквартальні дані по банківській системі України, що публікуються у кожному номері «Віснику Національного банку України» [3], дані з офіційних сайтів Державної служби статистики України [4] та української фондової біржі ПФТС [5].

Таблиця 1

Результати регресійного аналізу залежності ціни акції банківських установ ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» та ПАТ «Укрсоцбанк» від макро- та мікроекономічних чинників за період 01.01.2007-01.10.2014 рр.

Незалежні змінні	**Специфікації моделей**					
	1	2	3	4	5	6
	Лінійні функції з лагом					
	-	6 міс.	1 рік	-	6 міс.	1 рік
Динаміка віддачі активів	0,67488*	0,59804*	0,62335*	-	-	-
Динаміка віддачі капіталу	0,68290*	0,61424*	0,64679*	-	-	-
Динаміка доходів	0,71068*	0,51212*	0,57683*	-	-	-
Динаміка ринкової частки	0,35267	0,25600	0,31343	0,17549	0,09373	0,18174
Динаміка співвідношення депозитів і кредитів	0,32896	0,26236	0,21444	0,34105	0,22606	0,25837
Динаміка чистої процентної маржі	0,72181*	0,80180*	0,74312*	-	-	-
Банк	0,96837*	0,90744*	0,63170*	-	-	-
Разом за мікроекономічними показниками	**4,44027**	**3,95200**	**3,74966**	**0,51654**	**0,31979**	**0,44011**
Динаміка ВВП	0,00152	0,00166	0,00439	0,00170	0,00012	0,00016
Індекс споживчих цін	0,03004	0,15766	0,39076	0,01443	0,03744	0,03322
Кредити/ВВП	0,92893*	0,55488*	0,75213*	-	-	-
Індекс ПФТС	0,00062	0,00124	0,00607	0,00021	0,00050	0,00055
Разом за макроекономічними показниками	**0,96111**	**0,71544**	**1,15335**	**0,01634**	**0,03806**	**0,03393**
R-квадрат	0,35429	0,38466	0,39547	0,34854	0,37163	0,38312
Значущість F−критерію	0,01042	0,00807	0,01166	0,00011	0,00010	0,00015

** – незначуща змінна*

Джерело: розроблено авторами за даними за даними [3, 4, 5]

При проведенні дослідження висувалися припущення стосовно впливу кожного з чинників з часовим лагом в 6 місяців та 1 рік. Придатність моделей для обґрунтування економічних висновків визначалася на основі коефіцієнтів детермінації (точність моделей), значущості F−критерію (перевірка адекватності моделі), рівня значущості окремих коефіцієнтів (перевірка адекватності чинників).

Синергетичний ефект було розраховано, ґрунтуючись на даних ціни однієї акції досліджуваних банків з застосуванням регресійного аналізу. Результати регресійного аналізу залежності ціни однієї акції банківської установи від макро- та мікроекономічних чинників за період 01.01.2007-01.10.2014 рр. наведено в табл. 1.

Оскільки четвертий квартал 2014 року та перший квартал 2015 року характеризуються значним погіршенням як макро- так і мікроекономічних показників (і на рівні банківської системи, і на рівні держави в цілому), при дослідженні синергетичного ефекту від досліджуваних процесів у банківській сфері цей період не враховувався.

В результаті проведеного регресійного аналізу був визначений помірний зв'язок результативної ознаки (ціна однієї акції) з незалежними випадковими величинами (факторами).

Усі макроекономічні чинники впливають позитивно на вартість акцій досліджуваних банків: зі зростанням економіки зростають ціни акцій. Проте варто зауважити, що співвідношення кредитів до ВВП виявилося незначущим чинником, що може бути зумовлене відставанням його динаміки від інших ринкових індикаторів.

Незначущість чинника чистої процентної маржі, на нашу думку, може бути пояснене наступним: по-перше, незначною вибіркою банківських установ; по-друге, на початку кризового періоду чиста процентна маржа зростала на фоні зменшення інших ринкових індикаторів, в тому числі ціни акцій. Тобто, як і у випадку з співвідношенням кредитів до ВВП маємо випереджаюче реагування ціни акцій на коливання процесів розвитку економіки.

Показники рентабельності виявилися незначущими, оскільки значний вплив на ROE та ROA мають результати формування резервів, порядок формування яких в Україні змінився в 2012-2013 рр. а процеси їх формування часто залишаються непрозорими.

Однак чинниками, що пов’язані з результатами функціонування банку та дійсно значущо впливають на його ринкову вартість, є динаміка ринкової частки та співвідношення депозитів та кредитів. Отже, здатність банку підтримувати свою діяльність, розширювати її обсяги, здійснювати залучення депозитів та їх розміщення, у тому числі в умовах кризи та непрозорої діяльності окремих учасників банківського ринку справді визначають можливості банку до зростання його ринкової вартості та забезпечення позитивного синергетичного ефекту від процесів злиття та поглинання.

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження доводить, що до основних проблем визначення синергетичного ефекту у банківській системі України варто віднести недостатню розробку питань оцінки ефективності процесів злиття та поглинання на вітчизняному банківському ринку, а саме – визначення ефективності на основі використання показника синергії. Використання класичної методики оцінки ефективності процесів злиття та поглинання, що будується на розрахунку показника синергії, потребує існування ефективного фондового ринку для визначення вартості акцій банку та його ринкової капіталізації. Однак нині через проблеми розвитку фондового ринку України (недосконала нормативна база з питань регулювання діяльності Національної депозитарної системи, незначний обсяг торгів, переважання неорганізованого ринку цінних паперів) відсутня можливість оцінити ринкову вартість більшості банківських установ України, в тому числі й учасників процесів злиття та поглинання.

На здатність генерувати позитивний синергетичний ефект впливають динаміка ринкової частки та співвідношення депозитів та кредитів. Для визначення реального синергетичного ефекту банків

від процесів їх злиття та поглинання необхідно використовувати показники оцінки, які враховують зовнішні та внутрішні чинники. При цьому, визначальний вплив мають мікроекономічні чинники – динаміка ринкової частки та співвідношення депозитів та кредитів. Використання запропонованого підходу сприяє подальшому розвитку вартісноорієнтованого менеджменту банків.

Список літератури:

1. Кузнецова Л. В. Развитие процессов консолидации и концентрации в банковской системе Украины / Л. В. Кузнецова, А. С. Телегин / Материали за 10-а международна научна практична конференция, «Новината за напреднали наука», 2014. – Том 1. Икономики. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД. – С. 43-49.
2. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: инструменты и методы оценки любых активов / А. Дамодаран. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 1341 с.
3. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/index
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/
5. Офіційний сайт української фондової біржі ПФТС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pfts.ua/

Кузнецова Л.В., Камбур Ю.В.
Одесский национальный экономический университет

ОЦЕНКА ЭФФЕКТА ПРОЦЕССОВ СЛИЯНИЯ И ПОГЛОЩЕНИЯ В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Аннотация
Определены понятия «синергетика» и «синергетический эффект». Приведена классификация синергетических эффектов по различным признакам. Рассмотрены факторы, влияющие на эффект синергии. Исследованы возможности количественной оценки синергетического эффекта от реализации процессов слияний и поглощений в банковском секторе Украины. Обоснованы показатели оценки синергетического эффекта банковских учреждений и факторы, на него влияющие.
Ключевые слова: консолидация, слияние и поглощение, банковское учреждение, синергетика, синергетический эффект.

Kuznietsova L.V., Kambur Yu.V.
Odessa National Economic University

ASSESSMENT OF THE EFFECT OF MERGERS AND ACQUISITIONS IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE AT THE PRESENT STAGE

Summary
The concepts of «synergy» and «synergistic effect» are defined. Classification of synergistic effects is showed by different grounds. The factors that influence the effect of synergy are reviewed. Possibilities to quantify synergy realization of mergers and acquisitions in the banking sector of Ukraine are researched. Indicators of banks' synergy evaluation and the factors affecting it are proved.
Keywords: consolidation, mergers and acquisitions, banking institution, synergy, synergistic effect.

УДК 658.8:338.43

ВЛИЯНИЕ БЕНЧМАРКИНГА НА ПОВЫШЕНИЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Курбацкая Л.Н., Донских А.С.
Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет

В статье рассматривается суть и значение бенчмаркинга как одного из маркетинговых инструментов, который способствует улучшению бизнес-процессов. Выявлены основные преимущества его использования. Рассмотрены этапы процесса бенчмаркинга, которые целесообразно применять для предприятий аграрной сферы. Определены особенности и возможности применения бенчмаркинга в качестве эффективного инструмента повышения конкурентоспособности аграрных предприятий. Приведены основные факторы и барьеры, которые препятствуют применению бенчмаркинга в аграрной сфере.
Ключевые слова: бенчмаркинг, конкурентоспособность, аграрные предприятия, повышение конкурентоспособности, этапы бенчмаркинга.

Постановка проблемы. В процессе социально-политических и экономических преобразований в Украине возникает вопрос о необходимости научного решения проблем, связанных с повышением эффективности функционирования аграрно-промышленного комплекса. Глобализация мировой экономики и вступление Украины во Всемирную организацию торговли предоставило аграрному сектору дополнительные возможности доступа к внешним рынкам, что привело к усилению конкурентной борьбы и повышению требований к качеству сельскохозяйственной продукции как на внутреннем, так и мировом продовольственном рынках. Рост конкуренции заставляет отечественные предприятия искать новые средства и методы повышения эффективности управления, обеспечения стабильного уровня конкурентоспособности, которые бы основывались на выявлении и внедрении инноваций. Одним из таких эффективных инструментов, который позволяет предприятию постоянно наращивать производительность, улучшать качество своей работы, быть впереди своих конкурентов, является бенчмаркинг.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические аспекты управления конкурентоспособностью сельскохозяйственных предприятий в условиях развития экономики нашли свое отображение в научных работах многих исследователей: И. Ансоффа, Г. Азоева, В. Андрийчука, В. Амбросова, Р. Близкого, И. Житной, Ф. Котлера, А. Кириенка, М. Малика, М. Портера, Р. Фатхутдинова и др. Весомый вклад в развитие концепции и методологии бенчмаркинга внесли зарубежные и отечественные ученые, в частности: Р. Кемп, М. Спендолини, Р. Райтер, Р. Рейдер, Р. Венетуччи, С. Кук, Г. Багиев, А. Михайлова, Н. Козак, Л. Савицкая, В. Слипенький, Л. Мисюра, А. Ашуев, Н. Хананова, А. Арефьева и другие.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. В то же время, работы украинских авторов, посвященные проблемам внедрение бенчмаркинга на предприятиях, недостаточно полно раскрывают сущность проблематики и опираются преимущественно на опыт зарубежных стран. Рассмотрение особенностей бенмаркинга и определение возможностей его применения в качестве эффективного инструмента повышения конкурентоспособности аграрных предприятий на сегодняшний день является малоисследованным. В связи с этим, существует необходимость научного обоснования эффективности влияние бенчмаркинга на повышение конкурентоспособности аграрных предприятий.

Цель статьи. Определение сути и значения бенчмаркинга как одного из маркетинговых инструментов, способствующих улучшению бизнес-процессов; выявление особенностей и возможностей применения бенчмаркинга с целью повышения конкурентоспособности аграрных предприятий.

Изложение основного материала. Специфика функционирования аграрных предприятий на продовольственном рынке обусловлена определенными условиями его существования и развития. К ним следует отнести: биоклиматические, которые дают возможность увеличивать объемы производства и обеспечивать население высококачественной продукцией; изменение институциональной и организационной структуры рынка в крупнейших странах-производителях продовольствия; инфраструктуру рынка; процесс изменений и постоянного усовершенствования механизма внешнеэкономической деятельности; размер и отраслевую специализацию предприятий; соотношение спроса и предложения на рынке; развитие международной торговли; сокращение финансирования сельскохозяйственного производства; общую политическую ситуацию в мире и политико-правовую стабильность каждой страны. На протяжении последних лет среда, в которой функционирует АПК, существенно меняется: постоянно растет степень ее неопределенности, появляются неучтенные факторы риска. Усиление конкурентной борьбы аграрных предприятий на рынке требует поиска новых эффективных способов ведения бизнеса, поэтому возрастает необходимость внедрения технологий управления, которые позволят получить конкурентные преимущества на основе использования лучшего опыта предприятий-лидеров. Маркетинговым инструментом, который способствует улучшению бизнес-процессов путем ориентации на достижение предприятий партнеров и конкурентов является бенчмаркинг.

Понятие «бенчмаркинг» (от англ. Benchmarking – установление контрольной точки) появилось в 1972 году в Институте стратегического планирования Кембриджа во время исследовательской деятельности консалтинговой группы PIMS [2]. Тогда, был сформулирован основной принцип бенчмаркинга: «для того чтобы найти эффективное решение в области конкуренции, необходимо знать лучший опыт других предприятий, которые достигли успеха в подобных условиях» [4].

Классическим определением бенчмаркинга являются слова основателя этого метода, руководителя Глобальной сети бенчмаркинга Роберта Кемпа: «Бенчмаркинг – это поиск лучших методов, которые ведут к улучшению деятельности» [3]. В более

© Курбацкая Л.Н., Донских А.С., 2015

широкой трактовке, бенчмаркинг – это не только передовая технология конкурентного анализа, это: концепция естественного развития, стремление фирм к непрерывному совершенствованию; сам процесс усовершенствования, то есть непрерывный поиск новых идей, их адаптация и использование на практике [5]. Основная задача бенчмаркинга – постоянное совершенствование маркетинга, финансовой структуры доходов предприятия, технического обеспечения продукта, развития менеджмента предприятия. Сущность бенчмаркинга заключается: во-первых, в сравнении своих показателей с показателями конкурентов и лучших предприятий; во-вторых, в изучении и применении успешного опыта других у себя на предприятии.

Сегодня в Украине бенчмаркинг становится все более популярным. Среди причин, способствующих использованию бенчмаркинга производителями сельскохозяйственной продукции можно выделить следующие:

– прогнозирование изменений конкурентной среды;

– своевременное определение достоверности отставания от конкурентов;

– необходимость существенных улучшений для сохранения конкурентоспособности;

– пересмотр существующих и формирование новых целей предприятия;

– поиск лучших путей достижения поставленных целей;

– определение приоритетов при проведении реструктуризации, оценка потенциальных возможностей новых направлений деятельности.

Объектами бенчмаркинга могут быть: методы, процессы, технологии, качественные параметры продукции, показатели финансово-хозяйственной деятельности предприятий (структурных подразделений) из соответствующей отраслевой структуры. Исследуя производственные процессы, методы или технологии производства и сбыта продукции, основное внимание уделяют поиску резервов снижения издержек производства и повышению конкурентоспособности продукции.

Следует отметить, что бенчмаркинг – это последовательный и четко структурированный процесс. Такая структурированность и последовательность достигается путем разработки поэтапной модели, в основе которой лежит цикл Деминга, содержащий 4 составляющие: планирование (plan), реализация плана (do), проверка или корректировки плана (check) и разработка дальнейших действий (act). То есть, бенчмаркинг – это не отдельный одноразовый проект, а стратегия последовательного улучшения и непрерывный процесс управления изменениями. Начав однажды бенчмаркинговую деятельность, предприятие должно продолжать сравнивать себя с «лучшей практикой», если оно стремится к постоянному совершенствованию и развитию. Бенчмаркинг применяется во всех сферах деятельности предприятия – логистике, маркетинге, управлении персоналом и т.д. Это, в свою очередь, позволяет аграрному предприятию определить основные проблемы в этих видах деятельности и найти новые подходы к их решению. В целом, бенчмаркинг связан с постановкой целей и является одним из компонентов процесса планирования – непременного условия успешного управления адаптацией деятельности аграрного предприятия на мировом продовольственном рынке.

Бенчмаркинговое исследование предполагает выявление эталона ведения агробизнеса с помощью общепринятых, стандартных оценок деятельности аграрных предприятий. В процессе эталонного сравнения выделяют: измерения своей деятельности и сравнения показателей с другими; изучение и использование положительного опыта других в своем предприятии [6]. Используя бенчмаркинг, аграрные предприятия могут получить: возможность объективно проанализировать свои сильные и слабые стороны, увидев себя со стороны; целенаправленное обучение – отраслевые лидеры позволяют определиться со стратегическими ориентирами для ликвидации отставания и выхода на лидирующие позиции на мировом продовольственном рынке; инновационные идеи как в производственной сфере, так и в области сбыта аграрной продукции; систематичность исследований, которая позволяет держать руку на пульсе конкурентов и действовать активно; стратегические альтернативы, которые помогут изменить себя, выйти из безнадежных ситуаций, сформировавшихся снаружи и внутри предприятий, на основе анализа показателей эффективности хозяйственной деятельности конкурентов.

Стандартный процесс бенчмаркинга включает в себя несколько этапов. Для предприятий аграрной сферы целесообразно применять следующие этапы:

– этап планирования состоит из трех шагов: определение объекта бенчмаркинга, поиск лучших вариантов в данной сфере, определение метода сбора информации и сбор этой информации;

– этап анализа включает в себя: определение слабых сторон собственного предприятия, проектирование ожидаемого уровня;

– этап интегрирования состоит из следующих шагов: установление функциональных целей, налаживания коммуникационных связей;

– этап действия включает следующие шаги: разработка планов внедрения, внедрение и мониторинг;

– этап зрелости заключается в ответе на вопрос: интегрирована ли практика в процесс деятельности предприятия, достигнуты ли позиции в данной сфере [7]?

Сегодня представители аграрного бизнеса, к сожалению, не в полной мере владеют сбалансированными системами сбора, оценки, анализа и внедрения успешных бизнес-решений для измерения и эталонного сравнения показателей, которые не имеют четких методик определения. Как это ни парадоксально, но аграрный сектор имеет гораздо больший потенциал для конкурентного бенчмаркинга, чем принято думать. Теоретически, представители этого сектора всегда имеют перед глазами массу примеров (ориентиров), к которым следует стремиться. Но на практике – все методы, которые используют ведущие компании, либо недоступны, либо неизвестны. Кроме того, применению бенчмаркинга на предприятиях АПК препятствует еще много факторов и барьеров. Во-первых, в силу ограниченности ресурсов, не все предприятия пытаются привлекать специалистов со стороны и пользоваться услугами консультационных фирм. Во-вторых, членство в любом бенчмаркинговом «клубе» довольно дорогостоящее для отечественных субъектов хозяйствования. В-третьих, для достижения желаемого эффекта от эталонного сравнения показатели, которые измеряются, должны отражать различные особенности аграрного бизнеса. Отраслевой особенностью, в частности, является то что, в сельском хозяйстве действие экономических законов тесно переплетается с действием естественных законов, потому, что средствами производства здесь есть живые организмы растений и животных, которые развиваются согласно биологическим законам.

Следующей особенностью является несовпадение периода производства и рабочего периода, следовательно, возникает сезонность производства, которая проявляется неравномерным, прерывистым использованием рабочей силы и средств производства, неравномерным поступлением продукции и доходов в течение года [1]. Важной особенностью деятельности аграрных предприятий является их зависимость от природно-климатических условий, и как следствие, аграрные предприятия работают в условиях риска и неопределенности.

Выводы и предложения. Учитывая вышесказанное, можно сделать вывод о том, что успех аграрных производителей в основном зависит от их способности определять основные факторы конкуренции и своевременно реагировать на изменения их параметров. Выявление и учет этих особенностей при использовании бенчмаркинга, в свою очередь, обеспечит укрепление финансового состояния аграрных производителей и будет способствовать увеличению объемов аграрной продукции, производимой ими для реализации как на внешнем, так и внутреннем рынках. При этом, результат внедрения бенчмаркинга в аграрной сфере во многом зависит от тщательности подготовки к процессу реализации технологии бенчмаркинга. Для получения максимальных результатов процесс должен быть четко спланирован, направлен, отслежен и проработан. Именно бенчмаркинг способен сломать закоренелую структуру организации, стиль ведения бизнеса, ориентируясь, в частности, на лучшие результаты других предприятий-конкурентов. Внедрение бенчмаркинга в деятельность аграрных предприятий будет способствовать повышению качества их работы, обеспечению стабильного уровня конкурентоспособности и повышению эффективности в целом.

Список литературы:

1. Андрійчук В. Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2013. – № 1. – С. 3-16.
2. Воронов Ю. П. Бенчмаркинг в конкурентной разведке / Ю. П. Воронов // Проблемы теории и практики управления. – 2007. – № 1 – С. 34-38.
3. Коваленко О. В. Сутність та особливості бенчмаркінгу в антикризовому управлінні підприємством / О. В. Коваленко // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 3. – С. 140-145.
4. Михайлова М. Р. Бенчмаркинг – универсальный инструмент управления конкурентоспособностью предприятия / М. Р. Михайлова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2006. – № 10 – С. 39-43.
5. Міщенко А. П. Стратегічне управління: [навч. посіб] / А. П. Міщенко – [2-е вид]. – Дн-ськ.: Вид-во ДУЕП, 2007. – 332 с.
6. Немічева О. В. Бенчмаркинг як метод управління підприємством [Електронний ресурс] / О. В. Немічева, А. В Усова. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com
7. Рыжмань Л. Д. Бенчмаркинг как эффективный инструмент повышения конкурентоспособности сельскохозяйственных предприятий [Электронный ресурс] / Л. Д. Рыжмань // Российский академический журнал. – 2013. – № 1. – Том 23. – Режим доступа: http://cyberleninka.ru

Курбацька Л.М., Донських А.С.
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

ВПЛИВ БЕНЧМАРКІНГУ НА ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація
У статті розглядається суть і значення бенчмаркінгу як одного з маркетингових інструментів, що сприяє поліпшенню бізнес-процесів. Виявлено основні переваги його використання. Розглянуто етапи процесу бенчмаркінгу, які доцільно застосовувати для підприємств аграрної сфери. Визначено особливості та можливості застосування бенчмаркінгу в якості ефективного інструменту підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Наведено основні чинники та бар'єри, що перешкоджають застосуванню бенчмаркінгу в аграрній сфері.
Ключові слова: бенчмаркінг, конкурентоспроможність, аграрні підприємства, підвищення конкурентоспроможності, етапи бенчмаркінгу.

Kurbatska L.M., Donskykh A.S.
Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University

THE IMPACT OF BENCHMARKING TO IMPROVE THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary
The article deals with the essence and value of benchmarking as one of the marketing tools that helps to improve business processes. The basic advantages of using it were defined. The stages of the benchmarking process, which are useful for the enterprises of the agrarian sector, were considered. The features and possible applications of benchmarking as an effective tool to enhance the competitiveness of agricultural enterprises were investigated. The main factors and barriers that prevent the use of benchmarking in the agricultural sector were listed.
Keywords: benchmarking, competitiveness, agricultural enterprises, improvement of competitiveness, stages of benchmarking.

УДК 338.45

СТРАТЕГІЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ

Ликун Н.В.
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті розглянуто суть стратегії інноваційного розвитку, визначено основні етапи та вектори стратегії інноваційного розвитку підприємств нафтопереробної галузі. Визначено важливість дотримання стандартів виробництва, що відповідають європейським екологічним стандартам. Окреслено ряд факторів, що необхідно враховувати при формування стратегії інноваційного розвитку нафтопереробних підприємств.

Ключові слова: інновація, стратегія розвитку, нафтопереробна галузь.

Постановка проблеми. Сьогодні, в умовах складної геополітичної та економічної ситуації, для України гостро стоїть питання у виборі ефективної моделі розвитку економіки, розробці стратегії та системи національної безпеки. Одним із ключових елементів національної безпеки є паливно-енергетичний комплекс, який забезпечує потреби держави, населення і підприємств у паливно-енергетичних ресурсах. Тому важливе місце у вирішенні існуючих проблем займають питання створення належних умов для ефективної роботи та розвитку українського паливно-енергетичного комплексу, зокрема, нафтопереробної галузі. Це обумовлює важливість проблеми забезпечення стабільної діяльності та стійкого розвитку нафтопереробних підприємств країни, що не можливо без розробки і реалізації стратегії розвитку, яка ґрунтується на впровадженні інноваційних технік та технологій, підходів до процесу виробництва, реалізації та організації виробничо-господарської діяльності, фінансового планування та управління тощо.

Аналіз джерел та публікацій. Дослідженням ринку нафти та нафтопродуктів України займаються такі сучасні науковці: О. Соскін, І. Барабаш, В. Ніколаєв, В. Дутчак, В. Саприкін, К. Бородін, Ю. Березовська та інші.

Науковці розглядають можливі шляхи розвитку нафтопереробної галузі з різних кутів зору, але незважаючи на актуальність дослідження проблеми, забезпечення інноваційної діяльності, ефективності організаційно-економічного механізму у теорії та практиці переважає вибірковий підхід щодо галузі його впровадження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан нафтопереробної галузі України є незадовільним – із шести нафтопереробних заводів працює лише один і той не на повну потужність. Сумарна потужність нафтопереробних підприємств України складає близько 50 млн. тонн, при цьому що потреба країни в нафті становить 35-40 млн. тонн на рік. Така потужність може не лише забезпечити потребу держави у продукції нафтопереробки, а й дозволити експортувати частину готової продукції. Але стан виробничого обладнання нафтопереробних підприємств не дозволяє зробити якісний продукт, який відповідає вимогам експорту, а державна політика у галузі нафтопереробки не сприяє розвитку галузі.

Щоб відновити нафтопереробну галузь України потрібно побудувати систему, що забезпечить інноваційний розвиток нафтопереробної галузі шляхом впровадження інноваційних технологій та сучасних технологічних процесів що збільшать глибину переробки нафти і покращать якість одержуваних нафтопродуктів, зроблять їх конкурентоздатними. При цьому нафтопереробні підприємства потрібно розглядати як складну виробничу систему, не обмежуватись лише технологічно-виробничими процесами, а оновлювати соціально-економічні та екологічні характеристики галузі.

Одним із шляхів виходу нафтопереробної галузі з кризи є розробка стратегії інноваційного розвитку.

Під стратегією, як правило, розуміють – виявлення, відбір та прогнозування основоположних орієнтирів функціонування і розвитку фірми (підприємства, галузі), визначення критеріїв і розробку механізмів їх досягнення [1]. Можна виділити й інші розуміння суті стратегії. Деякі автори визначають ці поняття досить лаконічно. Інші – намагаються охопити все можливе коло проблем. Наприклад, Г. Шмален, даючи визначення стратегічного планування зазначає: «Стратегічне планування – довгострокова стратегія розвитку підприємства в цілому без подробиць» [2].

У теж час визначаючи стратегічне управління О.С. Виханський каже: «Стратегічне управління – це таке управління організацією, яке спирається на людський потенціал як основу організації, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, гнучко реагує і проводить своєчасні зміни в організації, що відповідають виклику з боку оточення і дозволяють домагатися конкурентних переваг, що в сукупності дає можливість організації виживати в довгостроковій перспективі, досягаючи при цьому своїх цілей» [3].

Але сьогодні для нафтопереробної галузі актуальним є не просто стратегічне планування, а саме розробка стратегії інноваційного розвитку, що представляє собою інструмент, який дозволяє перейти від його поточного стану до майбутнього.

Суть стратегії інноваційного розвитку повинні складати такі елементи:

– розвиток стратегічного бачення і визначення місії організації на інноваційних засадах;
– підготовка стратегічних цілей у сфері інноваційного розвитку і завдань для їх досягнення;
– планування стратегії;
– реалізація стратегії;
– оцінка результатів, внесення змін до стратегічний план або методи його реалізації.

На сьогоднішній день провідними інноваційними тенденціями є:

– постійне вдосконалення механізму впровадження та використання технологічних інновацій;
– супровід розробки нових методів виробництва інвестиціями у створення нових виробів і технологій їх виробництва;
– інтернаціоналізація реалізації інноваційних процесів;
– оптимізація різних інноваційних господарських систем за стадіями інноваційного циклу;

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

© Ликун Н.В., 2015

– виявлення пріоритетних напрямків інноваційного розвитку стосовно умов діяльності конкретних підприємств та їх реалізація на основі взаємопов'язаних інвестиційних проектів.

Стратегія інноваційного розвитку, на нашу думку, це базова економічна стратегія промислового підприємства, що забезпечує його розвиток, в першу чергу, на основі техніко-технологічних інновацій, виведення на ринок нових продуктів, виходу на нові сегменти ринку і збільшення займаної частки на традиційних для даного підприємства сегментах ринку. При цьому підприємство впроваджує інновації не лише у виробництво, а й інші структурні складові своєї діяльності.

Для визначення ефективності нафтопереробних підприємств та галузі в цілому використовують такий показник, як глибина переробки нафти. Він показує який відсоток нафти завод перетворить на нафтопродукти. Значення даного показника для світових нафтопереробних галузей – більше 90%. В Україні даний показника становить близько 65-70%. Такий показник глибини переробки нафти зумовлений відсутністю (недостатньою потужністю) установок з вторинної переробки та очищення нафти.

Не менш важливим є дотримання спеціального екологічного стандарту «Євро», який було впроваджено щоб контролювати виробників та продукцію на вміст сірки в пальному. Сьогодні на європейському ринку актуальним є стандарт Євро-5, що передбачає нормативний вміст сірки – 0,001%.

Із існуючих в Україні нафтопереробних заводів ВАТ «НПК Галичина» та ВАТ «Нафтохімік Прикарпаття» можуть виготовити Євро-2; ВАТ «Лукойл-Одеський НПЗ», ТОВ «ЛиНОС» та ЗАТ «Укртатнафта» могли б випускати нафтопродукти стандарту Євро-4. Але варто зауважити, що із перерахованих заводів працює лише ЗАТ «Укртатнафта» і то не на повну потужність.

Щоб поглибити переробку нафти та привести нафтопродукти у відповідність європейським стандартам необхідно впроваджувати на підприємствах інноваційне технічне оснащення, переглядати технологічні процеси та модернізувати заводи. При цьому необхідно змінити управління заводами та оптимізувати фінансування інновацій.

Впровадження європейських стандартів зробить вітчизняні нафтопродукти конкурентоспроможними не лише на внутрішньому, а й на зовнішньому ринках.

Таблиця 1

Характеристика структури нафтопереробної галузі, % [5, 6]

Процеси	США	Західна Європа	Україна
Каталітичний крекінг	33,2	14	7,2
Каталітичний риформінг	21,7	14,3	12
Гідрокрекінг	8,8	3,2	-
Гідроочистка	61	43	17
Ізомеризація	3,1	2,8	-
Коксування	13,7	2,1	1,8
Алкілування та ізомеризація	10,9	1,6	0,5

Першочерговим завданням, яке стоїть перед нафтопереробною галуззю України є збільшення показника глибини переробки нафти шляхом впровадження установок каталітичного крекінгу, гідрокрекінгу та вісбрекінгу, модернізації установок гідроочищення і каталітичного риформінгу та будівництво установок ізомеризації та алкілування. Такі заходи дадуть можливість збільшити показник глибини переробки нафти до 75% [4].

Наступним кроком з реконструкції та модернізації нафтопереробних заводів є будівництво установок деасфальтизації, де металізації і коксування гудрону, гідрокрекінгу вакуумного газойлю і деасфальтизатів. Це сприятиме збільшенню показника глибини переробки нафти до 85%. Подальша заміна морально застарілого обладнання та нові та впровадження досягнень НТП дозволить збільшити показник глибин переробки нафти до 90-95% [4].

Але відбудова нафтопереробної галузі України на основі стратегії інноваційного розвитку повинна не лише базуватись у впровадженні інноваційних виробничих технологій, модернізації існуючого обладнання, а й враховувати і такі фактори:

- скорочення обсягів власного видобування нафти в Україні та збільшення імпорту готової продукції нафтопереробки;
- низьку диверсифікацію джерел сировини для нафтопереробної галузі;
- значні обсяги споживання продукції нафтопереробної галузі та підвищення вимог до їх якості.

При цьому необхідно враховувати що Україна не має достатніх обсягів запасів нафти, прийнятних для видобутку, адже активна розробка нафтових родовищ може посилити залежність країни від імпорту в майбутньому. І сьогодні варто не намагатись перейти на висланий видобуток нафти, а диверсифікувати джерела імпорту, шукаючи оптимальні варіанти.

Не менш важливим напрямком стратегії інноваційного розвитку нафтопереробної галузі України є орієнтація на екологічні стандарти. Для цього потрібно своєчасно замінювати обладнання, слідкувати за його справністю, впроваджувати енергозберігаючі та екологічно контролюючі технології, орієнтуватись на використання альтернативного палива та джерел енергії, переробляти та утилізувати відходи нафтопереробного виробництва з метою зменшення впливу на довкілля тощо.

Для того, щоб відродити нафтопереробну галузь України, вивести існуючі нафтопереробні заводи на новий рівень виробництва, якості та відповідності стандартам, зробити нафтопереробне виробництво екологічно безпечним, перш за все, галузі потрібна підтримка держави. А сьогодні держава нічим не виказує свою зацікавленість у відродженні і розвитку нафтопереробної галузі, окрім кількох теоретичних стратегій та значної кількості не підтриманих справами дискусій.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки, можемо впевнено сказати, що нафтопереробна галузь України сьогодні знаходиться у важкій ситуації. Нафтопереробні підприємства тривалий час не оновлювали свої виробничі потужності, що негативно вплинуло на якість продукції яка випускається. Сьогодні із шести потужних нафтопереробних заводів працює лише один, а основна потреба ринку у продуктах нафтопереробки забезпечується шляхом імпорту, що в свою чергу впливає на ціну для споживача і не в меншу сторону.

Нафтопереробна галузь України потребує розробки стратегії інноваційного розвитку, яка буде спрямована не лише на впровадження нових технологій у виробничі процеси, а й на оптимізацію управління галуззю, нові форми та механізмі фінансування впровадження інновацій, відповідність

не лише стандартам якості, а й екологічності виробництва. Саме відродження галузі на основі стратегії інноваційного розвитку дасть можливість державі забезпечувати якісною продукцією не лише внутрішній ринок і дозволить вийти на новий рівень конкурентоспроможності.

Список літератури:

1. Байков Н. М. Про стан та перспективи розвитку нафтогазової промисловості світу // Нафтова і газова промисловість. – № 1. – 2008.
2. Шмален Г. Основи і проблеми економіки підприємства. – М.: Фінанси і статистика, 1996.
3. Віханський О. С Стратегічне управління. – М.: Гардарика, 1998.
4. Бурлака В. Г. Трансформация рынков нефти и газа / В. Г. Бурлака, Р. В. Шерстюк; под ред. Бурлаки Г. Г. – К.: НАУ, 2005. – 320 с.
5. Марущак Л. І. Технологічні й організаційні особливості нафтопереробних комплексів та їх вплив на методику обліку і контролінгу / Леся Марущак // Галицький економічний вісник. – 2009. – № 2. – С. 144-152. – (інформаційно-аналітичне забезпечення підприємницької діяльності).
6. Програма диверсифікації джерел постачання нафти в Україну на період до 2015 року: Постанова Кабінету МіністрівУкраїни від 08.11.2006№ 1572 // zakon1.rada.gov.ua
7. Нефтеперерабатывающие заводы (НПЗ) Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cdu.ru/articles/detail.php?ID=300386
8. Пилипів Н. І., П'ятничук І. Д. Сучасний стан і перспективи розвитку нафтопереробної галузі України. Режим електронного доступу: http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource

Лыкун Н.В.
Национальный университет «Львовская политехника»

СТРАТЕГИЯ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ НЕФТЕПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ

Аннотация
В статье рассмотрены суть стратегии инновационного развития, определены основные этапы и векторы стратегии инновационного развития предприятий нефтеперерабатывающей отрасли. Определена важность соблюдения стандартов производства, что соответствуют европейским экологическим стандартам. Указано ряд факторов, которые необходимо учитывать при формировании стратегии инновационного развития нефтеперерабатывающих предприятий.
Ключевые слова: инновация, стратегия развития, нефтеперерабатывающая отрасль.

Lykun N.V.
National University «Lviv Polytechnic»

STRATEGY OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF OIL REFINING ENTERPRISES

Summary
In the article, the essence of innovative development strategy, the main stages and vectors of innovative development strategy of oil refining enterprises are studied. The importance of compliance with production standards that meet European environmental standards is determined. A number of factors to consider when forming a strategy of innovative development of oil refineries are outlined.
Keywords: innovation, development strategy, oil refining industry.

УДК 658.12

ПРОГРАМНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛІНГУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Лісковець С.В.
Полтавська державна аграрна академія

У статті визначені роль та сутність контролінгу у системі управління розвитком аграрних підприємств. Наведені його основні концепції та охарактеризовані їх особливості. Обґрунтовано переваги та необхідність впровадження в агроформуваннях концепції з орієнтацією на загальну систему управління. Визначені механізми та складові програмно-інформаційного забезпечення вказаної концепції, її значення та перспективи використання.

Ключові слова: контролінг, аграрні підприємства, концепція, впровадження, програмно-інформаційне забезпечення, система управління, ефективність.

Постановка проблеми. В умовах нестабільності економіки, зумовлених світовою фінансовою кризою, нестабільності агропродовольчого ринку в Україні, різких коливань валютних курсів, високих темпів інфляції для багатьох аграрних підприємств особливо актуальною є задача ефективного оздоровлення фінансово-економічного становища за рахунок мобілізації ресурсів та ефективного управління бізнес-процесами і діяльністю загалом. Саме процес прийняття виважених та ефективних управлінських рішень виступає найважливішим засобом та надійним механізмом соціально-економічних перетворень, яких неможливо досягти без здійснення ефективної процедури контролінгу у системі управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам контролінгу були присвячені праці таких вчених, як Д. Хан, П. Хорват, Р. Манн, Е. Майєр, Ю. Вебер, Х.Й. Фольмут, А. Дейле, Р. Рейхман, М.С. Пушкар, Н.Г. Данілочкіна, С.В. Данілочкін, Е.А. Аналькіна, А.М. Кармінський, Н.І. Оленев, А.Г. Примак, С.Г. Фалько, О.О. Дегрярьова, Л.А. Сухарева, С.Н. Петренко, К.С.Шапошніков та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, погляди вчених на сутність поняття контролінгу неоднозначні та ґрунтуються на різних його концепціях. Координаційний підхід, засновником якого був П. Хорват, ґрунтується на необхідності координації між різними підсистемами управління, а саме, плануванням, контролем та інформаційним забезпеченням. Однак, через те, що проблеми координації можуть виникати всередині не тільки цих підсистем управління, виокремлюють також концепцію контролінгу з орієнтацією на загальну систему управління. Повною мірою це стосується аграрних підприємств, для яких вказані проблеми є маловивченими.

Метою статті є обґрунтування концепції контролінгу аграрних підприємств з орієнтацією на загальну систему управління їх розвитком та програмно-інформаційний супровід її впровадження на організаційному рівні.

Виклад основного матеріалу. Концепція контролінгу аграрних підприємств з орієнтацією на загальну систему управління ґрунтується на тому, що основною метою діяльності будь-якого підприємства є одержання прибутку. Основним джерелом інформації для цієї концепції, в першу чергу, є дані бухгалтерського обліку, які відображають сучасний стан його виробничо-економічної й інших видів діяльності та обмежуються тільки грошовими показниками.

Більш ширшу перспективу у підвищенні ефективності управління розкриває концепція контролінгу з орієнтацією на інформаційне забезпечення підприємства [1, с. 33]. Даний підхід охоплює всю цільову систему його організації та бізнес-процесів, забезпечує швидке надання якісної, актуальної, зорієнтованої на результат інформації, яка допомагає приймати ефективні управлінські рішення, а це є надзвичайно важливим в умовах кризи та жорсткої конкуренції. Інформаційним джерелом даної концепції є дані управлінського та фінансового обліку.

Таким чином, контролінг – це така складова управління, яка не тільки координує інші підсистеми управління, але й забезпечує інформаційно-аналітичну діагностику реалізації поставлених цілей, виявляє відхилення та впроваджує заходи щодо коригування відхилень або цілей. Система контролінгу орієнтується на досягнення усіх поставлених цілей агроформувань. Однак, цілі можуть носити як оперативний, так і стратегічний характер, тому вирізняють систему контролінга, яка орієнтується на досягнення оперативних цілей (оперативний контролінг) та систему стратегічного контролінгу, яка орієнтується на досягнення стратегічних цілей.

Оперативний контролінг, перш за все, зорієнтований на короткостроковий результат, який має кількісний вираз, наприклад, рівень рентабельності, продуктивності, ліквідності та прибутку і має за мету допомагати менеджерам у досягненні цього результату, тобто створити таку систему управління, яка допоможе ефективно досягати поточних цілей підприємства, а також оптимізує співвідношення «витрати-прибуток» [2, с. 129].

Стратегічний контролінг – це підсистема стратегічного менеджменту, що координує функції стратегічного аналізу, цілепокладання, планування та корекції стратегії; контролює функціонування всієї системи в цілому, а також завдає, розвиває та контролює підсистему стратегічного інформаційного забезпечення. Його зусилля направлені на оптимізацію розподілу прибутків, ціноутворення, виплат, використання інвестицій тощо.

Таким чином, стратегічний контролінг – це така система управління, яка використовує зовнішню інформацію, за допомогою якої фіксує відхилення, що відбулися, коригує їх, діагностує існуючу стратегію на оптимальність у новостворених умовах та пропонує свою оптимальну стратегію за нових обставин. Звісно, для ефективного функціонування системи стратегічного контролінгу, інформаційне забезпечення аграрних підприємств відіграє досить важливу роль.

У наш час існуючий підхід до збору інформації реалізований у багатьох організаціях має «функціональний» характер та розуміється, відповідно, як функція від інформаційного оточення, тому що зібрані бази даних зовнішньої та внутрішньої інформації лише іноді використовують функціональ-

© Лісковець С.В., 2015

ні служби для прийняття рішення. Звісно, даний підхід має ряд недоліків. По-перше, ці бази даних відображають функціональний підхід до діяльності сільськогосподарських підприємств, а не глибинне управлінське розуміння агробізнесу. По-друге, тлумачення зібраних даних знаходиться під впливом уявлень про колишні чинники успіху. По-третє, спеціалісти відділів планування, фінансового забезпечення, маркетингу, інформаційних та інших технічних відділів, продовжують діяти виключно як одержувачі та зберігачі інформації.

Все інформаційне обслуговування аграрних підприємств традиційно спрямоване на однобічне та вузьке постачання інформації лише для його керівництва та рідко використовується для інформаційного забезпечення інших ланок управління з метою підготовки оптимальних управлінських рішень.

Однак, у сучасних умовах господарювання аграрним підприємствам доводиться функціонувати в умовах швидких змін на ринку, більш коротшого циклу обертання товарів та послуг, мінливості споживчого попиту дуже важливою є комплексність інформаційної бази [3, с. 124]. Завдяки цьому керівництво зможе приймати як оперативні, так і стратегічні рішення, а також здійснювати контроль за їх виконанням. Тому використання сучасних методів збору, обробки, зберігання, аналізу інформації є одним з найважливіших важелів розвитку агробізнесу, його прибутковості та соціальної відповідальності.

В галузі інформаційних технологій завжди були взаємодоповнюючі один одного основні напрямки: системи, орієнтовані на операційну обробку даних та системи, зорієнтовані на аналіз даних, так звані системи підтримки управлінських рішень. До останнього часу більшість аграрних підприємств використовували технології, що належать до першого напрямку. Однак, слід зауважити, що бази даних при автоматизації управлінських структур не дають самі по собі бажаного результату. Це пов'язано з тим, що функції, реалізовані в системі управління баз даних, суттєво відрізняються від функцій, необхідних управлінським структурам, так як інформація, що зібрана в базах даних, не адекватна інформації, яка необхідна для прийняття управлінського рішення.

В сучасних умовах функціонування підприємств склалася парадоксальна ситуація, коли різноманітної інформації доволі багато, але вона не структурована, не узгоджена, розрізнена, не завжди достовірна, а головне, її майже неможливо знайти. Таким чином, необхідно перейти до другого, зорієнтованого на аналіз даних напрямку робіт з інформатизації [4, с. 211]. У зв'язку з цим створення єдиного інформаційного простору, як сукупності методичних, організаційних, програмних, технічних та телекомунікаційних засобів, які забезпечуватимуть оперативний доступ до будь-яких інформаційних ресурсів організації у межах компетенції та прав доступу спеціалістів є першочерговим завданням.

У межах єдиного інформаційного простору стають можливими розробка і організація таких актуальних на сьогоднішній день напрямків, як створення єдиної інформаційної бази великої кількості віддалених один від одного об'єктів та підрозділів організації; високошвидкісна передача по каналах зв'язку будь-яких видів інформаційних потоків; підтримка діяльності всіх підрозділів та об'єктів організації; автоматизація всіх технологічних бізнес-процесів організації, оперативний контроль та управління процесами виробництва, транспортування та збуту, взаєморозрахунки зі споживачами та постачальниками, управління персоналом та інше.

Якщо пристрої електронної обробки даних використовуються не тільки для здійснення машинної інтегрованої обробки замовлень та підготовки звітності (документованих розрахунків), але й для машинних інтегрованих розрахунків з планування, регулювання та контролю, то можливо говорити про виникнення інструменту управління на базі ЕОМ [5, с. 71]. Такий інструмент виступає у вигляді комплексного механізму управління агроформуванням, який складається з наступних основних блоків:

1. Аналітично-обліковий (система формалізованої обробки звітних даних, документообігу для інформаційного забезпечення управлінських рішень).

2. Організаційний (структура управління; функція та регламент моніторингу, координації, супідрядності та контролю діяльності відділів управління для забезпечення процесу управлінського та фінансового планування).

3. Програмно-технічний (програмний продукт, який підтримуватиме аналітично-обліковий та організаційний блоки).

Також такий інструмент управління інтегрує інформаційну систему, орієнтовану на минулі роки, з інформаційною системою, орієнтованою на майбутнє. Від системи розрахунків вона відрізняється наступними параметрами: враховується планова інформація, яка частково готується на базі розрахункових моделей, вводиться та обробляється контрольна інформація; відповідно до принципу замкненого контуру управління на базі планових та контрольних показників формується інформація для регулюючих впливів, яка частково може бути використана автоматично, в якості директивних (контрольних) цифр.

На сьогоднішній день існує багато програмних продуктів, які покликані вирішувати ті або інші управлінські питання. За прийнятою в 1998 р. класифікацією їх прийнято розділяти на локальні, фінансово-управлінські, середні інтегровані і великі інтегровані системи. Локальні системи призначені для ведення обліку по одному або декількох напрямах (бухгалтерія, збут, склади, облік кадрів та ін.). Системами цієї групи може скористатися практично будь-яке аграрне підприємство, якому необхідні управління фінансовими потоками та автоматизація облікових функцій. Характерними представниками цього класу є 1С, Альфа, БЕСТ, Інотек, Монополія, Флагман та ін.

Фінансово-управлінські системи можуть бути гнучко налаштовані на потреби конкретного агроформування. Такі системи добре інтегрують його діяльність і призначені, в першу чергу, для обліку та управління ресурсами невиробничих структур. Вони також є універсальними, однак значніше можуть виявлятися за необхідності відображення специфіки діяльності, оскільки функціональні можливості таких систем ширше, ніж локальних. Характерні представники − Solomon IV, ACCPAC, EFAS, Exact, Hansa, Platinum SQL, Concorde XAL, Navision, SCALA, БОСС, Галактика, Парус та ін.

Середні інтегровані системи призначені для управління виробничим агропідприємством та інтегрованого планування виробничого процесу. Ланцюжок оперативного планування «збут-виробництво-закупівля» є ядром систем (на основі процедур MRP-II). Підрозділи інфраструктури (фінанси, бухгалтерія, маркетинг та ін.) будують свою діяльність, спираючись на дані цього ланцюжка. Облікові функції, хоча і глибоко пропрацьовані, виконують допоміжну роль і часом неможливо виділити модуль

бухгалтерського обліку, оскільки інформація в бухгалтерію надходить автоматично з інших модулів. Характерні представники – IFS SystemIV, MFG/Pro, BPCS, CA-PRMS, Max, Renaissance, SyteLine.

Великі інтегровані системи відрізняються широтою охоплення, включаючи управління виробництвом, управління складними фінансовими потоками, корпоративну консолідацію, глобальне планування і бюджетування та ін., а також глибиною підтримки процесів управління великих багатофункціональних груп підприємств (холдингів або ФПГ). Характерні представники – SAP R/3, Oracle, JD Edwards, BaaN.

Однак, більша кількість програмних продуктів, як вітчизняного, так і іноземного походження, так чи інакше, налаштована на вирішення проблем, що виникають при реалізації оперативного контролінгу. Однак, інформаційні продукти, що спрямовані на підтримку стратегічного контролінгу, є надзвичайно важливими для аграрних підприємств, але їх кількість дуже мала. Програми, які можуть бути використані при реалізації стратегічного контролінгу – це SAP R/3, SAS System (SAS Inst). Програма SAP R/3 може здійснювати моделювання за допомогою інструмента сценарію розвитку, а SAS System (SAS Inst) допускає реалізацію окремих завдань стратегічного контролінгу.

Для реалізації контролінгу на підприємстві необхідно використовувати ефективне інтегроване програмне забезпечення. При цьому необхідний прискіпливий підбір консультантів (системних інтеграторів), так як бізнес-процеси промислового підприємства не можуть бути апроксимовані методами управління, розповсюдженими в роздрібній торгівлі або сфері послуг, якою б гарною не була система, яка їх підтримує та які б компетентні не були консультанти, які її впровадили. Також слід пам'ятати, що навіть досконала інформаційна база не принесе бажаного результату, якщо не змінити компетенцію персоналу, маючи на увазі не тільки організаційні (зобов'язання, повноваження), але й кваліфікаційні (можливості, здібності, навички) параметри. Саме тому в основу розробок повинні бути закладені рамкові організаційні умови «людина-техніка», що включають у себе в якості взаємопов'язаних компонентів організаційної структури людські ресурси та технічні засоби [6, с. 50].

На сьогодні на вітчизняному ринку представлена значна кількість інформаційних систем, розробники яких анонсують їх широкі можливості для автоматизації управління підприємств різних сфер національної економіки. Серед найбільш поширених на вітчизняному ринку є комплексні інформаційні системи, що включають в себе певні елементи контролінгу, серед яких розробки вітчизняних та зарубіжних компаній: R/3 (компанія SAP AG), SAS System (компанія SAS Institute), Oracle Express (компанія Oracle), «Галактика» (компанія «Галактика»), «Флагман» (компанія ИНФОСОФТ), «М-3» (компанія «Клієнт-Серверні Технології»), «Алеф» (компанія «Alaf Consulting and Soft») та інші.

Отже, за умов такого різноманіття особливої актуальності набуває проблема правильного відбору програмного забезпечення для автоматизації контролінгу, оскільки вартість комплексної інформаційної системи, до складу якої входить модуль контролінгу, коливається від 2,0 (1С) до 1,0 млн. дол. США (SAP R/3, Oracle Corporation та ін.). За оцінками експертів, загальна вартість проекту впровадження автоматизованої інформаційної системи складається з окремих статей витрат, основними з яких є придбання ліцензії (58%) та обладнання (15%), консалтинг (6%), навчання спеціалістів (4%), розробка інтерфейсу (4%), преміальний фонд (5%), резерв на непередбачувані витрати (6%), послуги супроводу у непродуктивний період (2%).

Якщо при виборі програмного забезпечення керуватися рейтинговою оцінкою та якістю інформаційних технологій, то найкращим варіантом на сьогоднішньому українському ринку є інформаційна система SAP R/3, яка стоїть на першому місці в рейтингу інформаційних систем в Україні. Система визначається як набір модулів, які працюють за технологією клієнт-сервер. Вона забезпечує автоматизацію широкого спектру процесів, надає можливість оперативного одержання інформації, планування та управління всіма процесами на підприємстві [7, с. 168]. Також в містить програмні модулі обліку та звітності, контролінгу, організації виробництва, торговельної діяльності, управління матеріальними потоками, контролю якості, технічного обслуговування і ремонту устаткування, збуту, управління персоналом та окремими проектами. системи раннього попередження. Проте дану інформаційну систему можуть дозволити собі тільки великі агрохолдинги через її високу вартість – до 70 000 дол. США.

Якщо ж аграрне підприємство не велике, то при виборі програмного забезпечення з модулем конторолінгу воно буде керуватися вартістю користування інформаційною системою. Дешевшими. на відміну від зарубіжного варіанту програмного забезпечення, є інформаційні системи створені компаніями Російської Федерації (Контролінг та бюджетування, Парус, Галактика, ІТ-Підприємство (4-7 місця у рейтингу відповідно)), вартість яких коливається від 2 000 до 7 000 дол. США.

Інформаційна система «Контролінг та бюджетування» дозволяє автоматизувати технологію бюджетування в мережах, дозволяє складати поточні, оперативні бюджети, гнучкі та фіксовані фінансові бюджети, бюджети «з нуля». Модуль контролінгу дозволяє оперативно виявляти та нормалізувати відхилення в оперативному, тактичному та стратегічному контурі управління торговельною мережею в розрізі операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Аналітичний інструментарій забезпечує автоматизацію усіх видів аналізу за видами діяльності та центрами фінансової відповідальності.

«Парус» характеризується масштабним набором функціональних модулів, реалізованих та адаптованих під конкретного замовника. Продукт наділений усіма необхідними функціональними елементами характерними контролінгу у сфері: планування, прогнозування, обліку, аналізу, моніторингу, контролю, автоматизованого формування варіантів рішень та ін.

Інформаційна система «Галактика» забезпечує автоматизацію операційної, фінансової та інвестиційної діяльності на стратегічному та оперативному рівні. Реалізовано більшість функцій контролінгу з акцентом на планування та аналіз. Система створена на високому технічному рівні та забезпечує одночасний доступ сотень користувачів, дозволяє вести облік за декількома планами рахунків, аналіз проводиться з використанням новітніх інструментів та здатна формувати значний пакет звітності.

Інформаційна система «ІТ-Підприємство» орієнтована на автоматизацію крупних та середніх підприємств, дозволяє оптимізувати бізнес-процеси та включає модулі для управління виробництвом і фінансами, бюджетування та контролінг, управління ланцюгами поставок, управління якістю та ремонтом, бухгалтерський та податковий

облік, розрахунки з персоналом, інструментарій OLAP-аналізу та ін.

Проаналізувавши інформаційні системи контролінгу, які описані вище, можна виділити переваги, які надає автоматизація процесу контролінгу аграрному підприємству. Дані системи дають можливість: реально оцінити рівень його фінансової стабільності та виробничо-ресурсний потенціал; передбачити перспективи розвитку та одразу прийняти стратегічно слушне рішення для підвищення конкурентоспроможності; отримувати оперативну й достовірну інформацію про поточний стан основних показників діяльності в зручному вигляді; забезпечити зацікавленість не лише керівництва, а й інших співробітників у реалізації стратегічної мети та завдань; здійснювати бухгалтерський, управлінський, податковий облік та оперативне планування; регулярно порівнювати планові показники з фактичними, оперативно впливати на ситуацію та своєчасно реагувати у разі наявності значних відхилень [8, с. 18].

Висновки і пропозиції. Більшість аграрних підприємств України потребує впровадження ефективної системи контролінгу як засобу забезпечення їх стабільного фінансово- та виробничо-економічного розвитку, але відсутність кваліфікованих спеціалістів і розуміння необхідності заміни старої системи управління на систему з елементами контролінгу не сприяють реалізації цих потреб. Між тим виявлено, що умови забезпечення стабільного розвитку та функціонування аграрних підприємств означають чіткий взаємозв'язок оперативного та стратегічного планування через систему контролінгу, розробку системи стратегічних планів та прогнозів діяльності.

Стратегічні плани вітчизняних агроформувань здебільшого збігаються з оперативними і відображають бажання власників максимізувати прибуток на теперішній момент. Стратегічні плани західних підприємств відображають необхідність стабільного розвитку в майбутньому за оптимальних доходів у теперішньому часі. Тобто українські і західні підприємства мають різні стратегічні цілі і, зазвичай, досягають різних результатів. Це вказує на необхідність врахування західного досвіду у справі впровадження контролінгу.

Список літератури:

1. Гура Н. О. Санація підприємства в умовах фінансової кризи та роль контролінгу в її проведенні / Н. О. Гура, С. М. Гнатенко // Міжнародний збірник наукових праць. – 2009. – № 1 (16). – С. 31-36.
2. Одновелик В. І. Контролінг – сучасна концепція забезпечення стабільного розвитку підприємства / В. І. Одновелик // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 127-131.
3. Портна О. В. Контролінг: [навч. посібн] / О. В. Портна. – Львів: Вид-во «Магнолія 2006», 2008. – 240 с.
4. Калайтан Т. В. Контролінг: [навч.посібник] / Т. В. Калайтан. – Львів: Новий світ, 2008. – 252 с.
5. Гребець О. Б. Контролінг як сучасна система управління / О. Б. Гребець // Економіка та держава. – 2009. – № 12. – С. 71-72.
6. Задорожний Р. П. Контролінг, як концепція управління фінансово-господарською діяльністю підприємства / Р. П Задорожний // Вісник КІБІТ. – 2010. – № 1. – С. 46-56.
7. Дегтярева О. А. Контроллинг: [учебное пособие] / О. А. Дегтярева. – Одесса: Пальмира, 2008. – 364 с.
8. Верхоглядова Н. І. Контролінг в системі управління підприємством / Н. І. Верхоглядова, В.П. Шило, С. Б. Ільїна // Держава та регіони. Серія: економіка і підприємство. – 2008. – № 5. – С. 16-21.

Лисковец С.В.
Полтавская государственная аграрная академия

ПРОГРАММНО-ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ КОНТРОЛЛИНГА АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация
В статье определены роль и сущность контроллинга в системе управления развитием аграрных предприятий. Приведены его основные концепции и охарактеризованы их особенности. Обоснованы преимущества и необходимость внедрения в агроформированиях концепции с ориентацией на общую систему управления. Определены механизмы и составляющие программно-информационного обеспечения указанной концепции, ее значение и перспективы использования.
Ключевые слова: контроллинг, аграрные предприятия, концепция, внедрение, программно-информационное обеспечение, система управления, эффективность.

Liskovets S.V.
Poltava State Agrarian Academy

SOFTWARE AND INFORMATION SUPPORT OF CONTROLLING AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary
The article defines the role and essence of controlling in the system of development management of agricultural enterprises. Its basic concepts are provided and their features are described. The advantages and the necessity of introduction of concept with focus on general management system into agrarian formations are grounded. The mechanisms and components of software and information support of this concept, its importance and prospects of application are established.
Keywords: controlling, agrarian company, concept, introduction, software and information support, control system, efficiency.

УДК 347.73

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ЩОДО КЛАСИФІКАЦІЇ КОНТРОЛЮ

Мельничук Н.Ю.
Національна академія статистики, обліку та аудиту

Доведено, що разом із зміною природи господарської діяльності досягається певна стадія розвитку можливостей контролю, яка вимагає зміни видів контролю. Обґрунтовано, що контроль відіграє надзвичайно важливе значення в суспільстві, є важелем дотримання фінансової дисципліни. Запропоновано класифікацію контролю за різними ознаками. Виокремлено відмінності уже існуючих підходів від авторського. Аргументовано важливість запропонованої класифікації.
Ключові слова: контроль, управління, об'єкт контролю, види контролю, контролюючий орган.

Постановка проблеми. Як переконує практика, недооцінка ролі контролю призводить до значних порушень і зловживань у сфері фінансових відносин у державі. Україну у світовому співтоваристві сприймають як країну, яка має високий рівень корупції. Цей фактор є одним із наслідків недосконалості контролю. Отже, актуальність теми полягає у сучасній необхідності створення досконалої системи контролю в Україні для забезпечення фінансової дисципліни під час проведення реформ економічної сфери. Суттєве значення для практичної організації та правового регулювання контролю має класифікація його видів. Вона є не лише теоретичним відображенням різноманітності та різноплановості контролю, а й практичним результатом виокремлення важливих сфер суспільного життя, що перебувають під контролем держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні питання контролю вивчали: Н.С. Вітвицька, І.К. Дрозд, Є.В. Калюга, М.М. Коцупатрий, Б.Ф. Усач, М.Т. Фенченко І.Ю. Чумакова, В.О. Шевчук та інші дослідники.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні, існує велика кількість різних підходів щодо визначення класифікації контролю, кожен з яких відрізняється один від одного. Окремі автори об'єднують контроль за різними ознаками залежно від того, хто здійснює контроль (його суб'єкт), що контролюється (об'єкт), які цілі контролю, і називають цей перелік – основними напрямками контролю [1, с. 24; 3, с. 46]. Інші автори досліджуючи суть контролю та його види, поточний фінансовий контроль називають оперативним [5, с. 123]. Мамишев А. виокремлює лише три форми контролю: перевірка, ревізія та аудит [4, с. 6]. Така невизначеність класифікації видів контролю зумовлена насамперед складністю трактування самої дефініції «контроль», а також недостатнім рівнем сформованості термінологічного апарату. Зокрема при розробці класифікації видів контролю треба зважати перш за все на ознаки, притаманні елементи контролюючої системи: суб'єкт – контрольні дії – об'єкт [2, с. 33].

Метою статті є розробка класифікації видів контролю за різними ознаками.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи контроль кожен контролюючий суб'єкт застосовує різні види контролю до того чи іншого підконтрольного об'єкта, залежно від сфери діяльності де вони функціонують, для забезпечення поставлених цілей.

Пропонуємо модифіковану класифікацію видів контролю, тобто класифікацію, яка заснована на що вже існуючих і описаних різними науковцями класифікаціях. Основне поліпшення вже існуючих варіантів класифікацій полягає у введенні автором семи нових класифікаційних ознак: залежно від належності суб'єкта господарювання, виконання завдань, управлінської стадії, рівнів господарювання та за ступенем дії, рівнем охоплення, способом оформлення результатів, мірою впливу, рівнем достатності. Необхідність їх наявності у методології контролю обумовлена практикою перевірок, що склалася.

Запропонована класифікація включає такі класифікаційні ознаки: за суб'єктами господарювання, структурними одинцями виконавчої влади, мірою впливу, формою проведення, ступенем дії та рівнем охоплення, способом оформлення результатів, характером, рівнем достатності, періодом часу, залежно від належності суб'єкта господарювання, періодичності здійснення, сфери діяльності, виконання завдань, управлінської стадії на якій здійснюється контроль, рівнів господарювання, про що відповідно відображено на рис. 1.

З рис. 1 ми можем побачити, що за суб'єктами господарювання варто виокремити: державний, муніципальний, індивідуальний, аудиторський контролі.

Державний контроль здійснюють органи державної влади та управління, а саме: Фонд державного майна України, Міністерства фінансів, економіки, статистики, НБУ тощо.

Муніципальний контроль як окрема організаційна форма контролю, що здійснюється представницькими органами влади, радами народних депутатів та їх комісіями

Аудиторський контроль здійснюють аудитори, аудиторські фірми, які діють на господарчо-розрахункових засадах за договорами з державними і акціонерними підприємствами.

За структурними одиницями виконавчої влади контроль поділяють на: адміністративний, президентський парламентський, судовий, прокурорський.

Адміністративний контроль спрямований на удосконалення діяльності органів виконавчої влади, забезпечення законності в сфері державного управлінні.

Президентський контроль здійснюється гарантом державного суверенітету в напрямі забезпечення соціально-економічного розвитку не лише адміністративно-територіальних одиниць, але й країни в цілому.

Парламентський контроль, який здійснюється з боку Верховної Ради України щодо дотримання підконтрольними об'єктами чинного законодавства України.

Судовий контроль – контроль, який здійснюється органами судової влади щодо встановлення дотримання чи недотримання норм чинного законодавства країни.

Прокурорський контроль – це специфічний різновид контролю з боку органів прокуратури.

Залежно від належності суб'єкта господарювання контроль можна поділити на: відомчий, внутрішньогосподарський, бюджетний, громадський.

© Мельничук Н.Ю., 2015

Відомчий контроль здійснюють міністерства, державні комітети, концерни, асоціації, акціонерні виробничі об'єднання згідно з чинним законодавством та нормативними актами

Внутрішньогосподарський контроль передбачає контрольні функції, які здійснюються власниками підприємств відповідно до законодавства.

Бюджетний контроль – передбачає зіставлення фактичних результатів з бюджетними, аналізу відхилень та внесення необхідних коректив.

Громадський контроль – це контроль, за якого всі суб'єкти громадського контролю виступають від імені громадськості, а не держави, їх контрольні повноваження зазвичай не мають юридично змісту, а рішення за результатами перевірок мають, як правило, рекомендаційний характер.

Попередній, підсумковий, поточний контроль, варто об'єднати за класифікаційною ознакою «Залежно від періодичності здійснення».

Попередній контроль здійснюється до виконання господарської операції з метою запобігання незаконним діям, неефективному використанню коштів і прийняттю необґрунтованих рішень.

Підсумковий контроль – здійснюється після завершення господарських операцій усіма контролюючими органами.

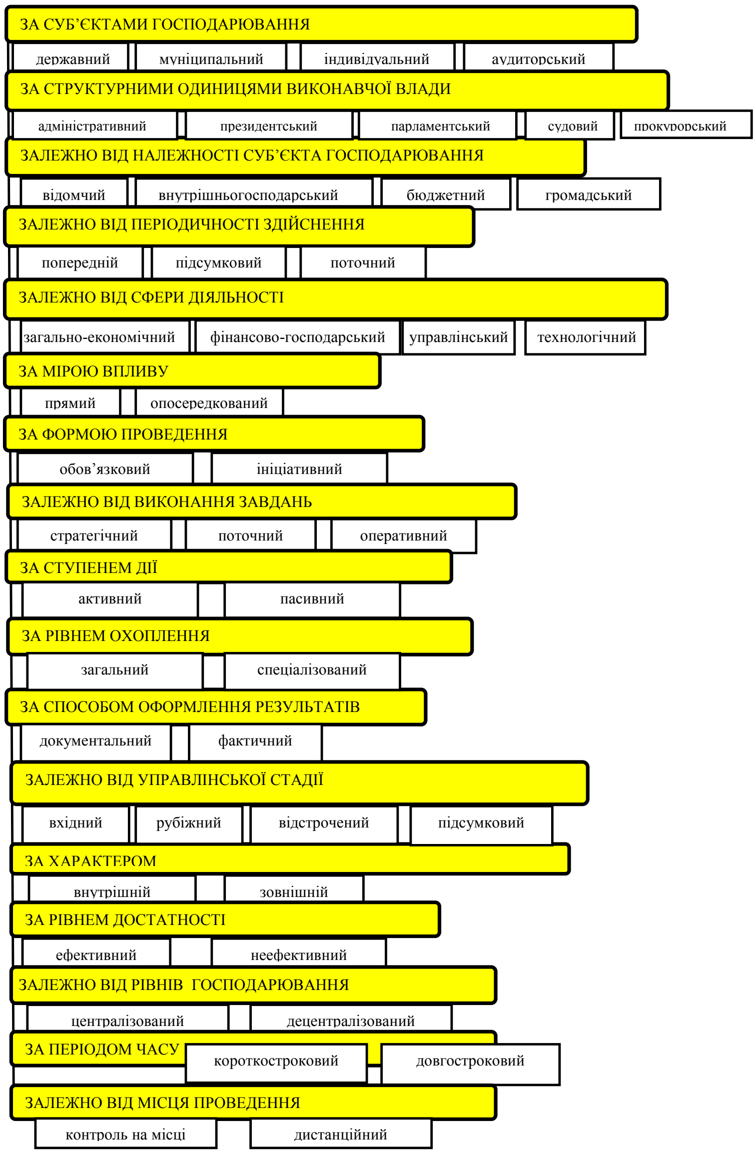

Рис. 1. Класифікація контролю *

** складено автором*

Поточний контроль – контроль, який здійснюється у процесі виконання господарських операцій, головним завданням якого є виявлення відхилень у процесі виконання операцій, з метою вжиття необхідних заходів щодо усунення негативних факторів.

Залежно від сфери діяльності доцільно виокремити такі види: загально-економічний, фінансово-господарський, управлінський, технологічний.

Загально-економічний контроль – це система контрольних заходів, спрямованих на раціональне господарювання у всіх сферах економіки.

Фінансово-господарський контроль спрямований на фінансово-господарську діяльність підприємств у сфері виробництва, обміну і споживання суспільно необхідного продукту на мікроекономічному рівні.

Управлінський контроль – сукупність дій управлінських органів по спостереженню за функціонуванням відповідного об'єкта контролю з метою: отримання об'єктивної та достовірної інформації про нього; застосування заходів щодо попередження правопорушень; надання допомоги підконтрольній структурі у поновленні законності і дисципліни.

Технологічний контроль здійснюють інженери, технологи за технологією виробництва, якістю сировини і продукції відповідно до стандартів і технічних умов.

За мірою впливу контроль варто поділити на: прямий, опосередкований.

Прямий контроль – це контроль, який здійснюють його ініціатори (керівники, тимчасові контрольні групи, ревізійні комісії, контролери або бухгалтери місцевих рад, споживачі).

Опосередкований контроль – контроль, делегований ініціаторами іншим суб'єктам, що є виконавцями контролю.

Фінансовий контроль комплексна і цілеспрямована фінансово-правова діяльність органів фінансового контролю або їх підрозділів чи представників, а також осіб, уповноважених здійснювати контроль, що базується на положеннях актів чинного законодавства.

За формою проведення контроль варто поділити на обов'язковий та ініціативний.

Обов'язковий контроль – здійснюється в силу вимог нормативних актів або за рішеннями компетентних органів держави.

Ініціативний контроль здійснюється на підставі власних рішень господарюючих суб'єктів.

Залежно від виконання завдань можна виокремити: стратегічний, поточний, оперативний контролі.

Стратегічний контроль полягає в спостереженні та оцінці проходження процесу стратегічного управління, який забезпечує досягнення поставлених цілей та виконання обраних стратегій через встановлення стійкого зворотного зв'язку.

Поточний контроль – контроль, який здійснюється безпосередньо в ході проведення робіт та який базується на вимірюванні фактичних результатів, отриманих після проведення роботи, спрямованої на досягнення бажаних цілей.

Оперативний контроль – це регламентований порядок перевірки діяльності підконтрольних об'єктів суб'єктами контролю щодо дотримання першими встановлених норм.

За ступенем дії, контроль може бути активним або пасивним.

Активний контроль дає можливість своєчасно ліквідувати відхилення від запланованих параметрів і, якщо виникає необхідність компенсувати витрати.

Пасивний контроль – даний вид контролю передбачає аналіз досягнуто результату в реалізації якогось певного проекту чи завдання.

За рівнем охоплення: загальний та спеціалізований контролі.

Загальний контроль здійснюють органи виконавчої влади загальної компетенції: Кабінет Міністрів України, місцеві державні адміністрації.

Загальний контроль охоплює всю діяльність підконтрольних підрозділів, здійснюється як правило вищими органами виконавчої влади в ході якого, перевірці підлягають усі основні напрямки діяльності підпорядкованих підрозділів.

Спеціалізований контроль – здійснюється органами, для яких контроль є основним чи одним з основних напрямів діяльності.

Спеціальний контроль – це всебічне і поглиблене вивчення певного напряму діяльності підконтрольного органу виконавчої влади, в ході якого перевіряючий орган не має повноважень перевіряти стан інших напрямів діяльності, його повноваження обмежені лише вузькоспеціалізованими питаннями.

За способом оформлення результатів контроль поділяють на фактичний та документальний.

Фактичний контроль – допомагає встановити реальний стан об'єкта шляхом вимірювання, зважування, підрахунку, лабораторного аналізу тощо.

Документальний контроль – контроль при допомозі якого встановлюють суть і достовірність господарських операцій за даними первинної документації, облікових реєстрів і звітності.

Залежно від управлінської стадії на якій здійснюється контроль, його можна поділити на: вхідний, рубіжний, відстрочений, підсумковий.

Вхідний контроль проводиться на початковому етапі діяльності суб'єкта господарювання з метою визначення рівня реагування конкурентів та готовності споживачів на визначену позицію.

Рубіжний контроль – контроль, який здійснюється через певний проміжок часу щодо доцільності зайнятої позиції на ринку чи статусу суб'єкта господарювання.

Відстрочений контроль – контроль, який проводиться через деякий час після вивчення поставлених завдань та норм чинного законодавства щодо діяльності підконтрольного об'єкта.

Підсумковий контроль забезпечує оцінку результатів застосування методів, прийомів контролю на заключному етапі.

За характером контролю, варто виокремити внутрішній та зовнішній.

Внутрішній контроль – це контроль на який впливають особи, наділені повноваженнями управління та найвищого управління, а також інший персонал, який надає обґрунтовану впевненість щодо досягнення цілей суб'єкта господарювання стосовно: достовірності фінансової звітності; ефективності діяльності; дотримання застосовуваних законів та нормативних актів.

Зовнішній контроль здійснюється суб'єктом контролю щодо підконтрольного об'єкту, який не належить до сфери його управління, з метою недопущення порушень фінансового законодавства.

За рівнем достатності контроль може бути: ефективний, неефективний.

Ефективний контроль – контролю, який передбачає стратегічне спрямування, орієнтується на кінцеві результати, здійснюється своєчасно і є достатньо є простим.

Неефективний контроль – контроль, який є наслідком помилок і прийняття неправильних рішень контролюючих органів, а не результатом фатального збігу обставин.

Залежно від рівнів господарювання контроль можна поділити на: централізований, децентралізований.

Централізований контроль – контроль, що проводиться головним контролюючим органом, який є функціонально незалежним від підконтрольних об'єктів.

Децентралізований контроль здійснюється уповноваженим підрозділом (посадовою особою), підпорядкованим безпосередньо керівництву органу, але є одночасно функціонально незалежним від нього в самому суб'єкті господарювання або в межах системи його управління.

За періодом часу: короткостроковий та довгостроковий контролі.

Короткостроковий контроль – вид контролю, який розрахований на короткостроковий період та включає в себе перевірку незначного обсягу інформації.

Довгостроковий контроль передбачає детальну перевірку певного обсягу інформації значну за обсягом, яка стосується об'єкта контролю та розрахована на довгостроковий період.

Залежно від місця проведення контроль можна поділити на: контроль на місцях та дистанційний контроль.

Контроль на місцях – контроль, який здійснюється контролюючим органом безпосередньо на об'єкті контролю.

Дистанційний контроль – це контроль при якому контролюючий орган контролює віддалений від нього об'єкт за допомогою інформації, яка передається за допомогою сучасних телекомунікаційних засобів.

З вище приведеної класифікації бачимо, що на сьогодні існує безліч видів контролю, які одночасно відрізняються – і в той же час доповнюють один одного. Всі види контролю, які мають практичне застосування в діяльності суб'єктів контролю повинні бути розміщені разом, щоб надавати вичерпну характеристику тим формам, методам і способам, якими здійснюється реальний контроль. Така класифікація дає можливість об'єднати вище згадані види контролю за певними групами, кожна з яких має необхідний комплекс засобів, потрібних для всестороннього вивчення того чи іншого підконтрольного об'єкта.

Висновки і пропозиції. Отже, запропонована класифікація контролю сприятиме чіткому визначенню повноважень як контролюючих так і підконтрольних органів, попередженню зайвого дублювання в їх діяльності, удосконаленню системи управління фінансовими ресурсами на всіх рівнях господарювання, чіткому розумінні ролі контролю у фінансовій сфері країни.

Список літератури:
1. Державний фінансовий контроль: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни [Н. С. Вітвицька, І. Ю. Чумакова, М. М. Коцупатрий, М. Т. Фенченко] / – К.: КНЕУ, 2003. – 408 с.
2. Дрозд І. К. Державний фінансовий контроль: [навч. посіб] / І. К. Дрозд, В. О. Шевчук. – К.: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2007. – 304 с.
3. Калюга Є. В. Класифікація контролю та шляхи її вдосконалення / Є. В. Калюга // Фінансовий контроль. – 2002. – № 1. – С. 44-52.
4. Мамишев А. Зміст і призначення контролю в механізмі управління / А. Мамишев // Економіка, фінанси, право. – 2003. – № 3. – С. 5-10.
5. Усач Б. Ф. Контроль и ревизия / Б. Ф. Усач. – К.: Инюре, 1998. – 352 с.

Мельничук Н.Ю.
Национальная академия статистики, учета и аудита

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД ПО КЛАССИФИКАЦИИ КОНТРОЛЯ

Аннотация
Доказано, что вместе с изменением природы хозяйственной деятельности достигается определенная стадия развития возможностей контроля, требует изменения видов контроля. Обосновано, что контроль играет чрезвычайно важное значение в обществе, является рычагом соблюдения финансовой дисциплины. Предложена классификация контроля по различным признакам. Выделены различия уже существующих подходов от авторского. Аргументировано важность предложенной классификации.
Ключевые слова: контроль, управление, объект контроля, виды контроля, контролирующий орган.

Melnychuk N.Yu.
National Academy of Statistics, Accounting and Auditing

A CONTEMPORARY APPROACH TO THE CONTROL CLASSIFICATION

Summary
It has been proved that a certain stage of development of opportunities for control, requiring change in types of controls, is reached with a change in the nature of economic activity. It has been substantiated that control is an essential point for society, being a lever of observance of financial discipline. The classification of control by different features is offered. The differences between existing approaches and the author's ones are defined. The importance of the proposed classification is reasoned.
Keywords: control, management, object of control, types of control, control body.

УДК 656.96:006.1

МЕТОДИ РОЗРАХУНКУ ОЦІНКИ ЯКОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ НА ПРИКЛАДІ ТРАНСПОРТНО-ЕКСПЕДИТОРСЬКОЇ КОМПАНІЇ

Москвіченко І.М., Стаднік В.Г.
Одеський національний морський університет

У статті розглядаються різні підходи до оцінки якості послуг транспортних підприємств і визначення шляхів його підвищення. Було проаналізовано і порівняно методи розрахунку якості транспортно-експедиторського обслуговування. Дійшли висновку, що аналіз якості окремих одиничних показників не вирішує задачу оцінки якості транспортно-експедиторського обслуговування (ТЕО). Тому був визначений інтегральний (комплексний) показник якості транспортної продукції по двох варіантах доставки вантажу різними видами транспорту.
Ключові слова: якість, конкурентоспроможність, транспортні послуги, перевезення, методи, експедитор.

Постановка проблеми. Актуальність розробки нових підходів щодо вдосконалення системи транспортно-експедиторського обслуговування зовнішньоекономічної діяльності підприємств, науково-методичних аспектів управління ефективністю експедиторських компаній обумовлена економічною доцільністю розширення експорту транспортних послуг та розвитку зовнішньої торгівлі в цілому.

Сьогодні в Україні більш ніж 80% перевезень на усіх різновидах транспорту здійснюється шляхом безпосередньої участі міжнародних експедиторів. Транспортно-експедиторська діяльність виконує посередницькі функції між експортером і імпортером, чим дуже спрощує здійснення зовнішньоторговельних операцій. Транспортно-експедиторські послуги надаються замонику при експорті з України, імпорті в Україну, транзиту по території України, або іншими державами, а також при перевезеннях по території України.

Тому, експедитори – це не тільки посередники між власниками вантажів і перевізниками, вони ведуть активну маркетингову працю на ринках транспортних послуг, приймають участь у підготовці вантажів до перевезень, супроводжують їх на шляху транспортування, забезпечують вимоги відправників відносно доставки вантажів від пункту призначення до місця прибуття, виконують функції операторів при здійсненні міжнародних перевезень.

Перевезення, незалежно від виду транспорту, може суттєво впливати на зміну кінцевої вартості товару. Тому важливо забезпечити перевезення за безпечним маршрутом, з якісним сервісним обслуговуванням і при найменших витратах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжними і вітчизняними ученими і фахівцями рекомендуються різні підходи до оцінки якості послуг транспортних підприємств і визначення шляхів його підвищення [1, 2, 3]. Розглянемо їх. Найбільш простий метод полягає в оцінці якості транспортно-експедіторських послуг (ТЕП) шляхом розрахунку питомої ваги заявок на обслуговування, виконаних без претензій в загальному об'ємі заявок. Проте це метод обмежений, і не дозволяє вирішувати поставлених при оцінці якості ТЕО завдання.

Так само для оцінки якості може застосовуватися вартісною метод. [3]. Він пропонує визначення якості ТЕП шляхом обліку збитку клієнтури від недостатньо якісного обслуговування, а також сумарного внетранспортного ефекту. До внетранспортному ефекту відноситься: скорочення втрат вантажів, що перевозяться, прискорення доставки вантажів, скорочення витрат на виробництво втраченої продукції, скорочення витрат на тару і так далі.

При цьому інтегральний показник якості визначається:

$$K_u = \left(1 + \frac{\sum \pm \Delta E_{П}}{З}\right) \cdot 100, \qquad (1)$$

де K_u – інтегральний показник якості, виражений числом більшим інтегральний (підвищення якості), меньшим (зниження рівня якості) або дорівнює одиниці, (100), до того ж, за одиницю позначають рівень якості для вихідного базового періоду.

$+(-)E_П$ – сумарний економічний ефект (+) або збиток (–) від зміни окремих простих натуральних показників якості у розглянутому періоді, $;

З – сумарні затрати за останній рік аналізуємого періоду, $;

Отриманий таким чином інтегральний показник якості не дозволяє судити про шляхи підвищення якості ТЕП. Він також не враховує взаємозв'язку і взаємозалежності між одиничними показниками і не дозволяє побачити недоліки як послуги, що надаються. Його доцільніше застосовувати для цілей оцінки динаміки рівня якості на підприємстві. Найчастіше для оцінки якості ТЕП застосовується метод, заснований на обчисленні одиничних показників якості [1]. При цьому можуть розраховуватися наступні показники:

1. Рівень виконання швидкості (Ксс) і строків (Кед) доставки вантажу:

$$K_{CC} = \frac{t^{н}}{t^{ф}}, \quad K_{сд} = \frac{\sum P_{н}}{\sum P_0}, \qquad (2)$$

де t^H, $t^Ф$ – фактичні і нормативні строки доставки вантажу, відповідно, год;

$\sum P_H$, $\sum P_0$ – об'єм перевезень вантажів з додержанням встановлених нормативів строків доставки і загальний об'єм перевезень, відповідно за аналогічний період, тис. т.

2. Рівень збереження перевезеного вантажу (K_{cx}):

$$K_{cx} = \frac{\sum P_0 - \sum P_{пот}(1 - \varphi_n / 100)}{\sum P_0}, \qquad (3)$$

де $\sum P_{пот}$ – об'єм втрат вантажу, тис. т.

$\varphi_п$ – середня питома норма природної втрати вантажу,за час транспортування, %/т.

3. Рівень комплексності транспортного обслуговування користувачів по схемі «від дверей до дверей» ($K_{комп}$)

$$K_{комп} = \frac{\sum P_{комп}}{\sum P_0}; \qquad (4)$$

де $\sum P_{комп}$ – об'єм перевезення вантажів по схемі «від дверей до дверей», тис. т.

4. Рівень оперативності і культури обслуговування користувачів транспортом при оформленні замовлень, договорів і інших документів, пов'язаних з перевезеннями (K), можна визначити по формулі:

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

© Москвіченко І.М., Стаднік В.Г., 2015

$$K_{\text{опер}} = \frac{t_{\min}}{t_{\text{факт}}} \cdot И_0 , \qquad (5)$$

де $t_{\min}$ – середній мінімально необхідний час обслуговування користувача пользователя в i-тої інстанції,

$t_{\text{факт}}$ – середній фактичний час, затрачений клієнтом при оформленні транспортних документів в i-тої інстанції.

Ио – загальна кількість інстанцій, що приймають участь в оформленні перевозки.

Розглянуті показники дозволяють здійснити однобічну оцінку окремих показників якості ТЕО, що представляє інтерес для визначення і виявлення сильних і слабких сторін ТЕП з метою посилення впливу перших і ослаблення впливу других, вказує шляхи вдосконалення своєї роботи по окремих напрямах і властивостях.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте аналіз якості окремими одиничними показниками при вказаній вище корисності не вирішує задачу оцінки якості ТЕО, як єдиного цілого. Він дає лише відповідь на питання, чи досягнутий певний рівень порівнювальних показників. Наявність вказаного недоліку не дозволяє вирішувати складні завдання за оцінкою комплексної якості, не дозволяє достовірно судити про ефективність заходів щодо підвищення якості ТЕО. Тому пропонується розглядати методи, що базуються на розгляданні комплексних показників.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є порівняння методів оцінки якості транспортно-експедиторського обслуговування та визначення інтегрального (комплексного) показника якості транспортної продукції по двох варіантах доставки вантажу різними видами транспорту.

Виклад основного матеріалу. Максимально високий рівень якості транспортно-експедиційних послуг може бути досягнутий тільки при пропозиції замовникам комплексу послуг. Іншими словами експедитор не тільки організовує перевезення вантажу, але й готовий виконати масу різноманітних супутніх послуг: комплектування та збереження вантажів, документальне оформлення перевезення, розрахунки з перевізниками та провайдерами інших видів послуг, здійснювати інформаційне забезпечення та супроводження перевезення. А при виконанні міжнародного перевезення можуть додатися ще і послуги по митному оформленню вантажів.

Недостатня якість послуг багатьох національних експедиторських компаній, відсутність належних гарантій своєчасної і якісної доставки вантажів призвели до того, що більшість вантажовласників були змушені змінити умови постачань на FOB при експорті і CIF при імпорті. За таких умов власниками вантажу для транспортних компаній виступають вже іноземні, а не вітчизняні покупці і продавці. Це поставило в скрутне становище українських перевізників, тому що іноземні експедитори віддають перевагу іноземним перевізникам [4].

Якість в ТЕК визначається як відсутність помилок при перевезенні вантажів, низький відсоток пошкодження вантажів, своєчасне виконання замовлень, висока продуктивність, бездоганне дотримання вимог замовника і повна відповідність законодавчим нормам і стандартам.

Для підтримки і підвищення якості ТЕО на підприємстві повинні проводитися періодичні перевірки його рівня. Визначення якості ТЕО має значення не лише і не стільки для кількісної оцінки цього показника, а в цілях аналізу конкурентоспроможності даного підприємства, виявлення переваг і недоліків його діяльності, закріплення і посилення перших, ослаблення і усунення останніх.

Для вирішення цих завдань слід ранжирувати показники по їх перевазі і впливу на результат, а так само здійснювати агрегацію одиничних показників.

Для цих цілей широко застосовується *бальний метод* [4], який полягає в привласненні кожному показнику якості кваліфікованими експертами певної оцінки в балах. Хоча функціональний спосіб знаходження комплексного показника якості кращий, але не завжди можливий з ряду причин. Одна з них полягає в тому, що отримати функціональну залежність, що враховує велике число одиничних показників якості, практично дуже складно.

Якщо комплексний показник якості неможливо виразити через одиничні за допомогою об'єктивної функціональної залежності, застосовується суб'єктивний спосіб утворення комплексних показників за принципом середнього зваженого. Суб'єктивним в цьому випадку є лише вибір логіки усереднювання, сам же комплексний показник – об'єктивна кількісна характеристика якості об'єкту. Порівняння цих методів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння методів оцінки якості транспортно-експедиторського обслуговування.

№ п/п	Способи розрахунку якості ТЕО	Переваги методу	Недоліки
1	Оцінка питомої ваги заявок, виконаних без претензій	Простота розрахунку	Не відображає комплексний рівень якості ТЕО
2	Вартісний метод	Дозволяє оцінити динаміку рівня якості на підприємстві	Не дозволяє судити про шляхи підвищення якості ТЕО, не враховуючи взаємозалежності між одиничними показниками
3	Оцінка по одиничним показникам якості	Дозволяє виявити слабкі сторони роботи, вказує шляхи вдосконалення ТЕО	Не дає комплексний показник якості, не дозволяє оцінити динаміку рівня якості на підприємстві
4	Бальний метод	Дозволяє отримати комплексний показник якості, оцінити динаміку рівня якості на підприємстві	Не дозволяє судити про шляхи підвищення якості ТЕО, слабо враховує вплив одиничних показників на результат

Джерело: [3]

Розглянемо використання бального методу для визначення інтегрального показника якості транспортної продукції по двох варіантах доставки вантажу.

Для перевезення пропонується 10х40» контейнерів по 10 тонн вуглецю в кожному. Поставка здійснюється на умовах CIF (Cost, Insurance & Freight – Вартість, страхування і фрахт) з Черкас (Україна) через порт Одеса в порт Аруба (Нідерланди). Продавець – фірма А, покупець – В.

Термін «Вартість, страхування і фрахт» або умови CIF постачання означає, що продавець ви-

конав постачання, коли товар перейшов через поручні судна в порту відвантаження [5]. Продавець зобов'язаний сплатити витрати і фрахт, необхідні для доставки товару у вказаний порт призначення, але ризик втрати або пошкодження товару, як і будь-які додаткові витрати, що виникають після відвантаження товару, переходять з продавця на покупця згідно умов CIF постачання.

Проте, за умовами CIF постачання на продавця покладається також обов'язок придбання морського страхування на користь покупця проти ризику втрати і пошкодження товару під час перевезення у відповідності до умов CIF постачання.

Отже, продавець зобов'язаний укласти договір страхування і сплатити страхові внески як і вказано в тлумаченні умов CIF постачання. Покупець повинен брати до уваги, що згідно з умовами CIF постачання, від продавця вимагається забезпечення страхування лише з мінімальним покриттям.

У випадку, якщо покупець бажає мати страхування з великим покриттям, він повинен або спеціально домовитися про це з продавцем, або сам прийняти заходи по висновку додаткового страхування.

За умовами CIF постачання на продавця покладається обов'язок по митному очищенню товару для експорту.

Даний термін, умови CIF постачання, може застосовуватися лише при перевезенні товару морським або внутрішнім водним транспортом.

Отже ціна доставки 1-го TEU з м. Черкас в порт Одеса ж/д транспортом складає 200$, автотранспортом – 700$.

Для прикладу візьмемо дві судноплавні лінії Maersk Line и CMA CGM Line, які на сьогодні являються най успішнішими на Українському ринку.

Maersk Ukraine Ltd, агенція глобального перевізника Maersk Line, була заснована 30 березня 1993 року зі штатом лише п'ять чоловік. Спочатку контейнери транспортувалися тільки в порт Іллічівська на базі чартерних угод з іншими перевізниками.

У 1995 році було засноване операційне відділення в м. Іллічівськ та відкрито власний термінал для зберігання ріферних контейнерів (холодильного обладнання). У 1998 році Maersk Line запропонувала власний сервіс, що з'єднав порт Іллічівськ з глобальною транспортною мережею через порт перевантаження Джоя Тауро, Італія. У 2003 року було відкрито другий сервіс, що з'єднав Іллічівськ та Одесу зі світом.

Після поглинання компанії P&O Nedlloyd у 2006, Maersk Line оперує флотом більш ніж 500 суден та має найбільший в світі парк контейнерів (1,4 млн. одиниць).

За підсумками 2007 року Maersk Line залишається лідером за обсягами контейнерних перевезень в Україні: обсяги перевезених контейнерів становили понад 150 000 TEU.

Зростання товарообігу між Азією та Україною перетворило цей напрямок у найважливіший. Саме тому восени 2007 року Maersk Line однією з перших відкрила прямий океанський сервіс Азія–Чорне море, який став запорукою підвищеного рівня надійності та значно скоротив терміни доставки вантажів з Азії. У січні 2008 року компанія Maersk Line оприлюднила свою нову стратегію. Спрощення структури компанії має на меті досягнення нового рівня надійності послуг, щоб ще більше відповідати потребам споживачів. Результатом нової стратегії має стати проста організація, яка швидко реагує на ринкові зміни та пропонує клієнтам послуги вищої якості. «З Maersk Line ми зробимо ваш бізнес простішим!» – саме так звучить новий лозунг компанії.

У 2009 році, незважаючи на глобальну економічну ситуацію Maersk Line України зберегти частку на ринку і був нагороджений Золотою контейнер приз за перше місце в рейтингу судноплавних компаній, зайнятих у контейнерні перевезення через порти України і Platinum контейнер приз за перше місце в Рейтинг операторів для завантажених вагонів контейнерів через порти України.

Частка компанії в українському контейнерообігу зросла з 23,1% у 2013 році до 26,5% у 2014 році. Maersk Line – незмінний лідер з перевезень контейнерів через Іллічівський порт. В Одеському порту компанія займає друге місце, поступаючись лише CMA CGM. В порту Южний працює тільки сервіс компанії Maersk Line – Ecumed, конкурентів тут у неї немає. З великим відривом Maersk Line лідирує в рейтингу і перевезень навантажених контейнерів (139 970 TEU). Частка навантажених в загальному обсязі контейнерів у компанії досягає 78,7%.

Сьогодні, Maersk Україні налічує понад 70 співробітників, що представляють Maersk Line [6].

ТОВ «CMA CGM Shipping Agencies Ukraine» – лінійний агент французької судноплавної компанії CMA CGM, яка входить в трійку найбільших контейнерних перевізників в світі. CMA CGM оперує 375 судами, які обслуговують більше 400 портів по всьому світу, володіє обширним контейнерним парком, і володіє мережею з 600 агентств в 150 країнах світу. CMA CGM є власником і оператором 23 контейнерних терміналів по всьому світу. CMA CGM – перша контейнерна лінія, що запропонувала щотижневий прямий сервіс, який пов'язує порти Південно-східної Азії (Китай, Південна Корея, Малайзія і ін.) з портами Чорного моря магістральними судами місткістю 4000-5000 контейнерів. ТОВ «CMA CGM Shipping Agencies Ukraine» пропонує послуги, що дозволяють задовольнити будь-які транспортні запити клієнтів, і забезпечує в даний час:

– морські і мультимодальне перевезення контейнерів по всьому світу;

– повний спектр логістичних послуг (наземна доставка, складування, стафіруванняя, експедиторські послуги і тому подібне);

– відстежування контейнерів в он-лайн режимі на будь-якому етапі перевезення і надання всій необхідній інформації по запитах клієнтів і ін. [7].

У 2014 році CMA CGM значно збільшила перевезення контейнерів через українські порти. Частка компанії в українському контейнерообігу зросла з 11,5% у 2013 році до 17,2% у 2014 році. В 1,5 рази наростивши перевезення через Одеський порт, CMA CGM вийшла в лідери серед перевізників в порту. В Іллічівську вона займає третє місце після Maersk Line і MSC.

CMA CGM вдалося збільшити і обсяги перевезень навантажених контейнерів на 14,1% і у рейтингу перевезень навантажених контейнерів піднятися з четвертої позиції, яку вона займала роком раніше, на другу. Частка навантажених контейнерів в загальному контейнерообігу лінії склала 73,7% [6].

Представництва «CMA CGM Shipping Agencies Ukraine» знаходяться в Одесі, Києві, Дніпропетровську, Харкові.

Виконаємо розрахунок ставки за перевезення, тобто вартість доставки 1 TEU. Розрахунок будемо вести для обох видів транспорту (ж/д, авто), а також для порівняння по двом судноплавним лініям (Maersk Line і CMA CGM Line).

Вартість доставки 1 TEU дорівнює: Maersk Line: для ж/д транспорту – 1530 $, для автотранспорту – 2030 $. CMA CGM Line: для ж/д транспорту – 1460 $, для автотранспорту – 1980 $.

Таблиця 2

Оцінка показників якості доставки контейнерів по двох варіантах доставки

Показники якості транспортної продукції	Значимість показника (за оцінкою експертів)	Рівень показників якості			
		Maersk		CMA	
		ж/д	авто	ж/д	авто
Збереження вантажів	0,240	0,95	1	0,95	1
Стабільність часу транспортування	0,208	0,91	0,95	0,91	0,95
Наявність єдиного оператора транзитних перевезень:	0,091	0	1	0	1
Комплексність обслуговування вантажовласників	0,086	0,9	0,95	0,79	0,95
Наявність представництв у місцях зародження вантажу:	0,074	1	1	1	1
Страхові гарантії:	0,069	0,33	1	0,33	1
Наявність спрощенного митного оформлення	0,056	1	1	1	1
Рівень забезпечення вантажовласників контейнерами перевізника	0,052	1	1	1	1
Частота судозаходів	0,048	1	1	1	1
Стеження за проходженням вантажу:	0,039	1	1	1	1
Відповідність документів про перевезення міжнародним стандартам	0,037	0,5	1	0,5	1
	$\sum \alpha_i = 1$	0,8	0,98	0,78	0,99

Джерело: розроблено авторами за даними [2, 8]

Вартість доставки 1 TEU з м. Черкас до порта Одесса (ОМТП) для обох видів транспорту різна. Добре видно, що доставка контейнера ж/д транспортом буде дешевшою. Це стосовно видів транспорту і доставки контейнерів в порт. Але мы ще маємо можливість вибирати між контейнерними перевізниками – морськими судноплавними лініями Maersk Line та CMA CGM Line. Обидві компанії одного рівня, на ринку контейнерних перевезень і взагалі на транспортних послуг є фаворитами. Тому їх ставки суттєво не відрізняються. Це видно і з розрахунків. І як відомо, по якості надання послуг, теж знаходяться на одному рівні.

Отже доставка ж/д транспортом дешевше, але як відомо не якісніше ніж автомобільним. Про це також свідчить така різниця у тарифах. Щоб побачити дійсну різницю в якості і визначити її, потрібно розрахувати інтегральний (комплексний) показник якості транспортної продукції [8].

Визначення інтегрального показника:

1. Інтегральний (комплексний) показник якості транспортної продукції:

$$U = \sum_{i=1}^{n} a_i \cdot K_i \; ; \qquad (6)$$

де K_i – відносний рівень i-го показника якості транспортної продукції;

a_i – значимість кожного з показників якості ($\sum a_i$=11);

n – кількість показників якості,прийнятих для розрахунків (n=11).

Результати розрахунків відобразимо у таблиці 2.

Інтегральний (комплексний) показник якості транспортної продукції для ж/д транспорту дорівнює 0,8 для Maersk, 0,78 для CMA, та 0,98 і 0,99 відповідно для автотранспорту.

Цей показник являється комплексним, а тому він відображає якість транспортних послуг, які надають данні види транспорту у повній мірі. Тому можна сказати, що автотранспорт кращий варіант, з точки зору якості. Але як відомо: «За якість треба платити», тому він і більш дорожчий ніж залізничний.

Висновки. Проаналізувавши і порівнявши методи розрахунку якості транспортно-експедиторського обслуговування дійшли висновку, що аналіз якості, окремих одиничних показників при вказаній корисності не вирішує задачу оцінки якості ТЕО.

Визначили, що інтегральний показник якості транспортної продукції, являється комплексним, і може в повній мірі охарактеризувати якість послуг, того чи іншого виду транспорту.

В нашому випадку, ми розглянули ж/д і авто транспорт, як два варіанти доставки вантажу в порт, прокотирували ставку за перевезення 1 TEU, визначили тарифи. Для прикладу розглянули дві судноплавні компанії, що спеціалізуються на контейнерних перевезеннях (Maersk Line і CMA CGM Line).

Отримали такі результати:

1. По вартості доставки – з залученням ж/д транспорту, тобто використання його як суміжного виду транспорту, ми значно економимо на доставці. Але ризикуємо «програти» в якості доставки.

2. По якості доставки: при використанні авто транспорту маємо якісну доставку, але дорожчу. Проте можемо в повній мірі гарантувати, збереження цілісності вантажу при транспортуванні. Чого поки що, не можна сказати, нажаль, про залізничний транспорт.

Слід надалі досліджувати питання розробки методів комплексної оцінки діяльності та їх впровадження для підтримки конкурентоспроможності українських транспортних підприємств.

Список літератури:

1. Транспортно-экспедиционное обслуживание: Учеб. пособие / С. Э. Сханова, О. В. Попова, А. Э. Горев. – М.: Издательский центр «Академия». – 2005. – 432 с.
2. Богомолов О. А. Повышение эффективности международных транзитных перевозок грузов в контейнерах. Дисс. на соиск. уч. степени канд. эк. наук. Москва, 2007. – 143 с.
3. Мальцева М. В. Управление качеством транспортно-экспедиционного обслуживания внешнеторговых перевозок. Дисс. на соиск. уч. степени канд. эк. наук. Москва, 2002. – 134 с.
4. Галабурда В. Г. Методы оценки качества транспортного обслуживания // БТИ, № 6, 2003. – С. 8-14.
5. Международные правила толкования торговых терминов ИНКОТЕРМС. – М. – 2000.
6. Национальны морской ретинг Украины // Порты Украины. – 2015. – № 01 (143). – С. 16.

7. Ильницкий К. Украинские планы «CMA CGM» // Порты Украины. – 2005. – № 2. – С. 9.
8. Москвиченко И. М., Стадник В. Г. Управление качеством транспортно-єкспедиторского предприятия // Проблеми управління, економіки, екології та права щодо розвитку транспортного комплексу України. Одеса, 2011.

Москвиченко И.М., Стадник В.Г.
Одесский национальный морской университет

МЕТОДЫ РАСЧЕТА ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ТРАНСПОРТНЫХ УСЛУГ НА ПРИМЕРЕ ТРАНСПОРТНО-ЭКСПЕДИТОРСКОЙ КОМПАНИИ

Аннотация
В статье рассматриваются различные подходы к оценке качества услуг транспортных предприятий и определение путей его повышения. Были рассмотрены и проанализированы методы расчета качества транспортно-экспедиторского обслуживания. Пришли к выводу, что анализ качества отдельных единичных показателей не решает задачу оценки качества транспортно-экспедиторского обслуживания (ТЭО). Поэтому был определен интегральный (комплексный) показатель качества транспортной продукции по двум вариантам доставки груза различными видами транспорта.
Ключевые слова: качество, конкурентоспособность, транспортные услуги, перевозки, методы, экспедитор.

Moskvichenko I.M., Stadnik V.G.
Odessa National Maritime University

CALCULATION METHODS OF QUALITY ASSESSMENT OF THE ENTERPRISES OF TRANSPORT SERVICES ACTIVITY ON THE EXAMPLE OF TRNSPORT-FORWRDING COMPANY

Summary
The article considers different approaches to assessing the quality of services of the transport companies and identify ways of it improving. Methods of calculation of transport-forwarding service were reviewed and analyzed. Came to the conclusion, that analysis of the quality of individual indicators doesn't solve the problem of quality assessment of service. Therefore, integral (complex) index of transport output for two options of delivery by different modes of transport was defined.
Keywords: quality, competitiveness, transport services, transportations, methods, forwarding agent.

УДК 338.48:005.9

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Оснач О.В.
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв

Визначені особливості функціонування туристичних підприємств. Виявлені проблеми і тенденції їх розвитку. Обґрунтовані принципи, мета та завдання державного регулювання туристичної діяльності. Визначені пріоритетні напрями державної підтримки туристичного бізнесу. Розроблені її засоби в рамках єдиної концепції.
Ключові слова: туристичні підприємства, державне регулювання, концептуальні засади, напрями, ціни, тарифи, податки, ліцензії, конкурентне середовище.

Постановка проблеми. Сучасні умови господарювання вимагають пошуку існуючих резервів підвищення ефективності діяльності окремих галузей національного господарства, регіонів і держави в цілому. В даному аспекті особливої уваги заслуговує сфера туризму, що є однією з найбільш перспективних, динамічних і прибуткових галузей світового господарства. Вона в повній мірі акумулює наявний природно-рекреаційний потенціал, професійне використання якого створює можливості для отримання значних доходів. Велике значення в даному напрямку має активна політика держави щодо підтримки та розбудови туристичної сфери, розвитку туристичної інфраструктури, створення умов для підвищення привабливості регіонів для іноземних і внутрішніх туристів, підвищення якості туристичних послуг, забезпечення їх комплексності та конкурентоспроможності на рівні підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми організації туристичних підприємств в Україні представлені у працях таких науковців, як В.К. Федорченко, І.В. Валентюк, Л.Г. Агафонова,

© Оснач О.В., 2015

І.М. Школа, В.Д. Бабкін, В.М.Черниш та інші. В них розглядаються проблеми оцінки ресурсного потенціалу туристичної діяльності, менеджменту на рівні підприємств, якості туристичних послуг, зайнятості у сфері туризму та її прибутковості. Разом з тим проблеми регулювання туристичного бізнесу потребують поглиблених розробок.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Напрями розвитку туристичних підприємств в умовах конкурентного середовища мають бути регульованими на рівні державного регулювання, регіонального управління та місцевого самоврядування. Це пов'язане з широкими функціями туристичної галузі, у т.ч. світоглядними, виховними, патріотичними, іміджевими. Отже, необхідні гнучкі механізми, стратегії та концепції його здійснення у відповідь на виклики та ризики ринку.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування концептуальних засад державного регулювання туристичних підприємств на основі принципів доцільності, ліцензування, цін і тарифів, податків, насамперед, у використанні туристичного потенціалу і охороні довкілля, підготовці кадрів, забезпеченні прав громадян на подорожі та відпочинок, бюджетній підтримці малого і середнього туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Розвиток туризму впливає на національну економіку країни й окремих її регіонів. Він може бути короткочасним і тривалим. При короткочасному впливі за допомогою перерозподілу частини доходів населення в туристичний сектор зростає попит на послуги відповідних сегментів ринку [1, с. 40]. Це дає підставу розглядати розвиток туризму як інструмент перерозподілу видаткової частини бюджетів домогосподарств.

Довгостроковий вплив туристичної діяльності створює ширший мультиплікативний ефект, що виявляється в розвитку сполучених галузей: будівництва, промисловості, сільського господарства, народних промислів і т. д. Унаслідок цього збільшується зайнятість населення, зростають його доходи. Так, досвід розвинутих країн, зокрема Франції, Іспанії, свідчить про те, що будівництво 100 місць розміщення туристів веде за собою створення 20-25 нових робочих місць по їх обслуговуванню.

Важливість розвитку туристичних підприємств для національної і регіональної економіки визначає їх державне регулювання. Законодавча основа державного регулювання туристичної діяльності в Україні складається з Закону України «Про туризм», «Про сільський зелений туризм», прийнятих відповідно до нього державних законів і нормативно-правових актів України. Держава, визнаючи туристичну діяльність як одну з пріоритетних галузей національної економіки, здійснює її регулювання відповідно до таких принципів:

− сприяти туристичній діяльності і створювати сприятливі умови для її розвитку;

− визначати і підтримувати пріоритетні напрями туристичної діяльності;

− формувати уявлення про Україну як про країну, сприятливу для туризму;

− здійснювати підтримку і захист українських туристів, туроператорів, турагентів і їх об'єднань.

Одна з основних цілей державного регулювання туристичної діяльності − забезпечити права громадян на відпочинок, свободу пересування та інші права при здійсненні подорожей. Необхідність координації підприємницької діяльності, представлення і захист загальних майнових інтересів спонукає туроператорів і турагентів створювати об'єднання, що не суперечать законодавству.

Держава сприяє розвитку туристичної діяльності: допомагає готувати кадри, організовувати наукові дослідження в сфері туристичної індустрії, забезпечує картографічною продукцією тощо. За підтримкою держави українські туристи, туроператори, турагенти та їхні об'єднання беруть участь у міжнародних туристичних програмах. Відповідно до законодавства, з метою просування туристичного продукту на світовому ринку орган виконавчої влади в сфері туризму створює представництва за межами України. Правовою основою міжнародного співробітництва в сфері туризму слугують міжнародні договори України.

Іншою важливою метою державного регулювання є охорона навколишньої природного середовища. Підприємництво в сфері туризму пов'язане з використанням природних рекреаційних туристичних ресурсів у вигляді лікувально-оздоровчих місцевостей, земель, лісів, водних ресурсів, природних заповідників, національних парків, курортів і т. д. Оскільки природні ресурси, як це встановлено законодавством, знаходяться в державній власності, то в умовах змішаної ринкової економіки їх використання в сфері туризму ґрунтується на орендних відносинах. Охорона навколишнього природного середовища повинна здійснюватися таким чином, щоб у ході туристичної діяльності створювались умови для виховання культури, утворення й оздоровлення туристів.

Держава ставить за мету розвиток туристичної індустрії, щоб забезпечити потреби громадян при здійсненні подорожей. Одночасне формування туристичної індустрії повинне бути орієнтоване на створення нових робочих місць, збільшення доходів держави і українських громадян, збереження об'єктів туристичного показу, раціональне використання природної, історичної, культурної спадщини, зміцнення міжнародних контактів. Взаємовідносини держави і ринку туристичних послуг можна умовно розділити на відносини з приводу: стимулювання підприємництва в сфері туризму; охорони навколишнього середовища, в тому числі природних рекреаційних туристичних ресурсів; охорони життя, здоров'я, захисту прав та інтересів споживачів туристичних послуг.

Для ринку рекреаційних і туристичних послуг характерна наявність великої кількості невеликих і дрібних фірм, які спеціалізуються на безпосередньому постачанні різноманітних послуг туристам і відпочиваючим, суб'єктам, що займаються діяльністю з організації турів [2, с. 74]. Туризм − це капіталомісткий бізнес. Для створення індустрії туризму сучасного рівня необхідно залучати матеріальні і фінансові ресурси. У багатьох країнах індустрія туризму створювалась із залученням іноземного капіталу. Використання іноземних інвестицій, як свідчить світова практика, припускає активний державний вплив за допомогою податково-фінансової політики.

Створення сприятливих умов для інвестицій у туристичну індустрію, надання пільгових кредитів, установлення податкових і митних пільг туроператорам і турагентам, що займаються туристичною діяльністю на території України, приваблюючи іноземних громадян у цю сферу, скорочення податків і зборів або звільнення від них на початковій стадії створюваних разом із закордонними інвесторами компаній і фірм, допомога цільовими бюджетними субсидіями − це ті заходи, що повинні бути узгоджені з обов'язковими умовами по створенню додаткових робочих місць і залученню місцевої робочої сили й інших ресурсів, що сприяють активізації економіки.

Надання послуг підприємствами туризму і рекреації в умовах ринку повинне супроводжуватися захистом прав та інтересів споживачів, забезпеченням їхньої безпеки. Правову основу для цього створює Закон України «Про захист прав споживачів», що визначає права споживачів на безпеку послуг, на одержання необхідної інформації, гарантії і відповідальності постачальника (виконавця) послуг і т. д. Специфіка послуг туризму відбивається і на процесі їхнього ціноутворення. Для них характерна висока еластичність цін у різних сегментах туристичного ринку, що залежить від співвідношення попиту та пропозиції.

Нематеріальна природа, незбереженість послуг зумовлюють особливості ринкового ризику, пов'язаного з утворенням нереалізованих запасів туристичного призначення, а також імовірність того, що ціна на ці товари й послуги може бути збита конкурентами. Виникає небезпека «цінових війн» у різних секторах індустрії туризму, що загострюється сезонною диференціацією цін, їхньою залежністю від цін і тарифів на товари й послуги суміжних галузей. Державне регулювання повинне враховувати цю специфіку при здійсненні перегляду цін і тарифів на послуги галузей із природною монополією.

Найважливішим засобом державного контролю над підприємництвом у сфері туризму є ліцензування цієї діяльності, стандартизація в туристичній індустрії, сертифікація туристичного продукту. Це необхідно для захисту прав та інтересів туристів. Державне регулювання повинне будуватися так, щоб споживач був у центрі уваги, тільки тоді буде реалізоване його право на приступність послуг, право на відпочинок, на волю пересування. Зусилля держави повинні бути спрямовані не тільки на обмеження монополії в сфері пропозиції туристичних послуг, а й на підвищення соціальної відповідальності підприємництва.

Концептуальні завдання державного регулювання туристичного бізнесу на сучасному етапі розвитку економіки полягають у розробленні національної концепції туризму, в якій повинен бути встановлений рівний пріоритет внутрішнього туризму і послуг іноземним туристам. На внутрішньому ринку перевага повинна віддаватися масовим видам туризму для українських громадян, доступних широким прошаркам населення [3, с. 85]. При обґрунтуванні регіональної політики доцільно стимулювати активізацію пропозиції послуг культурного й історичного туризму.

Необхідно зосередитися на сприянні розвитку туризму, що забезпечує відтворення та охорону природних і культурних ресурсів країни; створенні умов для формування адресного туризму соціально незахищених верств населення. оптимальному поєднанні політичних, економічних, екологічних і соціальних вигод від туризму і розподілу їх усередині суспільства, зводячи при цьому до мінімуму проблеми, пов'язані з туризмом.

Концепція має забезпечити на національному рівні формування необхідних координуючих структур у сфері вивчення ринку; оцінювання можливостей розміщення, вибору типів і ступеня розвитку визначних об'єктів, послуг і інфраструктури в туристичному секторі; досягнення інвестиційної привабливості туристичних підприємств; забезпечення орієнтирів для постійного моніторингу напрямів розвитку туристичної діяльності.

Основною передумовою розвитку сфери туризму є підтримка державою внутрішнього і в'їзного туризму, як основних напрямів залучення коштів до державного бюджету, в тому числі валютних. Однак, активізація даних видів туризму є можливою лише за рахунок здійснення активної інформаційної підтримки України, окремих її туристичних регіонів і дестинацій, популяризації їх на національному і світовому ринках. Особливої актуальності набуває необхідність розробки централізованої державної рекламної програми, спрямованої на проведення і прийняття активної участі у роботах регулярних міжнародних і національних виставок і конференцій, розміщення інформаційних стендів, активізацію видавничої і поліграфічної діяльності

Економічні заходи державного регулювання сфери туризму пов'язані, перш за все, з переглядом норм оподаткування діяльності суб'єктів туристичного ринку. В даному аспекті, необхідно переглянути ставки оподаткування діяльності туристичних суб'єктів, створити умови для стимулювання активності бізнесу, зростання обсягів доходів, а не формування тіньового сектору і вивозу капіталу за кордон [4]. Державним органам влади необхідно стимулювати добровільну участь бізнес-структур в реалізації державних зобов'язань, наприклад, шляхом участі підприємців у благодійності, що забезпечить зниження бази оподаткування.

В економічному напрямі повинна здійснюватися також активна підтримка і створення спеціальних умов функціонування для учасників ринку, що займаються розробкою сучасних технологій використання національного туристично-рекреаційного потенціалу з метою пропозиції туристам нових видів послуг. Це стосується розвідки і забезпечення доступу до термальних вод, лікувальних грязей, джерел мінеральних вод, що забезпечить розширення асортименту туристичних послуг, диверсифікації туристичної діяльності, подовження туристичного сезону.

Реалізація запропонованих напрямів державного регулювання забезпечить створення сприятливих умов для ефективного розвитку сфери туризму в цілому. З метою забезпечення виконання концептуальних напрямків необхідно систематично здійснювати контроль і аналіз досягнутих результатів, виявляти відхилення від планів. В якості базових критеріїв оцінки ефективності їх реалізації можна визначити наступні: обсяги надходжень грошових коштів до місцевого і державного бюджетів за рахунок збільшення розмірів податкових платежів суб'єктів господарювання, а також доходів від реалізації туристичних послуг і продуктів у напрямах внутрішнього та в'їзного туризму; стан діяльності основних учасників сфери туризму, рівень їх прибутковості.

Ефективність діяльності кожного окремого суб'єкту свідчить про ефективність сфери загалом [5, с. 15]. Досить важливим є аналіз всіх зазначених критеріїв у динаміці з метою попередження збоїв у функціонуванні сфери, виявлення напрямів для здійснення державної підтримки та побудови прогнозів на майбутнє.

До конкретних заходів державного регулювання туризму слід віднести такі: 1) встановлення мінімальної суми фінансового забезпечення на рівні, еквівалентну не менше ніж 100 тис. євро для туроператорів та 10 тис. євро – турагентів; 2) спрощення візових, прикордонних і митних формальностей; 3) збереження процедури ліцензування бізнес-структур, які займаються наданням послуг в сфері туризму; 4) зменшення податкового тягаря і надання пільгових кредитів особам у межах їх участі у реалізації бізнес-проектів по розбудові сфери туризму (перш за все, пов'язаних

з відродженням об'єктів історичної та культурної спадщини, а також розвитком соціального та сільського туризму); 5) підвищення правової та соціальної відповідальності всіх діє- та праводатних, причетних до туристичної діяльності, за їхні дії, вчинки чи бездіяльність.

Висновки і пропозиції. В результаті проведеного дослідження стану державного регулювання сфери туризму в Україні, можна стверджувати про існування нагальної необхідності чіткої конкретизації на загальнодержавному рівні базових стратегічних, тактичних та оперативних напрямків розвитку сфери туризму з одночасним визначенням способів та критеріїв їх досягнення, відповідальних осіб, строків реалізації.

Відповідно узагальнені в роботі концептуальні напрямки регулювання сфери туризму спрямовані на забезпечення її розвитку як перспективної сфери національного господарства за рахунок: лібералізації відносин між державними органами влади і приватним сектором економіки; забезпечення доступності туристичних послуг, належного рівня їх якості; зберігання, відновлення, ефективного використання природних та рекреаційних ресурсів; розвитку і розбудови туристичної інфраструктури; удосконалення інвестиційної політики в сфері туризму; розвитку периферійних туристичних територій; активізації діяльності приватного сектору, детінізації туризму; підвищення рівня кадрового потенціалу, модернізації наукової бази.

Список літератури:

1. Донченко Л. М. Проблеми та перспективи державної підтримки розвитку туризму / Л. М. Донченко, Н. П. Гостєва // Держава та регіони. Сер. «Державне управління». – 2010. – № 1. – С. 37-42.
2. Жадько К. В. Понятійне визначення механізмів державного управління міжнародним туризмом / К. В. Жадько // Держава та регіони. Сер. «Державне управління». – 2008. – № 3. – С. 72-76.
3. Захарова С. Г. Шляхи удосконалення державного регулювання туристичної сфери / С. Г. Захарова // Держава та регіони. Сер. «Державне управління». – 2008. – № 3. – С. 81-87.
4. Мельниченко О. А. Теоретико-методологічні основи державного регулювання туризму [Електронний ресурс] / О. А. Мельниченко // Державне будівництво. – 2010. – № 2. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/melnychenko_o2.htm
5. Савицька Л. Т. Державне регулювання туристичної галузі України / Савицька Л. Т., Федорюк А. Л., Чаплінський Ю. Б. // Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці: АНТ Лтд, 2005. – Вип. IV. Економічні науки. – Ч. 2. – С. 13-23.

Оснач А.В.
Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ

Аннотация
Определены особенности функционирования туристических предприятий. Выявлены проблемы и тенденции их развития. Обоснованы принципы, цели и задачи государственного регулирования туристической деятельности. Определены приоритетные направления государственной поддержки туристического бизнеса. Разработанные ее средства в рамках единой концепции.
Ключевые слова: туристические предприятия, государственное регулирование, концептуальные основы, направления, цены, тарифы, налоги, лицензии, конкурентная среда.

Osnach O.V.
National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

CONCEPTUAL BASES OF STATE REGULATION OF TOURISM ENTERPRISES IN A COMPETITIVE ENVIRONMENT

Summary
Peculiarities in the operation of tourism enterprises are determined. Problems and tendencies of their development are identified. Principles, goals and objectives of state regulation of tourist activity are grounded. Priority directions of state support of tourist business are determined. Its tools within a single concept are developed.
Keywords: tourism enterprises, government regulation, conceptual foundations, directions, prices, tariffs, taxes, licenses, competitive environment.

УДК 349.42:316

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ З МЕТОЮ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Пеньковський В.С.
Полтавська державна аграрна академія

У статті розглянуті сутність та значення туристичної діяльності та сільського зеленого туризму у її структурі для економічного розвитку країни, сільських територій, підприємництва. Визначені моделі управління та регулювання розвитку туристичної галузі, їх складники, принципи та методи. Обґрунтовані методи державного регулювання туристичної галузі та сільського зеленого туризму в її складі, направлені на удосконалення соціального облаштування сільських територій.
Ключові слова: сільський зелений туризм, державне регулювання, моделі, механізми, сільські території, диверсифікація, удосконалення, сільське населення, рівень життя, управління.

Постановка проблеми. Для організації та розвитку сільських територій України стратегічно важливо швидко подолати відставання у сфері сільського зеленого туризму, що може відіграти роль каталізатора структурної перебудови сільської економіки, забезпечити демографічну стабільність та розв'язання нагальних соціально-економічних проблем у сільській місцевості, а також у прискореному темпі реалізувати наявний багатий туристичний потенціал шляхом проведення виваженої політики державного регулювання туристичної діяльності, зокрема, і на регіональному рівні.

Сільський зелений туризм – необхідний вид діяльності як для відпочиваючих, так і для господарів – селян, сільських громад, регіонів і держави в цілому, сприяє розвитку багатьох пов'язаних з ним галузей економіки. Варто зазначити, що сфера туризму, як багатогалузевий комплекс, має потребу в координації своєї господарської діяльності набагато сильніше, ніж будь-яка інша. Однак надмірна державна присутність і регламентація руйнує прояв підприємницької ініціативи, що лежить в основі становлення ринкових відносин у галузі. Тому формування державних інститутів та економічних важелів управління туризмом, регулювання його розвитку є досить складним процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання державного регулювання туристичної діяльності на рівні сільських територій приділяло уваги багато дослідників, зокрема: Ю. Алексєєва, В. Биркович, М. Борущак, О. Гуслякова, А.Захарова, І. Кравчук, О. Музиченко-Козловська, Цьохла С. та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на наявність досить великої кількості наукових досліджень, сфера державного регулювання й досі не є достатньо ефективною. Більшість актуальних питань в сфері туризму на сьогодні є недостатньо врегульованими або й в цілому залишаються поза увагою державних органів влади.

Метою статті є удосконалення державного регулювання та управління розвитком сільського зеленого туризму для удосконалення організації сільських територій, диверсифікації діяльності та підвищення рівня життя сільських жителів.

Виклад основного матеріалу. У світовій системі господарства туризм сьогодні посідає провідні позиції. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (ВТО), вже наприкінці 2000 р. туризму відводилося перше місце серед галузей світового господарського комплексу за обсягом експорту товарів та послуг. На туризм припадає близько 12% загальносвітового валового продукту та 7% світових інвестицій. Безпосередньо у світовій сфері туристичних послуг зайнято понад 260 млн. осіб, що становить 10% працюючих. Більше як у 40 державах туризм є головним джерелом поповнення бюджету, а ще у 70 – однією з трьох основних статей. За даними ВТО, загальна кількість туристів (міжнародних і внутрішніх) з урахуванням екскурсантів становить понад третину населення земної кулі.

Сьогодні туристична галузь в Україні є п'ятою за значенням складовою поповнення бюджету, а в перспективі її питома вага в поповненні бюджету країни може значно зрости. Розвиток туризму в Україні діалектично пов'язаний з розвитком таких секторів економіки, як транспорт, торгівля, зв'язок, будівництво, сільське господарство, виробництво товарів широкого вжитку та туристичного призначення тощо, і може відіграти роль каталізатора структурної перебудови економіки.

Вивчаючи принципи державного регулювання та управління туристичною діяльністю, у т.ч. й на сільських територіях, можна виділити сукупність характерних позицій, які присутні на світовому туристичному ринку в даний час: жорстке податкове регулювання всіх аспектів розвитку туризму в країні; об'єднання сфери туризму із суміжними галузями господарства в структурі комбінованого міністерства; м'які підходи до регулювання та координації туристичної діяльності органами національної туристичної адміністрації; байдужність до туризму, як до соціального та економічного явища на рівні сільських територій та аграрної моделі господарювання.

Таким чином, зараз існують різні організаційні системи управління туризмом, у т.ч. сільським зеленим – від самостійних або спільних міністерств до національних адміністрацій, прямо підлеглих урядові. Крім того, деякі країни світу здійснюють керування туристичною діяльністю тільки на рівні регіональних органів державної влади, інші – не мають державних важелів регулювання сферою туризму взагалі [1, с. 67]. Різноманітність цих форм пояснюється специфікою соціально-економічних і політичних умов розвитку окремих держав, ступенем значимості туризму в національній економіці, рівнем розвинутості ринкових відносин, масштабами туризму в різних країнах.

Проте можна твердити, що в міжнародній практиці сформувалися чотири основні моделі державного регулювання у сфері туризму [2, с. 66]. Сутність моделювання полягає у визначенні ступеню державного втручання в організацію діяльності туристичної галузі. Так, перша модель передбачає створення самостійного міністерства туризму, яке наділяється великими повноваженнями щодо

© Пеньковський В.С., 2015

розвитку даної сфери. У кожній наступній моделі вплив центрального органу виконавчої влади на туристичну галузь зменшується, аж до його повної відсутності в деяких країнах.

За результатами власного дослідження системи державного регулювання у сфері туризму більшості країн світу зроблено висновок, що найрасповсюдженою є друга модель, яка передбачає створення комбінованого міністерства, що поєднує туризм із суміжними галузями – 41% країн світу обирають саме її. Третина держав (31%) дотримуються третьої моделі, за якої центральним органом виконавчої влади у сфері туризму може бути або багатопрофільне міністерство, або державна структура (адміністрація, комітет, департамент), що прямо підпорядкована урядові. Кожна п'ята (21%) країна світу має окреме міністерство туризму, тобто знаходиться на першій моделі, і лише 7% держав не займаються регулюванням туристичної галузі на рівні центральної державної влади [3, с. 137].

Сільський зелений туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку сільських територій країни, що визначає державну увагу і проведення стимулюючої державної туристичної політики, спрямованої на розбудову індустрії туризму відповідно до європейських стандартів. Державне регулювання туристичної діяльності здійснюється з метою:

– забезпечення прав громадян на відпочинок, відновлення та зміцнення здоров’я, на безпечне для життя і здоров’я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав;

– захисту прав і законних інтересів туристів і суб’єктів туристичного бізнесу;

– відновлення та збереження цілісності потенціалу туристичних ресурсів України, їх раціональне використання й охорона під час планування та забудови територій, на яких розташовано об’єкти туристичних відвідувань;

– створення сприятливих умов для вдосконалення й розвитку індустрії туризму, підтримки пріоритетних напрямів туристичної діяльності у сполученні з сільськогосподарською діяльністю;

– підтримка сільських громад, приватного бізнесу, громадських спілок в організації сільського зеленого туризму, його інвестуванні та впровадженні соціальних інновацій.

До основних напрямів державної туристичної політики в Україні належать: захист прав подорожуючих; захист інтересів виробників вітчизняного туристичного продукту; всіляка підтримка внутрішнього та в’їзного туризму [4, с. 80]. Це може проявлятися у формі прямих інвестицій у формування туристичної інфраструктури; наукового та рекламно-інформаційного забезпечення просування національного туристичного продукту на світовому ринку; податкових та митних пільг, стимулюючих надходження інвестицій, у т.ч. на рівні агроосель.

Для того, щоб туристична індустрія України як в цілому в державі, так і в окремих регіонах зайняла чільне місце в економічному зростанні, необхідно вирішити на державному рівні ряд таких першочергових завдань:

– створити службу моніторингу, обліку й охорони та контролю туристичних ресурсів;

– створити маркетингові структури визначення попиту, пропозиції та реклами туристичної діяльності, реалізації туристичного продукту;

– розробити програми розвитку індустрії туризму кожної області та планів капітального будівництва й інвестування на рівні сільських територій;

– вирішити питання підготовки туристичних кадрів (курси, тренінги, коледжі, інститути, університети) та управління підприємствами готельного господарства, харчування, виробництва;

– скоординувати роботу туристичних організацій з транспортними агентствами, культурними установами, агрооселями, агроформуваннями;

– підприємства індустрії туризму повинні відраховувати частину прибутку в місцеві бюджети на формування інфраструктури та благоустрою району;

– провести оцінку економічної ефективності туризму та рекреаційну оцінку територій;

– визначити найсприятливіші для розвитку туризму і лікування території;

– розробити класифікацію місць відпочинку за ступенем значущості, природними умовами, функціональними ознаками;

– розробити методи обґрунтування норм одночасного навантаження на різні природні комплекси.

Процес державного регулювання сфери сільського зеленого туризму потребує здійснення комплексу організаційних, економічних, фінансових, управлінських та інших заходів як складових ефективної реалізації державної політики [5]. Враховуючи зазначене, державне регулювання сфери туризму можна розглядати через дію основних механізмів регулювання на всіх рівнях управління, до переліку яких авторами віднесено: регламентуючий, організаційний, контролюючий, коригуючий, соціальний, стимулюючий.

Дослідження механізмів державного регулювання сфери туризму свідчать, що основою державного регулювання є організаційно-економічний механізм. Тому він потребує найбільшого удосконалення. До основних засобів реалізації організаційного механізму відносяться:

– розмежування повноважень національних, регіональних та місцевих органів виконавчої влади та управління у сфері туризму;

Рис. 1. Шляхи удосконалення механізмів державного регулювання сфери сільського зеленого туризму

Джерело: розроблено автором за даними [4]

– створення структурних підрозділів з питань туризму і курортів на всіх рівнях управління та координаційних консультативно-дорадчих органів;

– удосконалення взаємовідносин сільських громад, органів місцевого самоврядування з суб'єктами господарської діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг;

– створення туристично-інформаційних центрів; удосконалення системи підвищення кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язки з розвитку туризму.

Розроблено комплекс заходів щодо підвищення ефективності державного регулювання сфери туризму на загальнодержавному та регіональному рівнях [6, с. 145], а також запропоновано шляхи удосконалення механізмів державного регулювання сфери туризму (рис. 1).

Реалізація зазначених шляхів дозволить підвищити ефективність державного регулювання сфери сільського зеленого туризму, проводити активну регіональну політику підприємництва у його сфері, забезпечити дійову координацію заходів місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій [7, с. 38]. Це сприятиме збільшенню туристичних потоків на регіональному ринку туристичних послуг, організації нових робочих місць, збільшенню надходжень до державного та місцевих бюджетів, підвищенню рівня та якості життя сільського населення.

Висновки. Важливим аспектом впливу держави на діяльність господарюючих суб'єктів, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму, виступає вибір тієї чи іншої моделі регулювання, так званої системи регуляторів, яка визначає стан втручання і впливу держави на сільську туристичну сферу. Серед особливостей зарубіжних систем регулювання сільського зеленого туризму необхідно виділити наявність цілого ряду громадських організацій, що виконують функції галузевого управління та маркетингу на різних територіальних рівнях.

За масштабами міжнародного туризму та формою організації туристичної галузі для України найбільш прийнятна саме третя модель управління. Однак для ефективного функціонування даної моделі доцільно отримати необхідне державне фінансування (щонайменше – часткове) для участі країни у формуванні й просуванні національного турпродукту, здійснення маркетингових досліджень, рекламно-інформаційної діяльності, організації та проведення міжнародних туристичних виставок, конференцій, семінарів, формування базового пакету інвестиційних проектів у галузі розвитку туристичної інфраструктури, облаштування сільських агроосель тощо.

На сьогодні формування єдиного інституту здійснення функцій держави у сфері сільського зеленого туризму в Україні ще не завершене. У зв'язку з цим назріла нагальна потреба розробити модель управління ним у країні та її регіонах, що найбільше відповідає особливостям структури туристично-ресурсного потенціалу і дає змогу ефективно просувати турпродукти та надавати туристичні послуги.

Список літератури:

1. Божидарнік Т. В. Міжнародний туризм: [навч. посіб] / Т. В. Бажидарнік, Н. В. Божидарнік, Л. В. Савош [та ін]; – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 312 с.
2. Захарова С. Г. Державне регулювання інфраструктури туризму в Україні / С. Г. Захарова // Держава та регіони. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 1. – С. 64-69.
3. Кравчук І. Державне регулювання розвитку туризму: зарубіжний досвід та перспективи впровадження / І. Кравчук // Вісник Львівського національного університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2008. – Вип. 24. – С. 134-141.
4. Коніщева Н. Й. Механізми державного регулювання сфери туризму: сутність і шляхи удосконалення / Н. Й. Коніщева, А. М. Близнюк // Вісник ДІТБ. – 2007. – № 11. – С. 76-84.
5. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року [Електрон. ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-р
6. Рутинський М. И. Сільський туризм / М. И. Рутинський, Ю. В. Зінько. – К.: Знання, 2008. – 271 с.
7. Донченко Л. М. Проблеми та перспективи державної підтримки розвитку туризму / Л. М. Донченко, Н. П. Гостєва // Держава та регіони. Сер. «Державне управління». – 2010. – № 1. – С. 37-42.

Пеньковский В.С.
Полтавская государственная аграрная академия

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА С ЦЕЛЬЮ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация
В статье рассмотрены сущность и значение туристической деятельности и сельского зеленого туризма в ее структуре для экономического развития страны, сельских территорий, предпринимательства. Определены модели управления и регулирования развития туристической отрасли, их составляющие, принципы и методы. Обоснованы методы государственного регулирования туристической отрасли и сельского зеленого туризма в ее составе, направленные на совершенствование социального обустройства сельских территорий.
Ключевые слова: сельский зеленый туризм, государственное регулирование, модели, механизмы, сельские территории, диверсификация, совершенствование, сельское население, уровень жизни, управления.

Penkovskyi V.S.
Poltava State Agrarian Academy

STATE REGULATION OF DEVELOPMENT OF RURAL GREEN TOURISM IN ORDER TO DIVERSIFY ITS BUSINESS ACTIVITIES

Summary
The article considers the essence and importance of tourism and rural tourism in its structure for the economic development of the country, rural areas, and entrepreneurship. It identified patterns of control and regulation of the tourism industry, their components, principles and methods. The author proved methods of state regulation of the tourism industry and rural tourism in terms of its composition, aimed at improving social development of rural areas.
Keywords: rural tourism, government regulation, models, mechanisms, rural areas, diversification, improvement, rural population, living standards, management.

УДК 351.83:331.5

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Пеньковський С.В.
Полтавська державна аграрна академія

У статті розкриті зміст та особливості соціально-трудових відносин на підприємствах України. Виявлені їх недоліки та тенденції розвитку. Показані негативні соціально-економічні наслідки подальших деформацій. Обґрунтовані засоби вдосконалення фінансово- та організаційно-економічних складників механізмів державного регулювання соціально-трудових відносин з урахуванням світового досвіду, внутрішніх ризиків та загроз, глобальних впливів.
Ключові слова: підприємства, соціально-трудові відносини, зайнятість, безробіття, працівники, ринок праці, державне регулювання, державно-приватне партнерство, соціальна відповідальність, механізми, удосконалення.

Постановка проблеми. Соціально-трудові відносини відіграють провідну роль в житті як окремої людини, так і суспільства в цілому. Вони охоплюють процеси зайнятості та безробіття, визначення оплати та умов праці, здійснення колективно-договірних заходів на всіх рівнях державного управління економікою, формування та використання трудового потенціалу тощо. Ефективність взаємодії суб'єктів соціально-трудових відносин є одним з найважливіших чинників соціально-економічного розвитку держави, що може відбуватись на основі соціальної напруженості і протистояння або в умовах соціального партнерства. Формування і підтримка найбільш ефективної моделі соціально-трудових відносин потребує здійснення їх постійного державного регулювання.

Стрімке поширення трансформаційних процесів у та інновацій сфері праці обумовило кардинальні зміни змісту соціально-трудових відносин, що мають значимість для всього світового співтовариства. Обмеження можливостей держави щодо впливу на сферу праці міжнародними трудовими стандартами та правилами торгівлі, з одного боку, а з іншого – стрімке проникнення на ринок праці транснаціонального капіталу та практично некеровані процеси міжнародної трудової міграції, вимагають відповідних змін у механізмах державного регулювання соціально-трудових відносин.

Серед численних соціально-економічних проблем, породжених певним інституційним вакуумом на тлі проведення не завжди обґрунтованих та ефективних реформ в Україні, особливої актуальності набуває завдання формування дієвого механізму державного регулювання соціально-трудових відносин. Саме від його роботи значною мірою залежить вирішення найбільш значимих економічних і соціальних проблем суспільства: структурних і регіональних диспропорцій зайнятості; змін в якості робочої сили і мотивації праці, падіння рівня реальних доходів та рівня життя населення; зростання безробіття і, як наслідок, неформальної зайнятості, що поєднується з неконтрольованою міграцією робочої сили в країни ближнього і далекого зарубіжжя; невідповідності вітчизняних соціальних гарантій європейським показникам і недостатнього соціального захисту населення.

Ці та інші проблеми, у т.ч. слабкий розвиток інститутів громадського суспільства, профспілок, соціальної відповідальності бізнесу, – постають як одні з чинників, що стримують структурні та інституційні перетворення в державі. Вони гальмують формування ресурсів для забезпечення макроекономічної стабілізації та подальшого економічного зростання. Саме цим обумовлюється необхідність визначення пріоритетних напрямів державного регулювання соціально-трудових відносин, у т.ч. на рівні агропромислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й практичні проблеми державного регулювання соціально-трудових відносин у сфері зайнятості, оплати та продуктивності праці, розвитку людського капіталу, професійної підготовки, соціального забезпечення та суспільного діалогу знаходяться в центрі уваги досліджень таких вчених, як С. Бандур, О. Бражко, І. Гнибіденко, О. Грішнова, А. Колот, Е. Лібанова, С. Мельник, О. Мельниченко, В. Міненко, В. Огаренко, Т. Олійник, Н. Статівка, О. Черниш, Л. Шевченко, О. Шкільов та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, враховуючи складність та ба-

© Пеньковський С.В., 2015

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

гатоаспектність проблеми, багато завдань у галузі удосконалення механізмів державного регулювання соціально-трудових відносин залишаються невирішеними або недостатньо розробленими. Більш ґрунтовного теоретико-методологічного опрацювання потребують питання визначення зовнішніх чинників впливу на державне регулювання у соціально-трудовій сфері та формування організаційного, правового та економічного забезпечення удосконалення механізмів державного регулювання соціально-трудових відносин в Україні.

Метою статті є визначення сутності, особливостей, проблем і тенденцій розвитку соціально-економічних відносин на підприємствах країни та необхідності удосконалення механізмів їх державного регулювання.

Виклад основного матеріалу. Соціально-трудові відносини як об'єкт державного регулювання є об'єктивно існуючими економічними, психологічними, правовими взаємозв'язками і взаємозалежностями індивідів і соціальних груп за участю держави, що обумовлені трудовою діяльністю і спрямовані на регулювання якості трудового життя. Соціально-трудові відносини у сучасному суспільстві формуються і реалізуються у соціально-трудовій сфері як вираження соціально-економічних інтересів людей в процесі трудової діяльності, що обумовлює необхідність достатньо високого рівня розвитку цих відносин, сформованості та ефективності механізмів їх державного регулювання. Конкретизація визначення дає можливість сфокусувати зусилля органів державної влади в процесі регулювання соціально-трудових відносин.

Однією з особливостей їх здійснення в Україні є в те, що держава значною мірою відсторонилась від регламентації соціально-трудових відносин, а інші регулятори ще недостатньо розвинені [1, с. 142]. У чинних законодавчих та нормативно-правових документах чітко не визначено, якою повинна бути модель соціально-трудових відносин в Україні у перспективі – з елементами сучасної англійської моделі, що передбачає мінімальне втручання держави у відносини між працею і капіталом, децентралізацію переговорних процесів та індивідуалізацію трудових договорів; європейської (континентальної) моделі, яка ґрунтується на потужній державній соціальній політиці та достатньо розвинутому соціальному партнерстві; китайської моделі з домінуванням елементів централізованого адміністративного регулювання соціально-трудових відносин у державному секторі економіки та їх лібералізацією – у недержавному.

Однак важливою рисою сучасних соціально-трудових відносин залишається те, що вони здійснюються в умовах розбудови соціально-орієнтованої ринкової економіки, яка спрямована на розвиток людини та задоволення її потреб. Це супроводжується, як справедливо зазначає Жадан О.В. [2, с. 96], зміщенням центру уваги органів влади з виробництва матеріальних благ на умови праці та працівників, оскільки людський капітал та потенціал є запорукою подальшого розвитку та підвищення ефективності діяльності не тільки окремих підприємств, але й галузей, регіонів, соціально-економічного зростання та покращення міжнародного становища всієї країни у глобалізованому світі.

Тому в сучасних умовах державне регулювання соціально-трудових відносин являє собою сукупність цілеспрямованих форм, методів і напрямів впливу, що застосовуються органами державного управління для впорядкування системи зв'язків між працівниками, роботодавцями та державою з метою підвищення якості трудового життя й піднесення економічного добробуту країни в умовах, що змінюються [3, с. 11]. Таке визначення державного регулювання соціально-трудових відносин має на меті досягнення певного позитивного результату, який може бути оцінений через показники цієї діяльності.

Основним показником оцінки результативності державного регулювання системи соціально-трудових відносин є забезпечення якості трудової життєдіяльності населення країни (району, міста), зайнятості та збалансованого розвитку ринку праці, які визначаються сукупним впливом комплексу чинників: економічних, політичних, соціальних, демографічних, екологічних, територіальних, моральних, психологічних та інших. Поряд з цим, треба звернути увагу на ефективність державного регулювання соціально-трудових відносин, що як зазначає Лібанова Е.М. [4, с. 10], здатне віднайти резерви, тобто не реалізовані на даний час, але наявні можливості індивідів, колективів, суспільства щодо підвищення їхньої активності та ефективності певних видів соціально-економічної діяльності.

У нашому розумінні мова йде, насамперед, про застосування оптимальних норм та диференціацію оподаткування, тобто удосконалення фінансово-економічних складників механізмів державного регулювання. У частині організаційно-економічних складників механізмів державного регулювання йдеться про розвиток державно-приватного партнерства, соціальної відповідальності бізнесу, волонтерського руху та спонсорства, громадських ініціатив та фундацій.

Актуалізуючись в умовах фінансово-економічних криз, соціальні резерви здатні забезпечувати досягнення поставлених цілей у процесі соціальної взаємодії. Вони складають, певною мірою, ядро всієї системи ресурсів, не використовуючи які неможливо отримати ефективні результати від реалізації будь-яких інших їх видів – матеріальних, виробничих, інноваційних, природних тощо [5, с. 98]. Державне регулювання соціально-трудових відносин є невід'ємним чинником суспільного зростання. Воно спроможне об'єднати інтереси всіх сторін трудових відносин та шляхом знаходження взаємного компромісу віднайти вирішення існуючих проблем, забезпечити стабільний розвиток кожного елементу системи соціально-трудових відносин – соціальної справедливості, соціального захисту, попередження зубожіння та маргіналізації населення, підвищення продуктивності й оплати праці, забезпечення його добробуту, належних стандартів споживання.

У сучасних умовах життєдіяльності населення в Україні серед основних напрямів державного регулювання соціально-трудових відносин слід виділити такі [6]:

– пошук шляхів вирішення проблем зайнятості та безробіття з урахуванням особливостей економічного розвитку регіонів країни;

– забезпечення належного рівня оплати праці як однієї з вимог реструктуризації економіки та соціально-економічної політики в цілому (погодинна оплата праці в Україні та країнах ЄС співвідноситься як 1:10-15);

– підвищення досягнутих стандартів соціального захисту громадян та їх регулювання шляхом індексації відповідно фактичної вартості життя;

– розвиток інституційних засад соціального партнерства на всіх рівнях соціально-економічного управління.

Для економічно розвинених країн протягом останнього десятиріччя характерною є відмова

від пасивної політики боротьби з безробіттям і перехід до активної політики у сфері зайнятості, спрямованої на проведення системи заходів щодо скорочення безробіття. На цьому тлі для України основним напрямом удосконалення соціально-трудових відносин є формування таких програм соціально-економічного розвитку, які б передбачали вирішення конкретних проблем у сфері зайнятості. Це означає, що регулювання ринку праці та зайнятості являє собою процес впливу на трудову сферу для досягнення цілей, нормативно визначених суб'єктом регулювання.

Регулювання повинно мати переважно адресний характер. До теперішнього часу політика зайнятості в Україні обмежується переважно заходами щодо сприяння занятості, тобто системою заходів з реєстрації безробітних і надання допомоги у працевлаштуванні або професійному навчанні [7, с. 59]. Як показує практика останніх років, основною метою було забезпечення економічної стабільності і не ставилося завдання попередження безробіття. Досягнення повної зайнятості розглядається для країн з перехідною економікою як стратегія, а не як поточне завдання. Але при цьому боротьба з безробіттям є основною метою соціально-економічної політики.

Механізм державного регулювання соціально-трудових відносин у сфері оплати праці повинен включати визначення національних трудових стандартів і систему заходів щодо їх забезпечення і поступового підвищення, в тому числі:

– регулювання мінімальних розмірів оплати праці, насамперед на рівні погодинної, з урахуванням реальної вартості життя населення;

– перехід до нормативного встановлення частки оплати праці у валовому внутрішньому продукті;

– встановлення частки доходу підприємств у відсотках до фонду оплати праці та включення цих нормативів до колективних договорів;

– скорочення диференціації заробітної плати;

– збільшення та індексація вартості мінімального споживчого кошика.

За останні майже 25 років в Україні були здійснені роздержавлення, приватизація, ліквідація монополії держави на використання робочої сили, галузева та регіональна реструктуризація зайнятості населення. Нові економічні умови призвели до зміни мотивації та стимулів продуктивної зайнятості. Так, спостерігається посилення власної відповідальності найманих працівників за отримання високого статусу та конкурентоспроможність на ринку праці. Постійно відбувається формування готовності до більш продуктивної, інтенсивної праці під впливом зростання конкуренції між найманими працівниками за робочі місця [8, с. 175]. В свою чергу, це підвищує значимість галузей та видів діяльності, які цьому сприяють – освіти і науки, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, культури і мистецтва, дозвілля і туризму.

Проте значною перепоною на шляху впровадження нової моделі досконалих, прозорих соціально-трудових відносин залишаються значні масштаби тіньового сектора економіки, корупція, значний рівень корпоратизації та капіталізації виробництва, особливо в аграрному секторі. Зокрема, практика уникнення від оподаткування, ведення "подвійної бухгалтерії" призводить до спотворення економічних показників, недостатніх надходжень до бюджетів різних рівнів, вивозу капіталів, зубожіння широких верств населення та поглиблення його соціального розшарування.

Так, набула значних масштабів диференціація заробітної плати та доходів працівників як наслідок монопольного стану тих чи інших підприємств і цілих галузей. Поширюється "непрозорість" у соціально-трудових відносинах, що пов'язано з масштабністю тіньової економіки, недосконалістю діючого трудового законодавства, відсутністю належного контролю за його дотриманням на різних рівнях управління. Залишається низькою ефективність діяльності соціальних партнерів щодо формування та розвитку системи соціального партнерства в сучасних умовах. Недостатньою залишається мотивація бізнесу для впровадження інновацій та стимулювання підвищення продуктивності праці, забезпечення екологізації та сталого розвитку всіх видів діяльності, соціальної відповідальності за результати господарювання та надприбутки. У підсумку, це може призвести до значної соціальної нестабільності у суспільстві і загрожувати безпеці держави на національному рівні.

Висновки і пропозиції. Соціально-трудові відносини в Україні є досить деформованими порівняно з провідними країнами світу. Тому є нагальна необхідність удосконалення механізмів та інструментів державного регулювання соціально-трудових відносин з врахуванням передових світових надбань. При цьому дуже важливо при розробці основних його напрямів враховувати особливості геополітичного становища, рівень соціально-економічного розвитку, розміщення продуктивних сил та характер виробничо-економічних відносин у країні. За допомогою виваженої соціально-економічної політики, державно-приватного партнерства та соціальної відповідальності бізнесу, особливо великого, можна створити ефективний механізм державного регулювання соціально-трудових відносин, який має бути спрямованим не стільки на втручання при прояві негативних явищ, скільки на їх попередження.

Список літератури:

1. Бражко О. В. Державне регулювання зайнятості населення в умовах соціально-економічного розвитку України: [монографія] / О. В. Бражко. – Запоріжжя: КПУ, 2009. – 256 с.
2. Жадан О. В. Державне регулювання соціально-трудових відносин: теоретико-методологічний аспект / О. В. Жадан // Зб. наук. праць ДонДУУ «Філософські та психолого-педагогічні засади управління». – Т. XII. – Вип. 180. – Серія «Державне управління». – Донецьк: ДонДУУ, 2011. – С. 94-100.
3. Колот А. М. Формування та розвиток системи соціально-трудових відносин: інституціональні аспекти / А. М. Колот // Україна: аспекти праці. – 2008. – № 3. – С. 5–13.
4. Лібанова Е. М. Соціальні проблеми і соціальні важелі конкурентоспроможності української економіки / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 2. – С. 5-19.
5. Лавріненко О. В. Механізм правового регулювання соціально-трудових відносин: сучасний стан та перспективи розвитку: [монографія] / О. В. Лавріненко. – Донецьк: Норд-Прес – ДЮІ ЛДУВС, 2007. – 182 с.
6. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-УІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua
7. Мельник С. В. Механізм регулювання соціально-трудової сфери України / С. В. Мельник. – К.: Соцінформ, 2009. – 268 с.

8. Фоміна О. О. Інститут відповідальності в контексті створення соціально-трудових відносин ринкового типу / О. О. Фоміна // Вісник економічної науки України: науковий журнал. – 2009. – № 1 (15). – С. 173-177.

Пеньковский С.В.
Полтавская государственная аграрная академия

МЕХАНИЗМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье раскрыты содержание и особенности социально-трудовых отношений на предприятиях Украины. Выявлены их недостатки и тенденции развития. Показаны негативные социально-экономические последствия дальнейших деформаций. Обоснованные средства совершенствования финансово- и организационно-экономических составляющих механизмов государственного регулирования социально-трудовых отношений с учетом мирового опыта, внутренних рисков и угроз, глобальных воздействий.
Ключевые слова: предприятия, социально-трудовые отношения, занятость, безработица, работники, рынок труда, государственное регулирование, государственно-частное партнерство, социальная ответственность, механизмы, усовершенствования.

Penkovskyi S.V.
Poltava State Agrarian Academy

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF SOCIAL AND LABOUR RELATIONS AT ENTERPRISES OF UKRAINE

Summary
The article reveals the content and features of socio-labour relations in enterprises of Ukraine. It identifies their weaknesses and tendencies of development. The author shows negative socio-economic consequences of further deformations. Means of improving the financial, organizational and economic components of mechanisms of state regulation of socio-labour relations taking into account international experience, internal risks and threats of global influences are substantiated.
Keywords: enterprises, socio-labour relations, employment, unemployment, workers, labour market, government regulation, public-private partnerships, social responsibility, mechanisms, improvements.

УДК 330.322(045)

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОЛІПШЕННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Поліщук О.А., Кифик І.І.
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розкривається питання інвестиційної привабливості України та аналізуються можливі варіанти покращення ситуації з урахуванням сучасних тенденцій та факторів зовнішнього середовища.
Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, індекс інвестиційної привабливості, інвестиційний клімат.

Постановка проблеми. В останні роки інвестиційна привабливість України знизилась, через ряд факторів, що призвело до зменшення відсотку залучення іноземних інвестицій і як результат погіршення економіки держави. Тому проблема залучення іноземних інвестицій є досить актуальною, оскільки від цього залежить добробут країни і населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чимало науковців у своїх працях розглядають проблеми залучення іноземних інвестицій в економіку України та низку заходів, які передусім потрібні для подолання взаємної недовіри між іноземними інвесторами, місцевими підприємцями та урядом. Але найбільш відомими є: О. Герасимчук, Б. Кваснюка, А. Яценко, О. Завгородньої, В. Тарасович, О. Задорожна, О. Лапко [1]

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Знаходження шляхів залучення інвестицій, за рахунок яких, країна вийде з кризи, поліпшення інвестиційної привабливості України.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз особливостей інвестиційної привабливості економіки України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах господарювання, залучення інвестицій сприяє розвитку економіки, впровадження нових технологій,

© Поліщук О.А., Кифик І.І., 2015

оновленню зношених основних виробничих фондів, створенню нових робочих місць і т.д.

Головною причиною низької інвестиційної привабливості української економіки для системних іноземних інвесторів можна вважати наявність бойових дій, недосконале законодавство. Тому за результатами досліджень Європейської Бізнес Асоціації, індекс інвестиційної привабливості у 1-му кварталі 2015 року становив 2,51 бали за п'ятибальною шкалою. Цей показник майже не відрізняється від попереднього результату, одержаного наприкінці 2014 року (2, 5 з 5 можливих).

Крім того, у першому кварталі року мали місце значні коливання курсу гривні, що, у свою чергу, мало негативний вплив на експортно-імпортні операції та підривало фінансову стабільність держави в цілому. Разом з цим, ми бачимо, що стрімкого зниження індексу також не відбулося. Якщо порівняти новий результат з минулорічним, то середня оцінка сягала позначки – 2,72. Однак, отриманий результат є не найгіршим за історію проведення дослідження.

Анна Дерев'янко, виконавчий директор Європейської Бізнес Асоціації зазначає, що індекс показує вміння бізнесу пристосовуватися до будь-яких умов, оптимізувати свої процеси з тим, аби протриматися на плаву. Навіть у такі кризові умови, які зараз переживає Україна – це валютна нестабільність, крихкість банківської системи, війна на Сході країни, втрата активів та торгівельних зв'язків на Донбасі та в Криму, загальна нестабільність – бізнес виживає.

Головним позитивним моментом для підприємництва є спрощення процедур ведення бізнесу. Тобто, це скасування необхідності отримання карантинного сертифікату, скорочення строків надання фітосанітарного сертифікату, відміну 6 ліцензій та 14 дозвільних документів в сфері регулювання сільського господарства. Ці заходи дали змогу Україні піднятися на 15 позицій в рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business-2015. Укладачі рейтингу говорять про низку покращень у бізнес-кліматі України. Серед них, наприклад, виділяють спрощення процесу сплати податків для компаній, завдяки введенню електронної системи подання декларацій та сплати єдиного соціального податку.

За індикатором «Початок підприємницької діяльності» Україна посіла 76-ту позицію, набравши 87,3 бала зі 100 можливих. Експерти зазначають, для того, щоб почати свою справу в Україні, необхідно пройти близько 6 дозвільних процедур, що займе у підприємця не менше 21 дня і потребує 1,2% від початкового капіталу підприємства.

Але все ж таки іноземні інвестиції в Україну на період 2015 року значно знизились, всупереч намаганням уряду покращити економічну та політичну ситуації в країні. За даними Державної служби статистики України обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (акціонерний капітал нерезидентів) на 1 січня 2015 року становив 45,916 млрд дол., що на 11,140 млрд дол., або на 19,5% менше показника на початок року у 57,056 млрд дол. За інформацією Держстату, дані наводяться без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і Севастополя.

За інформацією Держстату, зниження обсягу інвестицій переважно зумовлене курсовою різницею, за рахунок чого акціонерний капітал знизився на 12,247 млрд дол., тоді як відплив акціонерного капіталу за рік був незначним і становив 1,167 млрд дол. за одночасного надходження 2,452 млрд дол. нових інвестицій.

Інвестиції надходили зі 131 країни світу. Основними інвесторами України, на яких припадає 83% від загального обсягу інвестицій, залишалися Кіпр – 13,711 млрд дол., Німеччина – 5,721 млрд дол., Нідерланди – 5,112 млрд дол., Російська Федерація – 2,724 млрд дол., Австрія – 2,526 млрд дол., Велика Британія – 2,146 млрд дол., Британські Віргінські острови – 1,998 млрд дол., Франція – 1,615 млрд дол., Швейцарія – 1,391 млрд дол. і Італія – 999,1 млн дол.

Більша частина інвестицій припадає на українську промисловість – 14,817 млрд дол., або 32,3% прямих інвестицій, а також на установи фінансової і страхової діяльності – 11,537 млрд дол., або 25,1%, підприємства оптової і роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 6,019 млрд дол., або 13,1%, організації з роботи з нерухомістю – 3,804 млрд дол., або 8,3%, наукові і технічні організації – 2,837 млрд дол., або 6,2% [4].

Заборгованість українських підприємств за кредитами і позиками, торговими кредитами і іншим зобов'язанням (борговим інструментам) перед прямими іноземними інвесторами на кінець року становила 8,568 млрд дол., загальний обсяг прямих інвестицій, включаючи акціонерний капітал і боргові інструменти, – 54,484 млрд дол.

Обсяг прямих інвестицій (акціонерного капіталу) з України в економіку країн світу на кінець року становив 6,352 млрд дол., зокрема до країн ЄС – 6,036 млрд дол., або 95% від загального обсягу. Прямі інвестиції з України надходили до 46 країн світу, зокрема найбільша частка припадає на Кіпр (91,6%).

Вимоги українських прямих інвесторів за борговими інструментами до підприємств прямого інвестування за кордоном на кінець року становили 212 млн дол., загальний обсяг прямих інвестицій з урахуванням акціонерного капіталу і боргових інструментів – 6,564 млрд дол [4].

В такому складному економічному становищі Україна шукає шляхи залучення інвестицій та поліпшення інвестиційної привабливості для інвесторів. Одним із заходів стало проведення 28 квітня 2015 року міжнародної конференції на підтримку України. Було запропоновано вдосконалити законодавство про державні закупівлі, підвищення прозорості в управлінні державними компаніями, заходи зі скорочення регуляторного навантаження на бізнес, прийняття пакету антикорупційних законів і створення Національного антикорупційного бюро, а також прийняття законів про Рахункову палату України та засади державної допомоги, Закону про прокуратуру та Закону про судоустрій і статус суддів.

Учасники конференції, відзначили фінансову підтримку України в розмірі 11 млрд. євро, гарантовану ЄС, Європейським інвестиційним банком та ЄБРР, першу кредитну гарантію Сполучених Штатів на $ 1 млрд., надану Україні в травні 2014 року, і другу кредитну гарантію на $ 1 млрд., яка буде погоджена найближчим часом, а також додаткову третю програму макрофінансової допомоги ЄС в розмірі 1,8 млрд. євро і виплати в рамках існуючих програм макрофінансової допомоги.

Щоб забезпечити стале фінансування програм енергоефективності пропонується створити український Фонд енергоефективності та Фонд донорів. Український Фонд працюватиме за револьверним механізмом, із залученням представників міжнародних фінансових організацій до органів управління та контролю, що забезпечить його прозорість. Україна встановить новий енергетичний баланс, при якому управління попитом на енергоносії, енергоефективність і диверсифікація постачальни-

ків енергоносіїв будуть відігравати ключову роль в енергетичній безпеці. Учасники також наголосили на необхідності якнайшвидшої розробки пакета нормативно-правових актів, які узгодять законодавство, що регулює ринок електроенергії, з європейськими нормами і стандартами.

Другим заходом є підписання Президентом України Указу «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Першочерговою є реалізація таких реформ і програм:

– дерегуляція та розвиток підприємництва. Середньостроковою метою дальших реформ у цій сфері є створення сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитку малого і середнього підприємництва, залучення інвестицій, спрощення міжнародної торгівлі та підвищення ефективності ринку праці. Необхідно скоротити кількість документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності та видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, скасувати регуляторні акти, які ускладнюють ведення підприємницької діяльності, скоротити кількість органів державного нагляду (контролю), забезпечити надання послуг для громадян та бізнесу в електронному вигляді.

– податкова реформа. Головними напрямами реформи є перехід від наглядово-каральної функції фіскальних органів до обслуговуючої, що допомагає у нарахуванні та проведенні сплати податків, а не має на меті наповнення бюджету за рахунок фінансових санкцій та переплат; зменшення кількості податків, їх розміру та спрощення порядку розрахунку і сплати; впровадження електронних сервісів для платників податків; зменшення податкового навантаження на заробітну плату з метою її детінізації;

– програма енергонезалежності. Основними цілями державної політики у цій сфері є: зниження енергоємності валового внутрішнього продукту (на 20 відсотків до кінця 2020 року) шляхом забезпечення (впровадження) 100 відсотків обов'язкового комерційного обліку споживання енергоресурсів (енергії та палива), переходу до використання енергоефективних технологій та обладнання, зокрема через механізм залучення енерго сервісних компаній, реалізації проектів з використанням альтернативних джерел енергії; перехід на нову модель їх функціонування; інтеграція енергосистеми України з континентальною європейською енергосистемою ENTSO-E; реорганізація публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» відповідно до Третього енергетичного пакету Європейського Союзу;

– програма популяризації України у світі та просування інтересів України у світовому інформаційному просторі. Головна мета – формування довіри до України, спрямування її позиціонування у світі на користь політичним та економічним інтересам нашої держави, а також на зміцнення її національної безпеки і відновлення територіальної цілісності. Ключове завдання – формування позитивного іміджу України як європейської, демократичної, конкурентоздатної держави із сприятливим бізнес-кліматом, зі своїм унікальним місцем у світовому розподілі праці та інтегрованої у глобальні ланцюги створення доданої вартості.

Реалізація цієї стратегії передбачає досягнення 25 ключових показників, що оцінюють хід виконання реформ та програм:

1) у рейтингу Світового банку «Doing Business» Україна посяде місце серед перших 30 позицій;

2) кредитний рейтинг України – Рейтинг за зобов'язаннями в іноземній валюті за шкалою рейтингового агентства Standard and poors – становитиме не нижче інвестиційної категорії «ВВВ»;

3) за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній Економічний Форум (WEF), Україна увійде до 40 кращих держав світу;

4) валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк, підвищиться до 16 000 доларів США;

5) чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015 -2020 років за даними Світового банку складуть понад 40 млрд доларів США;

6) максимальне відношення дефіциту державного бюджету до валового внутрішнього продукту за розрахунками Міжнародного валютного фонду не перевищуватиме 3 відсотки;

7) максимальне відношення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до валового внутрішнього продукту за розрахунками Міжнародного валютного фонду не перевищуватиме 60 відсотків (відповідно до Маастрихтських критеріїв конвергенції);

8) енергоємність валового внутрішнього продукту складе 0,2 тонни нафтового еквівалента на 1000 доларів США валового внутрішнього продукту за даними Міжнародного енергетичного агентства;

9) витрати на національну безпеку і оборону становитимуть не менше 3 відсотків від валового внутрішнього продукту;

10) чисельність професійних військових на 1000 населення збільшиться із 2,8 до 5,6 осіб за розрахунками Стокгольмського міжнародного інституту дослідження миру;

11) за індексом сприйняття корупції, який розраховує Transparency International, Україна увійде до 50 кращих держав світу;

12) за результатами опитуваня рівень довіри експертного середовища (адвокати, юристи) до суду становитиме 70 відсотків;

13) за результатами загальнонаціонального опитування рівень довіри громадян до органів правопорядку становитиме 70 відсотків;

14) оновлення кадрового складу державних службовців у правоохоронних органах, судах, інших державних органах на 70 відсотків;

15) ліміт частки одного постачальника в загальному обсязі закупівель будь-якого з енергоресурсів складатиме не більше 30 відсотків;

16) середня тривалість життя людини за розрахунками Світового банку підвищиться на 3 роки;

17) питома вага місцевих бюджетів становитиме не менше 65 відсотків у зведеному бюджеті держави;

18) частка проникнення широкосмугового Інтернету за даними Світового банку складатиме 25 абонентів на 100 осіб;

19) 75 відсотків випускників загальноосвітніх навчальних закладів володітимуть щонайменше двома іноземними мовами, що підтверджуватиметься міжнародними сертифікатами;

20) Україна візьме участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA та увійде до 50 кращих держав – учасниць такого дослідження;

21) Україна разом із Світовим банком розробить показник добробуту громадян, визначиться з його цільовим значенням та проводитиме моніторинг змін такого показника;

22) за результатами загальнонаціонального опитування 90 відсотків громадян України відчуватимуть гордість за свою державу;

23) під час участі у XXXII літніх Олімпійських іграх Україна завоює щонайменше 35 медалей;

24) за глобальним індексом конкурентоспроможності у боротьбі за таланти, який розраховує одна з провідних світових бізнес-шкіл INSEAD), Україна увійде до 30 кращих держав світу;

25) 20 фільмів українського виробництва вийдуть у широкий прокат у 2020 році.

Висновки і пропозиції. Аналіз інвестиційної привабливості України демонструє негативний вплив російської агресії на економічну ситуацію, яка визначає залучення інвестицій у державу. Поглиблення економічної кризи, викликаної збройними заворушеннями, призводить до довготривалої нестабільності, що відіграє вирішальну роль у зриві потоку інвестицій в українську економіку. Але урядом вживаються всі заходи для виходу з кризи.

Список літератури:

1. Гаврилюк О. В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України / О. В. Гаврилюк // Фінанси України. – 2010. – № 5. – С. 34-41.
2. Долінська Т. Інвестиційний клімат України та шляхи його формування / Т. Долінська // Наукові праці НДФІ. – 2010. – № 4. – С. 86-89.
3. Зюкова Н. Б. Інвестиційний потенціал як основа економічного зростання / Н. Б. Зюкова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 9.
4. Офіційний сайт Держстату України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/

Полищук А.А., Кифик И.И.
Винницкий торгово-экономический иститут
Киевского национального торгово-экономического университета

ИНВЕСТИЦИОННАЯ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТЬ УКРАИНЫ И ПУТИ ЕЕ УЛУЧШЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация
В статье раскрывается вопрос инвестиционной привлекательности Украины и анализируются возможные варианты улучшения ситуации с учетом современных тенденций и факторов внешней среды.
Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, индекс инвестиционной привлекательности, инвестиционный климат.

Polishchuk O.A., Kyfyk I.I.
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE AND WAYS OF ITS IMPROVEMENT IN MODERN CONDITIONS

Summary
The article deals with the question of investment attractiveness of Ukraine and analyzes possible improvements taking into account current trends and environmental factors.
Keywords: investments, investment attractiveness, index of investment attractiveness, investment climate.

УДК 330.101.541:63

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ МОДЕЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Руснак А.В.
Херсонський державний аграрний університет

У статті обґрунтоване значення формування інвестиційної моделі сталого розвитку сільських територій регіонів України. У її структурі виділені джерела, види, механізми, чинники, пріоритетні напрями інвестицій. Визначені об'єктивні та суб'єктивні проблеми інвестування. Розроблені механізми його здійснення, особливо на рівні державної підтримки. Враховані регіональні особливості формування інвестиційної моделі сталого розвитку сільських територій.
Ключові слова: інвестиційна модель, сільські території, сталий розвиток, формування, сільське господарство, державна підтримка, регіони, соціальні інновації, управління.

Постановка проблеми. Формування ефективної моделі інвестування сталого соціально-економічного розвитку сільських територій залишається актуальною проблемою аграрної політики України. Економічна активність, рівень та якість життя населення в сільських регіонах країни є досить низькими, що обумовлюється багатьма негативними чинниками. Економічну, соціальну та екологічну ситуацію значно погіршують кризові явища в аграрній галузі національного господарського комплексу.

Пріоритетним напрямом вирішення складних соціально-економічних проблем на селі є залучення значних інвестиційних ресурсів [1, с. 245]. Проте внаслідок дії низки несприятливих чинників, таких як недостатня кількість та обмеженість власних, залучених та позикових інвестиційних джерел, низька інвестиційна привабливість та недостатній рівень розвитку інфраструктури села, нестабільність та невизначеність ринкового фінансового середовища в країні, вказаний напрям залишається нереалізованим. Тому обґрунтування додаткових заходів та ресурсів для подальшого залучення інвестицій та забезпечення сталого розвитку сільських територій України, їх ефективного використання та розробка відповідного механізму реалізації є невідкладним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями активізації інвестиційних процесів в межах сільських територій присвятили свої дослідження вітчизняні та зарубіжні вчені. В Україні вивченню та вирішенню проблеми залучення інвестиційних ресурсів до економіки сільських територій та дослідження інвестиційного забезпечення села приділяють увагу такі вчені: П.Т. Саблук, М.І. Кісіль, А.В.Ключник, І.В.Ксьонжик, А.М. Стельмащук, І.В. Гончаренко, О.І. Павлов та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, попри посилену увагу і вагомий внесок науковців у вирішення вказаного завдання, деякі аспекти зазначеної проблеми, а саме: наукове обґрунтування джерел, форм, механізмів та напрямів залучення достатньої кількості інвестиційних ресурсів та формування сприятливих регіональних умов інвестування розвиток сільських територій України для їх відродження та сталого розвитку все ще залишаються не вирішеними.

Мета статті. Основною метою цієї роботи є обґрунтування інвестиційної моделі сталого розвитку сільських регіонів країни з визначенням джерел, форм, напрямів та механізмів інвестування та врахуванням регіональних особливостей функціонування.

Виклад основного матеріалу. Інвестування сільської економіки повинне керуватися певними пріоритетами сталого розвитку та доцільності. Інвестиції не мають забезпечувати тільки «бюджети проїдання», тобто соціальні виплати, бюджетування закладів соціальної інфраструктури та житлово-комунального господарства. Мова йде насамперед про підтримку сільськогосподарського виробництва як основного системоутворюючого чинника, функціонування якого збирається на масштабне ресурсокористування та ресурсозбереження.

Отже, конкурентоспроможність сільських територій визначається станом використання природних ресурсів, зокрема збереження їх природних якостей і зміцнення екологічної безпеки. Постають дві взаємопов'язані проблеми: перша – вплив обмеженості природних ресурсів на їх використання і розвиток суспільного виробництва, зростаюче забруднення середовища; друга – необхідність розробки комплексу заходів щодо ліквідації цієї небезпеки для подальшого розвитку суспільства. Сучасний стан взаємодії людини і природи характеризується двома протилежними моментами:

1) науково-технічна революція створює широкі, можливості для перетворення природи;

2) вони викликають вкрай несприятливі наслідки в природних системах.

Ці наслідки, надзвичайно погіршують умови життя самих людей. Стратегічні й тактичні завдання України, а саме намагання інтегруватися до європейського співтовариства, роблять економічне зростання за рахунок наукових здобутків та їх технологічного застосування однією з найактуальніших проблем. Проте інноваційні процеси стримуються цілою низкою організаційних, фінансових та правових чинників, а сама українська економіка продовжує базуватись на сировинному та низькотехнологічному устрої. Тривала економічна криза, тягар соціально-економічних проблем, гострота регіональних диспропорцій – ці реалії сучасного українського сільського життя викликають необхідність їх подолання, що неможливо без активізації інноваційно-інвестиційної діяльності.

За Законом України «Про інноваційну діяльність» до інновацій відносять конкурентоспроможні технології, продукцію, послуги й управлінські підходи на підтримку виробництва, бізнес-процесів і маркетингово-комерційних заходів, які спрямовуються на досягнення суттєвого структурного та якісного поліпшення у виробничій чи соціальній сферах.

Дотримуючись класичного визначення інновації як нової функції виробництва, вона «досягається не шляхом дрібних поліпшень старого устаткування чи наявної організаційної схеми, а через введення нових засобів виробництва чи систем його організації» [3, с. 122]. Інновації в аграрній сфері забезпе-

© Руснак А.В., 2015

чують розширення пропозиції для аграрного ринку, зростання якості продуктів сільськогосподарських підприємств, досягнення високої продуктивності сільської праці, та сприяють підвищенню кваліфікаційного рівня кадрів. Результати впровадження інновацій віддзеркалюються в збільшенні обсягу продаж, зниженні собівартості продукції, зростанні фондоозброєності та продуктивності праці, підвищенні рентабельності роботи й інших виробничо-фінансових показників діяльності аграрних підприємств, а також соціально-економічного розвитку сільських територій.

Перехід до інноваційної моделі розвитку потребує значних інвестицій, які треба найбільш оптимально залучати і використовувати для впровадження нововведень. З точки зору фінансів, інвестиції – всі види активів (коштів), що вкладаються в економічну діяльність з метою отримання доходу, а з точки зору економіки, інвестиції – це витрати на створення, розширення і технічне переозброєння основного і неосновного капіталу [4, с. 256].

Одним із основних елементів соціальної сфери села є соціальна інфраструктура, яку необхідно розвивати на основі інноваційно-інвестиційної діяльності. У загальному розумінні соціальна інфраструктура села є системою елементів сільського середовища проживання, що виконує функцію забезпечення умов для відтворення населення. В цьому розумінні соціальна інфраструктура села – це не просто сфера обслуговування сільського населення, що необхідна для задоволення ряду традиційних потреб селян, але, більшою мірою, це певний механізм координації існуючих характеристик сільського способу життя, направлений на формування перспективних соціальних форм життєдіяльності сільського населення.

Функції галузей соціальної інфраструктури різні. Одні з них задовольняють духовні потреби людей (освіта, наука, культура, охорона здоров'я, рекреація і т.д.), а інші – фізичні (торгівля і громадське харчування, побутове обслуговування). Саме тому соціальна інфраструктура має економічне і соціальне значення для розвитку суспільства. Економічне її значення виявляється у тому, що вона надає послуги, необхідні для відтворення робочої сили, зростання продуктивності її праці. Соціальна роль даної сфери полягає у підвищенні рівня і поліпшенні умов життя людей. Політика розвитку сільських територій включає як сільськогосподарський, так і загальноекономічний, соціальний розвиток, диверсифікацію виробництва, сприяння розширенню підприємництва та раціональне управління навколишнім середовищем.

Особливої уваги вимагає розвиток сільської інфраструктури, промисловості по переробці сільськогосподарської продукції, місцевих ремесел і сфери послуг. Головна мета політики розвитку сільських територій – створення на основі розгортання інноваційно-інвестиційної діяльності умов для забезпечення достатньо високого рівня сфери послуг, досягнення визначених суспільством стандартів рівня життя, зростання економічної ефективності виробництва і довгострокового управління навколишнім середовищем. Таким чином, інноваційно-інвестиційне забезпечення ефективно працюючих підприємств в сільському господарстві, а також сервісних формувань на селі сприяє зайнятості населення і зміцненню економічних основ сільських територій.

Одним із гальмуючих чинників сталого розвитку сільських територій є їх недостатня інвестиційна привабливість та низька ефективність використання інвестиційних ресурсів. Основний зміст інвестиційного забезпечення сталого розвитку сільських територій – це сукупність ресурсів і заходів, умов необхідних для здійснення відповідного ефективного інвестування, що забезпечить відродження і сталий розвиток села [2, с. 38]. Вагоме значення має фінансове забезпечення інвестиційних процесів.

Інвестиційна сфера сільських територій є відкритою інвестиційною системою, внутрішня структура якої складається з сукупності взаємопов'язаних об'єктів інвестування та суб'єктів інвестиційної діяльності (інвесторів і користувачів), що здійснюють інвестиційну діяльність на даній території. На вході такої системи знаходяться зовнішні інвестиції, як в матеріальній, так і в грошовій формі, а на виході – поступаючий за її межі дохід від експлуатації введеного об'єкту інвестицій, продукція і послуги. Для розвитку сільської громади її інвестиційна сфера є найважливішим компонентом, вона є підсистемою системи економічного розвитку. В цій сфері формуються внутрішні пропорції між інвестиціями і їх соціальною та економічною віддачею, накопиченням і споживанням, капітальними вкладеннями та приростом основних фондів [6, с. 130].

Суб'єктами інвестиційної діяльності на сільських територіях є інвестори (вкладники, покупці, замовники, кредитори і т.д.) та користувачі об'єктів інвестування (юридичні і фізичні особи та місцеві органи влади). Інвестиції, як об'єкти інвестиційної діяльності, мають подвійний характер. Будучи, з одного боку, інвестиційними ресурсами, вони виражають невикористаний для споживання дохід. З іншого боку, це витрати (вкладення), що дають приріст вартості майна. Як ресурси можуть виступати грошові кошти; матеріальні цінності; нематеріальні активи (майнові, інтелектуальні та інші права).

Деталізація класифікації фінансових джерел інвестиційного забезпечення сталого розвитку сільських територій, дозволяє визначити можливі механізми додаткового інвестування. Отже, джерелами фінансового інвестиційного забезпечення сільських територій можуть бути:

1. Власні (приватні) – вкладення, що здійснюються громадянами і підприємствами недержавних форм власності, що знаходяться на сільській території.

2. Державні – вкладення, здійснювані центральними і місцевими органами влади і за рахунок бюджетних коштів, позабюджетних фондів і позикових засобів, а також державними підприємствами і установами за рахунок власних і позикових засобів у вигляді фінансування регіональних програм.

3. Залучені – вкладення, здійснювані членами сільських домогосподарств, іноземними громадянами, державами і міжнародними організаціями на безоплатній основі у вигляді цільового фінансування.

4. Позикові (кредитні) – вкладення, здійснювані за рахунок довгострокових і короткострокових кредитів, позичок.

5. Змішані – джерела, отримані в результаті державно-приватного партнерства та соціальної відповідальності великих міжнародних агрокорпорацій та агрохолдингів.

Перед сільськими територіальними громадами, так само як перед районами, регіонами і державою в цілому, стоїть складне і багатопланове завдання реалізації передумов інвестиційного підйому. Не дивлячись на наявні позитивні тенденції, інвестиційна ситуація була достатньо нестійкою. Це пояснювалося в першу чергу наявністю в сільському господарстві та соціальній інфраструктурі села цілого ряду проблем, що накопичилися. До них відносяться низька конкурентоспроможність вітчиз-

няної сільськогосподарської продукції, структурні деформації економіки, зношеність основних виробничих фондів, низька сприйнятливість реального сектора економіки, нестійкий фінансовий стан багатьох підприємств [5, с. 156].

Інвестиційне пожвавлення багато в чому було пов'язане із сприятливою кон'юнктурою на світових сировинних ринках. Зміцнення гривні, вичерпання у зв'язку з цим девальваційного післякризового ефекту, вело до погіршення положення експортерів і вичерпання потенціалу імпортозаміщення. Відбувалося закріплення сировинної спрямованості економіки, що обмежувало можливості стійкого перспективного зростання. Надлишок інвестиційних ресурсів спостерігався в переважно експортно-орієнтованих галузях при їх дефіциті в інших. В першу чергу, це відноситься до галузей сільського господарства і, особливо, його соціальної інфраструктури.

Особливо важливою стає роль держави при подоланні інвестиційного спаду. Держава може застосовувати різні форми своєї участі в інвестиційному процесі. Найважливішим з них є регулювання інвестиційного ринку. В той же час і в ринковій економіці держава є безпосереднім інвестором, що виконує достатньо важливу роль в розвитку економіки. В першу чергу вона інвестує бюджетні кошти в ті сегменти економіки, які є непривабливими для приватних інвесторів з точки зору отримання доходів, але мають важливе соціальне і державне значення. Для України це, насамперед, сільські території, особливо їх соціальна сфера.

У сільських регіонах України необхідна активізація діяльності місцевої влади, спрямованої на формування сприятливих умов співпраці з потенційними закордонними інвесторами. Боротьба за світові інвестиційні ресурси стає все більш жорсткою з огляду на зростання кількості претендентів з числа країн, які ставлять на меті прискорення економічного зростання. Аналіз світових тенденцій щодо здійснення ефективної політики залучення інвестицій, зокрема, іноземних, дозволяє систематизувати інструменти її реалізації та адаптувати до розвитку конкретної території [7, с. 126].

Зокрема, це реклама у засобах масової інформації, орієнтованих на висвітлення питань фінансового сектору; участь в інвестиційних виставках; реклама у виданнях, що висвітлюють питання економіки, окремої галузі, регіону, села; організація поїздок потенційних інвесторів з-за кордону в регіон або підприємців з регіону – за кордон; проведення семінарів з питань інвестиційних можливостей держави, регіону, села; застосування телемаркетингу або прямої розсилки; вивчення компаній – потенційних інвесторів з наступною презентацією їх інвестиційних можливостей; надання консультаційної допомоги в питаннях самого процесу здійснення інвестицій в Україні, регіоні, селі; впровадження процесів заповнення інвесторами документації та одержання ними дозволів; надання «післяінвестиційних послуг».

Механізм інвестиційного забезпечення сталого розвитку сільських територій слід розглядати як систему економічних, організаційних, правових та управлінських методів, способів і процесів, які формують і впливають на порядок здійснення інвестиційної діяльності й протікання інвестиційних процесів на сільській території, що приведе до збалансованого, пропорційного економічних, соціальних, екологічних розвитку села [8, с. 6]. Визначений механізм як система, включає такі складові: законодавчо-нормативну, фінансову, організаційну, методичну і консультаційну.

Реалізація механізму інвестиційного забезпечення сталого розвитку сільських територій великою мірою залежить від їх інвестиційної привабливості. Проте, формування сприятливого інвестиційного клімату, залучення іноземних та збільшення обсягів національних інвестиційних ресурсів в розвиток сільських територій стримує ряд негативних чинників, найгострішими серед яких є: недосконала та непослідовна інвестиційна політика держави, в якій переважають принципи залишкового виділення коштів на розвиток села, недосконалі механізми використання бюджетних коштів, несприятливі умови для розвитку бізнесу на селі, низька ліквідність інвестиційних ресурсів, недостатнє фінансування соціальної сфери села, нерозвиненість інвестиційної інфраструктури.

Значення державних інвестицій визначається не тільки їх обсягом, але і державними гарантіями, страхуванням, а також тим, що вони є орієнтирами для приватних інвесторів. Характерною особливістю сучасного етапу розвитку вітчизняної економіки є інвестування більшості галузей соціальної інфраструктури за рахунок власних та державних коштів. Приватні інвестиції не йдуть в соціальну сферу у зв'язку з великими ризиками і низькою прибутковістю. А деякі галузі соціальної інфраструктури взагалі є неприбутковими. Тому саме держава за наявності відносно вільних бюджетних ресурсів повинна вкладати їх в галузі (конкретні підприємства) соціальної інфраструктури села, що забезпечують розвиток сільських територій країни в цілому. У зв'язку з цим необхідно відзначити, що хронічний бюджетний дефіцит всіх рівнів навряд чи дозволить здійснювати такі державні інвестиції у відчутних розмірах в найближчій перспективі.

Бюджетна система України передбачає функціональні види витрат, що фінансуються з сільських бюджетів. У соціально-культурній сфері до них відносяться в першу чергу витрати по організації, утриманню і розвитку установ та організацій освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту. У соціально-побутовій сфері – об'єкти інженерної інфраструктури, що знаходяться у власності чи у віданні сільських рад.

Інвестиції в такі об'єкти з бюджетів сільських громад можливі в тому випадку, якщо вони знаходяться у віданні органів місцевого самоврядування або використовують в своїй діяльності передане їм комунальне майно. В той же час об'єкти, що не передані із складу державного майна до складу комунального майна, повинні інвестуватися з районного або обласного бюджету. Цілий ряд об'єктів, залишаючись у власності держави, можуть бути передані у відання сільських громад. В цьому випадку фінансування їх діяльності, у тому числі і розвиток інвестиційних програм, може здійснюватися з сільських бюджетів, але держава, делегуючи повноваження сільським радам, має обов'язково передавати і відповідні кошти на їх здійснення.

Необхідною умовою ефективності використання інвестицій є дотримання так званого «золотого правила». Згідно цього правила, темпи зростання валового внутрішнього продукту, валового національного продукту, національного доходу, обсяги випуску сільськогосподарської продукції повинні складати більше 100% і випереджати темпи зростання інвестицій. При недотриманні «золотого правила» інвестиції використовуються неефективно.

Висновки і пропозиції. До пріоритетних завдань щодо підвищення інвестиційної привабливості сільських територій України ми відносимо: удосконалення державної інвестиційної політики

орієнтованої на повне забезпечення інвестиційних потреб села, позитивний динамічний розвиток соціальної сфери на основі забезпечення зайнятості та зростання доходів селян, оптимальне використання бюджетних інвестицій та удосконалення механізмів державної інвестиційної підтримки сільського розвитку, удосконалення інституційної бази, яка сприяє розвитку інвестиційної діяльності, стимулювання інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання на селі та іноземних інвесторів.

Список літератури:

1. Гончаренко І. В. Соціально-економічний розвиток сільських територій регіону: проблеми теорії та практики: [монографія] / І. В. Гончаренко; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2009. – 370 с.
2. Кісіль М. І. Стратегічні напрями інвестиційного забезпечення розвитку сільського господарства/ М. І. Кісіль // Економіка АПК. – 2012. – № 9. – С. 36-39.
3. Ключник А. Формування і розвиток економічного потенціалу сільських територій України / А. Ключник. – Миколаїв: МДАУ, 2011. – 468 с.
4. Котенко Н. М. Формування джерел інвестиційної діяльності на сільських територіях / Н. М. Котенко // Інноваційна економіка. – 2012. – № 9 (35). – С. 255-258.
5. Малік М. Й. Про державне регулювання розвитку сільських територій / М. Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 2. – С. 156.
6. Попов В. М. Фінансове забезпечення сталого розвитку сільських територій / В. М. Попов // Вісник Білоцерківського ДАУ. – 2009. – Вип. 65. – С. 128-131.
7. Притула Х. М. Аналіз зовнішніх факторів розвитку сільських територій / Х. М. Притула // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.10 – С. 124-131.
8. Трегобчук В. М. Інноваційно-інвестиційний розвиток національного АПК: проблеми, напрями і механізми / В. М. Трегобчук // Економіка України. – 2009. – № 2. – С. 4-12.

Руснак А.В.
Херсонский государственный аграрный университет

ФОРМИРОВАНИЕ ИНВЕСТИЦИОННОЙ МОДЕЛИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье обосновано значение формирования инвестиционной модели устойчивого развития сельских территорий регионов Украины. В ее структуре выделены источники, виды, механизмы, факторы, приоритетные направления инвестиций. Определены объективные и субъективные проблемы инвестирования. Разработаны механизмы его осуществления, особенно на уровне государственной поддержки. Учтены региональные особенности формирования инвестиционной модели устойчивого развития сельских территорий.
Ключевые слова: инвестиционная модель, сельские территории, устойчивое развитие, формирование, сельское хозяйство, государственная поддержка, регионы, социальные инновации, управление.

Rusnak A.V.
Kherson State Agrarian University

THE FORMATION OF THE INVESTMENT MODEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES OF THE REGIONS OF UKRAINE

Summary
The article proves the importance of building a sustainable investment model of development of rural territories of the regions of Ukraine. In its structure, sources, types, mechanisms, factors, investment priorities. Defined objective and subjective problems of investments. Developed mechanisms for its implementation, especially at the level of state support. Take into account the regional features of formation of the investment model of sustainable development of rural territories.
Keywords: investment model, rural areas, sustainable development, formation, agriculture, government support, regions, social innovation, management.

УДК 332.1

INFORMATION SYSTEM OF THE ENTERPRISE: THE APPROACHES, COMPONENTS, CONSTITUENTS, ELEMENTS

Sieriebriak K.I.
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

In the article, the approaches to formation of the informative system of enterprise are explored and the functional purpose approach is selected. Components and elements of the enterprise information system are defined. The complimentary scheme of the procedure of creation and functioning of the enterprise information system is given. The classification of information systems is provided.
Keywords: information system of the enterprise, approaches, components, constituents, elements.

Introduction. Modern information system of the enterprise, region, and country is experiencing a period of intense transformation due to the use of modern information technologies, influencing on all spheres of society. This period is characterized by the functioning of the information systems that have the appropriate approaches, components and elements.

Analysis of the recent researches. Information enterprise system (IS) is designed to improve business efficiency, reduce costs and make the business more sustainable and competitive. It is a qualitatively new level of business and business management. To the problems of enterprise information systems functioning, information technology development are devoted a lot of scientific works of economists. Butynets F. F., Brozek L. L., Davidyuk T. V., Evdokimov V. V., Legency S. V., Pushkar M.S. are exploring the importance of information systems in enterprise management, security, preconditions and principles of creation. Butova R. K., Zhuravleva I. V., Nazarova G. N., Pavlenko L. A., Ponomarenko V. S., Pushkar O. I. are examining the nature of information systems in the economy, consider the information process as an automation object [1-5]. However, the modern market transformations in society create the new conditions for businesses, which require the appropriate approaches, components, components and elements of modern enterprise information systems.

The aim of this article is to define the approaches, component, components, and elements of modern enterprise information systems.

The results of the researches. In the theory and practice of information systems creation there are three main approaches: local, global, and system. The essence of the local approach is that the information systems are consistent capacity problems which are solved on the principles of the use of modern computer technology.

It provides the unlimited development of information systems and therefore each of them is impossible to know in general. In addition, the project of the system creation in terms of completeness is not considered and lost the ability to scientifically justify the choice and assess the direction of the information system development, the complex of technical means as well as to build a model of it. The positive sides of this approach are the following: relatively quick results, clarity of tasks, the possibility of developing small groups, relative ease of management systems. The disadvantages of this approach are the following: the inability of rational organization of complex tasks, duplicating, constant rearrangement of programs and the organization of new tasks which leads to the discrediting of the very idea of creating an information system. In the global approach, firstly the project of fully completed system is developing and then implements it. Typically, this approach leads to moral obsolescence of the information system or its components before implementation because the time of its development may exceed the period of equipment updating, software and other tools used in the development process [6, p. 143].

A systematic approach to the creation of the enterprise information system is a comprehensive economic study of the object as one whole with its parts as purposeful systems and the study of these systems and the relationships between them. In systemic approach, the company is considered as a set of interrelated elements of one complex dynamic system that is in a state of constant change under the influence of many internal and external factors involved in conversion process of the information resources input set in other information resources source.

The system approach has the following principles: 1) the ultimate is the goal of absolute priority final (main) objectives; (2) unity is considering the system as a whole and the totality of the parts (elements); 3) connectivity is consideration of any part together with relationship to the environment; 4) modular construction is useful to distinguish the modules in the system and to consider it as a set of modules; 5) the hierarchy is advisable introduce a hierarchy of parts (elements) and their ranking; 6) functionality is the joint consideration of the structure and functions priority functions over the structure; 7) development is accounting system changes, its ability to develop, extension, replacement parts, accumulation of information; 8) decentralization is a combination of decisions, and management of centralization and decentralization; 9) uncertainty is the uncertainty and randomness in the system [7, p. 352].

The characteristic features of the system are the following: simultaneous coverage of the large number tasks design; the maximum typification and standardization of solutions; many faceted understanding of the information system structure as a system consisting of several components, and relative Autonomous development; the key role of databases; local implementation and increased functional tasks. The task of a systematic approach to the creation of an information system is the totality development of the methodological and socio-economic means of the systems various types examination. Methodological quality system approach is based on the ideas of integrity, purposefulness, organization of the objects that are studied, their internal activity and dynamism [8, p. 201].

Analysis of modern approaches to the creation and efficient operation of information systems has shown the majority of scientists inherent in functionally-oriented approach which is reflected in the following algorithm (Pic. 1).

© Sieriebriak K.I., 2015

The complementary good is the properties of two structures correspond to each other in a special way [9, p. 149]. An algorithm of any information system creation supplemented by 7 and 8 p. and the principle of complementary which ensures stable connection of the information system formation stages with functionally-oriented approach. Thus at the stage of identifying the information needs and selection of information sources the field of information systems implementation is analyzed, define the main goal and purpose of its creation, the main tasks and methods of their implementation, mark a list of existing and possible sources of the necessary information, form stable cause and serial communications.

The next stage is the collection and technical information processing characterized by the presence and possibility of information system technical support. The problems of the current state of information systems development are made directly in the field of technical software which is integral to the financial possibilities. This step is the most costly step and always requires careful preparation and economic justification.

Further steps consist of the organization's use of information its provision to consumers or transmitting to another system, development of baseline information and feedback. This process should occur in close connection with the providing organization information system.

The last two blocks of the algorithm arise from the necessity, in our view, the control and correction of the so-called input information and monitoring evaluation of the information system functioning. This will allow effective monitoring and correction of information flows in the context of socio-political and economic conditions of the information system functioning, the need for monitoring of performance and evaluation of alternative decisions and actions in accordance with the main tasks of the regions development and the country as a whole.

Many varieties of existing information systems regardless of architecture and their scope include the same set of components: functional, data processing systems, organizational [10, p. 99]. Thus the functional component contains functional subsystems, functional tasks, models and algorithms. The system components are comprised of the information, software, technical support, legal (licensed) software. Organizational component consists of the organizational structure of management, qualified personnel. The practice of creating information systems suggests that the choice and justification of a functional tasks set is one of the most important problems of their creation. Analysis of scientific literature shows that the formulation and implementation of functional tasks in the information systems of multivariate and can be implemented by various methods, mathematical models and algorithms. However, almost all of the system processing, accumulation, storage and transmission of data contain the same set of components: software, technical, legal and organizational support. Thus many researchers pay attention to the problem of the database formation: the selection of indicators, their relevance, and the possibility of comparison with foreign counterparts, the quality of the content, information load, and the period of validity [11, p. 198].

The development of information technology is inextricably linked with the development of enterprise information systems which are used for different tasks. The problem of information systems is the production of information that is needed to ensure effective management of the implementation process of all your resources tasks, building technical information environment.

Information technologies are the ways of transforming information that are implemented within the information system. Information technology is inherently broader than the information system and can exist outside of it. Modern practice indicates the use of the same information technology in various from the point of achieving view, the goals and objectives, information systems. This is quite a positive factor that allows you to create advanced and integrated information system, provides the capability to integrate and use available databases to develop joint programs and development strategies.

Information space (eng. information space) is a concept that does not have unambiguous interpretation. Scientists propose to analyze from the view point of three main approaches: geopolitical – when space is denoted by allocated a certain subject according to some criterion where information resources, information sources, technological systems of collection, processing, dissemination of information and users of information resources within the jurisdiction of the legislation in force in that territory; interactionistical – when space is indicated by the area information of interactions, different subjects of information interaction; social – within which the information space is seen as the sphere of relations between individuals and social community about the information [12, p. 33].

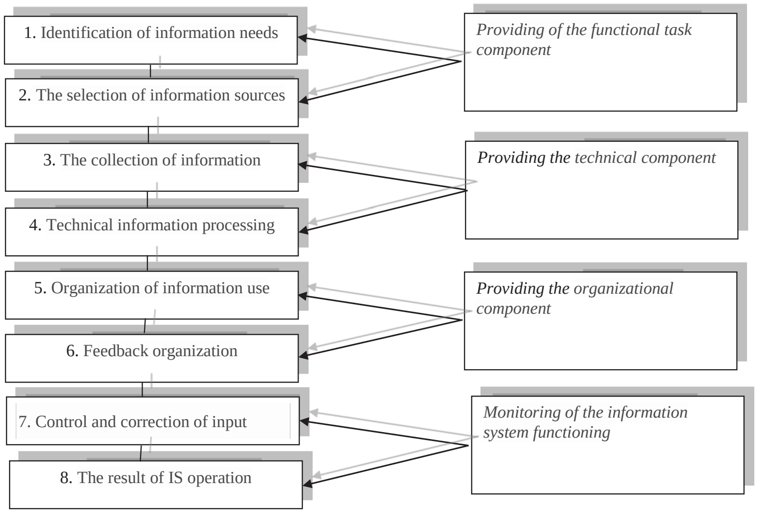

Pic. 1. Complementary scheme of the establishment and operation general algorithm of the enterprise information system

Statistics is the basis of an enterprise information system. Making managerial decision is based on the use of the information resource. The correctness and value of managerial decisions depends in large part on information support of the process management, use of modern information systems of different levels that includes all phases of their operation.

Each stage of the management process provides with certain information which becomes the basis for the operation of the decision making next stage. Thus this process definitely needs feedback that ensures the transfer of information about the reaction of the controlled object on the previous control action or about the changes in the state of observed system over time. Generally the developed information system of the region includes the following

subsystems: internal information, external information and information specific segments. In practice these subsystems are often viewed as independent information systems [13, p. 76]. Internal information includes a set of data that arise at the enterprise in the form of statistical reporting, operational and current production, social and scientific and technical information. The external information system combines the information about state of the external environment, external markets and their infrastructure, estimates, forecasts and the state of the region, country and abroad development. System information of the specific segments formed in accordance with the specialization of the enterprise.

It is known that the category of «element» means a component of a complex whole and determines its functioning. The individual elements contain the basis of the information system functional components of the enterprise and contribute to its development. For example, the element «software» is an integral technical component of the enterprise information system. The elements of an enterprise information system can be divided into technological and organizational. Technological elements include software elements (logical), application software; resource items: fixed assets, equipment, information (as a resource); the communication channels of an information network.

Organizational elements include the following elements: the organization of staff work, obtaining the information resource, organization of network service and organization of the information transmission continuity process [14, p. 201].

The increasing of information volume in the information system, the need for expediting the processing necessitate of the decomposition components of the system to replace outdated elements to more modern, the progressive and fast-acting element both technological and organizational. In the world a lot of attention paid for information systems. Information systems are considered as a significant public projects: the scale, growth rate cost of material, financial and labor resources, as well as the degree of influence on the management process. The most common are the following classification grouping information systems. By the level of activity there are state, (regional) national. By the sphere of activity there are industry, unions, technological processes, public. By the degree of management processes automation there are information retrieval, information and referral, guidance, systems of decision support, intelligent. According to the degree of centralization there are centralized, decentralized, information systems of collective use. By the degree of functions integration there are integrated in functions, multi-level integration at the management level. The central place in the network of the state information systems belongs to the automated system of state statistics, the role and place of which is determined by the fact that it is the main source of statistical information necessary for the functioning of all state and regional information systems.

Analyzing the enterprise information system you can define the main types of structures, different types of elements and relationships between them: function (elements, components, functions, tasks, information communications), technical (elements-devices, equipment, systems, lines, and channels of communication), organizational (elements-groups of people, performers, experts, singing discipline, interaction), software (elements, software modules, software, software products), informational (elements-form and presentation of information in the system, the operation of converting the information in the system), algorithmic (elements-algorithms), documentary (elements-documents, indivisible components) [15, p. 101].

Therefore in the theory and practice of information systems creation there are three main approaches: local, global and system but most scientists have noted a functionally-oriented approach. Many varieties of existing information systems regardless of architecture and their sphere contain a set of components: functional, data-processing system, organizational. Almost all of the system processing, accumulation, storage and transmission of data contain a set of components: software, technical, legal and organizational support. Elements of an enterprise information system can be divided into technological and organizational. Elements of an enterprise information system can be divided into technological and organizational. Defined in article the approaches, components and elements characterize the modern enterprise information systems.

References:

1. Information systems and technologies in accounting: tutorial / [Butynets F. F., Davidyuk T. V., Evdokimov V. V., Legency S. V]; edited by F. F. Butynets. – [№ 3rd. ed., red]. – Zhitomir: PP «Ruta», 2007. – 467 p.
2. Information systems and technologies in economy / [V. S. Ponomarenko, P. K. Butov, I.V. Zhuravleva, G. N. Nazarova, L. A. Pavlenko, O. I. Pushkar]; edit by V. S. Ponomarenko. – K.: E.C. «Academy», 2002. – 544 p.
3. Methodology of the systematic approach and scientific research (research and innovation processes in the public service): [tutorial for the independent studying] / W. I. Abramov, V. H. Arutyunov. – K.: KNEU, 2005. – 178 p.
4. Principles of information systems: tutorial / [V. F. Sytnik, T. A. Pisarevskya, N. V. Eremina, O.S. Kraeva]. – K.: KNEU, 2001. – 420 p.
5. Pushkar M. S. Development of accounting systems: [tutorial] / M. S. Pushkar. – Ternopil: Carte Blanche, 2003. – 198 p.
6. Ponomarenko V. S. Information systems and technologies in economic / ed. by. PhD in economics V. S. Ponomarenko. – K.: Publishing center «Academy», 2002. – 542 p.
7. Information systems in modern business: turorial/ Ponomarenko V. S., Zolotaryova I. O., Butova R. K. etc. – H.: Look. HNEU, 2011. – 484 p.
8. Pisarevskya T. A. Information systems and technologies in management of the labor resources: tutorial. – [№ 2-d. ed., red]. – K.: KNEU, 2000. – 279 p.
9. Shedrin A. N. Electronic information resources in the information economy / A. N. Shedrin. – Donetsk: IEP, 2003. – 231 p.
10. Vinarik L. S. Informatization in the aspect of society social transformation: monograph / L. S. Vinarik. – Donetsk: IEP of NAS of Ukraine, 2004. – 272 p.
11. Denisov Y. D. Information resources in the Japanese economy / Y. D. Denisov. – M.: Nauka, 1994. – 205 p.
12. Kalacheva I. V. Use of information and communication technologies at the enterprises of Ukraine [on the results of statistical observations from 25.04.2012] – Bulletin CT. – Kyiv, 2013. – 49 p.
13. Ushakov I. A., Plekhanova G. A. Informational systems and technologies in the enterprise. – H.: edition HNEU, 2009. – 128 p.

14. Pinchuk N. Information systems and technologies in marketing: tutorial / N. S. Pinchuk. – [№ 2nd ed., revised and enlarged] – K.: KNEU 2003. – 352 p.
15. Tereshenko L. O. Information systems and technologies in accounting: tutorial / L. A. Tereshenko, I. I. Matienko-Zubenko. – K.: KNEU, 2011. – 187 p.

Сєрєбряк К.І.
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ПІДПРИЄМСТВА: ПІДХОДИ, КОМПОНЕНТИ, СКЛАДОВІ, ЕЛЕМЕНТИ

Анотація
У статті досліджено підходи до формування інформаційної системи підприємства та виокремлено функціонально-цільовий підхід. Визначено компоненти, складові та елементи інформаційної системи підприємства. Наведено компліментарну схему процедури створення та функціонування інформаційної системи підприємства. Надано класифікацію інформаційних систем.
Ключові слова: інформаційна система підприємства, підходи, компоненти, складові, елементи.

Серебряк К.И.
Восточноукраинский национальный университет имени Владимира Даля

ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА ПРЕДПРИЯТИЯ: ПОДХОДЫ, КОМПОНЕНТЫ, СОСТАВНЫЕ, ЭЛЕМЕНТЫ

Аннотация
В статье исследованы подходы к формированию информационной системы предприятия и выделен функционально-целевой подход. Определены компоненты, составляющие и элементы информационной системы предприятия. Показана комплементарная схема процедуры создания и функционирования информационной системы предприятия. Предоставлена классификация информационных систем.
Ключевые слова: информационная система предприятия, подходы, компоненты, составные, элементы.

УДК 339.138(477)

ІНТЕГРОВАНІ МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Сова В.В.
Київський національний торговельно-економічний університет

У статті розглянуто практичний аспект впровадження концепції інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК) на вітчизняних підприємствах торгівлі. Автором досліджено особливості планування, реалізації, координації та контролю ІМК підприємств торгівлі. Визначено основні стратегічні цілі та об'єкти маркетингових комунікацій підприємств торгівлі України. Досліджено принципи формування комунікаційного бюджету та форми участі постачальників у комунікативній діяльності роздрібних підприємств торгівлі. Запропоновано модель управління інтегрованими маркетинговими комунікаціями.
Ключові слова: інтегровані маркетингові комунікації, маркетингові комунікаційні цілі, комунікаційний бюджет, модель управління ІМК, підприємство торгівлі.

Постановка проблеми. Посилення ролі комунікацій у боротьбі за покупця обумовлено особливостями маркетингового середовища сучасного вітчизняного ринку. Найбільш гостро ця проблема постає у сфері торгівлі. По-перше, спостерігається зростання фінансової спроможності багатьох українських підприємств та їх прагнення охоплювати більш широке коло ринкових сегментів. Це примушує їх проводити агресивну комунікаційну політику та збільшувати власні витрати на комплекс просування. По-друге, постійно зростають розміри іноземних інвестицій у національну економіку, зумовлюючи підключення до конкуренції зарубіжних компаній з великим досвідом ведення бізнесу та значними бюджетами на рекламу, стимулювання та інші інструменти просування. По-третє, посилюється вплив науково-технічного прогресу на сферу маркетингових комунікацій, що призводить до появи нових носіїв та засобів передачі комунікаційних повідомлень підприємства, таких як Інтернет, мобільний зв'язок тощо. Все це призводить до суттєвого збільшення комунікаційного навантаження на споживача. За таких ринкових умов існуючі підходи до формування комплексу маркетингових комунікацій перестають бути ефективними, що зумовлює послаблення конкурентних позицій багатьох

© Сова В.В., 2015

українських підприємств торгівлі. Це викликає необхідність висування нових вимог до розробки комунікаційних стратегій. За цих умов широкого розповсюдження набуває концепція інтегрованих маркетингових комунікацій (ІМК).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблеми розвитку інтегрованих маркетингових комунікацій досліджували такі зарубіжні вчені-економісти: Дж. Бернет, К. Беррі, О.М. Голубков, Г. Даулинг, Ф. Китчен, Ф. Котлер, С. Моріарті, Х. Олоф, Л. Персі, А. Пулфорд, П. Смит, Д. Шульц та ін. Особливості формування та розвитку інтегрованих маркетингових комунікацій розглянуто у працях таких вітчизняних науковців як А.В. Войчак, Т.В. Дубовик, Т.І. Лук'янець, В.В. Ортинської, А.Ф. Павленко, Т.О. Примак, Є.В. Ромата та ін.

Проте найвагоміших результатів у дослідженні інтеграційних процесів управління маркетинговими комунікаціями досягли основоположники та дослідники теорії ІМК Д. Шульц та Ф. Кітчен. Ґрунтуючись на порівняльному аналізі компаній п'яти країн (США, Великобританія, Австралія, Нова Зеландія та Індія), науковці виділили чотири стадії розвитку ІМК:

1. Розробка єдності комунікативних повідомлень та координація елементів просування.
2. Вибір каналів, що найбільше відповідають цільовій аудиторії.
3. Застосування інформаційних технологій для аналізу споживачів та каналів комунікації.
4. Фінансова та стратегічна інтеграція зовнішніх та внутрішніх комунікацій.

Результати дослідження П. Кітчена та Д. Шульца засвідчили, що більшість компаній зупиняються на перших двох стадіях, деякі досягли третьої і лише дуже небагато – четвертої [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак в практичній діяльності вітчизняних підприємств відсутній єдиний підхід до управління інтерактивними маркетинговими комунікаціями, багато питань потребує визначення та уточнення. Вивчення опублікованих праць і практика господарської діяльності свідчать про недостатню розробку принципово важливих питань, пов'язаних з визначенням сутності інтегрованих маркетингових комунікацій на підприємствах торгівлі України, методичним забезпеченням процесу оцінки ефективності їх реалізації, обґрунтуванням бюджету маркетингових комунікацій та його розподілу.

Актуальність проблем розвитку інтегрованих маркетингових комунікацій як чинника конкурентоспроможності підприємств торгівлі України, недостатність їхнього теоретичного розгляду та практичного застосування зумовили мету та завдання даного дослідження.

Мета статті. Таким чином, метою статті є ідентифікація основних тенденцій розвитку інтегрованих маркетингових комунікацій підприємств торгівлі України на основі результатів проведеного авторського дослідження. Виходячи з мети дослідження, було поставлено ряд завдань, а саме визначити:

- особливості планування, реалізації, координації та контролю ІМК – відповідальні особи на різних етапах управління як всередині, так і зовні підприємства;
- основні стратегічні цілі маркетингових комунікацій підприємств торгівлі;
- об'єкти комунікаційних заходів підприємств торгівлі України;
- форми участі постачальників у комунікативній діяльності роздрібних підприємств торгівлі;
- принципи формування комунікаційного бюджету підприємств торгівлі України;
- модель стратегії управління інтегрованими маркетинговими комунікаціями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з поставленої у даній статті мети та відповідних їй завдань, було проведено авторське дослідження, вибірка якого складалася з 144 підприємств торгівлі України, з них 31% малих підприємств торгівлі, 43% середніх підприємств торгівлі і 26% великих підприємств торгівлі (розподіл підприємств за розміром згідно ст. 55 Господарського кодексу України). Респондентами опитування були керівники підприємств та фахівці, відповідальні за реалізацію маркетингової комунікаційної діяльності підприємств. Також, було опитано 54 фахівця рекламної галузі України, серед них представники рекламних та консалтингових агентств, комунікаційних відділів засобів масової інформації, Спілки рекламістів України, представники вищої освіти в області маркетингу і маркетингових комунікацій.

Згідно з результатами дослідження 74% підприємств торгівлі України застосовують інтегрований підхід до управління маркетинговими комунікаціями і 94% планують застосовувати концепцію ІМК у майбутньому, що свідчить про актуальність даного дослідження. Дана статистика підтверджується результатами опитування фахівців рекламної галузі, 78% яких вважають, що на підприємствах торгівлі України реалізується концепція ІМК, однак експерти відзначали, що кількість таких підприємств обмежена.

Інші 22% фахівців наводили такі причини відсутності застосування концепції ІМК на підприємствах торгівлі України: низький рівень знань і розуміння концепції ІМК; невелика кількість фахівців, що мають відповідній рівень знань, який дозволяє впроваджувати ІМК як інструмент управління; відсутність стратегічного бачення ролі концепції ІМК; відсутність системного підходу до створення брендів та їх просування та ін.

Таким чином, рівень впровадження інтегрованого підходу до управління маркетинговими комунікаціями залежить від масштабів діяльності підприємств, що безпосередньо пов'язано з наявністю фінансових можливостей та кваліфікованих кадрових ресурсів на підприємствах торгівлі. Результати дослідження також підтверджують той факт, що тільки середні, великі підприємства торгівлі, а також транснаціональні корпорації мають достатній потенціал для реалізації концепції інтегрованих маркетингових комунікацій у процесі управління маркетингом підприємства.

Звертаючись до питання управління комунікаційною діяльністю на підприємствах торгівлі України дістали такі результати. 49,3% підприємств торгівлі самостійно здійснюють управління маркетинговими комунікаціями, решта 51% респондентів зазначили, що співпрацюють з рекламними агентствами та іншими організаціями, що спеціалізуються у даній галузі. Жодне з підприємств, що приймало участь у дослідженні не передає функції з управління комунікаційними заходами зовнішнім організаціям повністю.

За результати дослідження зафіксовано наступну практику залучення спеціалістів сфери маркетингових комунікацій, що задіяні на підприємствах торгівлі України в управління інтегрованими маркетинговими комунікаціями:

– на 71% підприємствах торгівлі директор (або інша посадова особа з вищої ланки керівництва) приймає участь в управління комунікаційною політикою підприємства;

– на 40% підприємствах торгівлі за розробку, реалізацію, координацію та контроль ІМК відповідає директор з маркетингу і лише на 3% підприємствах передбачено такі спеціалізовані для галузі комунікацій посади як директор з комунікацій та креативний директор;

– більшість підприємствах торгівлі України покладає відповідальність за реалізацію комунікаційної діяльності на менеджерів з маркетингу та менеджерів з реклами – 60% та 41% відповідно;

– серед «креативної пари» копірайтер-дизайнер 37% підприємств надає перевагу дизайнерам і лише 3% торговельних підприємств мають у штатному розкладі посаду копірайтера;

– за результатами дослідження менеджери з інтернет-реклами (34%) переважають над PR-менеджерами (15%), що безумовно пов'язано з перерозподілом комунікаційних бюджетів на користь інтернет-ресурсів;

– що стосується спеціалістів зі здійснення аналітичних розрахунків, то тільки 3% підприємств торгівлі покладають ці функції на аналітиків;

– щодо спеціалістів, що відповідальні за торговий маркетинг, то до управління комунікаційною діяльністю переважно долучають бренд-менеджерів (13%); це є доцільним, оскільки ІМК також розглядають і як стратегічний бізнес-процес управління брендом.

Ознайомитись зі статистикою перерозподілу обов'язків між персоналом підприємства торгівлі та залученими організаціями на різних етапах управління ІМК можна у табл. 1.

Аналізуючи стратегічні цілі підприємств торгівлі України, що є вихідними при розробці інтегрованих маркетингових комунікацій, дістали наступних результатів:

– половина опитаних підприємств торгівлі ставлять за основну мету комунікаційної діяльності проінформувати потенційних та існуючих споживачів про власну діяльність, а 38,9% прагнуть сформувати у споживачів позитивних імідж підприємства;

– 86,8% опитаних підприємств зазначили стимулювання збуту продукції, що реалізує підприємство, як основну стратегічну ціль маркетингових комунікацій підприємства, що, безумовно, обумовлено прагненням збільшити прибутки підприємства;

– 56,9% респондентів за допомогою різних комунікаційних заходів прагнуть підвищити рівень лояльності споживачів до свого підприємствах торгівлі;

– лише чверть опитаних (24,3%) зацікавлені у налагодженні комунікації з іншими контактними аудиторіями (співробітники підприємства, постачальники товарів, посередники послуг ті ін.)

Власне стратегічним завданням підприємств торгівлі в рамках реалізації інтегрованої програми комунікаційних заходів є проведення споживачів стадіями від знання до лояльності до підприємства торгівлі (модель AIDA (S)).

Досліджуючи об'єкт комунікаційних заходів підприємств торгівлі України дійшли наступних висновків:

– серед об'єктів комунікаційних звернень безумовно лідирують потенційні (88,2%) та існуючі споживачі (84,7%) підприємствах торгівлі;

Таблиця 1

Відповідальні особи та організації за реалізацію завдань з управління маркетинговими комунікаціями підприємств торгівлі України

Етап управління	Завдання з управління маркетинговими комунікаціями	Відповідальні							
		Власні кадрові ресурси				Залучені підприємства			
		Директор підприємства	Директор з маркетингу	Менеджери відділу маркетингу	Фінансовий директор	Інформаційно-аналітичні чи моніторингові агентство	Консалтингове агентство	Рекламне агентство	Підрядники з виготовлення рекламних продуктів
Планування	Маркетингові дослідження (споживачів, конкурентів та ін.)	7,2	9,0	9,0	9,1	61,9	50,0	5,7	0,0
	Планування довгострокових інтегрованих комунікаційних програм підприємства	14,1	11,2	4,3	11,8	0,0	0,0	5,7	0,0
	Розробка позиціонування підприємства	12,9	9,1	4,0	5,9	0,0	0,0	5,7	0,0
	Визначення бюджету комунікаційних заходів	16,6	9,8	4,0	30,1	0,0	0,0	0,0	0,0
	Розробка креативної ідеї рекламних звернень	4,8	6,4	9,9	3,8	0,0	50,0	15,4	17,9
Реалізація	Підбір носіїв рекламних звернень	5,6	6,3	9,9	2,2	0,0	0,0	8,9	2,4
	Розробка макетів рекламних звернень	6,9	5,1	8,6	2,2	0,0	0,0	18,7	23,2
	Виготовлення рекламної продукції	2,1	4,4	5,4	1,6	0,0	0,0	12,2	56,5
	Медіапланування	2,8	8,3	8,6	1,6	0,0	0,0	8,9	0,0
	Налагодження домовленостей, щодо розміщення рекламних звернень	6,3	6,4	9,1	1,6	0,0	0,0	12,2	0,0
Координація	Координація графіку проведення комунікаційних заходів	4,8	9,8	8,7	5,4	7,1	0,0	6,5	0,0
	Моніторинг проміжних результатів комунікаційних заходів	5,5	5,1	8,7	11,3	14,3	0,0	0,0	0,0
Контроль	Аналіз економічної ефективності та комунікативного ефекту комунікативних заходів	10,4	9,1	9,6	13,4	16,7	0,0	0,0	0,0
	Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розроблено автором за даними власного дослідження

– невелика частина роздрібних підприємствах торгівлі також спрямовують всій комунікаційний вплив на постачальників товарів, що реалізує підприємство (7,6%), хоча далі йтиметься, про те, що 62% розглядають комунікаційну діяльність постачальників як засіб підвищення ефективності власних комунікаційних заходів;

– майже п'ята частина оптових підприємствах торгівлі зазначає серед об'єктів комунікаційних звернень кінцевих споживачів, що свідчить про застосування не тільки стратегії «проштовхування» (push), але і стратегії «протягування» (pull) у побудові комунікацій;

– лише 13,2% опитаних підприємств спрямовують комунікації на власний персонал підприємства. З огляду на те, що торгівля належить до сфери послуг і одним з компонентів маркетинг міксу за концепцією 7P для підприємств сфери послуг є «People» (а це в першу чергу персонал компанії (рівень менеджменту, споживчого сервісу, корпоративна культура), обходити увагою внутрішні комунікації підприємства є досить недалекоглядним.

Д. Шульц, коментуючи управління комунікаціями, наголошує на тому, що при розростанні та змінах комунікаційних систем завдання інтеграції стає більш комплексним та набагато складнішим. З того моменту, як організації стали визнавати, що інтегровані комунікації можуть перетворитись у ключовий фактор успіху на ринку, їх дії розповсюджуються як на внутрішні, так і на зовнішні аудиторії та на всі групи, важливі для компанії. Ось чому тепер такі комунікації включають в себе і роботу з персоналом. У цьому їх відмінність від звичайних маркетингових комунікацій, які зазвичай спрямовані на зовнішні цільові аудиторії. Останнє дозволяє зробити висновок, що нові інтегровані комунікації «виходять за межі маркетингу» [5].

Розглядаючи форму участі постачальників у комунікативній діяльності роздрібних підприємств торгівлі з'ясувалось, що:

– майже 2/3 підприємств отримують від постачальників продукції, що реалізують рекламні матеріали;

– 36,8% підприємств торгівлі отримують у своє розпорядження брендоване торговельне обладнання;

– 1/4 респондентів зазначили, що постачальники продукції згадують торговельні підприємства у власних комунікаційних заходах (25,6%);

– фінансова участь (надання грошових коштів) як форма участі постачальників у комунікативній діяльності роздрібних торговельних підприємств була зазначена 42,1% респондентів;

– 1/3 респондентів зазначили, що постачальники не приймають участі у реалізації комунікаційних заходів їх підприємства.

62% підприємств торгівлі вбачають успішність власних маркетингових комунікацій в комунікативній активності постачальників або виробників продукції, що реалізує підприємство, проте як зазначено вище лише 7,6% респондентів спрямовують власну комунікаційну діяльність на налагодження взаємозв'язків з постачальниками і 0% – з виробниками продукції.

Розглядаючи фінансовий аспект управління маркетинговими комунікаціями підприємства, а саме рекламний бюджет, то основним принципом формування бюджету є принцип на основі визначення бюджету у відсотках від обсягу продажу (40,1%), що більш притаманний середнім за розміром підприємствам; принцип на основі цілей і завдань рекламної кампанії (34,3%), що більш притаманній великим фінансово стійким підприємствам; принцип розрахунку бюджету від наявних грошових коштів (25,5%), що більш притаманний малим підприємствам.

Досліджуючи ефективність комунікаційної діяльності, один з важливих аспектів – це рентабельність рекламного бюджету. Щодо віддачі вкладених у комунікаційну діяльність коштів підприємствами торгівлі України, то дані дослідження свідчать про наступне (рис. 1):

– 44,7% підприємств не підраховують даний показник;

– 55,3% підприємств відслідковують значення ROI для комунікаційного бюджету і для половини з них він має позитивний характер;

– 1/3 підприємств торгівлі, що відслідковують даний показник (66 підприємств) мають досить високу віддачу від вкладених коштів – 10-15%;

Рис. 1. Рівень віддачі від вкладених у комунікаційну діяльність коштів підприємств торгівлі України

Джерело: розроблено автором за даними власного дослідження

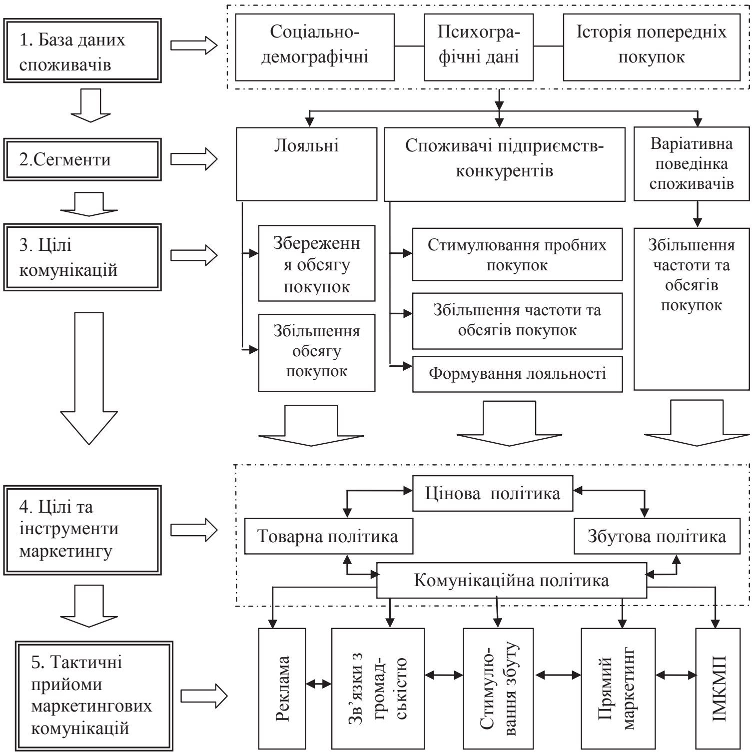

Рис. 2. Модель управління інтегрованими маркетинговими комунікаціями

Джерело: розроблено автором

– трохи більше 1/4 таких підприємств зафіксували рентабельність комунікаційного бюджету на рівні 4-5%.

Висновки і пропозиції. У нову епоху інтегрованих маркетингових комунікацій стратегія управління ними – найважливіший елемент процесу комунікацій для всіх відділів організації маркетингової діяльності. Вона уніфікує кожен аспект комунікаційного процесу, що безпосередньо стосується споживача. Кожний тактичний прийом, що випливає з інтегрованої стратегії комунікацій, посилює аргументи, в результаті чого споживач піддається більшому впливу зі сторони підприємства (синергетичний ефект).

Ключова ідея формування стратегії управління ІМК полягає у тому, що всі форми комунікацій розробляються для досягнення заданих цілей. Цілі, в свою чергу, задаються на основі розуміння того, як підприємство може контактувати з існуючими та потенційними споживачами і про що саме необхідно їх повідомити. Повідомлення інтегруються в існуючі стратегічні цілі [8].

Розроблена модель (рис. 2) стратегії управління ІМК корисна не тільки для маркетологів великих підприємств, але і для малих організацій. Вона цінна тим, що спонукає мислити багатоканально та застосовувати систематичний підхід до вирішення поставлених цілей та задач.

Вірно складена стратегія управління ІМК має великий вплив на процеси інтеграції всіх підрозділів підприємства. Стратегія управління ІМК створює загальний напрям комунікацій підприємства. Вона об'єднує зусилля відділу маркетингу, оскільки кожен спеціаліст повинен знати хто є споживачем, його бажання.

Стратегія інтегрування також вказує на те, що на споживачів впливають конкурентні сили. Окрім того, вона задає критерії поведінки, відповідальність за які нестиме відділ маркетингу. Стратегія ІМК вказує на найкращі медійні засоби, використовуючи які можна «влучити» у цільову аудиторію. Вона також вкаже напрямок для майбутніх досліджень, що необхідні для модернізації стратегії.

З вищезазначеного слідкує висновок про важливість стратегії управління ІМК на сучасному етапі. Вона слугує ключем для інтегрування всіх комунікаційних заходів – елементів, що впливають на кожного, хто приймає участь у просуванні бренду та підприємства в цілому. Також стратегія допомагає зламати бар'єри на підприємстві між різними підрозділами: відділом продажів, дистрибуції, упаковки, реклами, обслуговування клієнтів, а також маркетингових досліджень та ін. Стратегія може та повинна призвести до загальної інтеграції програми маркетингових комунікацій. За розробку стратегії повинні відповідати не одна особа, а група спеціалістів, включаючи генерального директора. І якщо стратегія комунікацій розроблена вірно, вона створює на самому підприємстві високу погодженість підрозділів та більш міцний зв'язок між компанією та різними контрагентами комунікацій, що їх обслуговує.

Список літератури:

1. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход / Дж. Бернет, С. Мориарти. – СПб.: Питер, 2001. – 860 с.
2. Богатова Л. М. Разработка коммуникационной платформы и интеграция маркетинговых коммуникаций / Лариса Михайловна Богатова // Маркетинговые коммуникации. – 2010. – № 4 (58). – С. 216-222.
3. Дубовик Т. В. Потенціал інтегрованих маркетингових комунікацій торговельного підприємства в мережі Інтернет // Актуальні проблеми економіки. – Київ. – 2012. – № 3 (129). – С. 168-173.
4. Кітчен Ф. Интегрированные маркетинговые коммуникации: будут ли они когда-нибудь приняты (и поняты) рекламными и PR-агентствами / Ф. Китчен, Д. Шульц, И. Ким, Д. Хан, Т. Ли пер. с англ. А. Куклиной // Маркетинг. – 2005. – № 2. – С. 21-40.
5. Шульц Д. Новая парадигма маркетинга: интегрированные маркетинговые коммуникации / Д. Е. Шульц, С. Н. Танненбаум, Р. Ф. Лаутерборн. – Москва: ИНФРА-М, 2004.
6. Kitchen Philip J. Integrated Brand Marketing and Measuring Returns, Palgrave-Macmillan, Basingstoke, 2010. – 1-144 pp.
7. Shultz Don E. Integrated Marketing Communications in the 21st Century / Shultz, Don E, Charles Patti, Charles, Philip J. and Kitchen. – Routledge, London, 2011.
8. Smith P. R. Marketing Communications: An Integrated Approach / Paul Russell Smith, Jonathan Taylor // Kogan Page, Limited, 2002. – 640 p.

Сова В.В.
Киевский национальный торгово-экономический университет

ИНТЕГРИРОВАННЫЕ МАРКЕТИНГОВЫЕ КОММУНИКАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ ТОРГОВЛИ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье рассмотрено практический аспект внедрения концепции интегрированных маркетинговых коммуникаций (ИМК) на отечественных предприятиях торговли. Автором исследованы особенности планирования, реализации, координации и контроля ИМК предприятий торговли. Определены основные стратегические цели и объекты маркетинговых коммуникаций предприятий торговли Украины. Исследованы принципы формирования коммуникационного бюджета и формы участия поставщиков в коммуникативной деятельности розничных предприятий торговли. Предложена модель управления интегрированными маркетинговыми коммуникациями.

Ключевые слова: интегрированные маркетинговые коммуникации, маркетинговые коммуникационные цели, коммуникационный бюджет, модель управления ИМК, предприятие торговли.

Sova V.V.
Kyiv National University of Trade and Economics

INTEGRATED MARKETING COMMUNICATIONS OF TRADE ENTERPRISES OF UKRAINE

Summary
The practical aspects of the concept of integrated marketing communications (IMC) of domestic trading enterprise are represented in the article. Author investigated the characteristics of planning, implementation, coordination and monitoring of IMC of trade enterprises. The main strategic goals and objects of marketing communications of Ukrainian trade enterprises were determined. Principles of forming of marketing communication budget and the suppliers' participation form in the communicative activity of retail trade enterprises are investigated. The model of management of integrated marketing communications is proposed.
Keywords: integrated marketing communication, marketing communication goals, the communication budget, management model of IMC, trading enterprise.

УДК 331.101.38

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ДЛЯ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ

Сокур М.І., Гриценко Д.С.
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

Досліджено теоретичні питання застосування методів заохочення на підприємствах. Розглянуті чинники які дозволяють розробити ефективні заохочувальні методи. Розроблені деякі рекомендації щодо визначення в якому випадку платити працівникові за відпрацьований час, а коли здійснювати оплату за результатами працівника. Проаналізовано кілька моментів, які допоможуть підвищити ефективність планових заходів. Розглянуто правила допомагаючи розробляти ефективні заохочувальні методи.
Ключові слова: заохочення, мотивація, персонал, підприємство, прибуток, продуктивність праці.

Постановка проблеми. Існує ряд причин, по яких провалюються заохочувальні методи, більшість з яких можна пояснити, виходячи з того, що ми знаємо про мотивацію людини. Для того, щоб мотивація мала місце, необхідно, щоб працівник знав, що його зусилля призведуть до винагороди і щоб він хотів цієї винагороди. В основному методи заохочення руйнуються, якщо не дотримуватися деяких правил. Іншими причинами можуть бути несправедливі норми, завищені або недосяжні, страх перед уявним або дійсно можливим зниженням ставок у випадку, якщо продуктивність праці перевищує нормальну протягом тривалого періоду. Зниження ставок довгий час було ахіллесовою п'ятою всіх заохочувальних методів, і ця проблема все ще існує на підприємствах, які зменшують «територію» продавця, коли його комісійні стають «надмірними».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мотивації працівника досить широко розглядається сьогодні в науковій літературі. Однак спроби пристосувати класичні теорії мотивації до сучасності багато в чому не систематизовані, що ускладнює практичне використання технологій, засобів та методів мотивації. Складність практичної організації системи мотивації персоналу визначається також незначною вивченістю особливостей мотивації працівників, зайнятих в окремих галузях економіки й видах виробництва.

Певну допомогу у вивченні структури мотивів і стимулів працівника можуть надати відповідні соціальні дослідження сучасних особливостей і тенденцій розвитку мотиваційної сфери трудової діяльності. Сутність розробки проблеми вказує на те, що процес мотивації широко висвітлено в працях зарубіжних авторів: Ф. Тейлора, Б. Адамса, М. Армстронга, В. Бовикіна, В. Білоцерковського, Ю. Булигіна, В. Волковського, В. Вилюнаса, Ю. Грибіна, Л. Дякова, Б. Карлоффа та ін. У наукових колах України окремі питання цієї проблеми знайшли своє висвітлення в роботах Д. Богині, Г. Головченка, В. Гриньової, М. Дороніної, Є. Глухачова, Г. Назарової, Т. Хомуленко, С. Клімова, А. Колота, О. Куценка, С. Лисенка, Л. Лутай, М. Салун, О. Ястремської та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Групові обмеження і тиск з боку товаришів по роботі можуть працювати як на метод, так і проти нього. Якщо група розцінює цей метод як справедливий, то він буде примушувати підтримувати високу продуктивність, але якщо з якоїсь причини група вважає його несправедливим, то він буде домагатися того, щоб продуктивність членів групи зберігалася на низькому рівні (через насмішки і покарання).

Деякі методи провалюються, тому що занадто складні або доведені до відома працівників у важкодоступній формі. Перелічимо деякі правила, які дозволяють розробляти ефективні заохочувальні методи:

1. Зусилля і винагороди повинні бути пов'язані безпосередньо. Заохочувальні методи повинні винагороджувати працівників прямо пропорційно збільшенню продуктивності праці. Співробітники повинні переконатися в тому, що вони дійсно здатні виконати те, що від них вимагається. Таким чином, норми повинні бути здійсненними і керівник повинен забезпечити необхідними інструментами, обладнанням та надати спеціальну підготовку.

2. Методи повинні бути зрозумілими і простими, щоб персонал міг розрахувати на винагороду, яку вони одержать при різній інтенсивності праці.

© Сокур М.І., Гриценко Д.С., 2015

3. Встановити ефективні норми. Для цього вони повинні відповідати декільком умовам: бути справедливими з точки зору підлеглих; бути високими, але розумними: можливість їх виконання повинна становити 50%; бути конкретними (не можна говорити: «роби все якомога краще»).

4. Гарантувати встановлені норми. Розглядати норми як контракт з працівником. Якщо методи вже введені в дію, треба бути гранично обережним перед тим, як знижувати розмір заохочення.

5. Гарантувати погодинну базову ставку. Особливо це важливо для заводського персоналу. Робітники повинні знати – що б не трапилося, вони завжди отримають свою мінімально гарантовану оплату.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз заохочувальних методів та їх вплив на продуктивність праці.

Виклад основного матеріалу. Існують дві основні форми винагороди працівників: по часу і по виробленню. Тверда оплата праці ґрунтується на одиницях часу (годину, день, тиждень), заохочувальні методи (відрядні методи або комісійні) винагороджують працівника за результат.

Розроблені деякі рекомендації щодо визначення в якому випадку платити працівникові за відпрацьований час: одиниці виходу важко помітні і погодинна оплата або групові заохочувальні методи більш доречні; співробітники не в змозі управляти кількістю виробів на виході, наприклад, в умовах автоматизованої складальної лінії; перерви в роботі досить часті і не знаходяться під контролем працівників; якість більш важливо, ніж кількість. Всі заохочувальні методи прив'язані до кількості, а не якості праці; конкурентні умови не вимагають точного знання собівартості виробу. Впровадження заохочувальних методів часто вимагає значних інвестицій у технологію, методів аналізу та обчислення трудовитрат. Якщо ж такий точний контроль не потрібно, то й не потрібно розвивати його тільки для того, щоб впровадити якісь заохочувальні методи.

Оплата за результатами праці більш краща, коли: одиниці виходу можуть бути виміряні; існує тісний взаємозв'язок між зусиллями працівника і кількістю виробів на виході; робота стандартизована, робочий процес постійний, перерви рідкісні або періодичні; якість менш важлива, ніж кількість, або якість важлива але легко виміряти і контролювати; конкурентні умови вимагають, щоб трудовитрати на одиницю виробу були точно відомі.

Прогресивні підприємства сьогодні посилено використовують нефіксовану оплату праці, фінансові та різні альтернативні заохочення. Мета цих заходів – заохотити якість і продуктивність праці через використання інструментів винагороди за результатами праці, як частини їх програм зміцнення відданості співробітників. У цьому сенсі «Федерал Експрес» є хорошим прикладом.

В даній фірмі використовуються огляди оплати та періодичні загальнонаціональні та місцеві дослідження з метою підтримки зарплати на рівні конкурентів. Справедливість оцінки праці підтверджується системою «Хей». У межах цієї системи всі роботи оцінюються за трьома критеріями: необхідні передові знання, здатність вирішення проблем і можливість підрахунку. Кожній роботі присвоюються бали по кожному з трьох критеріїв, і сума балів, що утворюється в результаті складання (вірніше – діапазон суми балів), відповідає певному рівню. «Федерал Експрес» поділяє всі роботи на три категорії відповідно з сумою балів.

Результатом усіх працевимірювань є набір діапазонів окладів для кожної посади, досить справедливі по відношенню до всіх інших посад. В той же час (завдяки дослідженням ринку праці) рівень зарплати в компанії є конкурентоспроможним. Підприємство визначає ринок, де воно підбирає робочу силу для кожної групи службовців. Наприклад, основний ринок для пілотів та/або технічного персоналу – це індустрія повітряних перевезень. Оклади цієї групи службовців порівнюються з окладами таких же службовців у прямих конкурентів. Ринок привілейованих службовців охоплює великі національні компанії. Непривілейовані співробітники зазвичай набираються на місці.

Безперечним є той факт, що навіть базові оклади фірми є конкурентоспроможними у порівнянні з існуючими на ринку. Але крім цього в компанії робиться наголос на оплату праці за результатами.

«Федерал Експрес» має цілий ряд програм оплати праці за результатами, наприклад: програма надбавок, розподіл прибутку, надбавка зверх заробітної платні, програма Зірка, програми для менеджерів та професіоналів, премія Bravo Zulu та нагорода «Золотий Сокіл».

Отже, програма надбавок – всі службовці отримують надбавку за результатами праці. Багато робітників – погодинників отримують надбавку не як автоматичне підвищення зарплати, а за свої особисті заслуги. Оцінка службовців компанії є інструментом визначення результатів праці, або служить для підтвердження інформації про розвиток співробітника, або рекомендації щодо підвищення окладу. Тому так важливо, щоб оцінки були справедливими і точними.

Надбавка до зарплати – багато погодинників отримують валову премію в момент досягнення верхньої межі в своєму діапазоні зарплати. Надбавка понад зарплати виплачується, якщо робітник одержує максимальну оплату протягом певного періоду часу (зазвичай шість місяців), і тільки в тому випадку, якщо він має результати праці вище середнього.

Програма Зірка/Суперзірка – службовці з видатною оцінкою праці можуть отримати звання Зірки або Суперзірки і підвищену валову надбавку. Зірками можуть бути 10% виконавців в кожному підрозділі, у той час як суперзірками тільки 1% працівників кожного підрозділу.

Розподіл прибутку – прибуток поділяється на основі загальних результатів діяльності корпорації. Рада директорів щорічно призначає суму, яка буде розподілена між службовцями, ґрунтуючись на розмірі прибутку корпорації до оподаткування. Платежі за цим методом можуть мати вигляд готівки, акцій або деякої комбінації двох останніх. Виплати проводяться кожні півроку в червні і грудні. Даний метод інтегрований з пенсійними та ощадними схемами з тим, щоб забезпечити конкурентоспроможну програму виходу на пенсію.

Особисті методи (програми) для менеджерів та професіоналів – розроблені для того, щоб менеджери та інші професіонали мали можливість отримувати фінансові заохочення у випадку досягнення цілей підприємства, департаменту чи відділу. Програма фінансового заохочення менеджерів в основному спрямована на винагороду запланованого рівня прибутку. Премії менеджерів і професіоналів прямо пов'язані з особистими досягненнями в роботі з людьми, в обслуговуванні або у забезпеченні прибутку. Так, для регіонального менеджера з продажу людської метою може бути лідерство, виражену в одержанні додаткових лідерських балів при проведенні дослідження зворотного зв'язку.

Премія Браво Зулу (Bravo Zulu – це морський сигнал, що означає «відмінно зроблено») була впро-

ваджена з тим, щоб дати менеджерам можливість негайно винагороджувати персонал за видатні досягнення, що виходять за межі їх нормальних службових обов'язків. Дані премії можуть мати грошову форму (чек) або яку-небудь іншу (безкоштовний обід або квиток в театр). Менеджери підприємств за рік заохочували співробітників такою премією близько 150 тисяч разів, середній розмір премії становив 50 доларів.

Нагорода «Золотий Сокіл» – видається службовцям за висококласне обслуговування клієнтів. Кандидати на цю премію зазвичай призначаються згідно з листами клієнтів, які стверджують, що службовець вів себе належним чином. Кандидати розглядаються комітетом «Золотого Сокола» та остаточний відбір проводиться генеральним директором. Список переможців щомісяця оголошується по внутрішньому телебаченню або в газеті. В якості винагороди вони отримують значок «Золотий Сокіл» та акції «Федерал Експрес».

За винятком програми надбавок, всі інші програми оплати за результатами праці є одноразовими. Вони не залежать від зарплати і дозволяють компанії заохочувати своїх службовців без постійного збільшення фіксованого фонду оплати праці. Ця гнучкість відображає швидко змінюючи обстановку на ринку і дозволяє «Федерал Експрес» реагувати на погіршення економічної кон'юнктури, дотримуючись стратегії повної зайнятості.

Розглянемо ще кілька моментів, які допоможуть підвищити ефективність планованих заходів:

- застосування методів заохочення до Закону про працю – для невеликих підприємств, які можуть бути не знайомі з цією проблемою, важливо пам'ятати, що в рамках закону тільки деякі види премій можуть бути виключені з плати за понаднормову працю. Основна проблема полягає в тому, що ставка оплати за понаднормову роботу повинна розраховуватися на основі заробітків попереднього тижня, і якщо заохочувальні виплати були неправильно структуровані, то вони стають частиною тижневого заробітку. Отже, вони повинні бути включені в базову ставку оплати при розрахунку понаднормових. Деякі премії віднімаються при розрахунку понаднормових. Наприклад, різдвяні або подарункові премії, розмір яких не ґрунтується на відпрацьованих годинах, виплати, що є додатковою оплатою у відповідності з контрактом, або настільки значні, що не можуть вважатися частиною зарплати. Аналогічно розглядаються премії, час видачі і розмір яких регулюється роботодавцем.

Всі інші заохочувальні виплати, безумовно, повинні бути враховані при розрахунку понаднормових. За законом обов'язково повинні бути включені наступні премії: знову найманим працівникам; премії, регульовані профспілковими чи іншими угодами; з метою змусити працівників працювати більш ефективно, рівномірно, швидко або відмовити їх від відходу з роботи. Такі премії можуть бути як особистими, так і груповими, преміями за точність роботи, ефективність, за вислугу років та комісійними з продажів.

Завдання може бути ще складніше, якщо має місце премія за розподіл результатів праці або підвищення продуктивності, так як вони виплачуються через проміжки, більші, ніж один платіжний період. В даному випадку розрахунок нової погодинної ставки може бути відкладено до тих пір, поки премія не визначена. Однак у цьому випадку премія повинна бути розподілена по тижнях, в яких вона була зароблена. Це вимагає від роботодавця повернутися назад і прорахувати всі понаднормові ставки в ретроспективі. Неважко уявити, що це займає величезну кількість часу. Вирішити цю проблему можна шляхом впровадження заохочувальних премій як відсоток від заробітку. Затвердження премії як відсотка від повного заробітку за основну і понаднормову роботу звільняє компанію від зобов'язань по виплаті яких-небудь додаткових понаднормових за законом. Наприклад, кожному працівнику виплачують премію у вигляді заздалегідь визначеного відсотка від його окладу. Цей відсоток може залежати від кількості тижнів, протягом яких працівник перебуває у схемі, рівня особистої участі або іншого критерію.

- приймання до уваги поточну стадію розвитку бізнесу – при проектуванні заохочувальних методів повинні враховувати стадію життєвого циклу підприємства. Наприклад, малі підприємства, які переживають бурхливе зростання, зазвичай воліють широкі плани розподілу прибутку, ніж індивідуальні заохочувальні методи або методи з розділенням результатів праці. По-перше, методи поділу прибутку більш прості і менш дороги при впровадженні, а також вимагають набагато менше паперової роботи. Крім того, співробітники малих підприємств відчувають себе більш тісно пов'язаними з прибутковістю, ніж співробітники великих фірм. Аналогічно, компанії, що переживають період виживання або поворотною ситуації, або перебувають під загрозою поглинання, можуть також обрати менш складні схеми з поділом прибутку. Необхідність цього викликана тим, що вищі і середні менеджери повинні зосередити свою увагу на подоланні кризи, а не на впровадженні індивідуальних заохочувальних схем або методів з поділом результатів праці.

- робити акцент на продуктивність і якість – прибутковість, це не завжди те ж саме, що продуктивність. Крім цього, треба пам'ятати, що робітник винагороджується зазвичай за якість і продуктивність, а не за прибутковість. Причина цього криється в тому, що якість і продуктивність знаходяться під контролем співробітника, в той час як прибутковість залежить від конкуренції або дій уряду. Підводячи підсумок, можна сказати, що у разі недоцільності впровадження методу поділу прибутку треба бути уважними у визначенні норм якості та/або продуктивності, зробіть упор на ті показники, якими персонал може керувати.

- використовувати внесок персоналу для створення системи – звичайною помилкою є впровадження якої-небудь заохочувальної схеми без використання пропозицій і думок співробітників. Щоб уникнути цієї помилки часто роботодавці включають в групи розробки заохочувальних методів і працівників, і керівників підприємства. Дуже важливою представляється спільна робота цієї групи з фахівцями з праці та заробітної плати. Робітники та керівники повинні розповісти їм про нюанси, які необхідно врахувати, а також допомогти їм зрозуміти культуру і існуючі відносини на виробництві.

Висновки і пропозиції. Наукове використання фінансових заохочень сходить до Фредеріка Тейлора. У той час як заохочення стали менш популярними в період людських відносин, однак, безсумнівно і те, що вони можуть бути досить ефективні.

Відрядна оплата – це найстаріший метод серед заохочень. При її використанні працівникові платять за відрядною ставкою за кожен вироблений виріб. В умовах прямої відрядної схеми робітникові платять на основі кількості вироблених їм виробів. В умовах гарантованої відрядної оплати робітник отримує базову ставку (за розміром дорівнює мінімальній оплаті праці) незалежно від кількості вироблених їм виробів.

Іншими корисними програмами для виробничого персоналу є стандартна погодинні та групові заохочувальні методи. Перша являє собою премію, рівну відсотку, на який результат його праці вище стандартного. Групові методи корисні, коли робочі процеси тісно взаємопов'язані.

Існує кілька методів для «білих комірців». Велика частина торгового персоналу оплачується на основі схеми комісійних або комісійних + оклад. Проблема з прямими комісійними полягає в тому, що часто продавці мають тенденцію зосереджуватися на предметах, які вигідно або легко продати. У той же час в стороні залишаються програми налагодження довгострокових контактів з клієнтами. Управлінський персонал часто оплачується у відповідності з деякою преміальної формулою, яка пов'язує розмір премії і, наприклад, збільшення продажів. Право викупу акцій – це одна з найбільш популярних заохочувальних схем для вищих керівників.

Метод розподілу прибутку і програма Скенлона є прикладами заохочувальних методів у масштабі всього підприємства. Основна проблема у тому, що зв'язок між зусиллями працівника і винагородою іноді не ясна. З іншого боку, такі методи можуть сприяти розвитку духу відданості підприємству серед персоналу. Метод розподілу результатів праці є ще одним популярним методом такого типу.

Найчастіше метод провалюється з-за того, що робітник не вірить, що його зусилля призведуть до винагороди або винагорода для нього не так важлива. Особливі проблеми полягають у тому, що норми не справедливі, існує страх перед їх підвищенням, є групові обмеження, відсутні необхідні інструменти і т. д.

У статті пропонується використання заохочувальних методів, коли одиниці виходу можуть бути легко виміряні, персонал може керувати кількістю виробів на виході, зв'язок між зусиллям і винагородою очевидна, перерви в роботі – під контролем робітників, якість не настільки важлива і підприємство повинне точно знати свої роботи, щоб залишатися конкурентоспроможним.

Список літератури:

1. Сокур М. І. Система якості фірми: монографія / Сокур М. І., Божик Д. П., Сокур Л. М. – Кременчук: Вид. ПП Щербатих О. В., 2013. – 252 с.
2. Циба Т. Є. Економічні аспекти управління якістю: Навчальний посібник для студентів ВНЗів / Циба Т. Є., Труніна І. М., Сокур М. І. – Кременчук: Вид. ПП Щербатих О.В., 2010. – 180 с.
3. Питерс Т., Уотермен Р. В поисках эффективного управления (опыт лучних компаний) / Пер. с англ.; Под ред. Л. И. Евенко. – М.: Прогресс, 1986.

Сокур Н.И., Гриценко Д.С.
Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского

ПРИМЕНЕНИЕ ПООЩРИТЕЛЬНЫХ МЕТОДОВ ДЛЯ МОТИВАЦИЙ ПЕРСОНАЛА

Аннотация
Теоретические вопросы применения методов стимулирования на предприятиях. Рассмотрены факторы, которые позволяют разрабатывать эффективные методы стимулирования. Разработаны некоторые рекомендации, чтобы определить, в котором случае оплаты работника в час работал, и когда вы платите работнику. Проанализированы несколько пунктов, которые помогут повысить эффективность запланированных мер. Правила помогают развивать эффективные методы стимулирования.
Ключевые слова: стимулирование, мотивация, персонала, предприятие, прибыль, производительность.

Sokur M.I., Hrytsenko D.S.
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskiy National University

THE APPLICATION OF INCENTIVE METHODS FOR MOTIVATION OF STAFF

Summary
The theoretical issues of application of methods of encouragement at enterprises are studied. The factors that allow developing effective incentive methods are examined. Some recommendations to determine in which case to a worker per hour, and when to pay the worker according to his/her performance are developed. Several points that will help improve the efficiency of the planned measures are analyzed. The rules helpful in development of the effective incentive methods are studied.
Keywords: incentive, motivation, personnel, company, profits, productivity.

УДК 339.923

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ТУРИЗМУ

Сорочан В.О.
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені М.І. Туган-Барановського

В статті розглянута кластерна модель розвитку промислового туризму. Визначено основні умови формування кластерної моделі розвитку промислового туризму. Відзначено основні об'єкти промислового туризму та суб'єкти кооперації, які можуть бути задіяні до кластерної моделі розвитку промислового туризму. Відповідно, у статті представлена структура кластера промислового туризму. Обґрунтовано, що кластерна модель розвитку промислового туризму – це модель співробітництва підприємств, сконцентрованих за географічною ознакою, діяльність яких спрямована на розвиток промислового туризму. Визначено, що всі елементи, кластерної моделі є обов'язковими, а склад її учасників може розширюватися залежно від щільності зв'язків підприємств і підтримувальних галузей.

Ключові слова: кластер, кластерна модель, кластерний підхід, кластерна структура, розвиток, туристична діяльність, промисловий туризм.

Постановка проблеми. У сучасних умовах одним з багатообіцяючих напрямків дослідження та моделювання розвитку туристської діяльності є кластерний підхід. Туризм побудован на взаємозв'язку підприємств, різних галузей національної економіки, що забезпечує умови створення мережевих структур – кластерів, а в теорії – появи нової методології, в тому числі, кластерного моделювання. Під терміном моделювання (simulation) мається на увазі імітація ситуації з метою її дослідження або дослідження процесів і станів за допомогою їх реальних і ідеальних моделей [2]. Кластерне моделювання в дослідженнях туристських процесів поки що не знайшло належного застосування. Що стосується теорії, яка пов'язана з кластерним моделюванням розвитку видів туризму, то вона знаходиться в самій початковій стадії формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування кластерний підхід отримав в роботах М. Портера [4, 5]. Йому належить визначення кластера, під яким розуміється група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній і пов'язаних з ними організацій, що діють у визначеній сфері і характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюючих один одного. Обґрунтована Портером [4] теорія національної, регіональної та місцевої конкурентоспроможності, що поставила до центру уваги кластерну модель господарювання, практично одразу була схвалена і взята на озброєння економістами-теоретиками і практиками усіх сфер економіки.

Вперше у фаховій літературі поняття туристичних кластерів обґрунтував Соколенко С.І. [6-7], екотуристичних кластерів – Стеченко Д.М. [8-9] та Андрущенко К.А. [10]. Так, група науковців Семенов В.Ф., Мозгальова В.М., Давиденко І.В. [14] досліджують, так звану, рекреаційну кластерну модель, як форму територіальної організації туристичних підприємства, що стимулює економічне зростання регіону. Гонтаржевська Л.І. [12-13] розглядає туристичний кластер, обґрунтовуючи науково-практичні засади його впровадження як форми організації туристичної діяльності національних підприємств. Басюк Д. [11] досліджує практичні аспекти ефективності функціонування туристичного кластеру як фактору підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту міста Кам'янця-Подільського.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Щодо промислового туризму, то поки що не має методики організації його кластерних структур та кластерних моделей, через що дослідження та практична реалізація теоретичних пропозицій кластерів на різних ієрархічних рівнях – регіональних, локальних – проводяться на основі узагальнених окремих публікацій зарубіжних та вітчизняних авторів.

Власне, авторське наукове бачення розв'язання питання щодо формування кластерної моделі розвитку промислового туризму представляє актуальність цієї публікації.

Метою статті є надання розробка теоретичного, методичного та організаційного забезпечення кластерної моделі розвитку промислового туризму.

Головна мета роботи. Необхідність досягнення поставленої мети обумовлює важливість вирішення наступних завдань:

дослідження кластерів у промисловому туризмі;

визначення співучасників кластеру, діяльність яких спрямована на розвиток промислового туризму;

формування структури кластерної моделі розвитку промислового туризму.

Виклад основного матеріалу. Кластерна модель не є новою в економічних дослідженнях. Так, відомий економіст А. Маршалл [16] ще наприкінці XIX ст. ідентифікував текстильний кластер у районі Манчестера та кластер металообробки у Шеффілді. Щодо індустрії туризму, то свій розвиток застосування кластерного підходу отримало порівняно недавно [18, с. 33]. Так як туристична індустрія – це міжгалузевий господарський комплекс, інтегрована система галузей, видів діяльності та виробництв, об'єднаних спільною метою та суспільним призначенням – задовольняти потреби населення у туристичних послугах [17, с. 9], вона може об'єднувати суміжні галузі та інституції для створення туристичного кластера.

Слід відзначити, що умовою для формування туристичного кластеру є територіальна концентрація підприємств та організацій, що входять до нього [1, с. 6]. В свою чергу, умовами для розвитку промислового туризму є: наявність індустріально-туристичних ресурсів; достатність розвитку туристичної інфраструктури; достатній рівень сервісу; укомплектованість туристичної сфери висококваліфікованими кадрами; наявність туристичних підприємств, що організовують індустріально-туристичні маршрути; достатній розвиток інформаційного забезпечення туристичного бізнесу; забезпечення повної безпеки туристів; змістовна рекламна кампанія та наявність інноваційних наукових розробок індустріально-туристичної тематики [15]. Відповідно, кількість об'єктів промислової та туристичної індустрії, їх різноманітність

© Сорочан В.О., 2015

та концентрація, а також організації та підприємства, основна діяльність яких спрямована на розвиток промислового туризму, створюють умови для формування кластерів промислового туризму на окремій території.

Таким чином, слід відзначити основні об'єкти промислового туризму, до яких відносять: заводи та фабрики, шахти та кар'єри, промислові споруди та обладнання (діючі й такі, що не використовуються); військові об'єкти, які виведено з під управління та керування Міністерства оборони України чи інших військових формувань; об'єкти цивільної оборони, що не використовуються за призначенням; об'єкти транспортного комплексу та зв'язку (діючі й такі, що не використовуються); виставки та музейні комплекси (експонати) промислових, транспортних, військових об'єктів, об'єктів цивільної оборони; об'єкти науково-дослідницької сфери, які не використовуються за призначенням чи не підпадають під категорію з обмеженим доступом.

Суб'єктами кооперації, які входять до складу кластеру, є: місцеві органи влади та управління; адміністрації об'єктів промислового туризму; туристичні агенції та готелі; транспортні компанії; страхові компанії та рекламні агенції; підрозділи МНС; охоронні структури; виробники спеціального одягу та приладів; ремонтно-відновлювальні організації; навчально-освітні заклади; установи торгівлі та харчування; організації (оператори) із забезпечення зв'язку; видавництва та картографії.

Логічну схему структури кластеру промислового туризму зображено на рис. 1.

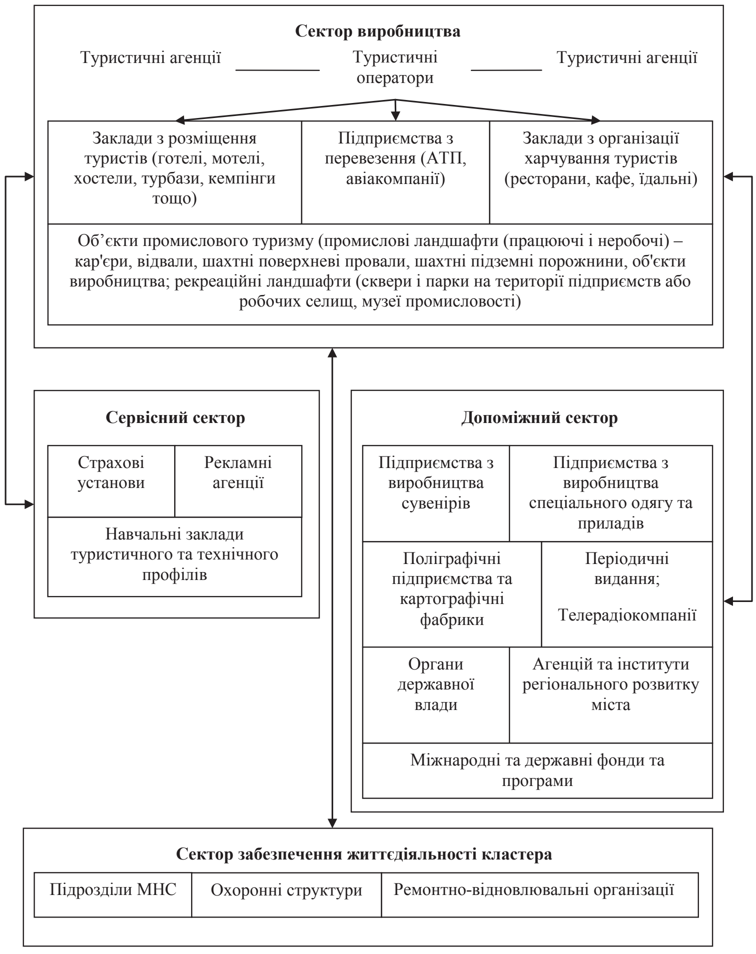

Рис. 1. Кластерна модель розвитку промислового туризму
Джерело: розроблено автором

У структурі кластеру доцільно виокремити чотири основних сектори: сектор виробництва; сервісний сектор; допоміжний сектор; сектор забезпечення життєдіяльності кластера.

Сектор виробництва об'єднує туроператорів та туристичні агентства, заклади з розміщення туристів (готелі, мотелі, кемпінги тощо), підприємства з перевезення туристів (автотранспортні підприємства, авіакомпанії), заклади з організації харчування туристів (ресторани, кафе, їдальні) та основні об'єкти промислового туризму (промислові ландшафти (працюючі і неробочі) − кар'єри, відвали, шахтні поверхневі провали, шахтні підземні порожнини, об'єкти виробництва; рекреаційні ландшафти (сквери і парки на території підприємств або робочих селищ, музеї промисловості). Отже, цей сектор охоплює підприємства, які безпосередньо виробляють і реалізують туристичні послуги.

Сервісний сектор об'єднує страхові установи та рекламні агенції, навчальні заклади туристичного та технічного профілів. Підприємства сервісного сектору надають різноманітні послуги (фінансові, освітні, посередницькі) ключовим підприємствам кластера.

Допоміжний сектор, по-перше, включає різноманітні підприємства з виробництва сувенірів, виробництво спеціального одягу та приладів, специфічні для певної місцевості; по-друге, поліграфічні підприємства, картографічні фабрики, періодичні видання, телерадіокомпанії; по-третє, органи державної влади, агенції регіонального розвитку, міжнародні та державні фонди і програми.

Сектор забезпечення життєдіяльності туристичного кластера пов'язує між собою окремі сектори та підприємства туристичного кластера, забезпечуючи координацію їх діяльності. До його складу входять підрозділи МНС, охоронні структури, ремонтно-відновлювальні організації.

Кластерна модель розвитку промислового туризму спрямована на:

об'єднання можливостей і потужностей підприємств-партнерів, створення спільного туристичного продукту;

участь у розробці програм і проектів розвитку промислового туризму;

розвиток мережі поширення рекламних матеріалів, організацію і проведення заходів, які популяризують міста як промислові туристичні центри на зовнішніх і внутрішніх ринках туристичних послуг;

сприяння пожвавленню ділової кваліфікації і підвищенню професіоналізму керівників, членів кластера та інших спеціалістів, розвитку їх ділового партнерства, визначення потреби в спеціалістах і професійно підготовлених кадрах;

поширення набутого досвіду шляхом організації туристичних виставок, ярмарок, конференцій тощо.

Висновки і пропозиції. По-перше, було визначено, що функціонування кластерної моделі розвитку промислового туризму неможливе без її елементів. Відповідно, структуру кластерної моделі складають чотири сектори: сектор виробництва, сервісний та допоміжний сектори, сектор забезпечення життєдіяльності кластера. Всі елементи, що вхо-

дять до відповідного сектора кластерної моделі є обов'язковими. Залежно від щільності зв'язків підприємств і підтримувальних галузей, рівня сформованості кластерної моделі склад її учасників може розширюватися.

По-друге, визначено, що кластерна модель розвитку промислового туризму спрямована на встановлення вигідних взаємозв'язків, які роблять учасників кластера сильнішими порівняно з тими підприємствами, які працюють поодинці.

Список літератури:

1. Борода М. Кластерний аналіз економіки Кривого рогу // М. Борода, О. Жолудь / Проект РЕОП, м. Кривий Ріг. – 2014. – 43 с.
2. Туристский терминологический словарь: Справ-метод. пособ. / Авт.-сост. И. В. Зорин, В. А. Квартальнов. – М.: Советский спорт, 1999. – 664 с.
3. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV.
4. Porter M. E. The Cjmpritive Advantage of Nations / M. E. Porter – The Mac Millan Press Ltd 1990. – 855 p. 3. Porter M. E. On Comhetiton / M. E. Porter. – Harvard Business Review Book 1998. – 485 p.
5. Портер М. Конкуренция / М. Портер [Пер. с англ]. – Москва: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.
6. Соколенко С. І. Перспективи зростання економіки України на основі інноваційних кластерів / С. І. Соколенко // IV Міжнародна науково- практична конференція «Розвиток інноваційних кластерів в сучасних умовах реструктуризації економіки», м. Севастополь, 31.05-03.06.2009 г. // http://ucluster.org/sokolenko/2008
7. Соколенко С. І. Кластери в глобальній економіці / С. І. Соколенко. – До.: Логос, 2004. – 848 с.
8. Стеченко Д. М. Наукова сутність процесу кластеризації в сфері туризму // Д. М. Стеченко / Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – С. 376-380.
9. Стеченко Д. М. Кластеризація підприємств в умовах формування конкурентного середовища // Теоретичні та прикладні питання економіки. Збірник наукових праць / Київський нац. ун-т м. Тараса Шевченка, 2003. – Вип. 2. – С. 135-144.
10. Андрущенко К. А. Наукові аспекти створення екотуристичних кластерів на Черкащині / К. А. Андрущенко, Д. М. Стеченко // Вісник ДІТБ – Донецьк, 2004. – № 8. – С. 69-71.
11. Басюк Д. Кластерна модель як фактор підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту міста Кам'янця-Подільського // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 40-42.
12. Гонтаржевська Л. І. Зовнішньоекономічна діяльність туристичних підприємств України: Дис. канд. екон. наук: 08.05.01 / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України. – К., 2006. – 201 с.
13. Гонтаржевська Л. І. Ринок туристичних послуг в Україні: Навчальний посібник / Гонтаржевська Л. І. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.
14. Семенов В. Ф., Мозгальова В. М., Давиденко І. В. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону // Регіональна економіка. – 2006. – № 3. – С. 78-89.
15. Пацюк В. С. Територіальна організація індустріального туризму Криворіжжя: автореф. дис. канд. геогр. наук: 11.00.02 / В. С. Пацюк; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – 24 с.
16. Marshall A. (1920). Principles of Economics: An Introductory Volume. Macmillan & Co.
17. Любіцева О. О. Геопросторова організація туристичного процесу: автореф. дис. на здобуття ступеня докт. геогр. наук: спец. 11.00.02 / О. О. Любіцева. – Київський національний університет ім. Шевченка. – К., 2003. – 29 с.
18. Бакуменко О. А. Теоретические аспекты реализации кластерного подхода в индустрии туризма // О. А. Бакуменко / Вестник ПсковГУ, Серия «Экономические и технические науки» № 4, 2014 р. – 33-44 с.

Сорочан В.О.
Донецкий национальный университет экономики и торговли
имени М.И. Туган-Барановского

КЛАСТЕРНАЯ МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ТУРИЗМА

Аннотация
В статье рассмотрена кластерная модель развития промышленного туризма. Определены основные условия формирования кластерной модели развития промышленного туризма. Выделено основные объекты промышленного туризма и субъекты кооперации, которые могут быть задействованы к кластерной модели развития промышленного туризма. Соответственно, в статье представлена логическая схема структуры кластерной модели развития промышленного туризма. Обосновано, что кластерная модель развития промышленного туризма – это модель сотрудничества предприятий, сконцентрированные по географическому признаку, деятельность которых направлена на развитие промышленного туризма. Отмечено, что все элементы кластерной модели являются обязательными, а состав ее участников может расширяться в зависимости от плотности связей предприятий и поддерживающих отраслей.

Ключевые слова: кластер, кластерная модель, кластерный подход, кластерная структура, развитие, туристическая деятельность, промышленный туризм.

Sorochan V.O.
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

CLUSTER MODEL OF INDUSTRIAL TOURISM DEVELOPMENT

Summary
The article describes a cluster model of industrial tourism development. The basic conditions for the cluster model formation of industrial tourism development are established. The main objects of industrial tourism and subjects of cooperation, which can be used to cluster model of industrial tourism development, are specified. Accordingly, a logic structure for the cluster model of industrial tourism development is presented in the article. The cluster model for the industrial tourism development is a model of cooperation of geographically concentrated enterprises with a focus on the industrial tourism development. The study showed that all elements of the cluster model are required, and the composition of its members can be extended depending on the closeness of links between enterprises and supporting industries.

Keywords: cluster, cluster model, cluster approach, cluster structure, development, tourism, industrial tourism.

УДК 336

ВПЛИВ ПОДАТКОВОЇ РЕФОРМИ НА МІСЦЕВІ ПОДАТКИ І ЗБОРИ НА ПРИКЛАДІ РЕГІОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТУ МІСТА ІРПІНЬ ЗА 2010-2014 РОКИ ТА І КВАРТАЛ 2015 РОКУ

Тафінцева Н.С.
Міністерство фінанасів України

У статті розкрито сутність місцевих податків і зборів, висвітлено різні етапи їх еволюції. Зроблено аналіз складу та структури місцевих податків і зборів за останні роки. За результатами аналізу визначені та узагальнені тенденції формування місцевих бюджетів та розроблено пропозиції щодо зміцнення їх доходної бази. Проаналізовано вплив нового податкового законодавства на надходження місцевих податків і зборів. Виявлено недоліки правового регулювання місцевих податків і зборів та запропоновано шляхи їх вдосконалення.

Ключові слова: місцеві бюджети, органи місцевого самоврядування, податкова реформа, місцеві податки і збори, регіональний бюджет м. Ірпінь.

Постановка проблеми. Проблема нестачі фінансових ресурсів в органах місцевого самоврядування та нестабільність їх дохідних джерел останнім часом набула загальнодержавного значення. Ось чому серйозним чинником стабілізації економічної ситуації в країні має стати ефективне формування місцевих фінансів. Для нашої країни, де місцеве самоврядування ще досі перебуває на етапі становлення, співвідношення джерел формування місцевих бюджетів викликане об'єктивною потребою ефективного впливу держави на розвиток місцевого самоврядування.

Перед Україною постали завдання побудови такої податкової системи, яка відповідає ринковим умовам та нормам правового суспільства. Підвищення результативності фінансової діяльності держави передбачає перебудову і вдосконалення такого важливого інструменту податкової системи, як місцеві податки і збори, виникнення яких зумовлене необхідністю джерел доходів між бюджетами різних рівнів і зміцнення фінансової бази органів місцевої влади і самоврядування. Ефективне використання інституту місцевих податків і зборів повинен сприяти акумуляції фінансових ресурсів, необхідних для розвитку громад, оскільки вони повинні стати стабільним і самостійним джерелом доходів місцевих бюджетів. Частину проблем з прийняттям Бюджетного кодексу України та Податкового кодексу України вдалося розв'язати, проте до ідеальної ситуації у цій сфері ще дуже далеко.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам, пов'язаним із джерелами формування дохідної частини місцевих бюджетів, теоретичному обґрунтуванню, практичному визначенню місця, ролі та розвитку місцевого оподаткування в економічній системі держави, децентралізації бюджетних коштів та зміцнення фінансової бази органів місцевого самоврядування присвячуються праці таких вчених як: В. Андрущенко, С. Буковинський, О. Василик, Є. Жмереко, А. Кривосатий, В. Кравченко, О. Кириленко, І. Луніна, Л. Лисяк, К. Павлюк, С. Слухай, В. Суторміна, В. Федосов, О. Шевченко, та інші. Деякі проблеми в цій сфері знайшли своє вирішення у прийнятому Податковому кодексі та новій редакції Бюджетного кодексу.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Залишається на разі недослідженим, як вплинули останні законодавчі зміни на систему місцевого оподаткування і чи сприяють вони вирішенню фінансових проблем місцевого самоврядування, в частині місцевих податків і зборів. Та практичні проблеми місцевих бюджетів після цих змін.

Мета статті. Вивчення питань місцевих податків і зборів, встановлення, їх надходження на місцевому рівні, аналіз змін, що відбулися у вітчизняній системі законодавчих та нормативно-правових актів та їх впливу на посилення фінансової самодостатності місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід застосування місцевих податків і зборів в Україні засвідчує поки що незначну їх роль у формуванні фінансів органів місцевого самоврядування. Місцеві податки і збори виконують свої функції не в повному обсязі, що свідчить про необхідність вдосконалення всієї системи місцевого оподаткування та формування відповідної національної нормативно-правової бази, адаптованої до міжнародних норм і стандартів.

Для стабілізації економічної ситуації в регіонах необхідно більш ефективно використовувати систему місцевих податків і зборів, які здатні перетворити територіальні громади із дотаційних на суб'єкти, які спроможні самостійно, за рахунок власних доходів вирішувати проблеми, що виникають у процесі їхньої роботи. Роль власних джерел у наповненні місцевих бюджетів повинна неодмінно зростати, адже місцеві податки і збори можуть бути потужним джерелом забезпечення поточних потреб місцевого самоврядування.

Бюджетно-податкова реформа привела до змін у системі регулювання функціонування місцевих бюджетів. Ухвалення нових редакцій Бюджетного кодексу України та Податкового кодексу України, окремих нормативно-правових актів сприяють наданню місцевому самоврядуванню реального фінансового змісту та зміцнюють підґрунтя для ефективного виконання органами місцевого самоврядування функцій на рівні регіонів та громад.

Місцеві податки і збори пережили три найбільші етапи свого розвитку, під час яких змінювався їх кількісний та якісний склад (рис. 1)

З метою практичного аналізу впливу податкової реформи на роль надходжень від місцевих податків та зборів, а також їх структури необхідно проаналізувати звіти про виконання місцевого бюджету м. Ірпінь за 2010-2014 роки та оперативні данні щодо виконання місцевого бюджету за І квартал 2015 року.

Так у 2010 році перевиконання плану по податку з реклами складає 96,2%, це пояснюється рекламною компанією Президентських виборів. Друге місце посідає комунальний податок, перевиконання якого становить 3,9%, данна ситуація свідчить про збільшення кількості платників податку, відповідно про ріст середньої чисельності працюючих на данній території. Недовиконання плану спостерігається по ринковому збору (-1,8%), збору за право

© Тафінцева Н.С., 2015

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

використання місцевої символіки (-20,3%) та збору за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг (-26%), ця тенденція пояснюється зменшенням кількості платників вищезазначених зборів. Надходження від збору за видачу ордера на квартиру взагалі не планувався, але багатодітна сім'я отримувала житло, тому було надходження у розмірі 100 гривень

З 2011 року вступив в силу Податковий кодекс України, що змінив структуру місцевих податків і зборів. Були відмінені такі місцеві податки і збори: податок з реклами, комунальний податок, ринковий збір, збір за видачу ордера на квартиру, збір за право використання місцевої символіки, збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг, але були надходження від їх сплати ще декілька років, оскільки були ще донарахування і водночас відшкодування надмірно чи неправильно сплачених платежів. Так, наприклад, всього по відміненим податкам і зборам до місцевого бюджету у 2011 році надійшло 29,4 тис. грн., з них: комунальний податок складає 22,6 тис. грн. (питома вага у надходженнях від місцевих податків і зборів 3,7%), податок з реклами – 2,6 тис. грн. (0,4%), збір за право використання місцевої символіки – 1,7 тис. грн. (0,3%), ринковий збір – 1,2 тис. грн. (0,2%), збір за видачу дозволу на розміщення об'єктів торгівлі та сфери послуг – 1,2 тис. грн. (0,2%) та збір за видачу ордера на квартиру 0,1 тис. грн., Поряд з цим, надходження від нововведених зборів складають 584,4 тис. грн., з них: збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності становить 85,8% (526,5 тис. грн.) і туристичний збір – 9,4% (57,9 тис. грн.).

Відповідно до рішення сесії міської ради у 2012 році до місцевого бюджету надійшло надходжень

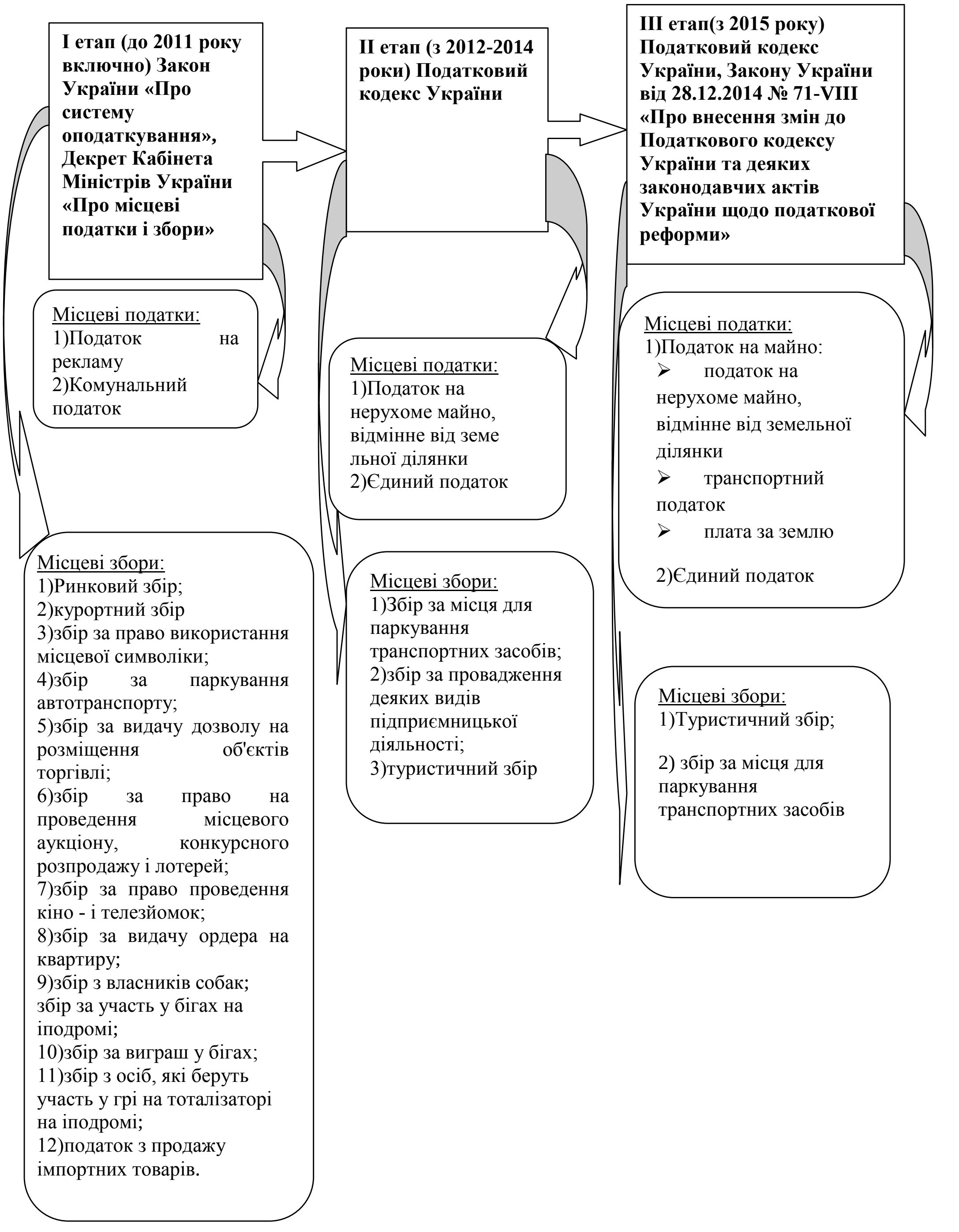

Рис. 1. Перелік місцевих податків і зборів на різних етап своєї еволюції

від сплати місцевих податків і зборів у сумі 736,4 тис. грн., що становить 15,1% більше від запланованих обсягів надходження та на 152,1 тис. грн. (26%) більше в порівнянні з аналогічним періодом минулого року (далі – в П. з А.П.М.Р.) Збільшення загального обсягу надходжень можна пояснити не тільки тенденцією росту, а й появою надходжень від сплати за збір за місця для паркування транспортних засобів, що становить 8,5 тис. гривень (1,1%). Так наприклад, надходження від збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності складають 641,1 тис. грн., що на 16,4% від запланованих надходжень, що на 21,8% більше в П. з А.П.М.Р. та становить 85,9% у загальній структурі, така тенденція пояснюється реєстрацією ще одного ресторанного господарства. Надходження від сплати туристичного збору також зросли та складають 86,5 тис. грн., що на 6,8% більше від плану та на 49,4% більше в П. з А.П.М.Р. і становлять 11,6% у загальній сумі надходжень від місцевих податків і зборів, у зв'язку зі збільшення туристичного потоку. Всього по відміненим податкам і зборам до місцевого бюджету надійшло 10,6 тис. грн., а саме: комунальному податку у розмірі 9,7 тис. грн. (1,3%) та податку з реклами 0,9 тис. грн. (0,7%).У 2013 році спостерігається збільшення надходжень від місцевих податків і зборів на суму 69,6 тис. грн. в П. з А.П.М.Р. При цьому, відбувається не виконання планових показників по всіх надходжень. Так наприклад, надходження від сплати збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності складають 697,4 тис. грн., що становить 99,6% від плану, та на 56 тис. грн. більше в П. з А.П.М.Р. та становить 86,3% у загальній сумі надходжень, дана тенденція пояснюється не сплатою збору однією юридичною особою. Друге місце за питомою вагою у загальній сумі посідає туристичний збір, що становить 9,0% у сумі 73 тис. грн. та на 13,5 тис. грн. (15,6%) менше в П. з А.П.М.Р. Надходження від сплати збору за місця для паркування транспортних засобів становить 35,6 тис. грн. (4,4% від загальної суми), що на 27,1 тис. грн. більше в П. з А.П.М.Р., при невиконанні планового показника на 53,4%, це пояснюється зменшення кількості платників, а саме двох фірм, що надавали зазначені послуги. Надходження по відміненим податкам і зборам продовжували надходити та становили 2,1 тис. грн., а саме: комунальному податку 1,6 тис. грн. (0,2%) та збору за використання місцевої символіки 0,5 тис. гривень (0,1%). До місцевого бюджету у 2014 році надійшло надходжень від сплати місцевих податків і зборів у сумі 854,1 тис. грн., що становить 99,3% від запланованих обсягів надходження та на 48,1 тис. грн. (6%) більше в П. з А.П.М.Р. Прослідковується тенденція росту надходження від збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності складають 740,5 тис. грн., що на 97,2% від запланованих надходжень, що на 6,2% більше в П. з А.П.М.Р. та становить 86,7% у загальній структурі, така тенденція пояснюється реєстрацією ще одного ресторанного господарства. Надходження від сплати туристичного збору також зросли та складають 75,6 тис. грн., при невиконання плану на 3,1% (у зв'язку, зі складністю прогнозування туристичного потоку), але при цьому на 3,6% більше в П. з А.П.М.Р. і становлять 8,9% у загальній сумі надходжень від місцевих податків і зборів. Поряд з цим, було недовиконання планових надходження по збору за місця для паркування транспортних засобів на 56%, при збільшенні надходжень на 2,4 тис. грн. (6,7%) більше в П. з А.П.М.Р. і становлять 4,4% у загальній сумі надходжень. На І квартал 2015 року планові показники затверджені у таких розмірах: податок на майно – 2378,0 тис. грн. (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки – 75,0 тис. грн., плата за землю – 2303,0 тис. грн.), єдиний податок – 3250,0 тис. гривень. Надходження від місцевих податків і зборів свідчать про перевиконання планових показників, а саме: податок на нерухоме майно,

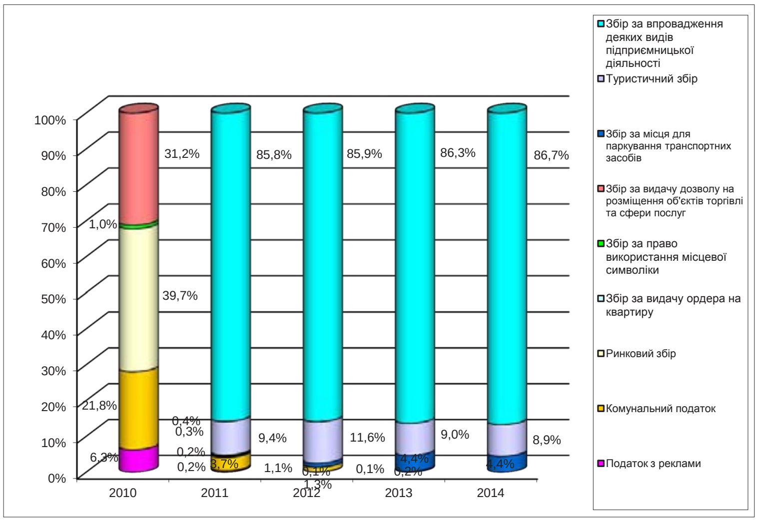

Рис. 2. Структура надходжень місцевих податків і зборів до регіонального бюджету м. Ірпінь за 2010-2014 роки

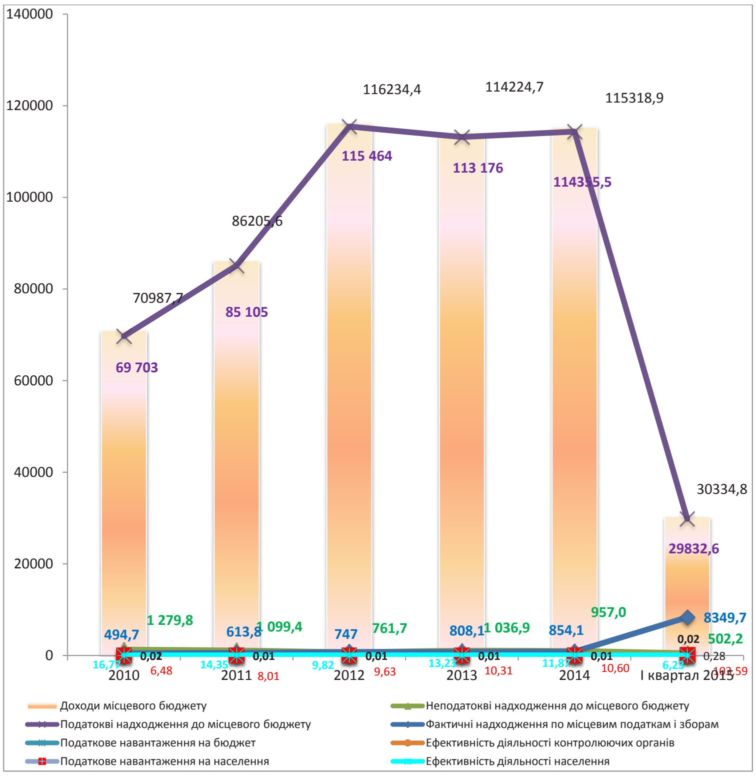

Рис. 3.

відмінне від земельної ділянки – на 84%, плата за землю – на 22,6%, єдиний податок – на 63,9 відсотка. Також були надходження від незапланованих зборів, а саме: збір за місця для паркування транспортних засобів – 10,5 тис. грн., туристичний збір – 26,0 тис. грн., збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності (справлявся до 01.01.2015) – 24,2 тис. грн., оскільки був нарахований ще у 2014 році. Очевидно, що надходження від сплати місцевих податків і зборів за I квартал 2015 року в 2,5 рази більше, від загальної суми надходжень за останні чотири роки.

Важливим критерієм фінансової незалежності місцевого самоврядування є показник питомої ваги місцевих податків і зборів у податкових надходженнях та у доходах місцевих бюджетів, щодо яких проведено аналіз їх фіскального значення. Що стосується частки місцевих податків і зборів у податкових надходженнях, то за останні чотири роки вона коливається в межах від 0,6-0,7%, і за показниками виконання місцевого бюджету за I квартал 2015 року становить 28,0%, тобто суттєві зміни вже відбулися. Те саме стосується показника питомої ваги місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів, який коливались в межах від 0,6-0,7%, і за I квартал 2015 року вже становить 27,5 відсотків. Перші зміни, які відбулися у податковому законодавстві за останні роки ситуацію докорінно не змінили, і питома вага місцевих податків і зборів у структурі дохідних джерел місцевих бюджетів була незначною, але показники за I квартал 2015 року підтверджує великий прорив (Рис. 3).

Поряд з цим, варто відзначити, що динаміка надходжень від місцевих податків і зборів показувала щорічний позитивний, хоча і незначний приріст, і вже в I кварталі надходження від сплати місцевих податків і зборів майже в 10 разів більше, від надходжень за 2014 рік. Однією з важливих характеристик податкової політики держави є рівень податкового навантаження на платника податків. Таким чином, для більш глибокого аналізу проаналізуємо динаміку податкових навантажень на одного мешканця м. Ірпінь та на кожну гривню бюджету м. Ірпінь, а також ефективність діяльності контролюючих органів. Прослідковується тенденція росту доходів бюджету, паралельно відбувається збільшення надходжень від місцевих податків і зборів, в межах від 5-25% більше в порівнянні з аналогічним періодом минулого року (тенденція за 2010-2014 роки), і в I кварталі 2015 року майже в 2,5 рази більше, ніж від загальної суми надходжень за останні чотири роки від сплати місцевих податків і зборів. Нестабільна ситуація відбувається з надходженнями від неподаткових надходжень, так починаючи з 2014 року відбувається спад неподаткових надходжень, і вже в 2015 року цей показник в 2 рази менше, ніж у 2013 році. Основним джерелом формування дохідної частини місцевого бюджету виступають не місцеві податки і збори, а перераховані відповідно до законодавства України загальнодержавні податки і збори і становлять вони приблизно 98-99% у структурі дохідної частини бюджету. Із скорочення переліку місцевих податків і зборів повинно було зменшиться податкове навантаження як на бюджет, так і в середньому на одного жителя міста, але як показала динаміка такого не відбулось. Так, наприклад, податкове навантаження місцевих податків і зборів на бюджет (розраховується як відношення місцевих податків і зборів до податкових надходжень) за останні чотири роки є незначним, але стабільним і сягає 0,01 і в I кварталі 2015 року становить 0,28. Якщо умовно припустити, що кожен мешканець м. Ірпінь сплачує певні місцеві податки і збори, можемо визначити рівень податкового навантаження на населення (який розраховується як відношення місцевих податків і зборів до населення). Так з кожним роком показник навантаження на населення зростає, наприклад у 2014 році на одну особу, мешканця м. Ірпінь, в середньому за рік припадає 11 грн. сплачених місцевих податків і зборів, і в I кварталі 2015 року припадає 104 гривні. Надмірне і нерівномірне навантаження в країні призводить до зниження економічної активності та її тінізації, зниження ділової активності суб'єктів підприємницької діяльності, відтік національних капіталів за кордон. Зниження податкового навантаження на населення сприятиме зростанню реальних доходів населення, заощаджень домогосподарств, платоспроможного попиту населення, що призведе до економічного зростання в країні. Ефективність діяльності контролюючих органів у 2011 році знизилась і стала відповідати рівню 0,01 (тобто 1% доходів місцевого бюджету сформовані за рахунок неподаткових надходжень) і в I кварталі 2015 року становить 0,02 (тобто 2% місцевого бюджету сформовані за рахунок неподаткових надходжень). Цей показник є стабільним на протязі 2011-2014 років і в 2015 році став на рівні з показником 2010 року. Не можна говорити про цілковиту неефективність роботи контролюючих органів, оскільки за рахунок скорочення переліку місцевих податків і зборів, зменшилась кількість об'єктів оподаткування і відповідно зменшилась кількість платників місцевих податків і зборів, тобто і кількість потенційних правопорушників. Саме такий фактор більшою мірою вплинув на розмір неподаткових надходжень також варто відзначити, що зараз накладено мораторій на перевірки. Щодо ефективності діяльності населення, то в 2010 році цей показник майже в 2,5 рази був більше від податкового навантаження на населення. В 2011 році був спад, але все одно він є більший, ніж показник податкового навантаження на населення. Загалом, можна сказати, що мешканці в 2010 році майже в 2,5 рази більше сплачували саме штрафів, пені тощо, ніж самих місцевих податків і зборів, починаючи з I кварталу 2015 року ситуація змінюється, можна стверджувати, що платник значно більше сплачує саме місцеві податки і збори, а ніж штрафи, пені, тощо. За останні роки неподаткові надходжень продовжується надходити до бюджету більше, ніж надходжень від сплати місцевих податків і зборів, аналізуючи статистику I кварталу 2015 року неподаткові надходження значно менші.

Слід відзначити декілька позитивних аспектів стосовно змін у стані місцевих податків і зборів, що відбулися після прийняття змін до Податкового кодексу України. Скасували більшість податків, які не мали суттєвого значення для доходів місцевих бюджетів, в деяких випадках витрати на їх стягнення перевищували суми надходжень, а окремі з них втратили свою актуальність. Яскравим прикладом є збори: за видачу ордера на квартиру (оскільки обсяги державного житлового будівництва на сьогодні є мізерні); з власників собак (оскільки населення його взагалі не сприймало, як таковий); за участь у бігах на іподромі; за виграш у бігах; за право проведення кіно-і телезйомок; за проведення місцевого аукціону конкурсного розпродажу і лотерей; за право використання місцевої символіки; з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі.

В контексті дотримання принципу соціальної справедливості запровадження податку на майно в цілому виглядає доволі проблематичним як у концеп-

туальному, так і в практичному відношенні. У зв'язку з внесенням змін до ПКУ плата за землю та податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки є одним податком та стали відноситись до місцевих податків, зокрема до податку на майно, виникли деякі юридичні суперечності, а саме: по одному і тому ж місцевому податку подавати до відповідного контролюючого органу необдіно рішення щодо встановлення ними ставок податку та наданих ними пільг до 15 липня, що передує бюджетному періоду та до 1 лютого поточного року. Крім цього, ставки по платі за землю та пільги можно було встановлювати лише до 15 липня 2014 року незважаючи на той факт, що тоді плата за землю не була місцевим податком, а по нерухомому майну дозволено до 1 лютого 2015 року. Не вирішено питання справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки у випадку відсутності коштів у платників податку через низький рівень заробітної плати, пенсії, інших доходів, що є поширеним явищем. Адже не виключена ситуація, коли об'єкти житлової нерухомості, що знаходяться у власності, наприклад, пенсіонера, який не має можливості сплатити грошове зобов'язання, можуть бути продані у примусовому порядку. Проте, ці питання залишилися поза межами законодавчого регулювання. В такому аспекті виглядає непереконливою і позиція в частині встановлення пільг фізичним особам органами місцевого самоврядування, встановлення ставки податку в залежності від місця розташування (зональності) та типів таких об'єктів нерухомості. Зазначене, не повною мірою узгоджується з єдиним підходом до встановлення податків та зборів – визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку і містить корупційні ризики, оскільки пільги можуть встановлюватися органами місцевого самоврядування на власний розсуд. Аналогічні зауваження можна висловити і щодо сплати вказаного податку юридичними особами. У сфері комерційної нерухомості цей податок, по суті, є податком на основні фонди. Його запровадження стимулює бізнес продавати непотрібні площі і, крім того, такий податок дозволить наповнити місцеві бюджети за рахунок оподаткування великих торгівельних комплексів, розважальних центрів, які перераховують сьогодні до бюджетів незначну орендну плату. Однак потрібно взяти до уваги, що справляння такого податку на комерційну нерухомість призведе до збільшення собівартості продукції та послуг і, можливо, до збільшення ціни на них. Адміністрування податку на нерухомість носить в Україні об'єктний характер. В разі відсутності власника за місцезнаходженням об'єкта нерухомості, він не зможе вчасно отримати повідомлення, узгодити суму та/або використати пільгу і, звісно, сплатити в повному обсязі податок до відповідного місцевого бюджету. Об'єктний характер обліку є незручним і для адміністратора, адже ускладнює контроль. Адміністратору буде важко відстежити, скільки об'єктів оподаткування є у власності платника і до якого з них він застосував знижку. Невирішеність таких питань призведе до непорозумінь між органами державної податкової служби та платниками податку, а наслідком цього буде ускладнення процедури сплати для платника та ухилення від сплати податку. Для удосконалення механізму адміністрування податку на нерухомість необхідно перейти від обліку за об'єктом до обліку за суб'єктом податкових відносин. Доцільно буде провести компанію декларування, що допоможе в першу чергу уточнити і звірити базу оподаткування та удосконалити контроль за сплатою податку на нерухомість, оскільки в такому випадку відповідальність за обчислення буде нести платник. Надалі обов'язок щорічного декларування можна залишити лише за власниками кількох об'єктів або у випадку їх надбання (відчуження). Одним із головних питань у перспективі подальшої реалізації даного податку є перехід від об'єкта оподаткування за площею до об'єкта оподаткування за вартістю, що відповідає європейській практиці та забезпечує справедливість оподаткування. Втім, поки що для України такий підхід реалізувати складно.

На сьогодні поширена практика прийняття податковими органами декларацій по платі за землю без урахування рішень міських рад щодо зміни порядку встановлення річної орендної плати та показників грошової оцінки землі, які діють на відповідній території, що призводить до втрат бюджету, оскільки сплата суб'єктами господарювання за користування земельними ділянками здійснюється за заниженою вартістю (без врахування рішень міських рад). Не зрозумілим є скасування пільг щодо сплати земельного податку юридичним особам в основі діяльності яких є діяльність, що не передбачає отримання прибутку, оскільки це збільшить податкове навантаження на них. В органах місцевого самоврядування відсутні законодавчі підстави для перегляду за їх ініціативою раніше укладених договорів на оренду землі та розміру орендної плати без згоди орендаторів, що також може призводити до втрат бюджету.

Надходження до місцевих бюджетів від сплати збору за місця для паркування транспортних засобів можуть стати основним видом надходжень, оскільки цей бізнес є прибутковим, але за умови усунення ряду проблем, які існують в діючій системі, а саме: низьким рівнем дотримання правил паркування; відсутністю дієвого простого механізму контролю за дотриманням правил паркування та оплати, а також механізму накладення штрафу за порушення правил паркування на платних парковках; низькою дисципліною оплати, непрозорістю готівкових розрахунків та контролю, а отже неповним надходженням коштів до місцевого бюджету; відсутністю зручних і доступних безготівкових способів оплати (мобільне паркування, платіжні картки, абонементи); недостатнім облаштуванням майданчиків платіжними терміналами, автоматичними в'їзними та виїзними терміналами тощо. Можна зобов'язати муніципальні комунальні підприємства, що займаються паркуванням, оформити права довгострокової оренди на земельні ділянки під всіма паркувальними майданчиками поза конкурсом. Таким чином бюджет міста отримає прозорі орендні платежі за ділянки під паркувальними майданчиками, при цьому нормативна оцінка різних ділянок буде регулювати вартість залежно від місцезнаходження в різних планувальних зонах. Суть паркувального збору породжує прихований конфлікт інтересів, коли комунальні підприємства не зацікавлені в облаштуванні офіційних паркомісць, оскільки це викликає обов'язок зі сплати фіксованих платежів до бюджету незалежно від їх фактичного використання та отриманих доходів.

На практиці часто не враховуються регіональні особливості та втрачаються певні фіскальні можливості. Невміння місцевих органів влади реалізовувати прихований податковий потенціал та ефективно регулювати економічну діяльність на місцях, непрозорість в адмініструванні окремих податків призводять до недовикористання наявних можливостей оподаткування. Внаслідок значного обсягу тіньової діяльності та зайнятості поза увагою фіскальних органів залишаються персональні доходи громадян, підприємницька діяльність незареєстрованих суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу. Неналежна підзвітність влади, а також відсутність надійного

контролю за процесом справляння окремих місцевих податків і зборів є наступними проблемами, що потребують негайного вирішення [див. 6].

Застосовувана в нашій країні система фінансового вирівнювання є досить недосконалою, оскільки не створює необхідної зацікавленості місцевих органів влади в пошуку і мобілізації резервів зростання доходів та раціонального використання коштів. Неефективність такого механізму полягає утому, що, згідно і чинною практикою планування доходів і видатків місцевих бюджетів, визнання регіону донором зовсім не означає відсутність у нього власних фінансових проблем – просто на середньоукраїнському тлі його показники виглядають краще.

Подальше реформування бюджетно-податкового регулювання регіонального розвитку, реформування системи формування місцевих бюджетів має збільшувати частку і обсяги власних надходжень місцевих бюджетів, мобілізацію джерел надходжень та використання економічно вигідних, оновлених способів оподаткування: передання до місцевих бюджетів зборів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства; застосування гнучких ставок до податків і зборів, що надходять до місцевих бюджетів, відповідно до фази економічного циклу (на початковому етапі – у вигляді експерименту серед недотаційних місцевих бюджетів); контроль органами місцевого самоврядування розміщення об'єктів торгівлі та надання послуг з метою повного використання потенційних фіскальних ресурсів; повне використання органами місцевого самоврядування резервів від збору за місця для паркування транспортних засобів шляхом контролю за наявністю договорів оренди на землю під парковки, меж і розміток парковок, приборів фіксації в'їзду автотранспорту на парковку; передання частки надходжень від податку з доходів фізичних осіб до бюджету розвитку з метою створення фінансових можливостей для довгострокового інвестування.

Висновки і пропозиції. В результаті проведеного дослідження виявлено, що на місцевому рівні існує чи не найбільше проблем, пов'язаних з формуванням надходжень по місцевим податкам і зборам, що потребують свого вирішення. Практичне дослідження процесу формування місцевих бюджетів довело, що на сьогоднішній день місцеві органи влади не володіють достатніми фінансовими ресурсами для організації управління економікою і соціальною сферою на своєму рівні. За результатами поведеного аналізу до ефективних місцевих податків і зборів слід віднести: ринковий збір, комунальний податок, податок з реклами, як перспективні види податкових платежів, але можливості, закладені в них, використовувались не сповна, доцільно було б їх повернути до надходжень місцевих бюджетів.

По зарахування податку на майно до місцевих бюджетів, можна відзначити, що тут виграли ті місцеві органи самоврядування, які активно розвивали свою територію, і встигли провести нормативно грошову оцінку землі. Це перший і достатньо ефективний крок бюджетної децентралізації.

В цілому важливим досягненням бюджетної реформи стало зменшення ролі держави у забезпеченні регіонів коштами для розвитку і одночасне створення можливостей для самостійного пошуку джерел формування власної фінансової бази. Однак органи місцевої влади та самоврядування не зможуть використовувати розширену доходну базу на власний розсуд у зв'язку з розширенням делегованих державою нових повноважень. Одним з найважливіших завдань, що стоять перед державою, є створення ефективної системи оподаткування, що дасть можливість гармонізувати інтереси держави і платників податків, знизити рівень податкового навантаження та майнової нерівності в суспільстві, зменшити обсяги тіньової економіки, покращити методи податкового адміністрування, на якісно новому рівні здійснювати аналіз для прийняття рішень щодо реалізації податкової політики та створити умови для виконання податкового законодавства.

Для подальшого реформування фінансової системи доцільно скористатися досвідом зарубіжних країн, який підтверджує, що надходження від місцевих податків і зборів можуть бути вагомим джерелом доходів місцевих бюджетів для вирішення їх конкретних завдань.

Список літератури.

1. Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 № 71-VIII.
2. Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки й збори» від 20.05.1993 № 56-93.
3. Податковий Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI.
4. Звіти про виконання бюджету м. Ірпінь 2010-2014 рр. – [Електронний ресурс]-Режим доступу:http: //imr.gov.ua/vikonannya-miskogo-byudzhetu
5. Ніколаєва О. М. Місцеві фінанси: нав. посіб. / О. М. Ніколаєва, А. С. Маглаперідзе. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 354 с.

Тафинцева Н.С.
Министертсво финансов Украины

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВОЙ РЕФОРМЫ НА МЕСТНЫЕ НАЛОГИ И СБОРЫ НА ПРИМЕРЕ РЕГИОНАЛЬНОГО БЮДЖЕТА ГОРОДА ИРПЕНЬ ЗА 2010-2014 ГОДЫ И I КВАРТАЛ 2015 ГОДА

Аннотация
В статье раскрыта сущность местных налогов и сборов, освещены различные этапы их эволюции. Сделан анализ состава и структуры местных налогов и сборов за последние годы. По результатам анализа определены и обобщены тенденции формирования местных бюджетов и разработаны предложения по укреплению их доходной базы. Проанализировано влияние нового налогового законодательства на поступление местных налогов и сборов. Раскрыты недостатки правового регулирования местных налогов и сборов и предложены пути их усовершенствования.
Ключевые слова: местные бюджеты, местные органы власти, налоговая реформа, местные налоги и сборы, областной бюджет г. Ирпень.

Tafintseva N.S.
Ministry of Finance of Ukraine

THE IMPACT OF TAX REFORM ON LOCAL TAXES AND DUES BASED ON THE EXAMPLE OF REGIONAL BUDGET OF IRPIN OR 2010-2014 AND THE FIRST QUARTER OF 2015

Summary
In the article, the essence of the local taxes and dues has been ascertained as well as different stages of their evolution. The analysis of their composition and structure during the last years has been conducted. According to the results of the analysis, the tendencies of forming the local budgets have been determined and generalized and suggestions as to strengthening their income base have been worked out. The analysis of the impact of new tax legislation on income of local taxes and dues has been carried out. Shortcomings of legal regulation of local taxes and dues have been revealed and the ways of their improvement have been suggested.
Keywords: local budgets, local authorities, tax reform, local taxes and dues, regional budget of Irpin.

УДК 338.1

КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА ОЦІНКИ РІВНЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Телешевська С.М.
Одеський національний економічний університет

У статті проведено критичний аналіз існуючих методик оцінки рівня сталого розвитку підприємств, виявлені їх переваги та недоліки. Викладено комплексний підхід до оцінки рівня сталого розвитку підприємств. Запропоновано системну модель сталого розвитку промислових підприємств, що базується на чотирьох факторах сталого розвитку. Розроблено алгоритм оцінки сталого розвитку, в основу якого закладено комплексно-системний підхід дослідження. Даний процес дозволяє представити сталий розвиток промислового підприємства як багатокомпонентне явище у вигляді сукупності факторів сталого розвитку та показників, що їх формують.
Ключові слова: сталий розвиток, показники сталого розвитку, промислове підприємство, рівень сталого розвитку, системна модель сталого розвитку.

Постановка проблеми і її зв'язок із найважливішими науковими та практичними завданнями. На тлі сучасного прогресивного типу розвитку – концепції сталого розвитку держав та підприємств, міжнародна громадськість та міжнародні інститути почали шукати шляхи для подолання глобальних проблем. Для нашої держави зараз дуже важливо обрати правильний шлях розвитку, хоча слід усвідомлювати, що звернення до вектору сталого розвитку є досить складним процесом, та таким, що вимагатиме напруженої роботи й консолідованих зусиль політиків, управлінців, учених та всього прогресивного населення країни, а результат буде поступовим, на відміну від звичного шаблону економічного розвитку, що не враховує екологічних та соціальних інтересів.

Однією з важливих проблем при переході до концепції сталого розвитку є формування системи вимірів (індексів та індикаторів) та обрання дієвого механізму для кількісного і якісного оцінювання цього дуже складного та багатогранного процесу. Запропонована система вимірів має передавати чітко та у повному обсязі інформацію, щодо стану складових сталого розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій останніх років. Розробкою системи вимірів сталого розвитку на глобальному рівні займаються Інститути прикладного системного аналізу НАН України та МОН України. На рівні окремих підприємств вирішенням питань щодо оцінки рівня сталого розвитку з економічної точки зору присвячені праці таких дослідників як О. В. Зеткіна, А. Севастьянова, В. А. Медведєв, Л. Г. Мельник та інші.

Невирішені раніше частини проблеми. Аналіз результатів досліджень науковців показує, що, незважаючи на їхню високу наукову і практичну цінність, на сьогодні вченими ще не досягнуто повного консенсусу відносно системи вимірів процесу сталого розвитку підприємств. Тому існує потреба в розробці системного та комплексного підходу до його оцінки.

Ціль статті. Критичний аналіз існуючих методик оцінки рівня сталого розвитку підприємств та розробка системної моделі сталого розвитку промислових підприємств на основі взаємодії ієрархічних рівнів його структури.

Основний матеріал дослідження. Аналізуючи рівень сталого розвитку окремих країн за версіями провідних світових організацій, Україна за загальними показниками поступається не тільки країнам-лідерам, а значно відстає від постсоціалістичних країн. Виходячи з даного факту, Україна потребує перегляду існуючої стратегії розвитку, яка повинна бути розроблена спираючись на існуючий успішний досвід інших країн, застосовуючи лише найефективніші методи та враховуючи особливості нашої країни.

Перехід до сталого розвитку країни має носити системний характер та базуватися на сталості окремих суб'єктів мікроекономіки. Оскільки підприємство являється частиною, складовою економіки країни в цілому, доцільно буде приділити увагу оцінці сталого розвитку підприємства. Слід відмітити, що загалом рівень сталого розвитку оцінюється з економічної точки зору, рідше – у комплексі з

© Телешевська С.М., 2015

екологічною та соціальною. Методики оцінки стійкості підприємств, які існують можна класифікувати як:

· методики, засновані на застосуванні теорії стійкості систем, інтерпретують математичні показники стійкості, що створені для врахування впливу зовнішнього і внутрішнього середовищ;

· методики, засновані на принципах системного підходу, які визначають інтегральний показник стійкості, об'єднуючий, що дозволяє оцінити різні підсистеми;

· методики, засновані на аналізі фінансової звітності підприємств, оцінюють структуру активів і капіталу за формами, дозволяють прогнозувати неплатоспроможність (банкрутство);

· комплексні методи, об'єднуючі кількісні та якісні господарські показники, дозволяють виявляти фактори, загрозу стійкості системи.

Представником аналізу сталого розвитку лише з економічної точки зору є Темнов Д.П. Вченим виконано оцінку стійкості розвитку текстильного підприємства на основі його економічного потенціалу. Була проведена декомпозиція приватних потенціалів, розроблена система одиничних показників їх оцінки з урахуванням підвищувальних і понижувальних ролей кожного одиничного показника в економічному потенціалі підприємства. До такої системи увійшли: виробничо-організаційний, ресурсно-сировинний, трудовий, фінансовий та маркетинговий потенціали [1].

А.М. Набієв пропонує оцінити стійкість підприємства по трьом групам факторів: фактори, що характеризують можливість підприємства погашати різні види заборгованості (механізм відображення); фактори, що відображають темпи зростання інтенсифікації виробництва (механізм активності); фактори, що характеризують наявність у підприємства резервів (потенціал підприємства) [2, с. 137-143; 3, с. 106-108].

Горшеніна Є.В., Хомяченкова Н.А. [4-7] запропонували інтегральну оцінку сталого розвитку підприємств, що розроблена на основі чотирьох факторів сталого розвитку: економічному, екологічному, соціальному та ризиковому. Так економічна група показників представлена шістьма групами: фінансова, ринкова, організаційна, виробнича сталість, техніко-технологічного рівня та інвестиційна сталість. Досить добре, що інвестиційній сталості приділено значної уваги і винесено її до окремої складової, оскільки від рівня різного роду інвестицій залежить успіх компанії, однак вважаємо, що коефіцієнт інвестицій у основний капітал, який характеризує інвестиційну сталість тісно пов'язаний з коефіцієнтом оновлення фондів, що увійшов до техніко-технологічної сталості. Соціальна стійкість представлена соціальною задоволеністю трудового колективу, ступенем задоволеності матеріальних вимог робітників, соціальними умовами діяльності робітників, соціальними проблемами. На наш погляд, цей перелік не є вичерпуючим та потребує розширення для повноти оцінки рівня соціальної сталості підприємства. Даною методикою не передбачено врахування взаємовпливу пов'язаних між собою показників. Такі показники, як виробничий потенціал, стійкість до ризику не завжди можна оцінити доволі точно і слід застосовувати такі методи як експертні оцінки ті інші, що носять суб'єктивний характер. Крім того, узагальнений показник стійкості розвитку промислових підприємств Н. А. Хомяченкова [5-7] запропонувала на основі середньогеометричної з комплексних показників економічної, екологічної, соціальної і ризикової стійкості, що надає однакової ваги кожній складовій та нівелює отримані результати. На нашу думку, такий недолік є впливовим та призводить до отримання неточних результатів.

Ми підтримуємо ідею Д.С. Кондаурова [8, с. 130-132], згідно з якою інформація про управління стійким розвитком підприємства повинна бути представлена у вигляді відкритої звітності. Наприклад, для представлення такої звітності GRI – Глобальною ініціативою зі звітності (Global Reporting

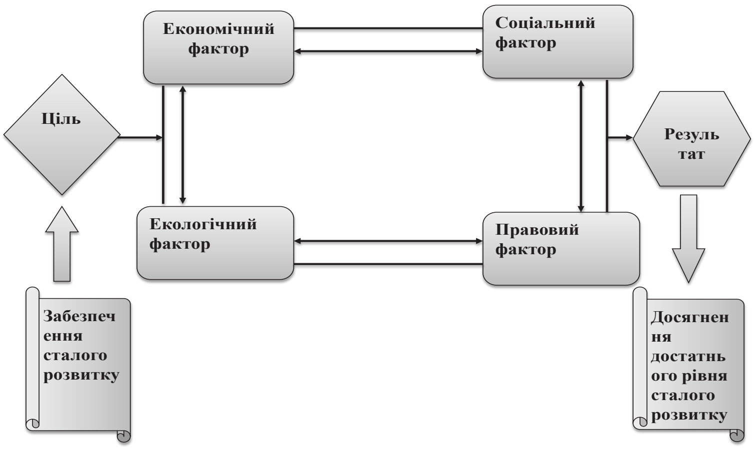

Рис. 1. Системна модель сталого розвитку промислових підприємств

[Розроблено автором]

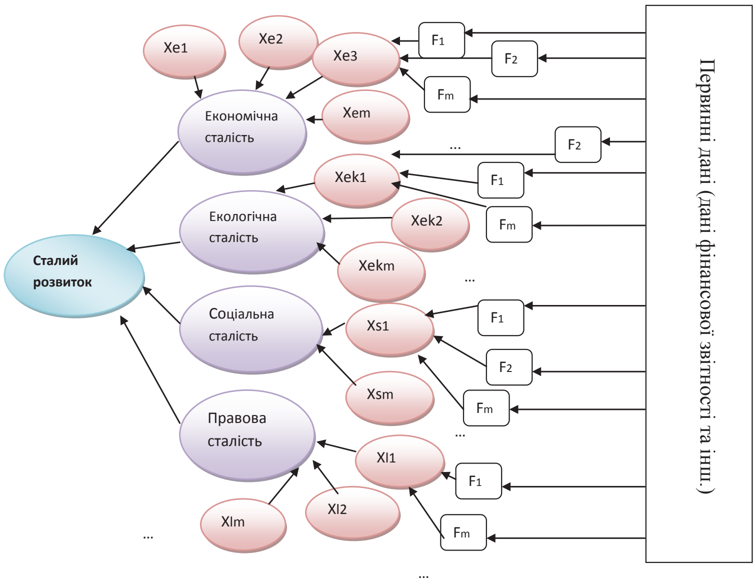

1-й рівень ієрархії	2-й рівень ієрархії	3-й рівень ієрархії	4-й рівень ієрархії	5-й рівень ієрархії
індекс сталого розвитку	фактори	групові показники	коефіцієнти/первинні чинники	вихідні дані

Рис. 2. Схема взаємодії ієрархічних рівнів структури поняття сталого розвитку підприємства

[Розроблено автором]

Initiative) було створено Керівництво по звітності у сфері сталого розвитку. В даний час Керівництво GRI використовують такі найбільші іноземні та російські компанії, як Mitsubishi Corporation (Японія), British Airways (Великобританія), ВАТ «НК» Роснефть», ВАТ» ФК «Банк» та інші [9].

Відкритість доступу споживачів та населення до звітності сталого розвитку підприємств дозволить підвищити довіру останніх до виробників, а отже вплине на рівень їх конкурентоздатності. Таким чином, підприємства отримують додатковий інструмент для покращення своєї репутації та зміцнення позиції на ринку.

Проведений аналіз існуючих методик оцінки рівня сталого розвитку на рівні підприємств, запропонований групою вчених: Вахрамов Є., Маркарян Д. [10, с. 52-62], Горшеніна Є., Хомяченкова Н. [4-7], Кондаурова Д. [14], Корчагина Е. [14, с. 67-71], на галузевому, регіональному рівнях – Комісаренко Є. [13, с. 267-273], Коробкова З. [11, с. 57–68] та на загальнодержавному рівнях – методики, що запропоновані Комісією ООН, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Всесвітнім банком, Европейським співтовариством, Інститутом прикладного системного аналізу НАН України та МОН України [12, 14], дозволив встановити, що алгоритм розрахунку рівня сталого розвитку ґрунтується переважно на показниках фінансової сталості, в той час як ми вважаємо, що доцільно сталий розвиток розглядати в комплексі з економічної, екологічної, правової та соціальної точок зору, оскільки ці процеси пов'язані між собою і впливають на економічну складову діяльності підприємств (рис. 1). На наш погляд, не доцільно відмовлятися від сукупного розгляду сталого розвитку, який би охоплював усі складові системи в цілому.

Таким чином, ми вважаємо, що аналіз усіх чотирьох складових у комплексі дасть приріст, підвищення рівня фінансових результатів, підвищення ефективності діяльності підприємств, тому не доцільно відмовлятися від дослідження екологічного, соціального і правового факторів, так, як це робили група вчених, таких як Темнов Д., Набієв А., Вахрамов Є., Маркарян Д., Горшеніна Є., Хомяченкова Н., Комісаренко Є., Коробкова З., Кондаурова Д., Корчагина Е. та інші. На наш погляд, дослідження, які не враховують усю сукупність факторів будуть однобокими. Ці обставини враховані при розробці авторського підходу до оцінки сталого розвитку підприємства на основі чотирьохфакторної моделі.

Для розробки методики оцінки сталого розвитку промислових підприємств розроблено наступний алгоритм (рис. 2), в основу якого закладено комплексно-системний підхід дослідження, що дозволяє представити сталий розвиток промислового підприємства як багатокомпонентне явище у вигляді сукупності факторів сталого розвитку та показників, що їх формують.

Враховуючи сьогоднішню ситуацію в країні, а саме жорстоку конкуренцію між виробниками, що обумовлено насамперед нестабільністю зовнішнього середовища, в тому числі інфляційним процесом, підвищенням безробіття, складними політичними обставинами, недостатністю грошей у населення, від правильно обраного вектору розвитку залежить подальша доля певного підприємства промисловості. Діяльність будь-якої організації проявляється у постійному розвитку, активності, виявленні нових і нових можливостей, розкритті існуючого потенціалу, що дозволяє збільшувати її доходи.

Правильно вибраний вектор розвитку компанії являється невід'ємним її елементом, що забезпечує життєдіяльність організації, а цьому може сприяти лише правильна комплексна і глибока оцінка рівня сталого розвитку самого підприємства, що дасть змогу знайти уразливі місця та розробити комплекс заходів для подолання негативних наслідків, та покращити діяльність розвинених секторів структури.

Висновки. В статті проведено аналіз існуючих методик оцінки рівня сталого розвитку промислових підприємств, виявлені їх переваги та недоліки. Запропоновано перелік ознак, за якими об'єднуються та класифікуються підходи до оцінки сталого розвитку підприємств. Представлений підхід до оцінки сталого розвитку підприємства на основі чотирьохфакторної моделі, яка спирається на комплексно-системний підхід дослідження, що дозволяє представити сталий розвиток промислового підприємства як багатокомпонентне явище у вигляді сукупності факторів сталого розвитку та показників, що їх формують.

Список літератури:

1. Темнов Д. П. Механизмы формирования и ревализации устойчивого развития текстильних предприятий на основе их экономического потенциала. / Д. П. Темнов // Автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05. – М., 2006. – 20 с.
2. Набиев А. М. Комплексная оценка устойчивости предприятия / А. М. Набиев // Вестник ЧелГУ. Серия 8. Экономика. Социология. Социальная работа. № 2. – 2002. – С. 137-143.
3. Набиев А. М. Проблема оценки финансовой устойчивости предприятий / А. М. Набиев // Труды всероссийского симпозиума по минэкономике, Т. 2. – Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 2002. – С. 106-108.
4. Горшеніна Є. В. Мониторинг устойчивого развития промышленного предприятия / Є. В. Горшеніна // Российское предпринимательство, – 2011. – № 01-02. – С. 63-67.
5. Хомяченкова Н. А. Методика многокритериальной классификации промышленных предприятий по группам устойчивого развития / Н. А. Хомяченкова // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Прикладная математика. – 2010. – № 19. – [Электронный ресурс]. Режим доступу: http://cyberleninka.ru/article/n/metodika-mnogokriterialnoy-klassifikatsii
6. Хомяченкова Н. А. Система показателей оценки устойчивого развития промышленности / Н. А. Хомяченкова // Современные проблемы экономики, управления и юриспруденции. – Мурманск: МГТУ, 2009. – С. 879–882.
7. Хомяченкова Н. А. Методические рекомендации по оценке и анализу уровня устойчивого развития промышленного предприятия / Н. А. Хомяченкова // – Тверь: ТГУ, 2010. – 36 с.
8. Кондаурова Д. С. Совершенствование механизма устойчивого развития промышленного предприятия / Д. С. Кондаурова // Экономика, управление, финансы: материалы II междунар. науч. конф. (г. Пермь, декабрь 2012 г.). – Пермь: Меркурий, 2012. – С. 130-132.
9. Global Reporting Initiative. – 2011. – [Электронный ресурс]. Режим доступу: https://www.globalreporting.org/Pages/default.aspx
10. Вахрамов Е. Н. Оценка устойчивого развития и функционирования предприятия: факторы, критерии, особенности / Е. Н. Вахрамов, Д. Ю. Маркарян // Вестник Астраханского государственного технического университета. – 2008. – № 4. – С. 52-62.

11. Коробкова З. В. Экономический механизм устойчивого развития предприятия в условиях растущей хозяйственной глобализации / З. В. Коробкова // Функционирование предприятий в российской экономике: проблемы и решения: Сб. науч. тр. / Под ред. В. В. Титова, В. Д. Марковой. – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2006. – С. 57–68.
12. Сталий розвиток регіонів України. – «Інститут прикладного системного аналізу» НАН України та МОН України / науковий керівник М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ». – 2009. – 197 с.
13. Комісаренко Є. М. Оцінка сталості розвитку хлібопродуктового комплексу Вінницької області / Є. М. Комісаренко // Зб. наук. пр. Уманського держ. аграрного ун-ту / Редкол.: Копитко П. Г. (відп. ред.) та ін. – Умань, 2008. – Вип. 67; Ч. 2: Економіка. – С. 267-273.
14. Корчагина Е. В. Методы оценки устойчивого развития региональных социально-экономических систем / Е. В. Корчагина // Проблемы современной экономики, № 1 (41). – 2012. – С. 67-71.

Телешевская С.М.
Одесский национальный экономический университет

КОМПЛЕКСНАЯ МЕТОДИКА ОЦЕНКИ УРОВНЯ СТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация
В статье проведен критический анализ существующих методик оценки уровня устойчивого развития предприятий, выявлены их преимущества и недостатки. Изложен комплексный подход к оценке уровня устойчивого развития предприятий. Предложена системная модель устойчивого развития промышленных предприятий, которая основана на четырех факторах устойчивого развития. Разработан алгоритм оценки устойчивого развития, в основу которого заложено комплексно-системный подход исследования. Данный процесс позволяет представить устойчивое развитие промышленного предприятия как многокомпонентное явление в виде совокупности факторов устойчивого развития и показателей, которые его формируют.
Ключевые слова: устойчивое развитие, показатели устойчивого развития, промышленное предприятие, уровень устойчивого развития, системная модель устойчивого развития.

Teleshevska S.M.
Odessa National Economic University

COMPLEX TECHNIQUE OF ASSESSMENT OF THE LEVEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ENTERPRISE

Summary
The article carries out a critical analysis of existing methodologies to assess the level of sustainable development of enterprises, identifies their advantages and disadvantages. It presents a complex technique for assessing of the level of sustainable development of enterprises. System model of sustainable development of industrial enterprises, which is based on four factors of sustainable development, is suggested. The paper develops an algorithm of evaluation of sustainable development based on the complex system technique of the study. This allows performing a sustainable development of industrial enterprise as the multicomponent process, which consists of a combination of factors and indicators of sustainable development.
Keywords: sustainable development, sustainable development indicators, industrial enterprise, level of sustainable development, system model of sustainable development.

УДК 657:061.1

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА СКЛАДАННЯ ЗВІТНОСТІ В БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

Тимченко Л.В.
Харківський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України

Стаття присвячена визначенню організаційних проблем удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління та шляхів їх якісного вирішення. Виділено заходи, які дадуть можливість подолати недоліки фінансової звітності бюджетних установ та поліпшити ефективність їх діяльності у бюджетній сфері. Зазначено основні напрями модернізації бухгалтерського обліку в бюджетних установах. Визначено особливості реформування системи обліку відповідно до реалій сьогодення. Висвітлено питання комп'ютеризації бухгалтерського обліку.
Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансова звітність, бюджетна установа, план рахунків, державний сектор, бюджетна політика, планування.

Постановка проблеми. Проблема питання є те, що облікова система в державному секторі не відповідає сучасним вимогам і потребам, вона не забезпечує в достатній мірі процеси прийняття рішень у системі державного управління та місцевого самоврядування, не достатньо придатна для оцінювання ефективності діяльності бюджетних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання пов'язані з реформуванням бухгалтерськогообліку в бюджетній сфері розглядає велика кількість вчених та науковців, що свідчить про посилення інтересу до цієї проблеми. Зокрема, її дослідженням займаються такі вітчизняні науковці як Гізатуліна Л.В., Дорошенко О.О., Канєва Т.В., Марценяк Н.О., Натарова О.В., Пігош В.А., Свірко С.В., Сисюк С.В., Сушко С.І., Фаріон А.І., Хорунжак Н.М., Чечуліна О.О. та ряд інших. Варто зазначити, що частково питання рівня підготовки фахівців до запровадження нової реформованої системи обліку в державному секторі, який правомірно позиціонувати з суб'єктами бюджетної сфери, так чи інакше потрапляють в поле зору дослідників через те, що належать до організаційних заходів. Так, Гізатуліна Л.В. та Сушко Н.І. [1, с. 56], деталізуючи специфіку реформування системи обліку, поряд з розглядом питань переліку та сумісності національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку в державному секторі з Міжнародними стандартами бухгалтерського обліку для цього сектору, подають характеристику типового положення про бухгалтерську службу бюджетної установи (затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.2011 р. № 59), Порядку погодження призначення та звільнення з посади головного бухгалтера бюджетної установи (наказ Міністерства фінансів від 21.02.2011 р. № 214) та Порядку проведення оцінки виконання головним бухгалтером бюджетної установи своїх повноважень (наказ Міністерства фінансів від 01.12.2011 р. № 1537). Зроблений ними акцент вказує на важливість правильного підходу до підготовки облікових кадрів, а також рівень їхньої компетенції. Вчені цілком справедливо вважають, що поряд зі стандартизацією національної системи обліку з врахуванням вимог міжнародних стандартів, якісне кадрове забезпечення, особливо головними бухгалтерами та іншими обліковими працівниками є важливою передумовою ефективного функціонування та визнання бухгалтерського обліку в державному секторі на міжнародному рівні [1, с. 57]. Аналогічну позицію обстоює Марценяк Н.О., яка визнаючи той факт, що удосконалення бухгалтерського обліку у державному секторі повинно гармонізувати зі статистикою державних фінансів та створенням системи національних рахунків України і, акцентуючи увагу на винятковій важливості побудови Плану рахунків в цьому контексті, вказує на наявність організаційних проблем, в тому числі щодо кадрового забезпечення [2, с. 348]. Інший науковець, Дорошенко О.О. у своїх дослідженнях робить акцент на розширенні повноважень Державної казначейської служби України, здійснює аналіз чинних вимог щодо повноважень суб'єктів зі здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства та підтримує позицію Чумаченка М.Г. і Свірко С.В. щодо такого поняття як «контролерство». Науковець вважає, що необхідність його застосування обумовлена тим, що на сучасному етапі в бюджетній системі України удосконалювати слід і контроль. У зв'язку з цим, вона стверджує, що головні бухгалтери повинні не лише констатувати результати виконання кошторису, а й приймати адекватні управлінські рішення щодо цільового та ефективного використання бюджетних коштів у відповідності до їхнього функціонального призначення [3, с. 45]. Проблемою удосконалення методики складання фінансової звітності займалося багато науковців. Загальним питанням обліку і звітності присвячені праці Д.Л. Бандури, Н.М. Грабової, В.П. Завгороднього, М.В. Корягіна, В.І. Лемішовського, А.М. Марочкіної, Н.В. Чабанової, В.М. Шарманської та інших. Дослідженнями в даному напрямі займались такі науковці та працівники Державної казначейської служби України: В. Волчанська, Т. Кум, Т. Гвоздецька, С.В. Свірко.

Виділення не вирішених раніше частини загальної проблеми. В нашій країні триває процес реформування бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів, але це перетворення в бюджетній сфері відбувається значно повільнішими темпами. Наразі Україна потребує відритого і прозорого висвітлення фінансової інформації державного сектору.

Мета статті. Зазначені позиції вказують на доцільність вирішення проблеми, пов'язаної з розширенням потреб системи управління в інформації, яка виходить за межі власне бухгалтерського обліку й розвитком засад удосконалення організації праці облікових працівників з врахуванням потреб запровадження окремих елементів, або підсистеми внутрішньогосподарськог ообліку загалом з урахуванням галузевої специфіки бюджетних установ. Згідно з цим, метою написання статті є

© Тимченко Л.В., 2015

окреслення організаційних проблем удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління та шляхів їхнього якісного вирішення.

Виклад основного матеріалу. В Україні основні напрямки та положення реформування обліку в бюджетній сфері відповідно до сучасних вимог законодавчо закріплені Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження стратегії модернізації системи бухгалтерськогообліку в державному секторі на 2007-2015 роки» від 16 січня 2007 року № 34 [4]. Проте слід зазначити, що реалізації зазначених заходів відбувається дуже повільно. Відповідно до даного документу можна визначити такіосновні напрями модернізації обліку: удосконалення системи бухгалтерськогообліку; удосконалення системи фінансової звітності та звітності про виконання бюджетів; створення уніфікованої організаційної таінформаційної облікової системи.

У процесі реформування бухгалтерського обліку особлива увага приділяється питанню створення та запровадження єдиного плану рахунків бухгалтерського обліку для державного сектору економіки. Сьогодні в державному секторі використовують два плани рахунків: План рахунків бухгалтерського обліку для виконання державного та місцевих бюджетів, який ґрунтується на касовому методіобліку, передбаченому Бюджетним кодексом, і використовується Державним казначейством України; План рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ, який історично ґрунтується на методі повного обліку на основі принципу нарахування і застосовується всіма розпорядниками бюджетних коштів. Єдиний план рахунків для державного сектору економіки, який затверджено Наказом Мінфіну України № 1203 від 31.12.2013 р. повинен набрати чинність з 01.01.2016 року [5], проте він набагато складніше ніж діючі плани рахунків і тому не в повної мірі відповідає мети, яку встановлено Постановою Кабміну № 34. Застосування єдиного плану рахунків у державному секторі забезпечить відкритість облікових процесів, прозору консолідацію інформації [6]. Не менш важливу роль в процесі реформування організаційної системи бухгалтерськогообліку в державному секторі займає створення інституту державних бухгалтерів, що сприятиме чіткому розподілу повноважень і відповідальності між учасникам бюджетного процесу, а також посилення державного фінансового контролю за використанням бюджетних коштів. Крім того необхідне підвищення оперативності облікових даних та посилення контролю за цільовим витрачанням бюджетних коштів, яке можливе лише за комплексної автоматизації облікових процесів. При комп'ютеризації бухгалтерського обліку суттєвий акцент необхідно робити також на уніфікації програмного забезпечення, що використовується суб'єктами державного сектору управління, з метою забезпечення зв'язку між інформаційними базами даних Міністерства фінансів України, Державним казначейством України таінформаційними системами суб'єктів обліку державного сектора [7].

Правові засади складання фінансової звітності бюджетних установ визначено наказом Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку складання фінансової та бюджетної звітності розпорядниками таодержувачами бюджетних коштів» від 24.01.2012 № 44 [8]. Умовами здійснення успішного реформування бюджетного обліку та фінансової звітності як внутрішньої структури будь-якого утворення політичного, економічного, соціального чи іншого є глибоке розуміння логіки його побудови, наявність сформованої концепції щодо кінцевого результату новоутворення, таким чином модернізація системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності повинна включати в себе:

– удосконалення нормативно-правової бази у сфері бухгалтерського обліку та звітності бюджетних установ, введення нових та доповнення вже існуючих нормативних актів;

– гармонізацію та адаптацію національних стандартів бухгалтерського обліку до міжнародних систем національних рахунків, введення варіантності та альтернативності вирішення певних облікових процесів;

– удосконалення інформаційних та комунікаційних технологій, створення єдиної бази звітності;

– поліпшення взаємодії між учасниками бюджетного процесу, консолідація їх інтересів та вимог;

– постійну підготовку та перепідготовку кадрів з питань введення реформованої системи бухгалтерського обліку та звітності.

Основний напрям реформування передбачає стандартизацію звітності, що за умови інтеграції у єдине фінансове співтовариство, дасть змогу об'єктивно та чітко відслідковувати діяльність розпорядників бюджетних коштів. Проте стандарти обліку для державного сектору економіки, які було розроблено ще кілька років тому досі не введено у дію. Тобто цій напрям реформування також не виконано.

Певного удосконалення потребує й меморіально-ордерна форма обліку, що застосовується сьогодні в бюджетних установах, яка має суттєві недоліки, основним з яких є недостатня пристосованість облікових регістрів до системи звітних показників. Це зумовлює необхідність у додаткових вибірках, розрахунках і групуваннях при складанні звітності та розрахованість її переважно наобробку інформації вручну. Прогресивність форми бухгалтерського обліку повинна характеризуватися достовірністю, оперативністю, високим рівнем контрольних функцій обліку в раціональному та доцільному використанні ресурсів, оперативністю механізму формування показників виконання кошторису доходів і видатків бюджетної установи.

Необхідною умовою є впровадження системи управління бюджетним обліком та звітністю, що побудована за методом нарахування. Принцип нарахування ґрунтується на відображені витрат у міру їх виникнення, а не в міру фактичногоотримання або виплати грошових коштів. Це дозволить контролювати не лише правильність використання бюджетних коштів, а й результативність їх використання по кожному року і загалом при завершенні програми, а також надасть можливість об'єктивно оцінити активи та зобов'язання органів державної влади [9].

Потребує підтримки і розвиток професійних організацій бухгалтерів в Україні. Через реальну необхідність мати стійкі джерела інформації про всі зміни, які вносяться в діючі міжнародні стандарти і про нові стандарти, що приймаються, існує потреба у пошуку форм співпраці з Міжнародною федерацією бухгалтерів, яка розробляє стандарти для державного сектору економіки.

У контексті модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі необхідно підвищувати кваліфікацію практичних працівників, які братимуть участь в реалізації положень модернізації. У зв'язку з цим необхідно

розробити національну програму професійної підготовки фахівців, в основу якої має бути покладений систематичний підхід, тобто підготовка, перепідготовкаі підвищення кваліфікації.

Саме ці заходи дадуть можливість подолати вищезазначені недоліки фінансової звітності бюджетних установ та поліпшити ефективність діяльності у бюджетній сфері. Удосконалення фінансової звітності державного сектора сприятиме підвищенню рівня прозорості управління державними фінансами; чіткості використання та розподілу бюджетних ресурсів; удосконаленню планування бюджетної політики та бюджетних програм на середньострокові та довгострокові періоди.

Висновки і пропозиції. Отже, для модернізації системи обліку в державному секторі є необхідним формування єдиної нормативно-правової бази, адаптованої до міжнародних норм та вимог, удосконалення методології обліку та складання звітності, запровадження нових інформаційних технологій. Удосконалення фінансової звітності державного сектора сприятиме підвищенню рівня прозорості управління державними фінансами, чіткості використання та розподілу бюджетних ресурсів, удосконаленню планування бюджетної політики та бюджетних програм на середньострокові та довгострокові періоди; удосконалення обліку в бюджетних установах дозволять забезпечити реальність планових показників бюджету та їх виконання, визначити основні напрями бюджетного фінансування, забезпечити ефективне використання фінансових ресурсів та збереження коштів загального та спеціального фондів.

Список літератури:

1. Гізатуліна Л. В., Сушко Н. І. Реформування системи бухгалтерськогообліку в державному секторі // Незалежний аудитор. – № 6. – 2012. – С. 56–57.
2. Марценяк Н. О. Реформування бухгалтерського обліку бюджетних установ: проблеми та перспективи // Науковий вісник БДФА. – 2010. – № 4. – С. 346-351.
3. Дорошенко О. О. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі України і стан її реалізації на сучасному етапі / О. О. Дорошенко // Вісник ЖДТУ / Серія: Економічні науки. – 2012. – № 3(61). – С. 43-46.
4. Стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в державному секторі на 2007-2015 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2007 р. № 34 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua
5. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку в державному секторі. Наказ Мінфіну України № 1203 від 31.12.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua
6. Канєва Т. В. Бухгалтерський облік у бюджетних установах: Навчальний посібник / Т. В. Канєва. – К.: Книга, 2004. – 628 с.
7. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку складання фінансової та бюджетної звітності розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів» від 24.01.2012 № 44 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0196–12
8. Левицька С. О. Окремі питання реформування бюджетного обліку: стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в держаному секторі // Бухгалтерський облік іаудит. – 2008. – № 6. – С. 34-39.
9. Левицька С. О. Окремі питання реформування бюджетного обліку: стратегія модернізації системи бухгалтерського обліку в держаному секторі // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 6. – С. 34-39.

Тымченко Л.В.
Харьковский институт банковского дела
Университета банковского дела Национального банка Украины

НАПРАВЛЕНИЯ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И СОСТАВЛЕНИЯ ОТЧЕТНОСТИ В БЮДЖЕТНЫХ УЧЕРЕЖДЕНИЯХ

Аннотация
Статья посвящена определению организационных проблем усовершенствования учетно-аналитического обеспечения управления и путей их качественного решения. Выделено пути, которые дадут возможность преодолеть недостатки финансовой отчетности бюджетных учереждений и улучшить эффективность их деятельности в бюджетной сфере. Указано основные направления модернизации бухгалтерского учета в бюджетных учреждениях. Определены особенности реформирования системы учета в соответствии с реалиями сегодняшнего дня. Освещены вопросы компьютеризации бухгалтерского учета.
Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовая отчетность, бюджетное учреждение, план счетов, государственный сектор, бюджетная политика, планирование.

Tymchenko L.V.
Kharkiv Institute of Banking
University of Banking of the National Bank of Ukraine

AREAS OF IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND REPORTING IN BUDGETARY INSTITYTIONS

Summary
Research in the article is devoted to improving organizational problems in accounting and analytical support of management and ways of their quality solution. Measures, which will enable to overcome the shortcomings of the financial statements of budgetary institutions and improve performance in the public sector, are determined. The areas of modernization of accounting in budgetary institutions are outlined. The features of reforming the system of accounting in accordance given the realities of today are identified. The questions of computerization of accounting are covered.
Keywords: accounting, financial reporting, public institutions, improvement, chart of accounts, public sector, fiscal policy, planning.

УДК 332.1:65.88

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛОГІСТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ НА ПРИКЛАДІ ШАЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ

Циганюк Н.Є., Салівончик О.М., Сидорук С.В.
Луцький національний технічний університет

У статті наведене поняття регіонального логістичного маркетингу (РЛМ). Наведені основні його функції. Розроблені стратегічні орієнтири РЛМ. Авторами продемонстрована роль інструментів РЛМ у формуванні переваг логістичної рекреаційної системи. Наведені стратегічні орієнтири РЛМ для кожного регіону України, залежно від розвитку в них логістичної рекреаційної системи.
Ключові слова: регіональний логістичний маркетинг, стратегічні орієнтири, рекреаційна система регіону, логістична рекреаційна система регіонів, модель розвитку.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Формування і розвиток логістичної рекреаційної системи регіонів має на меті надання якісних рекреаційних послуг шляхом оптимізації та інтенсифікації логістичних потоків регіону. Діяльність такої системи орієнтована на рекреантів, тому важливим чинником її ефективної діяльності є інтенсивний вхідний потік рекреантів, якому передує виконання регіональними органами влади функцій регіонального маркетингу. Для того, щоб забезпечити споживачеві високий рівень обслуговування, необхідно застосовувати логістичний підхід, який дозволить надавати рекреаційні послуги вчасно, за оптимальною ціною, високого рівня, з найменшими витратами. Тому на часі є проблема застосування регіонального логістичного маркетингу рекреаційними регіонами країни та зокрема визначення стратегічних орієнтирів даного методу управління.

Аналіз досліджень і публікацій. Термін «регіональний маркетинг» досліджували такі вчені як Ф. Котлер (Kotler, 2006) [1], О. Лавров та В. Сурнін [2], І. Арженовський [3], А.О. Старостіна і С.Є. Мартов [4], В. Гомольська [5], Н.М. Буняк [6], А. Панкрухін [7]. Визначенням сутності поняття «логістичний маркетинг» займались такі вчені як Г.Л. Багієв [8], Мартін Крістофер (Martin Christopher, 2012), Хелен Пек (Helen Peck, 2012) [9], С.І. Кірюков [10], О.А. Біловодська [11] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні питання формування стратегічних орієнтирів регіонального логістичного маркетингу вченими не висвітлювалось, тому потребує опрацювання.

Цілями статті є наведення стратегічних орієнтирів регіонального логістичного маркетингу на прикладі Шацького НПП.

Викладення основного матеріалу. Регіональний логістичний маркетинг ЛРСР – це система управління логістичною рекреаційною системою регіону, спрямована на залучення рекреантів, бізнесменів, інвесторів шляхом створення конкурентних переваг та іміджу території, оптимізуючи логістичні потоки системи. Метою регіонального логістичного маркетингу ЛРСР є задоволення потреб споживачів рекреаційних послуг. Виходячи з визначення, можна зробити висновок про те, що регіональний логістичний маркетинг РСР виконує наступні функції: соціальну, економічну та екологічну. Основним завданням регіонального логістичного маркетингу ЛРСР є створення нових і зміцнення існуючих переваг для залучення у регіон економічних агентів, здатних підвищити якість рекреаційних послуг, кількість рекреантів, добробут жителів регіону. Для того, щоб забезпечити виконання вищеназваних функцій, необхідно окреслимо завдання регіонального логістичного маркетингу РСР в межах кожної із них.

1. Соціальна функція регіонального логістичного маркетингу РСР передбачає виконання таких завдань: врахування інтересів населення в процесі діяльності ЛРСР; сприяння підвищенню якості життя населення; мотивація рекреаційних підприємств до консюмеризму; інтенсифікацію інформаційних потоків ЛРСР з метою зростання поінформованості вітчизняних та

© Циганюк Н.Є., Салівончик О.М., Сидорук С.В., 2015

закордонних рекреантів про послуги системи; оптимізація транспортних потоків ЛРСР; підтримання ціни на рекреаційні послуги на рівні, оптимальному для споживачів.; інтенсифікацію фінансових потоків ЛРСР з метою підвищення рівня зайнятості, доходів населення та якості життя, формування сприятливої демографічної структури, сприяння соціальному і культурному прогресу, збереження природного середовища та покращання екологічної ситуації.

2. Економічна функція регіонального логістичного маркетингу РСР спрямована на: інтенсифікацію потоків рекреантів в ЛРСР; сприяння підвищенню конкурентоспроможності регіону; проведення брендингу регіону; залучення іноземних та вітчизняних економічних агентів для розвитку ЛРСР; створення позитивного туристичного іміджу ЛРСР в країні та за кордоном; створення образу території та розробку комплексу асоціативних ознак регіону; прогнозування і моніторинг ситуації на ринку рекреаційних послуг; налагодження стійких довгострокових зв'язків з іншими територіями, регіонами, країнами в рамках інвестиційних проектів; дослідження платоспроможного попиту рекреантів ЛРСР.

3. Екологічна функція регіонального логістичного маркетингу РСР передбачає виконання таких завдань: оптимізація використання рекреаційних ресурсів ЛРСР, за рахунок раціонального їх використання і дотримання норм, зазначених у [12]; управління логістичною рекреаційною системою з найменшим шкідливим впливом на навколишнє середовище.

Наступним етапом алгоритму проведення регіонального логістичного маркетингу ЛРСР є розробка стратегій регіонального логістичного маркетингу. Оскільки, рівень розвитку кожної логістичної рекреаційної системи регіонів є різний, необхідно формувати стратегічні орієнтири регіонального логістичного маркетингу залежно від рівня їх розвитку. У джерелі [12] авторами проведено комплексний аналіз рівня розвитку ЛРСР,в результаті чого складено нерівності, які лягли в основу формування трьох моделей розвитку ЛРСР: модель розвитку рекреаційної інфраструктури ЛРСР; модель інтенсифікації логістичних потоків РСР; модель оптимального використання рекреаційних ресурсів ЛРСР. З'ясуємо сутність кожної із них. Модель розвитку рекреаційної інфраструктури ЛРСР відповідає ситуації, коли забезпеченість регіону рекреаційними ресурсами перевищує забезпеченість регіону рекреаційною інфраструктурою, але є меншою за обсяг потоку рекреантів (ЗРС ЛРСР > ІЗР < ПР ЛРСР). Така модель притаманна АР Крим, Донецькій, Закарпатській, Київській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Херсонській, Черкаській та Чернігівській областям. У випадку моделі інтенсифікації логістичних потоків РСР, показник забезпеченості рекреаційними ресурсами перевищує забезпеченість регіону рекреаційною інфраструктурою, але потік рекреантів наближено дорівнює показнику забезпеченості рекреаційною інфраструктурою (ЗРС ЛРСР > ІЗР ≈ ПР ЛРСР). Така ситуація спостерігається у Волинській та Львівській областях. Модель оптимального використання рекреаційних ресурсів ЛРСР виникає, коли забезпеченість регіону рекреаційними ресурсами менша, ніж забезпеченість рекреаційною

Таблиця 1

Стратегічні орієнтири регіонального логістичного маркетингу*

Модель розвитку ЛРСР	Регіони	Стратегія розвитку ЛРСР	Завдання регіонального логістичного маркетингу
Модель розвитку рекреаційної інфраструктури	АР Крим, Донецька, Закарпатська, Київська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська	Стратегія розвитку рекреаційної інфраструктури логістичної рекреаційної системи регіону	Соціальні: - організація якісного рівня надання рекреаційних і суміжних послуг; - оптимізація транспортної інфраструктури; - організація якісного логістичного сервісу; Економічні: - залучення коштів інвесторів на розвиток інфраструктури ЛРСР; - інтенсифікація логістичних потоків РСР; Екологічні: - оптимізація використання рекреаційних ресурсів; - зменшення шкідливого впливу на зовнішнє середовище
Модель інтенсифікації логістичних потоків	Волинська, Львівська	Стратегія інтенсифікації логістичних потоків рекреаційної системи регіону	Соціальні: - інтенсифікація інформаційного потоку ЛРСР; - інтенсифікаація сервісного потоку ЛРСР; - інтенсифікація фінансового потоку ЛРСР. Економічні: - інтенсифікація потоку рекреантів; - позиціонування ЛРСР; - брендинг ЛРСР; - маркетинг іміджу ЛРСР; - залучення інвесторів. Екологічні: - оптимізація використання рекреаційних ресурсів; - зменшення шкідливого впливу на зовнішнє середовище
Модель оптимального використання рекреаційних ресурсів	Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька та Чернівецька	Стратегія оптимального використання рекреаційних ресурсів	Соціальні: - оптимізація руху транспортного потоку ЛРСР; - оптимізація руху і обсягу потоку рекреантів; Економічні: - залучення інвестицій; - позиціонування, брендингу ЛРСР. Екологічні: - фокусування на оптимальне використання рекреаційних ресурсів; - фокусування на зменшення шкідливого впливу рекреаційних підприємств і транспорту на навколишнє середовище.

**розроблена авторами*

інфраструктурою і менша за потік рекреантів, але інфраструктурна забезпеченість відповідає рівню потоку рекреантів (ЗРР ЛРСР ≤ ІЗР ≈ ПР ЛРСР). Це стосується Вінницької, Дніпропетровської, Житомирської, Запорізької, Івано-Франківської, Кіровоградської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької та Чернівецької областей. Отже, враховуючи ідею, мету, функції та завдання регіонального логістичного маркетингу, враховуючи особливості розвитку ЛРСР, пропонуємо в межах розроблених стратегій розвитку ЛРСР [12] окреслити основні стратегічні орієнтири регіонального логістичного маркетингу для кожної групи регіонів (таблиця 1).

З таблиці 1 бачимо, що стратегічні орієнтири регіонального логістичного маркетингу поділяються на три групи: соціальні, економічні та екологічні, виходячи з його визначення та функцій. Необхідно зазначити, що в таблиці окреслено ті стратегічні орієнтири регіонального логістичного маркетингу, на які потрібно звернути увагу в першу чергу, враховуючи особливості кожної групи регіонів. При цьому виконавці стратегій повинні враховувати основну ідею, мету, функції та завдання регіонального логістичного маркетингу, не залежно від їх локації. Що стосується Шацької логістичної рекреаційної системи, то їй притаманна модель інтенсифікації логістичних потоків і відповідно стратегія інтенсифікації логістичних потоків. Основними завдання регіонального логістичного маркетингу ШЛРС є сприяння інтенсифікації інформаційного, сервісного, фінансового потоку та потоку рекреантів, позиціонування Шацької логістичної рекреаційної системи як «Озерного краю», розробка іміджу ШЛРС, проведення брендингу території; при цьому сприяти оптимізації використання рекреаційних ресурсів та зменшенню шкідливого впливу рекреаційних підприємств на зовнішнє середовище. Усі ці дії призведуть до підвищення конкурентоздатності ШЛРС; залучення інвестицій на розвиток рекреаційної і логістичної інфраструктури. Розробивши основні стратегії регіонального логістичного маркетингу, необхідно визначити маркетингове середовище ЛРСР. Традиційно воно поділяється на зовнішнє і внутрішнє. До зовнішнього відносяться рівень розвитку економічної свободи в країні, політичне середовище, науково-технічний прогрес, якість життя населення, рівень культури населення, природне середовище. До внутрішнього середовища ЛРСР відносимо рекреаційні підприємства, рівень логістизації регіону, рекреантів, громадськість, інвесторів. Цільовими групами споживачів логістичної рекреаційної системи регіону є вітчизняні та іноземні рекреанти, місцеве населення та інвестори. На наступному етапі алгоритму провадження регіонального логістичного маркетингу є розробка комплексу регіонального логістичного маркетингу ЛРСР (marketing-mix). На цьому етапі відбувається визначення набору інструментів РЛМ, сукупність яких органи регіонального управління будуть використовувати та можуть контролювати для задоволення потреб цільових аудиторій ЛРСР в

Таблиця 2

Роль інструментів регіонального логістичного маркетингу у формуванні переваг ЛРСР*

Інструмент	Переваги
Сегментація споживачів	1. створення умов для зростання якості життя населення, сприятливого клімату для інвесторів, унікальних пропозицій для рекреантів у результаті вчасного виявлення їх потреб; 2. вивчення критеріїв та ознак потенційних рекреантів на основі мурашиних алгоритмів; 3. виявлення основних цільових груп; 4. позиціонування ЛРСР.
Маркетингові дослідження	5. отримання додаткової інформації для зменшення чинника ризику при прийнятті управлінських рішень щодо розвитку ЛРСР; 6. адекватна оцінка ринкової ситуації та рекреаційного потенціалу ЛРСР; 7. формування логістичної інфраструктури на основі вивчення потреб рекреантів, населення, бізнесу; 8. управління станом та динамікою попиту та пропозиції рекреаційних ресурсів; 9. прогнозування тенденцій розвитку ЛРСР.
Marketing-mix:	
товарна політика	10. підвищення якості надання рекреаційних послуг; 11. підвищення якості життя населення; 12. ефективне використання рекреаційних ресурсів; 13. удосконалення рекреаційного продукту; 14. формування відповідної логістичної інфраструктури; 15. підвищення конкурентоспроможності рекреаційних підприємств; 16. формування сприятливих умову в інвестиційному середовищі; 17. розвиток соціальної сфери ЛРСР; 18. наповнення регіонального бюджету.
цінова політика	19. утримання наявних та залучення нових рекреантів за рахунок зваженої тарифної політики; 20. формування конкурентних цін на комплексний рекреаційний продукт; 21. залучення інвестицій, економічних агентів; 22. скорочення відтоку фінансових, трудових потоків та потоків рекреантів; 23. наповнення регіонального бюджету.
інформаційна політика	24. формування позитивного іміджу ЛРСР; 25. розробка бренду ЛРСР; 26. маркетинг місцевих рекреаційних підприємств; 27. забезпечення ефективних інформаційних потоків між ЛРСР та ринковим середовищем; 28. створення сприятливого клімату для залучення інвестицій; 29. стимулювання нових потреб та інтересів споживачів рекреаційних послуг.
збутова політика	30. розширення участі ЛРСР у реалізації міжнародних, національних, регіональних проектів; 31. формування вільних економічних зон; 32. формування туристичних кластерів; 33. залучення інвесторів; 34. наповнення регіонального бюджету.

* *розроблена авторами на основі джерела [10]*

рамках кожної з маркетингових програм, максимізуючи ефект обраної стратегії. У таблиці 2 узагальнені деякі можливі результати впливу інструментів регіонального логістичного маркетингу на рівень конкурентоспроможності ЛРСР.

Розробивши marketing-mix ЛРСР, необхідно перейти до етапу маркетингу інвестиційних можливостей ЛРСР, який полягає у формуванні іміджу логістичної рекреаційної системи регіону та створенні її бренду. Дана управлінська функція повинна входити у повноваження регіонального маркетингового центру ЛРСР, який ми пропонуємо створити для ефективного управління регіональним логістичним маркетингом ЛРСР, виконання його основних завдань і досягнення визначених цілей. Регіональний маркетинговий центр ЛРСР повинен функціонувати у формі так званого некомерційного партнерства. До його складу могли б входити, окрім представників регіональної влади, власники провідних рекреаційних підприємств, від успішної діяльності яких залежить розвиток, функціонування та імідж ЛРСР; представники засобів масової інформації та рекламних, PR-, Event-агентств тощо. За досвідом функціонування таких організацій регіонального розвитку доцільно звернутися до східноєвропейських країн. Такі організації є неурядовими, а кошти на функціонування виділяються на конкурсній основі замовниками, що сприяє стимулюванню ініціатив «знизу». З-поміж функцій даного центру слід виділити головні:формування іміджу та створення бренду ЛРСР. Імідж логістичної рекреаційної системи регіону – це образ ЛРСР в уявленні суспільних груп; індивідуальний комплекс асоціативних уявлень, ядро якого – базове уявлення, яке складається у цільового споживача про ЛРСР. Основними складовими іміджу як комплексу асоціативних уявлень є географічна, культурна, етнічна та історична складові. В якості базового елемента іміджу ЛРСР виступає образ території, який формується у свідомості споживачів рекреаційних послуг. Необхідно сформувати цілісне базове представлення ЛРСР, а також комплекс пов'язаних з нею уявлень для забезпеченості пізнаваності ЛРСР. Пізнаваність ЛРСР повинна базуватись на актуалізації образів, на основі асоціативних уявлень. Дуже важливо проводити активізацію уявлень вже сформованого образу ЛРСР на основі асоціацій. Під асоціацією розуміємо зв'язок, який виникає за певних умов між двома і більше психологічними утворення – відчуттями, ідеями, уявленнями та ін. Імідж виконує три основні функції: ідентифікація – створення апробованих шляхів ідентифікації; ідеалізація – ідеалізація об'єкта дає можливість поєднати бажане і реальне сприйняття. При ідеалізації ЛРСР як об'єкт сприймається у співвідношенні з уявленням споживачів, тобто задаються найбільш ефективні сценарії розвитку подій, вчинків і т.д.; протилежності – будуються на контрасті з іншими іміджами, для того щоб підкреслити переваги даного чи іншого об'єкту. Фактично така іміджеві політика формує нові бренди ЛРСР, комплекс унікальних відмінних характеристик території. Як відомо, брендингу – найважливіший напрямок маркетингових комунікацій. Створення бренду ЛРСР передбачає виконання таких завдань: проведення оцінки та аналізу розвитку ЛРС; пошук розв'язання виявлених в результаті аналізу проблем ЛРС; вироблення стратегічного бачення майбутнього – створення образу (бренду) регіону; розробка плану дій щодо формування регіонального бренду; просування бренду; постійний моніторинг та оцінка сформованого бренду. Брендинг ЛРС регіону дозволяє підвищити інформованість про унікальні властивості території, створити привабливість зосереджених на території ресурсів, умов життєдіяльності та ділової активності. Головним завданням стає формування позитивного іміджу території на основі позитивних сторін території, що історично склалися або на основі створюваних в даний час привабливих рис території. Формування брендів ЛРС регіонів має стати ключовою складовою комплексної роботи зі створення та просування позитивного іміджу країни, регіонального та міського розвитку, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на внутрішньому і зовнішньому ринках. Контроль за здійсненням регіонального логістичного маркетингу ЛРСР повинні проводити регіональні органи державної влади (Обласні державні адміністрації, Міські ради) та частково – регіональний маркетинговий центр. На території Шацької логістичної рекреаційної системи контролюючим органом є Волинська обласна державна адміністрація.

Висновки і пропозиції. Провівши усі вищеназвані заходи регіонального логістичного маркетингу, логістична рекреаційна система регіону отримає високі шанси і можливості у пошуках інвесторів, залучить до споживання свого рекреаційного продукту чималу кількість нових рекреантів, підвищить рівень логістизації регіону, оптимізує та інтенсифікує внутрішні і зовнішні логістичні потоки, що в кінцевому результаті у великих обсягах наповнить регіональний бюджет.

Список літератури:

1. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экс пресс-курс. 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. С. Г. Божук. – СПб.: Питер, 2006. – 464 с: ил. – (Серия «Деловой бестселлер»).
2. Лавров О. М. Реформування економіки: регіональні аспекти / О. М. Лавров, В. С. Сурнін // Економіка України. – 2006. – № 8. – С. 45–51.
3. Арженовський І. В. Маркетинг регіонів / І. В. Арженовський // Економіка та держава. – 2007. – № 3. – С. 124–127.
4. Старостіна А. О. Регіональний маркетинг: суть та особливості становлення в Україні / А. О. Старостіна, С. Є. Мартов // Маркетинг в Україні. – 2004. – № 3. – С. 55-57.
5. Гомольська В. Регіональний маркетинг як засіб підвищення інвестиційної привабливості територій / В. Гомольська // Регіональна економіка. – 2006. – № 4. – С. 56–59.
6. Буняк Н. М. Формування маркетингової стратегії розвитку регіону та механізм її реалізації: Дис... канд. екон. наук: 08.10.01. – Луцьк, 2006. – 200 с.
7. Панкрухин А. П. Маркетинг территорий: Учеб. пособ. – М.: РАГС, 2002. – 328 с.
8. Багиев Г. Л. Основы маркетинговых исследований: учеб. пособие / Г. Л. Багиев, И. А. Аренков. – Спб.: Изд-во СПбУЭиФ, 1996. – 94 с.
9. Christopher M., Peck H. Marketing Logistics, Second Edition. – Butterworth-Heinemann. – 2003.
10. Кирюков С. И. Становление маркетинговой логистики // Вестник СПбГУ. Сер. 8. Вып. 3 – 2006.
11. Біловодська О. А. Маркетингова політика розподілу: навч. посіб. / О. А. Біловодська. – К.: Знання, 2008. – 232 с.
12. Герасимчук З. В., Циганюк Н. Є. Логістична рекреаційна система регіонів України: основи формування та розвитку [Текст]: монографія /Герасимчук З. В., Циганюк Н. Є.; Луцький НТУ – Луцьк: Волиньполіграф, 2014. – 270 с.

Цыганюк Н.Е., Саливончик Е.Н., Сидорук С.В.
Луцкий национальный технический университет

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ РЕГИОНАЛЬНОГО ЛОГИСТИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА НА ПРИМЕРЕ ШАЦКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКА

Аннотация
В статье приведено понятие регионального логистического маркетинга (РЛМ). Приведены основные его функции. Разработанные стратегические ориентиры РЛМ. Авторами продемонстрирована роль инструментов РЛМ в формировании преимуществ логистической рекреационной системы. Приведенные стратегические ориентиры РЛМ для каждого региона Украины, в зависимости от развития в них логистической рекреационной системы.
Ключевые слова: региональный логистический маркетинг, стратегические ориентиры, рекреационная система региона, логистическая рекреационная система регионов, модель развития.

Tsyhaniuk N.Ye., Salivonchyk O.M., Sydoruk S.V.
Lutsk National Technical University

STRATEGIC GUIDELINES OF REGIONAL LOGISTICS MARKETING BASED ON THE EXAMPLE OF SHATSKY NATIONAL NATURAL PARK

Summary
In the article, the concept of regional logistics marketing (RLM) is provided. Its basic functions are specified. Strategic orientations of RLM are developed. The authors demonstrates the role of RLM instruments in shaping the recreational benefits of the logistics recreational system. Strategic RLM guidelines for each region of Ukraine, according to the development of recreational logistics system, are provided.
Keywords: regional logistics marketing, strategic orientations, recreational system of the region, logistics recreational system of regions, development model.

УДК 330.341.82

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСОВИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР В УКРАЇНІ

Яценко І.М.
Полтавська державна аграрна академія

У статті визначено сутність, особливості, напрями та форми здійснення корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) на рівні бізнесових підприємницьких структур. Виявлено тенденції розвитку КСВ, причини, які її гальмують. Обґрунтовані механізми, регулятори та потенційні ресурси її пожвавлення, перспективні наслідки для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу, національної економіки в цілому.
Ключові слова: бізнес, корпоративна соціальна відповідальність, галузеве управління, підприємницькі структури, ресурси, державне регулювання, удосконалення.

Постановка проблеми. У процесі всесвітньої глобалізації бізнесу, корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) стала одним із пріоритетів корпоративних стратегій найбільш розвинутих світових компаній. Тому актуальність даної статті пояснюється необхідністю подальшого розвитку корпоративної соціальної відповідальності українських підприємств у зв'язку з поглибленням глобалізаційних процесів та загостренням конкуренції на національному і світових ринках, а також формування та включення цієї концепції у господарську підприємницьку діяльність великого, середнього та малого бізнесу. Однією з ключових проблем, що нині постають перед українськими компаніями, які прагнуть відповідати кращим зразкам світової практики корпоративного розвитку, є встановлення та підтримка взаємовигідних відносин з державою.

Природно, що реалізація проектів корпоративної соціальної відповідальності позитивно впливатиме на сприйняття бізнес-структур державними органами. Цей процес є взаємним, оскільки держава, враховуючи існуючий дефіцит фінансових ресурсів, також має бути зацікавленою в участі бізнесу в реалізації соціальних програм і готовою, за потреби, надавати допомогу в цьому процесі. У зв'язку з цим виникає необхідність розробки механізмів державного регулювання та підтримки КСВ, що сприяло б налагодженню взаємовигідних відносин між підприємницькими структурами та державою, запровадженню моделей соціального партнерства, покращенню реалізації соціально відповідальних програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної відповідальності бізнесу нині розглядають закордонні та вітчизняні дослідники,

© Яценко І.М., 2015

зокрема В. Апопій, К. Девіс, С. Задек, Е. Карнегі, Г. Ленсен, М. Фрідмен, О. Шелдон, А. Базилюк, Г. Башнянін, М. Бутко, В. Воробей, З. Галушка, С. Білляшенко, С. Князь, О. Кузьмін, А. Садеков, М. Стародубська, М. Туган-Барановський, В. Шаповал та низка інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, окремі аспекти дослідження розвитку корпоративної соціальної відповідальності залишаються недостатньо висвітленими. На цей час немає єдиного методологічного підходу до визначення сутності та змісту соціальної відповідальності підприємства, мало дослідженим залишається питання відповідальності українських підприємств перед середовищем його діяльності, оскільки сьогодні країна потребує модернізації механізмів економічного зростання у напрямку екологізації та соціалізації.

Метою статті є визначення сутності, форм та ресурсів здійснення, а також виявлення проблем та обґрунтування перспектив розвитку корпоративної соціальної відповідальності бізнесових структур в Україні.

Виклад основного матеріалу. Світова фінансово-економічна криза загострила питання відповідальності бізнесу в суспільстві. Вибір інструментів і засобів, які використовуються задля виходу із кризового стану, набуває особливого значення, торкаючись життєво важливих інтересів бізнесу, держави та громадян, підвищуючи ціну економічних й соціальних наслідків рішень і дій, що ухвалюються для їх реалізації. У таких умовах саме органи місцевої влади, як суб'єкти соціального діалогу в Україні, мають відігравати ключову роль у налагодженні стабільного та ефективного зв'язку між бізнесом і громадою, у розв'язанні соціальних проблем останньої на засадах добровільності та взаємовигоди. Необхідною умовою успішного подолання кризових явищ стає ухвалення та реалізація зважених і узгоджених рішень з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін. Будь-які соціально спрямовані дії в межах внутрішніх і зовнішніх програм розвитку підприємств мають бути скоординовані з стратегічними завданнями бізнесу на перспективу [1, с. 197].

Соціальну відповідальність бізнесу в українському контексті можна визначити як таку, що діє на трьох основних рівнях:

– дотримання законних зобов'язань перед державою і суспільством (сплата податків, охорона здоров'я і безпека праці, права працівників, права споживачів, екологічні норми) та галузевих стандартів діяльності;

– мінімізація або усунення негативного впливу бізнесу на суспільство та управління ризиками (наприклад, порушення прав працюючих або забруднення навколишнього середовища, тінізація економіки);

– посилення позитивного впливу бізнесу на суспільство і створення цінностей через інновації, інвестиції та партнерство, спрямовані на соціальний та екологічний добробут (наприклад, створення робочих місць, соціальний та економічний розвиток, вирішення конфліктів).

Недостатній рівень розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні зумовлений низьким рівнем корпоративної культури та, як наслідок, фінансовою й економічною слабкістю значної частки компаній; правовим нігілізмом і деформацією правової свідомості великого бізнесу; низьким рівнем усвідомлення суспільством ролі бізнесу у всіх процесах життєдіяльності; закритістю українських компаній для широкої громадськості; дискримінацією інтересів бідних та соціально незахищених верств населення.

Це визначає стратегічні напрями розвитку та структуру КСВ в масштабах національної економіки. До них відноситься покращення стану навколишнього середовища; зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників; підвищення рівня та якості життя населення; покращення умов праці в корпоративних бізнесових структурах; формування громадянського суспільства та його стабільності шляхом розвитку механізмів соціального діалогу; розуміння соціальної відповідальності як самим бізнесом, так й іншими заінтересованими у соціально-політичній стабільності сторонами; формування належного сприйняття та підтримка стейкхолдерами зусиль бізнесу у сфері соціальної відповідальності, тощо.

Орієнтація України на інноваційний розвиток економіки, без якого є неможливою успішна інтеграція України у світову економічну систему, ставить перед вітчизняними компаніями нові завдання, важливість яких пов'язана саме із соціальною відповідальністю. На державному рівні – це відповідальність перед суспільством і, окремо перед кожним громадянином, та на підприємницькому рівні – відповідальність перед самою державою, регіоном розміщення, власним колективом та споживчим сектором економіки.

Підприємницька діяльність виступає елементом загальнокультурного й економічного розвитку країни. Цей вид діяльності має вирішувати конкретні соціальні проблеми на підґрунті морально-етичних уявлень про цінність підприємництва [2, с. 78]. Інакше кажучи, підприємець несе соціальну відповідальність за розпочату справу та її розвиток не тільки перед собою, а й перед партнерами, з якими він веде свій бізнес, та перед суспільством у цілому. Відзначимо, що поширення КСВ в Україні стримується фінансовими можливостями малого та середнього бізнесу.

Донедавна витрати, пов'язані з корпоративною соціальною відповідальністю, могли собі дозволити лише великі транснаціональні компанії, агрохолдинги, переробні корпорації, фінансово-промислові групи. Але у зв'язку з підвищенням вимог до підприємств – від непрямої відповідальності за своїх партнерів до прямої за персонал та використовувані ними ресурси, як з боку державних та суспільних інститутів, так і з позицій стандартизації та сертифікації, малі та середні підприємства також змушені інтегрувати в систему менеджменту принципи КСВ, аби втриматися на конкурентному ринку.

На сьогодні основною проблемою, яка заважає ефективному становленню бізнесових структур та інноваційному економічному зростанню, є недосконалість та непослідовність державної політики щодо підтримки відтворення промислового капіталу, природних ресурсів, людського капіталу та трудових ресурсів [3, с. 292]. Сектор малих та середніх підприємств не в змозі на сьогоднішній день вийти на позиції, порівняні з бізнесом середнього класу високорозвинутих країн, і не слугує базою для створення ефективних господарських структур. Тому проблема підтримки формування середнього класу залишається в числі тих, з якими пов'язується подальша національна безпека країни.

Разом з тим проблема ефективного соціального підприємництва не може бути вирішена лише в площині надання державою значних свобод приватному капіталу. Для забезпечення швидкого зростання соціально орієнтованого корпоративного сектора дер-

жава повинна дотримуватись досить складної стратегії, вибираючи кожного разу політику, адекватну тій чи іншій стадії модернізації продуктивних сил та реструктуризації виробничо-економічних відносин, і своєчасно змінюючи її при переході від однієї стадії до іншої у циклах розвитку.

Для досягнення високих темпів соціально-економічного зростання українській економіці необхідна система інститутів, що забезпечує узгоджені зусилля держави і приватного бізнесу [4, с. 286]. Мова йде не лише про участь в окремих спільних проектах, створенні фондів розвитку, а й про масштабні за розмірами регіональні соціально- та виробничо-економічні програми, модернізацію існуючих і створення нових галузей.

У практику господарювання та соціально-економічної діяльності необхідно впровадити систему широкомасштабних державних програм розвитку. Це означає розробку сучасних систем індикативного планування, що здійснюється при взаємодії Уряду з окремими галузевими асоціаціями бізнесу та соціально відповідальними підприємствами. Необхідним є використання та зближення процедур макроекономічного прогнозування і програмування, суб'єктами яких виступають органи влади, і стратегічного корпоративного планування, яке здійснюється провідними компаніями, що функціонують в стратегічно значимих та відповідальних сферах.

Проблемою організації та регулювання КСВ в Україні залишається впровадження та виконання вимог чинного законодавства, пов'язаного із нею [5, с. 42]. Якщо закони не працюють на практиці (тінізація економіки, незадовільні фінансування і контроль, нерівномірність розподілу витрат, лобіювання інтересів, корупція тощо), процес законодавчого регулювання бізнесової діяльності не досягне поставлених цілей та стратегій розвитку.

Відомо, що в Україні деякі інституційні вимоги навіть жорсткіші за вимоги в ЄС, але вони не діють на практиці [6]. Однак розробки основних законодавчих положень формування українських інтегрованих корпоративних структур та порядку застосування їхнього інноваційно-інвестиційного потенціалу, по-суті, є відсутніми. Передбачається, що найближчим часом такі суб'єкти господарювання будуть створюватися в авіабудуванні, галузях засобів масової інформації та телекомунікацій, біотехнології та інших високотехнологічних сферах сучасної економіки, в агробізнесі, переробній промисловості, туризмі.

Однак варто вказати, що які б підходи не використовувались, завжди є місце процесам банкрутства, злиття та поглинання, зростання та реструктуризації. Для збільшення ефективності розвитку вони повинні підлягати державному регулюванню та підтримці. Тому держава має приділяти велику увагу розвитку корпоративного законодавства, адже в Україні воно потребує термінового, докорінного реформування [6, с. 40]. Основна робота повинна бути спрямована на удосконалення та підвищення ефективності антимонопольного регулювання, управління державною власністю, активізацію інноваційної та інвестиційної діяльності, створення сприятливих умов для ринкової конкуренції, справедливих податків тощо. На прикладі зарубіжного досвіду відомо, що діяльність корпоративних структур регулюються значною кількістю, але взаємоузгоджених законодавчих актів.

Аналізуючи сучасну практику впровадження принципів КСВ на підприємствах України, було виявлено значну різноманітність методик щодо розроблення та застосування програм, що включають соціальну відповідальність. У країні функціонує понад 60 підприємств, які вважаються соціально відповідальними, і їх кількість постійно збільшується [7, с. 298]. На нашу думку, створення реальних умов стійкого розвитку економіки значним чином залежить від формування та успішної діяльності великих корпоративних структур як провідників промислової, науково-технологічної та соціальної політики в умовах дефіциту державних фінансових ресурсів, які направляються на підтримку та забезпечення інноваційної діяльності.

Для успішної реалізації такої перспективи необхідно розробити механізм взаємодії держави з корпоративним сектором економіки та споживачем, який включав би фінансово-економічні, інституційні та соціально-відповідальні важелі, спрямовані на забезпечення стимулюючого середовища розвитку всіх етапів інноваційного процесу [8, с. 44]. При цьому посилення ролі держави в інноваційній сфері повинне бути націлене на підвищення ефективності державної інвестиційної політики при стимулюванні корпоративних інвестицій. Тільки за рахунок використання потужностей, що сьогодні простоюють, можна забезпечити зростання промислово-технічного та агропродовольчого виробництва, фінансово-економічних показників бізнесу, вирішення соціальних проблем.

Висновки і пропозиції. Корпоративна соціальна відповідальність бізнесу має важливі наслідки для всіх економічних і соціальних учасників ринку, а також для органів державної влади, які мають їх враховувати під час визначення своїх власних дій. Якщо держава заохочуватиме КСВ і стимулюватиме її розвиток шляхом формування сприятливого соціально безпечного та фінансово спроможного й сприятливого бізнес-середовища для діяльності підприємців, то темпи розвитку соціальної активності можуть істотно зрости.

Необхідно враховувати, що це середовище утворюється не тільки самою державою, а й через посередництво інститутів громадянського суспільства, – бізнес-асоціацій, профспілок, ЗМІ, громадських доброчинних організацій, наукових і культурно-мистецьких установ тощо. Стимулами їх діяльності є державні відзнаки, організаційно-правові та фінансово-економічні пільги, заохочення, винагороди, гранти, вищі посади, суспільне визнання. Отже, зростання соціальної відповідальності бізнесу є актуальною функцією модернізації й подальшої реструктуризації вітчизняної економіки, ефективного розвитку продуктивних сил та удосконалення соціально- та виробничо-економічних відносин.

Список літератури:

1. Шаповал В. М. Взаємодія держави й бізнесу як основа розвитку соціальної відповідальності / В. М. Шаповал // Держава та регіони. – Запоріжжя: Класич. приватний ун-т, 2008. – С. 196-201.
2. Бутко М. Генезис соціальної відповідальності бізнесу та її становлення в Україні / М. Бутко, М. Мурашко // Економіка України. – 2009. – Вип. 7. – С. 74-85.
3. Антошко Т. Р. Основи впровадження корпоративної соціальної відповідальності на промислових підприємствах України / Т. Р. Антошко // Інноваційна економіка. – 2008. – С. 297-299.

4. Полякова О. М. Особливості формування і розвитку соціальної відповідальності підприємств в Україні / О. М. Полякова, П. Ю. Кас // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – Вип. 32. – С. 284-289.
5. Посібник із КСВ. Базова інформація з корпоративної соціальної відповідальності / кол. авт.: О. Лазоренко, Р. Колишко [та ін]. – К.: Вид-во «Енергія», 2008. – 96 с.
6. Рамазанов А. Концепція корпоративної соціальної відповідальності / А. Рамазанов // Проблеми теорії та практики управління. – 2007. – С. 38-46.
7. Софієнко А. В. Соціальна відповідальність бізнесу: розуміння та сучасні тенденції / А. В. Софієнко // Економічні інновації. – 2012. – Вип. 47. – С. 297-301.
8. Дейч М. Є. Соціальна відповідальність: теоретико-методологічні основи змістовного визначення / М. Є. Дейч // Социальная экономика. – 2013. – № 1. – С. 43-51.

Яценко И.Н.
Полтавская государственная аграрная академия

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕС ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ СТРУКТУР В УКРАИНЕ

Аннотация
В статье определены сущность, особенности, направления и формы осуществления корпоративной социальной ответственности (КСО) на уровне бизнес-предпринимательских структур. Выявлены тенденции развития КСО, причины, которые ее тормозят. Обоснованы механизмы, регуляторы и потенциальные ресурсы ее оживление, перспективные последствия для повышения конкурентоспособности отечественного бизнеса, национальной экономики в целом.
Ключевые слова: бизнес, корпоративная социальная ответственность, отраслевое управление, предпринимательские структуры, ресурсы, государственное регулирование, совершенствование.

Yatsenko I.M.
Poltava State Agrarian Academy

PROBLEMS AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS STRUCTURES IN UKRAINE

Summary
The article defines the essence, features, directions and forms of implementation of corporate social responsibility (CSR) at the level of the business structures. The paper specifies trends of development of CSR, the reasons that inhibit it. Mechanisms, regulators and potential resources for its recovery, as well as promising implications for improving the competitiveness of domestic business, the national economy as a whole are grounded.
Keywords: business, corporate social responsibility, branch management, business structures, resources, government regulation, improvement.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 167

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ КОГНИТИВИСТИКИ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ И СТИЛЬ НАУЧНОГО МЫШЛЕНИЯ

Нестерова М.А.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

В статье рассмотрена методологические модели когнитивистики: методологическое сознание и стиль научного мышления. Понятие стиля мышления является одним из ключевых в современной философии науки. В формировании стиля научного мышления важную роль играет методологическое сознание. Помимо научного познания следует учитывать постнеклассические когнитивные практики в процессе становления методологического сознания.
Ключевые слова: когнитивистика, методологическое сознание, стиль научного мышления.

Постановка проблемы. Несмотря на интенсивное развитие в последнее время, в когнитивистике по-прежнему открыт вопрос по поводу существования единой базисной теории, а также по поводу наличия единого метода. Это не является ограничением для развития ее научного познания в силу значительного количества конкретного материала, который предоставляют современные когнитивные исследования. Собственно этот в этом процессе развития научного познания происходит методологическое становление когнитивистики. Когнитивистика нуждается в развитии ее методологических моделей, среди которых перспективными представляются методологическое сознание и стиль научного мышления.

Анализ последних исследований и публикаций. Особенность методологического сознания в науке как сфере интеллектуальной деятельности ученого состоит в осмыслении путей и способов, форм производства научных знаний в ходе осуществления процесса познания, а также в способности к его оптимальной организации. Анализируя систему внутренних построений методологического сознания ученого, можно охарактеризовать ее как совокупность представлений о целях познания, способах их достижения и рациональных требованиях к конечному научному результату. Основанием формирования данной системы выступает способность ученого-исследователя к идеальному отражению своих непосредственных действий, осуществляемых в реальном исследовательском процессе [6, с. 15]. Выработке стиля мышления способствует категориальное осмысление теорий, развитых в рамках формирующейся исследовательской программы. «Действительно, если рассматривать методологическое сознание как единство метода и стиля, а стиль рассматривать как способ погружения метода в конкретный материал, то тогда расширение метода до методологического сознания и означает формирование соответствующего стиля мышления. А такое формирование предполагает и реализацию эвристичности определенных групп категорий, и соответствующий способ видения мира» [3, с. 126]. Соответствующий способ видения мира – в методологическом контексте еще одна методологическая модель – научная картина мира.

Это значит, что только в том случае, когда теоретический уровень освоения действительности достаточно высок, мы можем говорить о появлении нового стиля научного мышления. Это возможно тогда, когда расширение на основе новых научных результатов новой картины мира и категориальное осмысление понятийных структур новых теорий станут адекватными новому уровню научного познания действительности [3, с. 127]. Тогда происходит расширение метода за рамки его технической стороны до уровня методологического сознания.

Следует отметить деятельностную природу методологического сознания и научного метода. Она выражается в том, что их формирование происходит на основе накопления, суммирования и интегрирования первичного познавательного опыта ученого, что позволяет конструировать, оформить указанную совокупность в форму разнообразных, эмпирически найденных, регулятивных норм, методологических схем, исследовательских рецептов и предписаний, предъявляемых к познавательной деятельности, реализующихся в ней и обеспечивающих истинность, обоснованность, практичность научных знаний. Высшим проявлением методологического сознания являются те или иные концептуальные и инструментальные формообразования. Это системы общих рациональных принципов, методы и приемы, мыслительные операции и процедуры, определяющие деятельность ученого-исследователя. В данном случае необходимо подчеркнуть специфику методологического сознания. Оно выступает в форме методологического знания, не являющегося знанием о предметах и явлениях окружающего мира, хотя оно и формируется в процессе отражения объекта и выявления закономерностей его познания. Методологическое знание является знанием о способах постижения объекта. «Субъект не просто знает нечто, он также знает способ, в силу которого он знает это нечто» [6, с. 16]. И этот способ знания, способ постижения объекта есть и способ видения мира, и основа стиля научного мышления.

Таким образом, картина мира, определяющая способ видения мира и методологические принципы, а также метод, который расширяется до уровня методологического сознания и определяют, формируют стиль научного мышления.

Следует отметить, что в литературе употребляются различные термины, которыми пробуют определить новый стиль научного мышления. Очевидно, что это вызвано различными научными и философскими традициями. Пользуясь методологической категорией стиля научного мышления, а также следуя за С. Б. Крымским, »мы будем рассматривать новый стиль мышления:

во-первых, как реализацию эвристичности определенных групп категорий;

во-вторых, в связи с соответствующим способом видения мира (парадигма, НКМ);

и, в-третьих, как способ применения метода, способ погружения его в конкретный материал. Последний аспект предполагает рассмотрение системы методологических принципов построения конкретно-научных теорий, принятой в данную историческую эпоху» [3, с. 126]. Один из базовых принципов, который не исчез в связи с утратой доминирования неклассической науки – принцип нелинейности. И ему также соответствует свой тип научного мышления. Хотя это нелинейное мышление как новый стиль научного мышления, в самосознании ученых представлено несистематично, скорее в виде ряда черт, выраженных в форме отрицания стандартов классической науки: неустойчивость и неравновесность рассматриваемых систем; необратимость процессов самоорганизации;

© Нестерова М.А., 2015

нарушение симметрии в унитарных калибровочных теориях и т. д. [3, с. 126].

Постановка задачи. Следует рассмотреть принципы становления методологического сознания и стиля научного мышления в процессе развития когнитивистики. Помимо принципов нелинейности, которые характерны для нелинейного стиля научного мышления, представляется эвристичным определить принципы, которые детерминировали бы постнеклассический стиль научного мышления.

Изложение основного материала исследования. Одним из базовых признаков подобного мышления можно полагать рефлексию над основными категориями. «Результаты рефлексии над категориальными структурами научного познания оказались релевантными для осмысления феноменов и вненаучной сферы – в философии и других формах культурной дея-тельности. И в первую очередь потому, что постнеклассика в качестве своей кардинальной отличительной черты включает в себя на законных основаниях гуманитарные и в широком смысле гуманистические составляющие. В ней нашла выражение взаимозависиммость человекоразмерности, предполагающая учет в своем продукте производст-венных, технологических параметров и человекомерности, которая, в свою очередь, соотнесена со шкалой общезначимых ценностей и со сводом универсалий данной культуры» [7, с. 7]. Поэтому так важно обращение к феномену методологического сознания, которое является способом ценностной регуляции исследовательского процесса. Как отмечает С.Б. Крымский, исследовательский процесс простраивает свой путь сквозь потенциальное. «Тут каждый шаг отягощен опасностью искажения цели, иллюзорности ожиданий, зигзагов мысли, тупиковых ситуаций. Поэтому нужна непрерывная работа ценностно-регулятивного механизма сознания, чтобы обеспечить адекватность выбора и надежность результата. Метод как способ выбора тут стыкуется с сознанием как формой ценностно-регулятивной деятельности» [4, с. 123]. В данной цитате идет речь не просто о сознании, а о методологическом сознании. Методологическое сознание реализует свою функцию посредством рефлексии как метода мышления, что позволяет говорить о становлении постнеклассического стиля научного мышления. Подобный стиль мышления основан на рефлексии, а также включает в себя ценностные установки, что отвечает концепции постнеклассического типа научной рациональности В.С. Степина.

Подобное понимание стиля научного мышления выводит в сферу практического, а также интуитивного разума, что требует более глубокого рассмотрения. Соглашусь с мнением И.С. Добронравовой, что здесь может оказаться очень полезным понимание рациональности в прочтении М. Мамардашвили. С его точки зрения одним из главных признаков рациональности, прежде всего научной рациональности, является рефлексивность, важность которой неоднократно мною подчеркивалась. Однако концепция М. Мамардашвили важна еще тем, что показывает ограничения рациональности. Рефлексивность им понимается как знание своих оснований, но не только это. Продолжая традиции европейских философов-рационалистов, он утверждает, что «действительные представители рационализма, те, которые понимали, как складывается мышление в его реальных деяниях, т.е. в науке и вообще в европейском сознании в целом, они вводили с самого начала в разум некоторое, так сказать фактическое ограничение… что есть, но не может быть получено умом» [5, с. 356]. Мамардашвили считает, что это как раз то, что Кант называет практическим разумом: «Под практическим Кант имел в виду, что де-факто есть, а получить умом и понять умом, разложить, почему это есть, невозможно. Скажем, движение моей руки вполне разумно. Она движется как бы мыслью. Так вот ходячий пример практического разума...такие формы единства души и тела, их слияния, которые есть и действуют разумно, хотя разумный результат их действия не может быть повторен или аналитически воспроизведен и на аналитических основаниях сделан разумом» [5, с. 357]. Нельзя не согласиться с И.С. Добронравовой, что этот ракурс рассмотрения близок к пониманию практик (в частности, когнитивных практик) как единства духовного и телесного. Практики, в частности когнитивные практики, также отражают исторические формы развития науки – расширение ее антропологического измерения, как определяет это С.Б. Крымский. Это не значит, что естественные науки сдают свои позиции антропологии, но парадигма человеческой деятельности становится все более эвристичной, как мощный источник творческо-исследовательских аналогий [4, с. 119].

Человекомерность предполагает всегда некоторую онтологию или онтологии личности, субъекта или субъектов, включенных в практики. Причем, обычно мы склонны оперировать некими рациональными прозрачными конструктами, и рефлексия – это что-то высшее для нас в ряду подобных конструктов. Вместе с тем в практиках большое место занимают нормы и ценности не только осознанные, но и неосознаваемые, проявленные через верования и культурную традицию, образцы поведения и бессознательное. В этом смысле исследование практик также возвращает нас к проблеме методологического сознания и стиля мышления. Психологи сегодня прекрасно понимают, что есть трансперсональный опыт, сверхсознание, внесознание, подсознание, а логика и осознаваемый нами дискурс – это лишь работа с табло сознания, на котором мы отражаем происходящее в меру своих желаний и способностей. Поэтому онтологии человеческой природы, конечно, должны быть достроены, пока еще в плохо осознаваемых и плохо контролируемых сегодня измерениях. Именно эти измерения позволяют прожить практику, а не только ее промыслить. И эти измерения «странных явлений», как и в синергетике, являются расширением когнитивистики.

К постнеклассическим практикам, как считает В.Г. Буданов и я с ним согласна, следует относить неразложимые на деятельностные компоненты практики выбора, принятия решений, творчества и вообще любые когнитивные практики, протекающие в реальном времени «здесь и сейчас», которые нельзя отложить, как нельзя дотанцевать или допеть [1]. Я бы отметила, что в этом они сходны с гештальтом – мелодия, которая целостно образуется из набора нот, который не может быть изменен без потери мелодии. Например, габитуальные реакции человека, которые попадают в зону его рефлексии и требуют коррекции, или приготовление особого состояния психики, ума, телесности. Также это практики самосборки автора в процессах творчества, обучения или исполнительства; синестезии каналов восприятия в духовных практиках и восприятии искусства; осознанное осуществление любой техники на грани ее отказа или экстремальные практики в спорте и жизни (пропасть в два прыжка не перепрыгнешь) и т.д. «Всякий раз в постнеклассической практике мы имеем дело с осознаваемым и управляемым нами феноменом порождающей границы, вокруг которой и происходит синергизм деятельностной постнеклассической триады субъект-средства-объект. Эти практики могут быть не только повседневными, но и научными, художественными, спортивными, политическими, или бизнес-практиками переговорного процесса, или игрой на бирже, а в еще большем масштабе времени – геополитическими стратегическими практиками власти, национальных и мировых элит и т.д.» [1].

И здесь возникает востребованность онтологий, которые сегодня почти не обсуждаются. Это то, что находится выше нашей ментальной сферы. Это и интуитивная компонента человеческой природы, и так называемое когерентное состояние, когда человек может соединиться в мыслях с любимым объектом, существом или человеком. Так возникает пространство доверия, понимание, эмпатия, когда людям не надо ничего объяснять или доказывать друг другу, возникает «чувство локтя» или ситуация, когда профессионалы понимают друг друга с полуслова. Эти пространства являются уже в каком-то отношении трансперсональными. И сегодня есть не только психологическая феноменология трансперсонального, но и модели современной физики по поводу таких макроскопических нелокальных корреляций, основанные на эффекте Эйнштейна-Подольского-Розена, который еще тридцать лет назад назывался парадоксом. Сегодня это вполне доказанные феномены, на которых основаны новые технологии XXI века: квантовая криптография, квантовый компьютинг и т.д. Они могут быть основанием и нарождающейся техники будущего, и той картины психической реальности человека, которая гораздо богаче ее современных образов. Как считает В.Г. Буданов, с этим феноменом, наряду с квантово-синергетическим механизмом «физики живого» (по терминологии С. П. Ситько), будет связана новая общенаучная квантовая революция ближайшего десятилетия [2]. Ее можно также назвать не только (и не столько) квантовой), сколько когнитивной, так как она основана на новых принципах знания и познания, принципах организации когнитивной системы человека. Отмечу, что это вполне в духе современного холистического понимания когнитивного – как познания, не относящегося исключительно к сфере рационального, «умственного».

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Становящиеся все более популярными концепции энактивизма, воплощенной телесности, полевой (протяженной) теории сознания и т.п. заставляют вновь вернуться, к казалось бы, очевидному, вопросу – как, а точнее чем, мы познаем? И когнитивистика в этом вопросе тесно связана с другими формами познания – как научного, таки вненаучного знания (например, когнитивных практик). В перспективе методологического расширения когнитивистика может включать в процесс становления методологического сознания не только классические научные способы познания. Дело в том, что способы, «которыми мы познаем» сами стали предметом когнитивных исследований. Исследования когнитивной системы человека могут существенно повлиять как на становление методологического сознания, так и на формирование нового стиля научного мышления.

Список литературы:

1. Буданов В. Г. Метаморфозы социальной реальности эпохи перемен: онтологии и технологии. Режим доступа: http://www.intelros.ru/subject/karta_bud/13260-metamorfozy-socialnoy-realnosti-epohi-peremen-ontologii-i-tehnologii.html
2. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. – ИФ РАН. М.: УРСС, 2007. – 232 с.
3. Добронравова И. С. 1990. Синергетика: Становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова; ред.: В. Демьянова. – К.: Лыбидь. – 149 с.
4. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
5. Мамардашвили М. О рациональности / Встреча с Декартом. – М.: Ад Маргинем, 1996. – 440 с.
6. Методологическое сознание в современной науке [Текст] / П. Ф. Йолон, С. Б. Крымский, Б. А. Парахонский [и др]; отв. ред. П. Ф. Йолон; АН УССР, Ин-т философии. – К.: Наук. думка, 1989. – 334 с. – Предм. указ.: с. 329-333.
7. Постнеклассика: философия, наука, культура: Коллективная монография / Отв. ред. Л. П. Киященко и В. С. Степин. СПб.: Издательский дом «Міръ», 2009. – С. 7.

Нестерова М.А.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТОДОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ КОГНІТИВІСТИКИ: МЕТОДОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ І СТИЛЬ НАУКОВОГО МИСЛЕННЯ

Анотація
У статті розглянуто методологічні моделі когнітивістики: методологічна свідомість і стиль наукового мислення. Поняття стилю мислення є одним з ключових в сучасній філософії науки. У формуванні стилю наукового мислення важливу роль відіграє методологічна свідомість. Крім наукового пізнання слід враховувати постнекласичні когнітивні практики в процесі становлення методологічного свідомості.
Ключові слова: когнітивістика, методологічна свідомість, стиль наукового мислення.

Nesterova M.A.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

METHODOLOGICAL MODEL OF COGNITIVE SCIENCE: METHODOLOGICAL CONSCIOUSNESS AND STYLE OF SCIENTIFIC THINKING

Summary
The article describes the methodological model of cognitive science: methodological consciousness and style of scientific thinking. The concept of style of thinking is a key to the modern philosophy of science. Methodological consciousness plays an important role in the formation of the style of scientific thinking. In addition to scientific knowledge, it is necessary to consider postnonclassical cognitive practice in the process of formation of methodological consciousness.
Keywords: cognitive science, methodological consciousness, style of scientific thinking.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 81'42:811.111

РЕЧЕВОЙ АКТ БЛАГОДАРНОСТИ КАК КОММУНИКАТИВНАЯ ТАКТИКА ПОЗИТИВНОЙ И НЕГАТИВНОЙ ВЕЖЛИВОСТИ

Кивенко И.А.
Одесский национальный медицинский университет

Статья посвящена описанию речевого акта благодарности как речевой тактики реализации стратегий позитивной и негативной вежливости. Проанализированы понятия «коммуникативная стратегия» и «коммуникативная тактика». Описаны предпосылки формирования коммуникативной стратегии, а также коммуникативные средства её реализации (тактики и ходы). Рассмотрены стратегии позитивной и негативной вежливости, которыми руководствуются адресанты благодарности. Проанализирована дефиниция понятия «благодарность».
Ключевые слова: стратегия, тактика, интенция, позитивная вежливость, негативная вежливость, речевой акт, благодарность.

Постановка проблемы. Современные лингвистические исследования носят антропоцентрический характер: внимание учёных привлекают свойства языка, связанные с умственной деятельностью человека, а также с его эмоциональной сферой. Особую актуальность приобретает изучение проблемы выбора языковых средств, их организации в речи говорящего для успешной реализации его интенций и декодирования слушающим в процессе восприятия.

Естественный язык является средством познания и отражения мира предметов и идей, он служит для выражения интенций, эмоций и оценок, обслуживая сферу эмоционально-психической деятельности человеческого сознания. Порождению речи предшествует ряд когнитивных процессов.

Л. С. Выготский полагает, что «порождение речи осуществляется от мотива, порождающего какую-либо мысль, к оформлению самой мысли, к опосредствованию её во внутреннем слове, затем – в значениях внешних слов и, наконец, в словах» [1, с. 375]. Под мотивом следует понимать «неясное желание» (т.е. психологический образ) [2, с. 163], обусловленное человеческими эмоциями [5, с. 50] и формирующееся как неосознанное побуждение на грани его предосознания – установки, которая являет собою готовность к коммуникативной деятельности и детерминирует речевое действие, манеру поведения [8, с. 20]. Следовательно, до начала речевой коммуникации, когда имеет место т.н. «довербальное» явление [7, с. 122], установка направляет мотив в конкретную ситуацию [8, с. 20]. В результате данных когнитивных процессов возникает превербальное осознанное когнитивное намерение речи – интенция. Именно интенция выступает непосредственно осознанной речекоммуникативной целью, предваряющей создание текста и обусловливающей стратегическую программу формирования целостного высказывания. Н. Ф. Непийвода справедливо подчёркивает: «Коммуникативной цели подчиняются все другие параметры текста, в том числе коммуникативная стратегия. Коммуникативная стратегия – это тот «план действий», употребляемый автором для достижения своей цели» [6, с. 87].

Мотив, установка и интенция определяют сверхзадачу будущей коммуникации. На их основе адресант формирует стратегию своего будущего речевого поведения и затем осуществляет текстопорождение как коммуникативную деятельность [7, с. 122]. Когнитивное формирование стратегии выступает соединительным звеном между превербальной фазой и собственно языковой реализацией интенции говорящего [12, с. 120].

Речевая реализация стратегии имеет два когнитивных плана: *планирование* процесса будущей коммуникации в зависимости от условий общения и *контроль* за ходом её осуществления для достижения цели говорящего [3; 4]. Следовательно, предшествующие речевой коммуникации когнитивные процессы (мотив и установка), способствуют формированию определённой стратегии, необходимой коммуниканту для реализации своей интенции (коммуникативной цели). Эффективность стратегии зависит от языковых средств, выбранных говорящим для её осуществления.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ научной литературы показывает, что понятие «стратегия» занимает центральное место в коммуникативно-ориентированных лингвистических исследованиях, т.к. именно данное понятие отображает целенаправленность речи и служит способом осуществления речевого воздействия. Обозначение понятия «стратегия» обусловлено различными подходами к его изучению.

С точки зрения когнитивного подхода стратегии описывают как совокупность когнитивных процедур, направленных на изменение моделей мира участников общения и их концептуального сознания.

Коммуникативный подход предполагает изучение стратегий в естественной коммуникации и средств их осуществления. Для реализации глобальной цели, т.е. стратегии, коммуниканты прибегают к поэтапным шагам её осуществления, т.н. тактикам. Последние корректируются собеседниками для достижения максимальной эффективности в зависимости от развития коммуникации. Вариативность языковых средств для реализации речевых стратегий изучается в рамках лингвистического подхода.

Выше перечисленные подходы рассматривают стратегию на разных уровнях, начиная с процесса её порождения, т.е. когнитивного уровня, до речевой реализации, лингвистического уровня. Но все они представляют стратегию как своего рода гипотезу относительно будущей ситуации и обладают большей или меньшей степенью вероятности. В любой области стратегия базируется на общих знаниях и когнитивных моделях социума и индивида. Планирование результатов социального взаимодействия связано с использованием этих знаний [4, с. 51].

Дефиниции понятия «стратегия» отечественных и зарубежных лингвистов сходны. Е. А. Селиванова, И. Е. Фролова, М. Л. Макаров, Ф. С. Бацевич, Е. В. Клюев, А. А. Романов, О. С. Иссерс, М. Ю. Олешко, Т. ван Дейк и др. понимают под стратегий когнитивный процесс, в котором говорящий соотносит свою коммуникативную интенцию с определённым языковым выражением.

© Кивенко И.А., 2015

Западноевропейские учёные П. Браун и С. Левинсон определяют стратегию как план действий человека, обусловленный определённым контекстом [13, с. 92] и направленный на уменьшение проявлений агрессии во время социального взаимодействия [13, с. 1], что помогает сохранить социальный «имидж» или «лицо» коммуниканта во время общения, а это является главным условием коммуникации.

Языковое выражение стратегии предполагает совокупность речевых действий, направленных на решение общей коммуникативной задачи говорящего, сверхцель которого – добиться, чтобы партнёр действовал в соответствии с его желанием [4, с. 109]. Подобные речевые действия называются речевыми тактиками. Именно тактики обладают динамическим характером, который обеспечивает гибкость стратегий, т.е. оперативное реагирование на ситуацию.

Методы и приёмы, которые по отдельности или в комплексе ведут к реализации речевой стратегии, являются конституентами речевых тактик. Их лингвисты обозначают как коммуникативные (речевые) ходы, т.е. практический интструмент говорящего [3; 4]. Речевые ходы носят реляционный характер: они направлены на предшествующее и последующее состояние с целью установить стратегическую когерентность [3, с. 278]. В свою очередь, коммуникативные ходы включают один и более речевых актов.

Исследуемый нами РА благодарности, по мнению О. С. Иссерс, относится к сфере такта: «речевые акты относятся к сфере такта, если говорящий считает, что между его видением ситуации и представлениями о ней адресата нет существенных различий» [4, с. 68].

Переходя к вопросу о типологии коммуникативных стратегий, следует констатировать, что он до сих пор является проблемным в теории коммуникации. Многоаспектность и многоуровневость коммуникативного взаимодействия побуждают лингвистов к созданию разных классификаций коммуникативных стратегий.

Наиболее подробной классификацией речевых стратегий является классификация, предложенная П. Браун и С. Левинсоном. Лингвисты выделяют четыре стратегии вежливости высшего порядка:

1. прямая стратегия *(bald on record)*: говорящий не пытается минимизировать угрозу «лицу» слушающего, т.к. не боится получить расплату от адресата, как, например, в чрезвычайных ситуациях или в ситуациях, когда говорящий не стремиться сохранить «лицо» слушающего, т.к. обладает большей властью;

2. непрямая стратегия *(off-record)*: говорящий пытается избежать актов, угрожающих лицу, посредством намёков и импликаций с целью побудить слушателя самому догадаться о том, чего хочет говорящий;

3. стратегии позитивной вежливости *(positive politeness)*: говорящий признаёт желание слушающего на уважение его «лица», а также подтверждает дружественность и взаимность отношений;

4. стратегии негативной вежливости *(negative politeness)*: говорящий признаёт «лицо» собеседника, но при этом учитывает, что на это лицо оказывается определенное давление, угрожающее его свободе, поэтому применяет такие стратегии, которые способствуют уменьшению подобного ущерба [13, с. 69-70].

Для нашего исследования представляют интерес стратегии позитивной и негативной вежливости, т.к. исследуемый РА благодарности, по нашему мнению, используется для реализации данных двух видов вежливости.

Как известно, стратегии позитивной вежливости направлены на выражение положительных чувств, указывающих на общность взглядов коммуникантов, демонстрацию близости, взаимности, участия в интересах, потребностях и желаниях слушающего; оптимистический настрой и стремление избежать разногласия способствуют гармоничному общению.

Стратегии негативной вежливости демонстрируют дистанцию между говорящими. Они позволяют говорящему минимизировать степень вмешательства в дела собеседника. Наиболее распространенные формулы негативной вежливости включают использование извинений или вопросов, различных косвенных речевых актов, которые дают адресату возможность дать отрицательный ответ, при этом сохранив негативное «лицо» адресанта. Важно отметить, что уровень возможности отказа связан с уровнем вежливости: чем больше вариантов отказа предлагает говорящий слушающему, тем более вежливой считается его просьба [13]. С этой целью для реализации стратегий негативной вежливости используются средства хеджирования и митигации (т.н. средства смягчения, препятствующие прямолинейности и категоричности высказывания), а также пресеквенции (термин конверсационного анализа, означающий высказывание, предваряющее последовательность секвенций: реплик, которые связаны содержательно и организационно и отделяются от остального текста). Например, выявление субъективных обстоятельств другой стороны перед высказыванием просьбы предоставляет почву для отказа в необидной форме. Номинализация, имперсонализация или установление принуждения как общего правила также служат реализации стратегиям негативной вежливости, тем самым способствуя поддержанию дистанции между коммуникантами.

Актуальность данного исследования определяется необходимостью изучения РА благодарности как тактики реализации стратегий негативной и позитивной вежливости.

Формулирование целей статьи. Цель настоящей статьи – описать РА благодарности как речевую тактику реализации стратегий негативной и позитивной вежливости.

Материалом исследования послужили фрагменты англоязычных художественных произведений, в которых выражается благодарность.

Изложение основного материала. П. Браун и С. Левинсон утверждают, что РА благодарности является ликоугрожающим актом. РА благодарности осуществляется адресантом с целью вернуть долг адресату за его действия/поведение, т.к. он признаёт себя обязанным и тем самым подвергает риску своё «негативное лицо» (т.е. своё право на независимость и на невмешательство в свои дела) [13, с. 67].

Подобную мысль высказывает и российская исследовательница Н. И. Формановская: «выражая благодарность, говорящий признаёт себя должником» [10, с. 430].

Утверждения лингвистов подтверждают словарные дефиниции благодарности и её производных:

· *Благодарствовать*, или *благодарить* кого или за что – дарить словом или делом, или желать кому благ, добра; изъявлять благодарность, признательность; ***объявлять себя должником за услугу, признавать одолжение***; спасибить кому, говорить спасибо [16, с. 59].

· *Благодарность* – ***чувство признательности***, *желание воздать кому за одолжение*, услугу, благодеяние; самое исполнение этого на деле [16, с. 59].

· *Благодарный* – признательный, чувствующий и изъявляющий благодарность; ***признающий оказанные ему услуги, добро*** [15, с. 92].

Однако, не только адресант подвергает риску своё «негативное лицо». Одновременно с ним и адресат благодарности ставит под удар своё «негативное лицо» и потому находится в затруднительном положении: он рискует показаться нескромным в случае признания того, что совершённое им действие заслуживает благодарности, или невнимательным и грубым, если в случае признания того, что, совершая данное действие, он не имел в виду сделать что-то хорошее для адресанта [11].

Следовательно, в случае выражения благодарности оба коммуниканта оказываются в состоянии своеобразного напряжения, т.к. рискуют потерять свои «лица», и вынуждены искать способы восстановления нарушенного социально-психологического баланса. Тогда они и прибегают к конвенциональным стратегиям, основанных на их презумпциях о том, что при выражении благодарности адресанту необходимо проявить должное чувство признательности и в то же время постараться сохранить своё «негативное лицо» и «позитивное лицо» адресата, а адресату необходимо оставаться скромным, не увеличивая ценности совершенного действия, и проявлять уважение к адресанту, помогая ему сохранить своё «негативное лицо» [11].

Таким образом, выражение благодарности реализует такую стратегию негативной вежливости как «Проявляйте уважение» *(Give deference)*, тем самым сохраняя «негативное лицо» адресанта и удовлетворяя «позитивное лицо» адресата. В таком случае, тактика благодарности выполняет исключительно фатическую прагматическую функцию и носит формальный характер. Проиллюстрируем это положение речевым эпизодом, в котором мистер Грей сообщает Ане о том, что её водитель уже ждёт её в машине, за что Ана выражает ему свою благодарность, проявляя должное уважение к партнёру по коммуникации за информирование:

· *«Taylor's waiting for you out front».*

*«**Thank you**, Mr. Grey»* [18, с. 16].

В случаях отказа, речевая тактика благодарности служит средством *митигации (смягчения, «сглаживания»)* речевого поведения говорящего по отношению к адресату для снижения риска потери его «негативного лица», и тем самым способствует предотвращению конфликта (К. Кэффи, М. Лангнер, Б. Фрейзер, Дж. Холмс, А. В. Ярхо). Приведём в пример речевой эпизод, в котором молодой человек приглашает в кафе понравившуюся ему девушку; сама девушка, смутившись, соглашается только выпить чай и отказывается от еды, а благодарность сглаживает её отказ:

· *«Anything to eat»?*

«No thank you». *I shake my head, and he heads to the counter* [18, с. 42].

Ещё одна стратегия негативной вежливости, по нашему мнению, реализуемая РА благодарности, – «Выражайтесь косвенно» *(Be conventionally indirect)*. Данная стратегия осуществляется в речи при помощи тактики *мягкого упрёка*. В таком случае имеет место косвенный речевой акт, т.е. речевое действие, иллокутивная цель которого не находит прямого отражения в языковой структуре употреблённого высказывания [9]. Иными словами, прибегая к тактике мягкого упрёка, говорящий, с одной стороны, не одобряет совершённый адресатом в его пользу поступок, что реализуется посредством упрёка. Следовательно, «позитивное» лицо адресата ставится под удар. Но с другой стороны, опираясь на свои фоновые знания, адресат немедленно распознаёт завуалированную иллокутивную цель мягкого упрёка – искреннюю благодарность, которая приносит удовлетворение его «позитивному» лицу.

Тактика мягкого упрёка обусловлена определённой степенью близости между коммуникантами и, как правило, имеет место в ситуациях неожиданного получения дорогих подарков от родителей или близких друзей. Проиллюстрируем примером: Лу приносит своему бездомному другу электроприбор для обогрева небольшой коморки на стоянке, где он недавно обосновался; бездомный мягко упрекает Лу, т.к. тот не обязан был дарить ему обогреватель, но улыбка на лице и шаг навстречу к другу указывают на то, что бедняк благодарен за такой подарок:

· *His eyes went to the box on the shelf and he smiled. «A gift for me?» he said softly.* ***«You really shouldn't have».*** *He stepped forward to receive it...* [17, с. 279]

Наблюдения за фактическим материалом показывают, что как тактика реализации стратегий негативной вежливости РА благодарности употребляется в 74.4% исследованных РЭ. В 25.6% случаев РА благодарности служит тактикой реализации стратегий позитивной вежливости.

По утверждениям российских исследователей Н. И. Формановской и Л. В. Цуриковой, РА благодарности реализует Максиму Одобрения Дж. Лича, которая гласит: «уменьшайте порицание других; увеличивайте одобрение других» [14, с. 133]. Как указывает Л. В. Цурикова, «выражая благодарность, бенефициант стремится следовать Максиме Одобрения, которая определяет его главную стратегическую цель в данной ситуации – проявление чувства признательности исполнителю за совершенное действие и его одобрение» [11, с. 67]. Данная Максима коррелирует с такими стратегиями позитивной вежливости как «Избегайте разногласий» *(Avoid disagreement)*, «Дарите собеседнику подарки такие как одобрение, симпатия, согласие на взаимное сотрудничество» *(Give gifts to H: goods, understanding, cooperation)* и «Замечайте слушающего, проявляйте внимание к нему, его интересам, желаниям, потребностям» *(Notice, attend to Hearer, his interests, wants, needs, goods)*, которые в речи реализует тактика выражения благодарности.

В целом, РА благодарности позволяет говорящему выразить положительные чувства по отношению к адресату, убедить его в добром отношении к нему и вызвать у него ответные приятные эмоции. При этом, по нашему мнению, реализуется ещё одна стратегия позитивной вежливости – стратегия ***сближения***. В качестве примера приведём речевой эпизод, иллюстрирующий реализацию данной стратегии: Ребекка помогает своему начальнику, Люку, подобрать подарок (чемодан) для его подружки; он благодарен ей за помощь. Благодарность Люка сопровождается одобрением того, что мнение другого человека всегда хорошо. Таким образом он выражает положительные чувства по поводу оказанной Ребеккой услуги, что вызывает у неё соответствующую положительную реакцию:

· *«And **thanks** again **for** coming along today. It's always good to have a second option»* .

***«No problem»**, I say lightly* [19, с. 167].

Выводы. В итоге, мы приходим к выводу, что исследуемый РА благодарности является речевой тактикой, которая чаще реализует стратегии негативной вежливости (74.4%), реже – стратегии позитивной вежливости (25.6%).

П. Браун и С. Левинсон определяют РА благодарности как ликоугрожающий речевой акт, который

подвергает риску «негативное» лицо адресанта: выражая благодарность, говорящий признаёт себя должником за оказанную ему услугу. При этом, одновременно, подвергается риску и «негативное» лицо адресата, который может показаться грубым, нескромным или невнимательным. Поэтому для сохранения лиц обоих коммуникантов, адресант прибегает к такой стратегии негативной вежливости как «Проявляйте уважение».

При выражении отказа благодарность реализует другую коммуникативную стратегию негативной вежливости – митигацию – средство смягчения поведения говорящего относительно адресата, что помогает предотвратить конфликт и сохранить лица обоих коммуникантов.

Стратегия негативной вежливости «Выражайтесь косвенно» реализуется в речи посредством тактики мягкого упрёка. В данном случае имеет место косвенный речевой акт, иллокутивная цель и языковое оформление которого не совпадают. С одной стороны, «позитивное» лицо слушающего подвергается риску, т.к. употреблённое высказывание оформлено как упрёк. Но фоновые знания адресата и определённая степень близости с адресантом помогают ему немедленно распознать завуалированную искреннюю благодарность, что приносит удовлетворение его лицу. Тактика мягкого упрёка имеет место в случаях неожиданного получения дорогих подарков от родителей или близких друзей.

Реализация стратегий позитивной вежливости при помощи РА благодарности обусловлена Максимой Одобрения Дж. Лича, согласно которой говорящий должен не порицать, а одобрять других. Данная Максима коррелирует со стратегиями позитивной вежливости «Замечайте слушающего, проявляйте внимание к нему, его интересам, желаниям, потребностям», «Дарите собеседнику подарки такие как одобрение, симпатия, согласие на взаимное сотрудничество», «Избегайте разногласий». В целом, РА благодарности как тактика реализации стратегий позитивной вежливости позволяет говорящему показать, что он разделяет и одобряет интересы и потребности слушающего, тем самым показывая свои положительные чувства по отношению к адресату, убеждая его в добром отношении к нему и вызывая у него ответные приятные эмоции. При этом реализуется ещё одна стратегия – стратегия сближения.

Реализуя стратегии негативной и позитивной вежливости, РА благодарности выполняет главное условие коммуникации, сформулированное П. Браун и С. Левинсоном: он помогает коммуникантам не потерять свои «лица» во время общения, способствует сохранению социального равновесия и эмоционально-психологического баланса, что настраивает коммуникантов на поддержание дальнейшего гармоничного и эффективного сотрудничества.

Список литературы:

1. Выготский Л. С. Избранные психологические исследования. – М.: Учпедгиз, 1956.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. – М.: Лабиринт, 1996. – 414 с.
3. Дейк Т. А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Ван Дейк. – М., 1989. – 307 с.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
5. Кубрякова Е. С., Шахнарович А. М., Сахарный Л. В. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи / Е. С. Кубрякова, А. М. Шахнарович, Л. В. Сахарный. – Монография. – М.: Наука, 1991. – 240 с.
6. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). – К.: Міжнародна фінансова агенція, 1997. – 303 с.
7. Олешко М. Ю. Моделирование коммуникативного процесса / М. Ю. Олешко. – Нижний Тагил, 2006. – 342 с.
8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – Киев: ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.
9. Серль Дж. Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17: Теория речевых актов. – М.: «Прогресс», 1986. – С. 195-222.
10. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. – М.: ИКАР, 2007. – 478 с.
11. Цурикова Л. В. Дискурсивное событие выражения благодарности в английском и русском языках / Л. В. Цурикова. – Studies about Languages № 13. – 2008. – С. 60-70.
12. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич – Київ: Академія, 2004. – 344 с.
13. Brown P., Levinson S. Politeness: Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
14. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London & New York: Longman, 1983. – 250 p.
15. Даль В. Толковый словарь живого русского языка. Том 1. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1955. – 699 с.
16. Даль В. И. Толковый словарь русского языка. Современная версия. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 736 с.
17. Ahern Cecelia. The Gift. – London: Harper, 2009. – 305 p.
18. James E. L. Fifty Shades Darker. – London: Arrow Books, 2012. – 532 p.
19. Kinsella Sophie. Confessions of a Shopaholic. – London: Black Swan, 2000. – 320 p.

Ківенко І.О.
Одеський національний медичний університет

МОВЛЕННЄВИЙ АКТ ВДЯЧНОСТІ ЯК КОМУНІКАТИВНА ТАКТИКА ПОЗИТИВНОЇ ТА НЕГАТИВНОЇ ВВІЧЛИВОСТІ

Анотація
Стаття присвячена опису мовленнєвого акту вдячності як мовленнєвої тактики реалізації стратегій позитивної та негативної ввічливості. Проаналізовані поняття «комунікативна стратегія» та «комунікативна тактика». Описані передумови формування комунікативної стратегії, а також комунікативні засоби її реалізації (тактики та ходи). Розглянуті стратегії позитивної та негативної ввічливості, якими керуються адресанти вдячності. Проаналізована дефініція поняття «вдячність».
Ключові слова: стратегія, тактика, інтенція, позитивна ввічливість, негативна ввічливість, мовленнєвий акт, вдячність.

Kivenko I.O.
Odessa National Medical University

GRATITUDE SPEECH ACT AS THE COMMUNICATIVE TACTICS OF POSITIVE AND NEGATIVE POLITENESS

Summary
The article is dedicated to the description of the gratitude speech act as the speech tactics of positive and negative politeness. It includes the analysis of the notions «communicative strategy» and «communicative tactics» as well as the description of the background factors of communicative strategy formation and communicative means of its realization (tactics and moves). Besides, the article deals with the positive and negative politeness strategies, which affect gratitude addressers. It presents the definition of the notion «gratitude».
Keywords: strategy, tactics, intention, positive politeness, negative politeness, speech act, gratitude.

УДК 811.111»342.42

ПРОСОДИЧНИЙ ПОРТРЕТ БІЗНЕС-ЛЕДІ

Шкворченко Н.М.
Міжнародний гуманітарний університет

Прагматична функція інтонації у створенні мовного портрету ділової жінки. Стаття присвячена порівняльному вивченню функції інтонації в діловій діалогічній мови жінок, що займають різне рангове положення. Дослідження дозволило дійти висновку, що просодичні параметри інтонації безпосередньо залежать від рангового положення комуніканта – жінки у діловому дискурсі.
Ключові слова: ділова діалогічна мова, рангове положення, просодичні параметри.

Мовленнєве спілкування, яке вважається одним з найважливіших видів людської діяльності, є предметом вивчення різних наук: соціології, соціальної психології, антропології, лінгвістики та ін. На даному етапі інтерес лінгвістів спрямований на соціально-мовленнєву взаємодію, а не на ізольовані монологічні висловлювання. Отже, основним об'єктом дослідження стає діалог, як обмін репліками-стимулами і реакціями, оскільки «кожне мовленнєве і немовленнєве змушення отримує відповідну реакцію з боку іншого учасника» [1, с. 84-99]. У нашій роботі під діалогічною єдністю (ДЄ) розуміється «одиниця діалогічного тексту, що має структурну, комунікативну і смислову цілісність» [11, с. 76], «в якій наочно проявляються системні зв'язки між вхідними репліками» [12, с. 62] і «представляє собою одноразовий обмін мовленнєвими діями між співрозмовниками» [13, с. 48].

Зараз не можна обійти стороною такий вид мовленнєвого спілкування, як ділове спілкування, яке не тільки відіграє важливу роль в різних видах професійної діяльності, але і безпосередньо визначає їх успіх. Цікавим в цьому відношенні є вислів Дж. Рокфеллера: «Уміння спілкуватися з людьми – такий саме товар, як цукор і кава. І я готовий платити за це вміння більше, ніж за який-небудь інший товар в цьому світі» [3, с. 37].

Ділове спілкування будується з урахуванням особливостей партнерів, що вступають у ділові відносини, їх соціального статусу, місця в службовій ієрархії, професії, національності, віросповідання, віку, характеру і статі. Так як в цьому дослідженні розглядаються ділові ДЄ, комунікантами в яких є жінки, які вступають у діалог з чоловіками, то хотілося б зупинитися докладніше саме на гендерних особливостях ділового спілкування. Гендер – це соціокультурна категорія, яка відтворюється в процесі міжсуб'єктної мовленнєвої взаємодії, що регулюється соціокультурними нормами у концептуальній картині світу [5, с. 80].

Сфера ділової активності людей традиційно вважається гендерно-незалежною, але на практи-

© Шкворченко Н.М., 2015

ці спрацьовують стереотипи, засновані на соціальних нормах. Соціальні норми – це основні правила, які визначають поведінку людини в суспільстві [2, с. 31]. Гендерні стереотипи часто діють як соціальні норми. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених-соціологів та психологів неодноразово зверталися до проблеми гендерної взаємодії в діловому колективі. Серед них слід відзначити праці таких вчених як Алісон Е., Грей Дж., Лавриненко Н.В., Лук'янова Н.А. [5; 6; 9; 10] та ін. Однак дана проблема розглядається цими вченими виключно з психолінгвістичної і соціальної точок зору.

Актуальність цієї статті зумовлена тим, що гендерна проблема ведення англомовного ділового діалогу розглядається з точки зору просодії. Вивченню та аналізу піддається прагматична функція інтонації в діловому діалогічному мовленні, а також вплив рангового становища жінки на просодичні параметри, які використовуються нею в діловому спілкуванні.

Об'єктом дослідження є англомовні ділові діалоги, комунікація в яких відбувається між чоловіком і жінкою, які перебувають на різних щаблях ієрархічної градації: жінка-начальник – чоловік-підлеглий (ЖН-ЧП) і чоловік-начальник – жінка-підлегла (ЧН-ЖП). **Предмет** дослідження становлять просодичні характеристики діалогічного мовлення жінок-начальників (ЖН) і жінок-підлеглих (ЖП).

Матеріалом дослідження є озвучені тексти до 3 англомовним фільмів («The Devil Wears Prada», «What Women Want», «The Proposal»): 165 ДЄ, що входять до складу ділових діалогів, 76 сторінок стандартного (формат А-4, 14 шрифт Times New Roman) тексту, 130 хвилин усної мови, з яких для аудиторського та електроакустичного аналізу було відібрано 70 ДЄ, загальним звучанням 60 хвилин (32 сторінки тексту).

Метою дослідження є виявлення і порівняння просодичних засобів, що використовуються ЖН і ЖП в англомовному діловому діалогічному дискурсі, а також створення мовленнєвих портретів ЖН і ЖП у вигляді узагальненого інтонаційного контуру (УІК).

Оскільки об'єктом дослідження є англомовний діловий діалог, необхідно зупинитися на самому понятті ділового спілкування. Ділове спілкування – це міжособистісне спілкування з метою організації та оптимізації того чи іншого виду предметної діяльності: комерційної, наукової, виробничої, управлінської і т.д. [8, с. 59]. До ділового спілкування можна віднести науковий диспут, бесіду на політичні теми, переговори, розмову в службовій обстановці [7, с. 7].

Виходячи з того, що метою нашої роботи є створення УІК ЖН і ЖП, нами було проведено інструментально-фонетичне дослідження просодичних характеристик ділових ДЄ, в процесі якого застосовувалася комплексна методика, що включає в себе об'єктивні і суб'єктивні методи, які традиційно застосовуються в фонетичних дослідженнях.

Одним з етапів експериментального дослідження був аудиторський аналіз, метою якого було виявлення просодичних параметрів мовлення жінок різного рангу в діловому діалозі. Серед просодичних характеристик, аудиторами були відзначені гучність, темп і висотний рівень як найбільш значущі в англомовному діловому діалозі.

Наступним етапом дослідження став інструментально-фонетичний аналіз за допомогою комп'ютерної програми PRAAT 5.0, яка забезпечує аналіз мовленнєвих відрізків необмеженої довжини звучання.

Для отримання мовленнєвих портретів ЖН і ЖП використовувався метод узагальненого інтонаційного контуру (УІК), який сприяє створенню більш адекватної картини досліджуваного явища.

Експериментально-фонетичне дослідження проводилося в 2 етапи. Метою першого етапу було створення і порівняння УІК ЖН і ЖП на різних відрізках ДЄ. На першому етапі аналізовані ДЄ були розділені на 3 групи за принципом розташування в ДЄ: 1) репліки, які звучать на початку комунікації (початок); 2) репліки кульмінаційної частини ДЄ (кульмінація); 3) репліки, які звучать в кінцевій частині діалогу (кінець). У кожній групі проаналізовано ДЄ, що відносяться до ситуацій ЖН і ЖП.

Компаративний аналіз даних ДЄ дозволяє відзначити наступне:

1. На початку ДЄ істотних відмінностей між ЖН і ЖП виявлено не було. І верхня, і нижня межа частоти основного тону (ЧОТ) є вищою у ЖН (245 і 130 Гц відповідно), однак цю різницю не можна розцінювати як значиму у порівнянні з аналогічними показниками у ЖП (230 Гц верхньої межі і 110 Гц нижньої межі ЧОТ). Результати аналізу представлені на рис. 1.

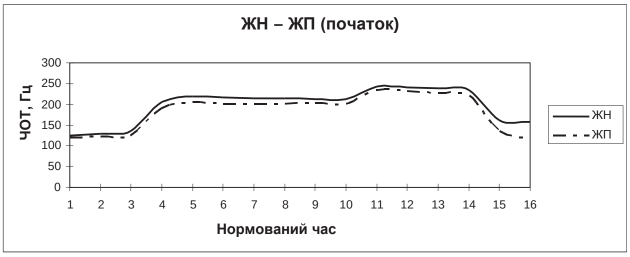

Рис. 1.

2. При аналізі кульмінації ДЄ було відзначено стійке зростання показників ЧОТ у ЖП (275 Гц на верхній межі і 135 Гц на нижній), у той час як у ЖН ці показники практично не змінилися порівняно з початком ДЄ (250 і 115 Гц відповідно). Результати аналізу представлені на рис. 2.

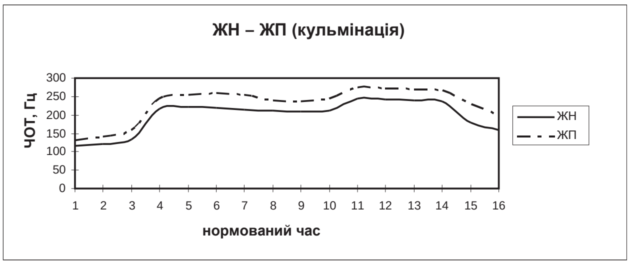

Рис. 2.

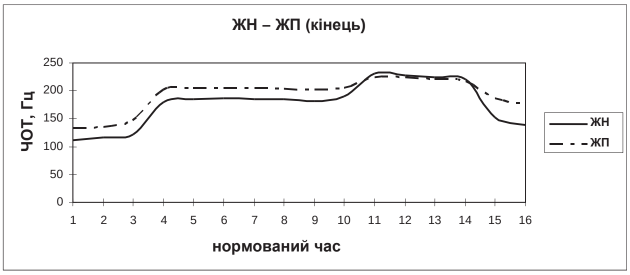

Рис. 3.

3. Аналізуючи репліки кінця ДЄ, слід зазначити, що у ЖН показники ЧОТ знижені на відрізках початкових ненаголошених, корпусі і заядрі (105, 175 і 135 ГЦ відповідно) в порівнянні з показниками ЖП (140, 200 і 170 Гц відповідно). З іншого боку, в ядер-

ній частині показники чот у ЖН вище (235 Гц), ніж у ЖП (215 Гц). Необхідно також відзначити різку зміну показників чот у ЖН при переході від ядра до заядра (від 230 до 140 Гц), при цьому зміна ЧРТ на аналогічній ділянці у ЖП значно менш. Результати аналізу представлені на рис. 3.

Враховуючи всі отримані результати можна зробити висновки:

1) Показники ЧОТ у мовленні ЖН незначно перевищують показники ЧОТ у мовленні ЖП на початковому етапі діалогу, а також у кінці. Це пояснюється тим, що ЖН доносить інформацію в спокійній, стриманій формі, формулюючи інструкції впевненим, тоном, що дозволяє їй бути впевненою в досягненні успішності в комунікації. Різке підвищення показників ЧОТ на ядерній частині можна пояснити бажанням ЖН інтонаційно виділити смисловий центр висловлювання. Поряд з цим, різке зниження показників ЧОТ в заядрі, і, зазначене аудиторами пониження гучності, свідчить про закінчення розмови, зводячи нанівець всі подальші обговорення. Аудиторський аналіз дає також можливість відзначити дуже швидкий темп вимови у ЖН. Високі показники ЧОТ є в розглянутих ситуаціях ознакою саме начальницького тону, а не особливістю мовленнєвого апарату конкретної жінки. Це доводиться тим, що в міру зміни ситуації (ЖН при спілкуванні з вищестоящими керівниками сама переходить у ранг ЖП) показники ЧОТ також змінюються (відбувається істотне зниження з максимальним значенням в 200 Гц). Отже, можна зробити висновок, що зміни показників ЧОТ у мовленні ЖН відображають не фізіологічні особливості, а є потужним інструментом впливу на підлеглих, що дозволяє зробити мовлення більш значущим.

2) Показники ЧОТ у мовленні ЖП несуттєво нижче на початку ДЄ, проте помітно перевищують показники ЖН в кульмінаційній частині. Це можна пояснити тим, що, перебуваючи в положенні підлеглої, жінка прагне донести важливу, з її точки зору, інформацію до начальника, буквально «докричатися» до нього (при аудиторському аналізі було також відмічено підвищення гучності на даних ділянках ДЄ). З іншого боку, ЖП не відчуває себе досить впевнено і безпечно в розмові з МН, що викликає природне хвилювання, яке також позначається зростанням показників ЧОТ. Плавні переходи значень показників ЧОТ від ядра до заядра свідчать про те, що ЖП намагається вести діалог з МН коректно, не виділяючи центр висловлювання надто різко, щоб не звучати наполегливо або агресивно. Поступова зміна показників ЧОТ роблять мовлення ЖП нейтральним, не допускають категоричності і повчального тону. В результаті можна зробити висновок, що в мовленні ЖП присутня певна емоційність, яку, однак, вона прагне приховати або, принаймні, мінімізувати, використовуючи інтонацію в якості інструменту, який дозволяє їй досягти поставленої мети в комунікації.

Метою другого етапу було створення та порівняльний аналіз УІК ЖН і ЖП. На другому етапі нами був проведений порівняльний аналіз ДЄ за участю 7 ЖН – актрис трьох англомовних художніх фільмів матеріалу дослідження, на робочі теми (рішення рутинних питань, самопрезентації, обговорення маркетингової політики кампанії, інструктаж і т.п.) в офіційній обстановці (в офісі), а також порівняльний аналіз мовленнєвої поведінки ЖП на прикладі 9 актрис тих само трьох англомовних художніх фільмів.

Щоб більш наочно порівняти отримані результати, нами були поєднані УІК ЖН і ЖП. Результати наочно показані на рис. 4.

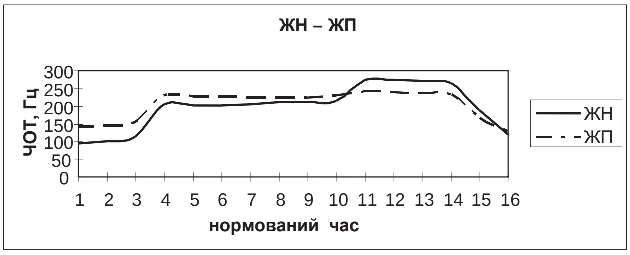

Рис. 4.

Рисунок 4 унаочнює той факт, що ЧОТ у ЖН характеризується більшою варіативністю (100-270 Гц) у порівнянні з ЖП (150 – 240 Гц). Це свідчить, що мовлення ЖН відрізняється впевненістю і категоричністю. При цьому слід зазначити, що нижня межа ЧОТ є вищою у ЖП (150 Гц), ніж у ЖН (100 Гц), що поряд з відсутністю різких коливань ЧОТ у ЖП, є ознакою невпевненості і тривоги. Різке зростання ЧОТ у ЖН на ядрі з подальшим різким спадом на заядрі (від 270 до 140 Гц) є свідченням чіткого формулювання висловлювання і небажання подальшого обговорювання питання. Збіг рівня ЧОТ на початкових ненаголошених і на заядрі підкреслюють прагнення коректного ведення діалогу, але стабільно високі показники ЧОТ в корпусі ДЄ у ЖП (240 Гц у порівнянні з 200 Гц у ЖН) дозволяють донести інформацію до начальника, в той час як плавний перехід від корпусу до заядра (від 240 до 160 Гц) не дозволяє здаватися категоричною або надмірно наполегливою.

Проведене дослідження дозволило констатувати:

1. Частота основного тону є важливим інформативним параметром диференціації ЖН і ЖП, оскільки згідно з результатами дослідження частотний компонент відіграє важливу роль у створенні мовленнєвого портрету ЖН і ЖП. Частотний діапазон досліджуваних ДЄ характеризується значним ступенем варіативності: у ЖН він значно ширше, ніж у ЖП.

2. Метод УІК дозволив отримати динамічний мовленнєвий портрет кожного типу ДЄ і порівняти узагальнену динаміку руху ЧОТ у дикторів-жінок у двох типах досліджуваних ділових ДЄ (ЖН – ЧП, ЧН – ЖП).

3. Проведений електроакустичний аналіз дає можливість стверджувати, що існує певний набір просодичних засобів, що беруть участь не тільки в реалізації, але і в диференціації мовленнєвої поведінки жінок в досліджуваних ділових ДЄ.

У **перспективі** планується проведення інструментально-фонетичного дослідження монологічного ділового дискурсу жінок різних рангів.

Список літератури:

1. Баранов А. Н., Крейдлин Г. Е. Структура диалогического текста: лексические показатели минимальных диалогов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 3. – С. 84-93.
2. Берн Ш. Гендерная психология. – М.: Олма-Пресс, 2004. – 318 с.
3. Введенская Л. А., Павлова Л. А. Деловая риторика. – М.: Прогресс, 2004. – 512 с.
4. Волошин В. Г., Григорян Н. Р., Музя Е. М., Олинчук В. В. Методы обработки результатов экспериментально-фонетических исследований речи и их лингвистическая интерпретация. – Одесса, 2011. – 202 с.

5. Вудвард Алісон Е. На шляху до гендерної рівноваги. – К., 2002. – 285 с.
6. Грэй Джон. Венера и Марс на работе. – М.: София, 2003. – 320 с.
7. Девкин В. Д. Диалог.– М.: Высшая школа, 1981. – 158 с.
8. Душкина М. Р. Психология влияния: деловое общение. – Санкт-Петербург: Питер, 2004. – 224 с.
9. Лавриненко Н. В. Женщина: самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект). – К.: ВИПОЛ, 1999. – 203 с.
10. Лукьянова Н. А. Настольная книга бизнесмена. – М.: Руссо, 1996. – 576 с.
11. Москальская О. И. Проблемы описания синтаксиса. – М., 1986. – 267 с.
12. Трофимова Э. А. Синтаксические конструкции английской разговорной речи. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1981. – 159 с.
13. Федорова Л. Л. Типология речевого воздействия и его место в структуре общения // Вопр. языкознания. – 1991. – № 6. – С. 46-50.
14. Шкворченко Н. Н. Гендерный аспект зависимости степени успешности делового диалога от ранга отношений коммуникантов // Сучасні дослідження з іноземної філології. – Ужгород: 2010. – Випуск 8. – С. 592-598.
15. Шкворченко Н. Н. Просодия как средство реализации интенции говорящего в деловом диалоге.// Філологія і освітній процесс: 21 століття: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса: 2010. – С. 161-165.

Шкворченко Н.Н.
Международный гуманитарный университет

ПРОСОДИЧЕСКИЙ ПОРТРЕТ БИЗНЕС-ЛЕДИ

Аннотация
Статья посвящена сравнительному изучению функции интонации в деловой диалогической речи женщин, занимающих различное ранговое положение. Исследование позволило прийти к выводу, что просодические параметры интонации напрямую зависят от рангового положения коммуниканта – женщины в деловом дискурсе.
Ключевые слова: деловая диалогическая речь, ранговое положение, просодические параметры.

Shkvorchenko N.N.
International Humanitarian University, Odessa

PROSODIC PORTRAIT OF A BUSINESS LADY

Summary
Pragmatic function of intonation in creating the speech portrait of a business lady is studied. The article is devoted to the comparative study of the functions of intonation in the dialogical business communication of women in different rank positions. The research allowed concluding that prosodic parameters directly depend on rank position of a female communicant in business discourse.
Keywords: dialogical business communication, rank position, prosodic parameters.

УДК 81’373.72=[161.2+111+133.1]

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ЗООНІМІВ НА ПРИКЛАДАХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВ

Юзьвяк О.О.
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті розглядається символічний потенціал зоонімної лексики на матеріалі фразеологічних одиниць української, англійської та французької мов. Здійснено спробу порівняти зоонімні компоненти ФО з метою відображення слов'янської, германської та романської мовної картини світу. Особлива увага приділяється визначенню основних образно-символічних моделей, за допомогою яких відбувається формування картини світу певного етносу. Простежується полісемантичний характер зоонімічних символів, специфіка їх функціонування в тій чи іншій мові. Показується зв'язок зоонімної фразеології із культурою та менталітетом носіїв мови.
Ключові слова: етномовна картина світу, зоонім, зооморфний образ, символ, фразеологічна одиниця.

Постановка проблеми. Постійний розвиток системи зооморфних образів, закріплених у фразеологічному складі мови зумовлює необхідність вивчення їх у тісному зв’язку зі свідомістю та мисленням людей різних народів, їхнім культурним, духовним життям.,

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато робіт відомих лінгвістів В.В. Виноградова, О.А. Ахманової, В.Г. Гак, Н.Д. Арутюнової, Є.С. Азнаурової, В.І. Телія, Д.О. Добровольського, М.В Білоноженко та багатьох інших присвячено дослідженню семантичних, словоутворюючих й прагматичних

© Юзьвяк О.О., 2015

можливостей зоосемізмів та їх похідних, серед яких особлива увага приділяється фразеологізмам із компонентом «зоонім». Це пояснюється тим, що зоосемізми, як окремі лексичні одиниці, а також як компонент стійких словосполучень (виразів), широко представлені увсіх мовах світу. Анімалізми як об'єкт дослідження, підкорюючись нормам мови, утворюють свої закономірності, що вимагають спеціального вивчення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. В даній статті спробуємо виявити загальні риси та розбіжності в оформленні прямих та переносних значень зоосемізмів у зіставлюваних мовах, оскільки через пошириність і певну універсальність зоохімічної лексики в мовах світу, дослідження в цій галузі нерідко свідчать про частковий або обмежений характер.

Мета статті. Головна мета даної роботи полягає у встановленні зв'язку зоонімної фразеології із культурою та менталітетом носіїв тої чи іншої мови

Виклад основного матеріалу. Мовна картина світу кожного народу заснована на певних історичних подіях та фактах, тісно пов'язана з національною культурою, традиціями та звичаями, що яскраво відображається у його фразеології. Зазвичай фразеологічні одиниці із компонентом «зоонімом» містять специфічну символіку, пов'язану з інтернаціональною спільністю чи відмінністю сприйняття образу тварини.

На вибір однакових чи різних зоонімів у фразеологічних одиницях впливає весь символічний всесвіт – міфологія, фольклор, біблейські та літературні уявлення, хоча пропорція культурних джерел може змінюватися у різних національних свідомостях. Наприклад, міфологія, релігія значно більшою мірою є елементом повсякденної свідомості англійців ніж українців 3, с. 13].

Багато зооморфізмів запозичені з християнської релігії, зокрема з Біблії та Євангелія. Вони часто мають інтернаціональний характер і є зрозумілими для більшості народів, що прийняли християнство: *вовк в овечій шкурі = a wolf in sheep's clothing = le loup dans la peau de la brebis.*

Далеко не останнє місце відведене епосу, а саме зображенню тварин у міфології. Тут критерії приписування людських рис тваринам є незмінними: лисиця – символ хитрості, лев – мужності, осел – дурості, тощо. Вони не потребують спеціального пояснення і зрозумілі широкому колу носіїв європейських мов: *старий лис = an old fox = un vieux renard.*

Щоб краще зрозуміти специфіку використання зооморфних метафор носіями різних мов, розглянемо символізм найтиповіших зо онімів на позначення диких тварин, що відображені у фразеологічних одиницях української, англійської та французької мов.

Зоонім **«ведмідь»** ніколи не володів особливим символічним значенням, але в германській та слов'янській геральдиці часто використовувався як емблема. Образ ведмедя в українській мові має такі відтінки, як незграба, тюхтій. У текстах українських казок лексема-символ **ведмідь** доповнена асоціативними символічними рисами *недолугість, обмеженість розумових можливостей, простакуватість.* В Європі ведмідь уособлював господаря лісу, внаслідок чого образ ведмедя також асоціюється із сильним та небезпечним хижаком: *cross as a bear with a sore head* – дуже зла, роздратована людина. Цей фразеологізм характерний винятково для англійської мови, позаяк він походить з національного звичаю на полюванні – цькувати ведмедя собаками. У французькій мові маємо вислів *«un ours mal léché»* – грубіян, невихована людина. На прикладах даних фразеологізмів бачимо певну національну відмінність образів даного зооніма. Проте у всіх мовах – українській, англійській та французькій зустрічається абсолютний еквівалент: *ділити шкуру невбитого ведмедя = catch the bear before you sell his skin = vendre la peau d'ours* – сперечатися про прибутки, яких ще немає.

Вислів *ведмежа послуга* виник на основі дотепної байки І.Я. Крилова «Пустельник і ведмідь» і, ймовірно, був запозичений німецькою мовою, притаманний для французької – *le pavé de l'ours*, проте відсутній в англійській. Як відомо з байки, Ведмідь і Пустельник потоваришували. Вони завжди були нерозлучні. Одного разу Пустельник приліг відпочити і заснув, а Ведмідь старанно відганяв мух від свого вірного друга. Він зігнав надокучливу муху з його щоки, потім з носа, але вона сіла на чоло. Це вивело ведмедя з рівноваги, і він, схопивши важкий камінь, щосили вдарив друга. Цей удар виявився смертельним [5, с. 91].

Критерії естетичних уявлень у різних мовах світу значною мірою є єдиними. Звісно, збігаючись у загальній ідеї, образи часто можуть розходитися у дрібницях. Так, наприклад, у фразеологізмах із компонентом **«заєць»**: *заяча душа = a chicken heart = coeur de lièvre = (âme de lièvre).* Але у всіх трьох мовах бачимо спільну ідіому – порівняння зайця із полохливою людиною. Також, коли ми робимо дві справи одночасно, то кажемо, що заразом *вбиваємо двох зайців*. Як не дивно, але і у французькій, і в англійській мовах дана ФО повністю співпадає: *гнатися за двома зайцями – жодного не спіймати = if you run after two hares, you'll catch none = qui court deux lièvres – n'en prend aucun.*

У досліджуваних мовах лише у французькій знаходимо відповідник ФО *їхати зайцем = voyager en lapin* (звертаємо увагу також на те, що слово lapin перекладається частіше як «домашній кролик»). Колись у Франції кучери поштово-пасажирських карет жаргонним словом *lapin* називали пасажирів, а також товари, які перевозили таємно від своїх господарів. Ні англійська, ні німецька мова не мають такого відповідника. М. Фасмер припускав, що безквиткового пасажира так називають через спритність. Та не останню роль зіграла саме головна риса зайця – полохливість [9, с. 135]

В англійській мові фразеологізм *to seek a hare in a hen's nest* – товкти воду в ступі, переливати з пустого в порожнє – спершу здається дуже дивним образом, але він підтримує яскравість ФО і робить її виразним, емоційним висловлюванням, а нелогічність підбору образів надає семантико-стилістичний відтінок жарту, іронії.

Зоонім **«лисиця»** у більшості мов уособлює хитрість. Такою вона увійшла в уснопоетичні перекази і художню творчіст різних народів. Порівняти характер людини з характером лисиці означає насамперед вказати на цю рису. Та хитрість лисиці майже синонім її розуму, обережності й розважливості. «Все, що вовк здійснює силою й невтомністю, – пише О.О. Черкасов, – лисиця здійснює хитрістю і часто з більшим успіхом» [9, с. 136].

Серед порівнюваних мов лише українській відомий фразеологізм *«пізнатись на фарбованих лисах»*. Його зміст розгорнуто пояснив І.Я. Франко в казці «Фарбований лис». Там звичайний фарбований лис удавав царя звірів, а коли виявив себе співом, то люті звірі, що так довго були обдуреними, накинулися на нещасного Лиса Микиту й розірвали його на шматочки. Відтоді і пішла приповідка: коли

чоловік повірить фальшивому приятелеві і дасть йому добре одуритися... і робиться хоч трохи мудрішим по шкоді, то говорить: «Я на ньому пізнався як на фарбованім лисі».

У французькій мові маємо приказку *en sa peau mourra le renard* – горбатого могила виправить. Тут бачимо, що образ лисиці асоціюється з людиною хитрою, підступною, яка ніколи не зміниться і завжди робитиме шкоду іншим (так як з байок знаємо лисицю як хижого, підступного звіра). Хитрість лисиці показано ще й в іншій приказці – *coudre la peau du renard a celle du lion* – хитрість лисиці рівна хоробрості лева. Таким бачимо образ лисиці і в англійській мові – *when the fox preaches, take care of your geese* – улесливі слова говорить, а сам у кишеню норовить; Богу молиться, а з чортом водиться.

Серед фразеологізмів із зоонімом **«вовк»** спостерігається більш споріднене відображення мовної картини світу, що відображається у наявності ФО, які перекладені за допомогою абсолютних еквівалентів, наприклад: *з вовками жити – по вовчому вити = who keeps company with the wolf will learn to howl = hurler avec les loups; = вовк в овечій шкурі = a wolf in sheep's clothing = le loup dans la peau de brebis.* Останній вибір зооніма пояснюється спільним біблійним походженням, де вовк вважався символом лицемірства та брехні. Склався цей вислів мало не дві тисячі років тому і вперше був зафіксований у Євангелія від Матвія: Стережіться лжепророків, що приходять до вас у одежі вовчій, а всередині – «хижі вовки» [5, с. 95]

Вовк, як не дивно, був символом доблесті, честі, мужності у римлян та єгиптян. У фольклорі України, Англії та Франції вовк, головним чином, символізує жадобу, ненажерливість (*faim de loup – вовчий голод, manger comme un loup* – їсти жадібно), жорстокість. Не гірше відображений вовк як основний ворог чабанів, гроза овечих отар *(set a wolf to keep the sheep = приставити вовка до отари = enfermer le loup dans la bergerie)*, що тісно пов'язане із щоденним побутом і діяльністю народів. У французькій та українській мовах маємо фразеологізми: *quand on parle du loup on en voit la queue = про вовка промовка, а вовк в хату.* Тоді як в англійській мові аналогом є *speak of the devil and he is sure to appear*, де вовк уподібнюється до образу диявола. Вовк як емблема використовується в гербах багатьох міст України. А в західноєвропейській геральдиці зображення вовка трапляється досить рідко і часто збігається із зображенням лисиці.

Фразеолізм із зоонімом **«крокодил»** відображений у трьох досліджуваних мовах за допомогою абсолютних еквівалентів: *крокодилячі сльози = crocodile tears = larmes de crjcodile.*

Клімат на територіях даних країн не сприяв розмноженню цих тварин. Абсолютність еквівалентів пояснюється спільним запозиченням фразеологізму з інших мов, де це явище обґрунтовується природно-географічними факторами. Крокодил як емблема означає могутність, силу монархії. На перший погляд виявляємо повну невмотивованість фразеологізму: могутність, сила і сльози, але насправді це не так. Крокодилячі сльози – це лицемірні сльози. Довготривалі спостереження виявили, що ніби крокодил перед тим, як з'їсти свою жертву, плаче. Згідно з іншими легендами, крокодил наслідує плач дитини, щоб заманити свою жертву.

У міфологіях і фольклорі багатьох народів **лев** – це символ вищої божественної сили, могутності, влади, величі, сонця й вогню. З образом лева пов'язують також розум, благородство, доблесть, справедливість, гордість, хоробрість, пильність. Лев зв'язаний з багатьма жіночими божествами – Артемідою Ефеською, Кібелою, Гекатою, Атлантою, Реєю, Окс та ін. У Старому Завіті з левом порівнюються Іуда, Док, Саул, Йонатан, Даниїл та ін., а самого лева визначено як силача між звірами. Тому все найкраще повинно належати йому: *отримати левову частку = to receive the lion's share = recevoir la part du lion.* Щоб триматися на цій позиції, лев повинен бути дуже сміливим: *боротися (хоробрий) як лев = as bold/brave as a lion = brave comme un lion.* Таке сприйнятя ієрархічності тваринного світу, розширивши значення, перейшло на людей і збіглося у трьох мовах. Досі лев зберігся на гербах таких країн: Бельгія, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Іспанія, Данія, Великобританія та ін.

Через образ миші у фразеологізмах української та англійської мов характеризується полохлива, несмілива або вбога людина: *as quiet/timid as a mouse; бідний як церковна миша = as poor as a church mouse.* Популярний образний вислів *гора породила мишу = the mountain labours and bring forth a ridiculous mouse = la montagne en travail enfante une souris* вживається тоді, коли йдеться про великі надії, що залишилися нездійсненними або ж здобуто надто малі результати. Вираз перекладається на українську мову за допомогою абсолютного еквівалента, завдячуючи своєму спільному походженню з байки Езопа.

В українській мові **осел** виступає переважно образом-еталоном впертої тварини і вживається у значенні «впертий» або «нерозумний, дурний», наприклад: – *Слухайте... по якого чорта нам до анкети того Цимбальського? Та ж то нескінченний осел* (І. Франко). Вибір цієї тварини не був випадковим, адже вона відігравала велику роль у сільськогосподарських роботах, особливо в бідних регіонах, де селяни не мали змоги утримувати коней, і де осел виконував функції коня. У прислів'ях та приказках, очевидно, домінує негативне уявлення про осла як тварину ліниву, повільну і, особливо, як прототип дурості. Назва цієї тварини використовується в багатьох мовах як образа, спрямована на вперту людину з обмеженими розумовими здібностями. Наприклад, фразема *Буриданів осел*, яка виникла як калька з французької мови, існує і в англійській: *buridan's ass* (про людину, яка не може вибрати з двох речей одну – французькому філософу XIV ст. Буридану приписують оповідання про осла, який здох від голоду, тому що не міг зробити вибір між двома однаковими оберемками сіна). У всіх трьох мовах знаходимо одинакові еквіваленти: *впертий як осел = têtu comme un âne = as stubborn as a mule.*

Висновки з даного дослідження. Отже, переважна нееквівалентність досліджених зооназв у складі фразеології підтверджують їх приналежність до різних мовних систем, а також виявляють неоднорідність культурних матриць. В основі фразеономінації лежить об'єктивно-суб'єктивна дійсність, яка через значимоактивні символи входить у фразеотворення, і є головним допоміжним елементом у тлумаченні значень. Результати цього зіставного дослідження заповнюють фактичну прогалину у фразеологічних розвідках і можуть бути використані для поглибленого вивчення фразеології французької, англійської та української мов. Звісно, існують типово українські, англійські чи французькі ФО, в яких ми бачимо, як населення однієї країни приписує тваринам властивості, які для носіїв інших мов незвичні, що лише підкреслює автентичність і неповторність національно-культурної специфіки зо онімів і вимагає постійного дослідження.

Список літератури:
1. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц: (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека в английском и русском языках) / Е. Ф. Арсентьева. – Казань: Изд-во Казанського ун-та, 1989. – 132 с.
2. Білоноженко В. М. Питання тлумачення фразеологічних одиниць // Культура слова. Вип. 26 / В. М. Білоноженко. – К., 1984. – С. 90-94.
3. Гончарова Т. І. Спільність та специфіка мовних зооморфних картин світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15. «Загальне мовознавство» / Т. І. Гончарова. – Харків, 1996. – 22 с.
4. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект: Монографія / О. П. Левченко. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 363 с.
5. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо / Ф. П. Медведєв – Харків: Вища школа, 1977. – 224 с.
6. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка / А. Г. Назарян. – М.: «Высшая школа», 1976. – 318 с.
7. Словник символів / [уклад. Потапенко О. І., Дмитренко М. К]. – К.: Редакція часопису «Народознавство», 1997. – 163 с.
8. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму / В. Д. Ужченко. – К.: Радянська школа, 1988. – 279 с.
9. Bally Ch. Traité de stylistique française. 2 éd. / Ch. Bally. – P.: Librairie C. Klincksieck, 1909. – 264 p.
10. Oxord Dictionary of English Idioms / [A. P. Cowie, R. Makin, I. R. McCaig]. Oxford University Press, 1993. – 685 p.
11. Saussure F. de. Cours de la linguistique générale / F. de Saussure. – P.: Éditions Payot & Rivages, (1913) 1995. – 520 p.

Юзьвяк О.О.
Дрогобычский государственный педагогический университет имени Ивана Франко

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ЗООНИМИВ НА ПРИМЕРАХ ФРАЗЕОЛОГИЧНЫХ ЕДИНИЦ УКРАИНСКОГО, АНГЛИЙСКОГО И ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКОВ

Анотация
В статье рассматривается символический потенциал зоонимической лексики на материале фразеологических единиц украинского, английского и французского языков. Особое внимание уделяется определению основных образно-символических моделей, с помощью которых происходит формирование картины мира определённого этноса. Прослеживается полисемантический характер зоонимических символов, специфика их функцио-нирования в том или ином языке. Показывается звязь зоонимной фразеологии с культурой и менталитетом носителей языка.
Ключевые слова: этноязыковая картина мира, зооним, зооморфный образ, символ, фразеологическая единица.

Yuzviak O.O.
Ivan Franko State Pedagogical University in Drohobych

NATIONAL AND CULTURAL SPECIFICS OF ZOONYMS BASED ON THE EXAMPLES OF PHRASEOLOGY UNITS OF THE UKRAINIAN, ENGLISH AND FRENCH LANGUAGES

Summary
The symbolic potential of zoonymic vocabulary based on the material of phraseology units of the Ukrainian, English and French languages is considered in the article. The article attempts at comparing zoonymic components of phraseological units in order to represent Slavonic, Germanic and Romance language pictures of the world. The particular attention is paid to the definition of the basic imaginative symbolic models, with the help of which the formation of the picture of the world of certain ethnos proceeds. Polysemantic character of zoonymic symbols, the specificity of their functioning in the languages is traced. The relation between the zoonymic phraseology and the culture and the mentality of native speakers of the language is shown.
Keywords: ethnic and language picture of the world, zoonym, zoomorphic image, symbol, phraseological unit.

ГЕОГРАФІЧНІ НАУКИ

УДК 911.3

ПОЛЬСКОЕ НАЦИОНАЛЬНОЕ МЕНЬШИНСТВО В СЛОВАКИИ И КУЛЬТУРНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ

Блажевич И.В.
Институт географии и региональной экономики
Университета Ягеллонского в Кракове

Исследована деятельность общественных организаций Словакии в сохранении традиций, культуры, истории и языка польского национального меньшинства в Словакии. Проанализированы тенденции в размещении польского национального меньшинства в областях и районах Словакии. Исследована роль еврорегионов в социально-культурном развитии трансграничного польско-словацкого сотрудничества.
Ключевые слова: польское национальное меньшинство, польские общественные организации, культурная деятельность, миграция, еврорегионы, Словакия

Постановка проблемы. Трансграничное польско-словацкое сотрудничество является важной составляющей в развитии добрососедских отношений между Польшей и Словакией, особенно в культурных, социальных и экономических контактах. Польско-словацкое сотрудничество имеет многовековые традиции, не смотря на политические проблемы, которые происходили в странах до согласования границ. Карпаты, также никогда не являлись барьером для взаимных контактов и всегда объединяли разное культурное население регионов. Кроме того, приграничные территории имеют много схожих аспектов культурных, языковых, исторических и природных. Задачей последующих поколений, является развитие польско-словацких взаимоотношений и сохранение общего материального и нематериального культурного наследия.

Анализ последних исследований и публикаций. Исторический аспект польско-словацкого пограничья изучено научными исследователями: П. Домбровски, А. Панкович, В. Семкович, А. Крох, В. Сяжевски, Т. Копыс, Идем, К. Гаврон, В. Моравска-Новак, Я. Бергхаузен, М. Коркуч, Я. Жилинский. Социально-культурный аспект пограничья изучен научными исследователями: А. Майорчык, А. Новак, Р. Крафчикова, М. Шчепаняк, Я. Гавлик, Д. Луцер, А. Дзялковска, Е. Моравска, Л. Левкович, С. Санетра, С. Ренбиш. Польское национальное меньшинство изучено научными исследователями: З. Ясинский, М. Лубич-Мишевски, Т. Сивек, П. Подолак, М. Борута, Д. Свентек, А. Шембера.

Кроме того в исследованиях были проанализированы данные: Национального статистического комитета Словакии, Польского института в Братиславе, Польско-словацкого дома в Бардееве, Польского Клуба, Общественной организации «Полонус» в Жилине.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Определение географического размещение польского национального меньшинства в Словакии. Определение роли еврорегионов (Карпаты, Татры, Бескиды) и общественных организаций в Словакии в сохранении культурного наследия польского национального меньшинства.

Формулирование целей статьи. Цель – анализ культурной деятельности общественных организаций в сохранении традиций, истории, культуры и языка польского национального меньшинства в Словакии.

Изложение основного материала. Согласно данным Национального статистического комитета Словакии за 2001, 2006-2011 года, данным Генерального Консульства Республики Польши в Словакии за 1946-1988 года, данным Канцелярии Королевской в Будапеште до 1869 года, размещение польского национального меньшинства в Словакии выглядит следующим образом:

Данные представление в Таблице 1, показывают тенденцию увеличения количества польского национального меньшинства в Словакии с 1946 года до 2009 года (Братиславской области, Трнавской, Тренчьянской, Нитрьянской, Банскобистрицкой) с последующим уменьшением после 2010. В Жилинской и Прешовской области ситуация аналогична за 194-2009 год, но отличается за 1869 год согласно данным Канцелярии Королевской в Будапеште, где представлены районы с наибольшим количеством польского национального меньшинства (Таблица 2). В Кошицкой области, прогрессирующая тенденция происходила с 2001 до 2009 года.

Увеличение количества польского национального меньшинства с 1946 до 2009 год в Словакии, по мнению автора в большей части было связано с рождаемостью в польско-словацких семьях детей. Уменьшение с 2010 года количества польского национального меньшинства в Словакии, по мнению

Таблица 1

Размещение национального меньшинства в Словакии по областям

Область/года	1869	1946-1988	2001	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Братиславский	-	172	398	665	783	890	962	547	495
Трнавский	-	44	145	229	252	275	299	200	195
Тренчьянский	-	16	228	444	480	523	542	235	230
Нитрьянский	-	305	295	461	487	512	524	352	340
Жилинский	45136	112	466	907	970	1000	1048	580	562
Банскобистрицкий	-	72	252	384	407	428	448	302	298
Прешовский	16954	109	549	772	860	932	964	645	630
Кошицкий	-	582	269	345	363	410	460	350	334
Итого	**62090**	**1412**	**2602**	**4207**	**4602**	**4970**	**5247**	**3211**	**3084**

Источник: собственная разработка на основании данных [6, 7, 9, 12]

© Блажевич И.В., 2015

автора связано с возможностью получения двойного гражданства (польско-словацкого) и возможностью открытого выбора своей национальной принадлежности. Молодое поколение может выбрать двойное гражданство, гражданство Словацкой Республики по месту рождения и гражданство Польской Республики по национальности одного из родителей, а также может свободно свидетельствовать в документах свою словацкую национальность.

Таблица 2

Размещение польского национального меньшинства в Словакии по районам за 1869 год

Область	Район	Количество
Жилинская		**45136**
	Чадца	23946
	Липтовски Микулаш	1989
	Наместово	12141
	Ружомберок	5076
	Тврдошин	1351
	Жилина	633
Прешовская		**16954**
	Кежмарок	6501
	Попрад	1725
	Прешов	8728
Итого		**62090**

Источник: собственная разработка на основании данных [12]

В Таблице 3, представлены данные Национального статистического комитета Словакии за 2001 и 2011 год, количество польского национального меньшинства в Словакии согласно их языковой принадлежности.

Таблица 3

Количество польского национального меньшинства в Словакии по областям, согласно национальному языку

Область/польский язык	2001	2011
Братиславская	413	480
Трнавская	152	185
Тренчьянская	241	237
Нитрьянская	270	315
Жилинская	488	577
Банскобистрицкая	252	287
Прешовская	659	695
Кошицкая	256	343
Итого	**2731**	**3119**

Источник: собственная разработка на основании данных [6]

Данные таблицы 3 и таблицы 1 показывают, что в 2001 году польское национальное меньшинство в областях (Братиславской, Трнавской, Тренчьянской, Жилинской, Банскобистрицкой, Прешовской), по мнению автора отказавшись от польского гражданство по различным причинам свидетельствовало, что их национальный язык — польский, а в Кошицкой и Нитрянской области наблюдается другая ситуация, не все польское национальное меньшинство областей с польским гражданством (269 и 295) свидетельствовало, что их национальный язык — польский (256 и 270). В 2011 году ситуация полностью изменилась, в областях (Братиславской, Трнавской, Нитрьянской, Банскобистрицкой), что по мнению автора, связано с выбором молодым поколением смешанных семей (польско-словацких) национального языка — словацкий, и области, где ситуация оказалась противоположной (Тренчьянская, Жилинская, Прешовская).

Главная проблема между Чехословакией и Польшей после 1918 года было согласование границ между государствами. При согласовании границ, Польская Республика старалась учитывались традиционную границу перед разделом Польской Республики и включение в границу Республики Польши только тех территорий, в которых доминировало польское население (Северный Спиш, Орава и Чадецке). Словацкая Республика старалась получить территории северной части, такие же какие были между Венгрией и Галицией до 1918 года [2]. В результате согласования границ между Чехословакией и Польшей, территории с польским населением (в том числе и территории согласно таблицы 3), которые перешли Чехословакии были деполонизированны и словацизированны.

Массовая эмиграция поляков с польских земель началась с 1880 года и продолжалась до первой мировой войны. После 1956 года началась эмиграция поляков, мотивированная причинами экономичными, политичными и связями семейными. В 1980-1981 годах эмиграция поляков выросла в связи с политическим кризисом и открытием границ. В Чехословакию и Германию поляки приезжали как организованная группа рабочих или доезжали на работу в приграничные районы, в общей сумме в 1984 году их составляло 22,5 тыс. человек [4].

Согласно данным Главного управления занятости, социальной и семейной защите Словакии, в стране в 2006 году легально работало 1025 поляков (на основании контракта 78,8%), в возрасте от 25 до 39 лет, преимущественно мужчины 75%. Поляки работающие в Словакии имеют среднее образование (28,6%) и высшее (27,8%). Мужчины работают в сферах: автомобильной (17%), строительной (14,1%), добывающей (10,8%). Женщины работают в авиации (26%), торговли (14%), в сфере почтово-телекоммуникационной (13,2%) [5].

Роль общественных организаций в сохранении традиций, культуры, истории Польши и польского языка в Словакии.

Начало деятельности польских организаций в Словакии связывают с 1922 годом, от момента открытия Консульства Республики Польша в Кошицах (в Чехословакии). В 1925 году консульство открыло польскую библиотеку, при которой появилась польская организация под названием «Клуб польской молодежи и ее друзей» [10]. В 1991 году был создан первый Польский клуб в Мартине, в 1994 году «Польский клуб — Организация Поляков и их друзей в Словакии» в Братиславе и Кошицах. В конце 2003 года Клуб польский включал 800 членов и их друзей. В данный момент Организация поляков и их друзей в Словакии «Польский клуб» включает филиалы в районах: Мартин (1991), Кошицы (1994), Нитра (1999), Братислава (1994), Шродкове Поваже (2002), Дубница над Вагем и Тренчин. Цель клуба — воспитание польского национального самосознания среди поляков в Словакии и продвижение польской культуры в словацком обществе.

Первая школа польского языка была открыта в Братиславе в 1993 года. В 2003 году был открыт школьный консультационный пункт при Посольстве Республики Польши в Братиславе, для детей работников посольства и польских фирма, а также детей полонии. Школа осуществляет обучение польскому языку, истории и географии Польши [13].

В 1995 года Министерством Культуры был зарегистрирован социально-культурный журнал для поляков в Словакии «Монитор полонийный».

Польский Институт в Братиславе (1950 год). Цель – распространение информации о Польше, популяризация польской культуры и науки, укрепление сотрудничества между Польшей и Словакией в области культуры, науки и образования, углубление дружественных отношений польско-словацких. Институт организует выставки, показ фильмов, организация мероприятий: концертов, лекций, творческих встреч, поэтических вечеров, презентации книг, научные семинары, встречи писателей, организация занятий польского языка [11].

Общественная организация «Полонус» в Жилине, объединяет 130 человек польского национального меньшинства Жилинской области. Цель деятельности организации заключается в популяризации истории, культуры, традиций и обычаев Польши, развитие предпринимательства среди польского национального меньшинства на Словакии, обучение польскому языку (используя традиционное и интерактивное обучение), интеграция польского национального меньшинства и развитие сотрудничества с Польшей. Деятельность ОО «Полонус» осуществляется в следующих направлениях: проведение семинаров, конгрессов, конкурсов, спортивных мероприятий, организация туристических выездов, библиотечная деятельность, образовательная, издательская, информационная и др.

В 2014 году ОО «Полонус» были проведены следующие мероприятия [12]: цикл литературных семинаров о «Варшавском восстании 1944» в польских библиотеках (Жилина, Дольный Кубин, Мартин, Чадца, Липтовский-Микулаш) в Словакии; открытие польской библиотеки, Липтовский Микулаш; дни Польской Культуры, Жилина; спортивные мероприятия, Райские Теплицы; открытие польской библиотеки, Наместово; интерактивная академия польского языка и литературы, 4-й год; школа польского языка в Жилине, 5-й год – занятия два раза в месяц в течение академического года; центральноевропейский Конгресс полонийной молодежи «Роль молодежи в сохранении национальной самобытности и языка в условиях глобализации», Орава; слет полонийной молодежи, Трстена – Брезовица; маршрутом орлиных гнезд, образовательный – познавательный семейный выезд в Польшу (замки в Баболице, Миров, Огродзинец, Баковец, Пшчына); VIII Жилинский форум национальных меньшинств, Жилина; открытие польской библиотеки, Битча.

Дом Польско-Словацкий в Бардееве. Цель – сохранение и поддержание местной идентичности, природного и культурного наследия польско-словацкой территории; повышение привлекательности приграничной территории с помощь существующего природного и культурного наследия, а также совместной рекламы территории для социального и экономического развития приграничных территорий. Деятельность Польско-Словацкого Дома связано с организацией и проведением (с приглашением участников с Польши): выставок, фильмов, театральных представлений, концертов, фестивалей, планеров, семинаров, спортивных мероприятий, издательство туристической рекламной продукции.

Программа мероприятий проведенных с участием представителей с Польши в 2007 году: выставка картин и фотографий, презентация деревянных костелов; театральное представление; польско-словацкий шахматный турнир; художественный планер; камерный концерт выпускников; польский мюзикл; рок концерт польских групп; семинар Хоспис; рождественская программа.

Еврорегионы Карпатский (1993), Татры (1994), Бескиды (2000) включают районы с наибольшим количеством польского национального меньшинства в Словакии (таблица 3), проекты за 2007-2013, которые были утверждены на реализацию сохранения культурного наследия в еврорегионе Карпатском составили 12 проектов (28%), в еврорегионе Татры – 17 (28%), в еврорегионе Бескиды – 14 (32,5%), что свидетельствует о активной социально-культурной деятельности на пограничью. Еврорегион Татры проводит культурные мероприятия посвещенные презентации культуры пограничья и польско-словацкой интеграции [2, 3]: Дни культуры Польской в Словакии (Наместово, Дольный Кубин, Липтовский Микулаш, Кежмарок, Старая Любовня, Спишская Новая и Старая Весь); мероприятие «Еврорегион без границ»; Дни музыки Карпат; «Оравское лато»; «Татшанский ярмарок»; выставки «Маларство на шкле»; конкурсы «Яносик»; конференции; семинары; форумы; паломничество; информационная Система «Инфотатры»; издательства на тему еврорегиона; карты; встречи культурного характера «Фестин гуральский».

Выводы из данного исследования и перспективы. Проанализированные данные показывают, что польское национальное меньшинство в довоенный период в большей степени было размещено в северной части Словацкой Оравы и Спиша. Размещение польского национального меньшинства в Братиславской и Жилинской области по данным за 2011 год, по мнению автора связано с приездом молодых людей из Польши на период обучения в Словакию и внутренним перемещением в столицу. Уменьшение в статистических переписях польского населения в периоде 1918-1945 годах по сравнению с 1869 годом, по мнению автора происходило в связи с деполонизацией польского населения на приграничных территориях Чехословацкой Республики [2, с. 95]. Послевоенная эмиграция поляков в Словакию характеризовалась – высоким средним уровнем образования и профессиональными знаниями. Большая часть эмигрантов достигла хорошей социальной позиции в Словакии. Эмиграция поляков в Словакию в значительной степени была связана с созданием (польско-словацких) семей, что в последствии повлияло положительно на их поколение в виде быстрой языковой ассимиляции и польско-словацкой культурной интеграции, а также сохранении эмоциональной связи со страной предков, через родственные контакты. Мероприятия проводимые общественными организациями в Словакии способствуют распространению информации о Польше, польское молодое поколение Словакии, чаще выезжает в Польшу в образовательных и туристических целях. Развитие социально-культурного сотрудничества между Польшей и Словакией составляет важный позаэкономический фактор экономического развития стран и является важным условием для развития: демократии в странах, туризма, межкультурной интеграции, сохранению материального и нематериального польско-словацкого культурного наследия.

Список литературы:

1. Kroh A. Na marginesie artykulu Marka Skawinskiego «Polacy na Slowacji» // Plaj. – 1998. – № 17. – S. 163-170.
2. Lewkowicz L. Euroregiony na pograniczu polsko-slowackim. Geneza i funkcjonowanie. – Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Sklodowskiej, 2013. – 285 s.
3. Majorczyk A., Nowak A. Realizacja polsko-slowackich projektow z dziedziny kultury Euroregionu Tatry // Materialy Biura Euroregionu Tatry w Nowym Targu. – 1997. – S. 10-13.
4. Maryanski A. Migracje w swiecie // Panstwowe wydawnictwo Naukowe – Warszawa. – 1984. – 200 s.
5. Migracje do krajow sąsiadujących z Polska: [Электронное издание]. – Режим доступа: http://www.fise.org.pl/x/411646
6. Obyvatelstvo trvalo byvajuce v krajoch SR podla materianskeho jazyka, SODB 2001, 2011.
7. Obyvatelstvo trvalo byvajuce v krajoch SR podla narodnosti, SODB 2001, 2011.
8. Skawinski M. Polacy na Slowacji // Plaj. – 1998. – № 16. – 87 c.
9. Statisticka rocenka regionov Slovenska, Statisticky urad Slovenskej republiky, 2012.
10. Stowarzyszenie Polakow i ich Przyjaciol na Slowacji: [Электронное издание]. – Режим доступа: http://www.polonia.sk/
11. Poľský inštitút v Bratislave: [Электронное издание]. – Режим доступа: http://www.polinst.sk/
12. Polonus OZ: [Электронное издание]. – Режим доступа: http://polonus.sk/?lang=pl
13. Szkolny punkt konsultacyjny przy Ambasadzie RP w Bratyslawie: [Электронное издание]. – Режим доступа: http://szkolapolskawbratyslawie.info/

Блажевіч І.В.
Інститут географії і регіональної економіки
Університету Ягеллонського в Кракові

ПОЛЬСКА НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА У СЛОВАЧЧИНІ ТА КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРОМАДСЬКІХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Анотація
Досліджено діяльність громадсьскіх організацій Словаччини у збереженні традицій, культури, історії та мови польскої національної меншини в Словаччині. Проаналізовано тенденції в розміщенні польської національної меншини в областях і районах Словаччини. Досліджено роль єврорегіонів в соціально-культурному розвитку транскордонної польсько-словацької співпраці.
Ключові слова: польська національна меншина, польські громадські організації, культурна діяльність, міграція, єврорегіони, Словаччина

Blazhevich I.V.
Institute of Geography and Regional Economics
Jagiellonian University

POLISH MINORITY IN SLOVAKIA AND CULTURAL ACTIVITIES OF PUBLIC ORGANIZATIONS

Summary
The activities of public organizations in Slovakia in preserving traditions, culture, history and language of the Polish national minority in Slovakia are investigated. Trends in the placement of the Polish national minority in the regions and districts of Slovakia are analyzed. The role of the Euroregions in socio-cultural development of Polish-Slovak cross-border cooperation is investigated.
Keywords: Polish minority, Polish public organizations, cultural activities, migration, Euroregions, Slovakia

УДК 528.94

МЕХАНИЗМ МАТЕМАТИКО-КАРТОГРАФИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ляшенко Д.А.
Национальный транспортный университет

Исследованы теоретические вопросы формирования финансового механизма внешнеэкономической деятельности. Определены методы моделирования международной торговли. Осуществлена апробация метода нейронных сетей для кластеризации стран внешнеэкономических партнеров Украины. Выявлены закономерности внешней торговли Украины.
Ключевые слова: математико-картографическое моделирование, внешнеэкономическая деятельность, экспорт, импорт, нейронные сети.

Постановка проблемы. Современный мир входит в фазу децентрализации. На замену жестким иерархическим структурам в разных сферах политической, экономической и социальной жизни общества приходят сети [3]. Специалисты подчеркивают преимущества децентрализованных фирм, и некоторые из них показывают, что в наступающем веке большие иерархические корпорации уступят место новой форме – сетям.

В сети все элементы самостоятельны и вступают во взаимодействие как свободные агенты. Связи между элементами возникают чаще всего спонтанно, на основе событий вызывающих изменение тренда в точках бифуркации.

Сети являются сложными объектами для моделирования. Наиболее приемлемым средством для моделирования таких объектов являются геоинформационные системы (ГИС), а в качестве методов геоинформационное и математико-картографическое моделирование.

По словам Регионального менеджера в Центральной и Юго-Восточной Европе компании «Hexagon geospatial» Роберта Наги (Robert Nagy) сейчас в области обработки пространственных данных существуют такие тенденции: необходимость обрабатывать большие объемы данных (big data) и запрос на простые решения. Раньше пользователями ГИС были ученые и аналитики, сейчас возрастает спрос на обоснование принятия решений со стороны простых граждан. Все это вызывает необходимость обоснования различных методов анализа, в частности классификации объектов связей и визуализации результатов математического анализа.

Анализ последних исследований и публикаций. Математические методы в картографии начали активно применяться во второй половине XX ст. на волне интереса к количественным методам в географии (Уильям Бунге). Количественные методы перевели географию из чисто описательной дисциплины в разряд наук, тесно сотрудничающих с математической статистикой, теорией вероятности, пространственной геометрией. Следующий пик интереса к математическим моделям и методам в географических исследованиях пришелся на активное развитие инструментов ГИС при переходе их в стадию зрелости. Параллельно производилась исследования на стыке картографии, информатики, искусственного интеллекта, результатом чего стало появление пространственных систем поддержки принятия решений. Теоретической основой которых стали когнитивная психология, изучение поведения отдельных граждан и социальных групп на определенной территории, прикладная математика и исследование операций.

Запуск искусственных спутников Земли, использование мобильных устройств, позволяющих определить местоположение, открыли новые перспективы сбора информации про передвижение людей и товаров как через границы (морские перевозки) так и на территории городов. Популярными сейчас становятся модели представляющие поведение объектов в пространстве-времени с помощью т.н. пространственно-временного куба [9]. Математико-картографическое моделирование представляет собой совместное и последовательное использование математических и картографических моделей [6] при условии использования преимущества каждого вида моделей.

Математические и статистические методы используются для исследования данных, их классификации [1], кластеризации, поиска закономерностей. Статистика в пространствах произвольной природы (к которым и относятся множество наборов данных) основывается на систематическом использовании расстояний или мер близости (мер различия) между объектами нечисловой природы [7]. Картографические модели помогают визуализировать результаты такого анализа, и увеличить их наглядность. Украина на международном рынке занимает несколько специализированных товарных ниш, в частности торговля продукцией черной металлургии [8], химии и сельского хозяйства [4], которые исследовались отечественными географами.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Наряду с обилием примеров применения математических методов для анализа международной экономики [5], нерешенной задачей является разработка механизмов картографической визуализации результатов математического анализа внешней торговли Украины в разрезе стран мира.

Цель статьи. Главной целью этой работы является апробация математических методов для типизации стран партнеров по структуре импорта товаров из Украины и визуализация результатов на картах.

Изложение основного материала. Региональный уровень исследований позволяет отобразить визуально с помощью карт и других геоизображений потоки внутри государства (авиаперевозки, автомобильные, железнодорожные перевозки, межрегиональные миграции) [2].

На глобальном уровне важнейшей задачей является изучение политических, экономических, социальных и культурных связей между странами. Эти связи действуют совместно и в одном направлении, в большинстве случаев, способствуют повышению интенсивности друг друга и являются своеобразной кровеносной системой современного мира, обеспечивающей коммуникацию между отдельными государствами, корпорациями, гражданами и определяющей качество его функционирования.

© Ляшенко Д.А., 2015

Состояние и конфигурация связей определяет специализацию хозяйственных систем отдельных стран, концентрацию производств, диффузию инноваций, культурный обмен.

Задачи типологии и классификации. Всю историю цивилизации люди занимались вопросами классификации. Это помогло человечеству адаптироваться и выжить, различая объекты и явления по степени опасности, полезности. В современных условиях умение классифицировать объекты на основе огромных объемов информации (Big Data) позволяет сориентироваться в современном быстро меняющемся мире и принять правильные управленческие и маркетинговые решения.

Эти исследования могут лечь в основу геомаркетинговых систем, моделирующих поведение производителей и потребителей на рынке и нацеливающихся на поиск маркетинговых стратегий наиболее полно удовлетворяющих потребности потенциальных клиентов.

Объектами математического анализа в процессе изучения международных связей являются участники международных связей и потоки вещества, энергии и информации, соединяющие этих участников.

Участниками связей выступают ТНК и их подразделения, отдельные страны как рынки с сложившимися условиями ведения бизнеса и ценовой конъюнктурой, производственные и посреднические фирмы, территориальные, религиозные и другие общности людей, отдельные домашние хозяйства.

Классификация этих участников может осуществляться по разным основаниям: интенсивности, асимметричности, структуре, динамике потоков, которые их связывают.

Например, динамика и структура импорта и экспорта товаров, места выхода мигрантов изменение интенсивности миграционных потоков.

Наибольший интересует представляет использование математического аппарата для задач классификации. По сути задача классификации состоит в синтезе оценок объектов по многим критериям. В процессе классификации осуществляется объединение регионов в кластеры по подобию наборов различных характеристик.

Перспективным по нашему мнению является разновидность метода нейронных сетей − карты самоорганизации Кохонена (Self Organizing Maps − SOM), названная по имени известного финского ученого Теуво Кохонена (Teuvo Kohonen), руководителя Исследовательского центра нейронных сетей Технологического университета в Хельсинки. Этот метод позволяет осуществлять многомерную кластеризацию регионов. Принципы кластеризации подобны методу k-средних из группы методов классического кластерного анализа.

Одновременно карты самоорганизации имеют несколько принципиальных отличий: позволяют анализировать нелинейные зависимости между «входами» и «выходами»; обучаются «без учителя» (на основе самоорганизации), то есть результат обучения зависит лишь от входящих данных; все нейроны становятся упорядоченными в определенную структуру.

Нами было предложено использовать упомянутый математический аппарат для задач кластеризации совокупности географических объектов, которые принимают участие в потоках вещества, энергии, финансов и информации то есть международных связях.

Одним из наиболее интересных для изучения потоков, характеризующихся значительной изменчивостью, является международная торговля товарами. Эти потоки обусловлены географиче-

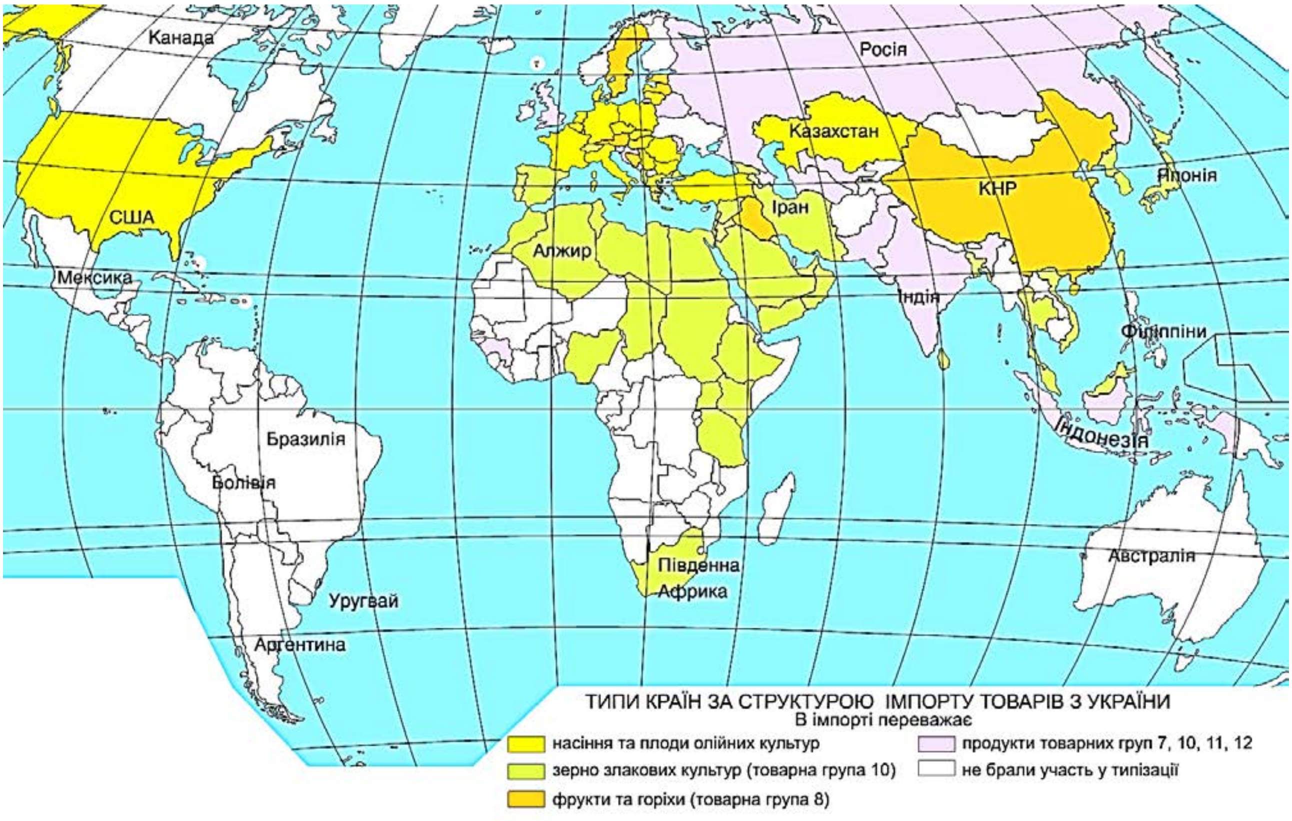

Примітка. Згідно з класифікатором товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності до відповідних груп відностять: Група7. Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульбоплоди Група 8. Їстівні плоди та горіхи; цедра цитрусових або баштанних культур. Група 10. зернові хліби. Група 11. Продукція борошномельно-круп'яної промисловості; солод; крохмаль; інулін; пшенична клейковина. Група 12. Олійні насіння і плоди; інше насіння, плоди та зерна; лікарські рослини і рослини для технічних цілей; солома

Рис. 1. Типы стран партнеров по структуре импорта товаров из Украины (зерновые культуры)

скими условиями, конъюнктурой и другими составными частями сравнительных преимуществ (Д. Рикардо).

В ходе исследования проведена апробация методики кластеризации стран по структуре внешнеторгового экспорта и импорта, а также его динамике. Для этих задач использовано программное обеспечение Deductor studio academic. Этот программный набор предлагает широкий набор функций, применяемых для исследовательских задач, среди которых была выбрана для использования функция построения самоорганизующиеся карт, В процессе работы алгоритма программа позволяет из всей совокупности объектов выбрать такие, которые больше всего походят друг на друга. Так для определения типов стран по структуре импорта из Украины продукции растениеводства, на входе были использованы нормированные показатели внешней торговли Украины зерновыми: пшеницей, ячменем и другими культурами.

По результатам применения описанного выше математического аппарата было обнаружено, что существуют группы стран, специализирующихся на импорте отдельных товарных групп из Украины (использованы данные по 2010 года). В группе продовольственных товаров проанализированы страны, имеющие значительный по объему импорт из Украины (рисунок 1).

Выделены следующие группы стран: 1) страны, которые импортируют преимущественно зерно злаков (Бангладеш, Египет, Израиль, Иран, Ливийская Арабская Джамахирия, Португалия, Саудовская Аравия, Сирийская Арабская Республика, Тунис); 2) страны, которые импортируют преимущественно семена и плоды масличных культур, прочие семена, лекарственные растения (Италия, Казахстан, Литва, Польша, Румыния, Сербия, Словакия, Турция, США); 3) страны, которые импортируют преимущественно съедобные фрукты и орехи (Китай, Гонконг, Ирак, Швеция); 4) страны с высокой степенью разнообразия импорта.

Другим примером использования предложенного метода является типизация стран − торговых партнеров Украины по динамике экспорта и импорта. Динамика − это развитие геосистем во времени. Существенные изменения происходят только тогда, когда они сопровождаются изменением структуры системы и системообразующих связей. В моделировании динамики систем основным является определение последовательности их состояний во времени и определения четких различий между ними. Характеризуя динамику общественных явлений, Т.И. Курач отмечает, что ей присущи такие виды движения: рост (прямолинейное, криволинейное), спад, цикличность, колебания с определенным ритмом. Развитие мировой хозяйственной системы в течение последних лет по-разному повлиял на состояние международных связей различных стран с Украиной. Различные регионы страны отличаются по параметрам международных связей (объемам, структуре, временными изменениями потоков). Динамика торговых отношений связана как с естественными (засухами, урожайностью), так и экономическими факторами (ценами и конъюнктурой международной торговли и т.д.). С целью отслеживания изменений в характеристиках международных связей Украины следует обосновать: а) показатели картографирование; б) период

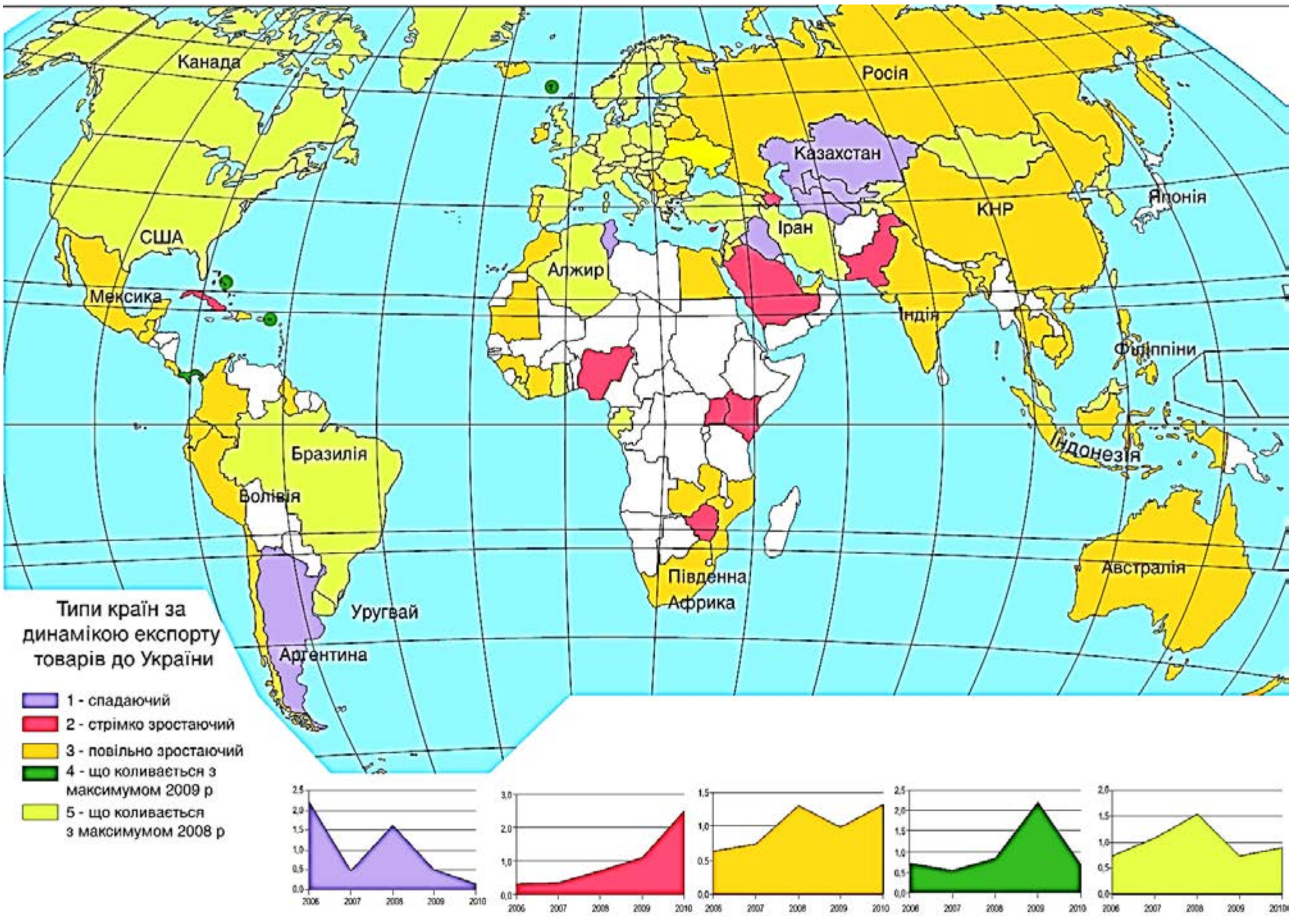

Рис. 2. Типы стран партнеров по динамике импорта товаров из Украины (зерновые культуры)

исследования изменений; в) методика типизации стран за изменениями показателей.

Одним из путей исследования закономерностей изменений в области международной торговли является группировка территориальных единиц в таксоны с однородными ритмами колебания экспорта и импорта. Поскольку средние многолетние значения объемов внешней торговли для каждой территориальной единицы разные, то для сравнения уровней колебания экспорта и импорта следует применить нормирования. Для этого достаточно разделить конкретные значения по каждой территориальной единицы на их среднее арифметическое значение, рассчитанное на базе этих рядов. Выделение таксонов, подобных по картине динамики временных рядов данных может осуществляться на основе упомянутого метода классификации на основе нейронных сетей с обучением без учителя.

Легендой полученной карты есть типы стран по динамике внешней торговли. Соответствующим цветом на карте изображаются результаты типизации. Графики средних значений исследуемых показателей в пределах таксонов могут быть представлены в виде дополнительных данных в карты, сформирует наглядное представление о типе динамики. Такие графики нивелируют отдельные флуктуации в динамических рядах и характеризуют закономерности изменений экспорта и импорта для однотипных групп стран.

Упомянутые направления типологии стран связаны с исследованиями проблем преодоления голода и обеспечения продовольственной безопасности, основанные на опыте картографических исследований сельского и морского хозяйства, разработка синтетических карт эффективности производства продукции растениеводства и т.д.

Наиболее приемлемым способом картографического отображения результатов типизации является качественный фон. Цвет является наиболее удобным изобразительным средством. Для отображения качественных отличий мы применили «принцип светофора», сочетание оттенков зеленого, желтого и красного цветов.

Для создания карт выбрана традиционная картографическая основа: нормальная поликоническая проекция, которая традиционно применяется для карт мира.

Выводы и предложения. Перспективными направлениями являются анализ структуры внешней торговли в группах продукции химии и связанных с ней отраслей; минерального сырья; машиностроения. Исследование структуры внешней торговли, а также ее изменений может быть основой для прогнозов будущих поставок.

Список литературы:

1. Воронин Ю. А. Теория классифицирования и ее приложения / Ю. А. Воронин. – Новосибирск: Наука, 1985. – 232 с.
2. Голубчиков Ю. Н., Тикунов В. С., Тикунова И. Н. Геоинформационная система для демографических исследований / Ю. Н. Голубчиков, В. С. Тикунов, И. Н. Тикунова // Географический вестник. – 2014. – № 3 (30). – 130-137 с.
3. Гриценко А. А. Иерархия и сетевые структуры в институциональной архитектонике экономических систем / А. А. Гриценко // Наукові праці Донецького національного університету. Серія: економічна. Випуск 31-1(117). – Донецьк, ДонНТУ, 2007. – С. 51-55.
4. Кавецький І. Й. Україна і світові агропродовольчі ринки (суспільно-географічне дослідження): Автореф. дис. ... канд. геогр. наук / І. Й. Кавецький. – К., 1999. – 22 с.
5. Кругман П. Международная экономика. Теория и политика / П. Кругман, М. Обстфельд: Учеб. для вузов / Под ред. В. П. Колесова, М. В. Кулакова. – М.: Эконом. ф-т МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 799 с.
6. Тикунов В. С. Классификации в географии: ренессанс или увядание? (Опыт формальных классификаций) / В. С. Тикунов. – М.: – Смоленск: Изд-во Смоленского гуманитарного университета, 1997. – 367 с.
7. Орлов А. И. Математические методы теории классификации / А. И. Орлов [Електронний ресурс] // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2014. – № 95. – Режим доступу: http://ej.kubagro.ru/2014/01/pdf/23.pdf – Назва з екрану.
8. Савчук І. Г. Зовнішня торгівля між Україною та Європейським Союзом / І. Г. Савчук // Трансформація структури господарства України: регіональний аспект. – К.: Мілеціум, 2003. – С. 136–157.
9. Bach B. Review of Temporal Data Visualizations Based on Space-Time Cube Operations / B. Bach, P. Dragicevic, D. Archambault et al. // Eurographics Conference on Visualization. – 2014. – P. 23–41. – http://aviz.fr/~bbach/spacetimecubes/Bach2014spacetimecubes.pdf

Ляшенко Д.О.
Національний транспортний університет

МЕХАНІЗМ МАТЕМАТИКО-КАРТОГРАФІЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація
Досліджено теоретичні питання формування фінансового механізму зовнішньоекономічної діяльності. Визначено методи моделювання міжнародної торгівлі. Здійснено апробацію методу нейронних мереж для кластеризації країн зовнішньоекономічних партнерів України. Виявлені закономірності зовнішньої торгівлі України.

Ключові слова: математико-картографічне моделювання, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, нейронні мережі.

Liashenko D.O.
National Transport University

MATHEMATICAL AND CARTOGRAPHIC FOREIGN TRADE MODELLING MECHANISM

Summary
The theoretical aspects of forming a financial mechanism of foreign trade were investigated. The methods of international trade modelling were defined. The method of neural networks for clustering countries, which are economic partners of Ukraine, was proposed. Ukraine's foreign trade peculiarities were founded.
Keywords: mathematical and cartographic modelling, foreign trade, export, import, neural networks.

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 342.72/73.73(045)

РОЛЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ З ПРАВ ДИТИНИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ МАЛОЛІТНІХ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Денисенко Ю.М.
Юридичний інститут,
Національний авіаційний університет

Визначена необхідність процесу становлення інституту Уповноваженого Президента України з прав дитини. Охарактеризовано стан теоретичного дослідження ролі Уповноваженого при забезпеченні прав та законних інтересів малолітніх в Україні. Виявлена необхідність удосконалення законодавства України в частині регулювання діяльності Уповноваженого. Здійснено аналіз діяльності Українського Уповноваженого. Обґрунтована доцільність віднести функції, які виконує інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини до управлінських.

Ключові слова: Уповноважений Президента України з прав дитини, малолітній, дитина, права та законні інтереси, управлінські функції.

Постановка проблеми. Ситуація, що відбувається в Україні, формування громадянського суспільства і збереження правової, демократичної, соціальної держави вимагають політичних, соціальних, економічних, культурних перетворень сучасного українського суспільства та вдосконалення механізму державної влади. Одним з найважливіших питань цієї реформи займають зміни взаємовідносин влади і людини. На даний час спостерігається відчуженість апарату державної влади від громадян, високий рівень корупції, низька виконавча дисципліна, правовий нігілізм, відсутність поваги до прав людини. Все це зумовлює необхідність удосконалення функціонування певних демократичних інституцій, діяльність яких ґрунтувалася б не на традиційному захисті державних інтересів, а була спрямована на належне забезпечення прав людини. Оскільки найбільш незахищеною та вразливою верствою населення являються малолітні, держава повинна забезпечити різноманітні, гарантовані та законодавчо закріплені можливості реалізації їх прав та законних інтересів. Виникає необхідність створення та врегулювання діяльності спеціальної інституції: Уповноваженого Президента України з прав дитини, що стане першим кроком до побудови сильної демократичної, законодавчо-захищеної держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Під час дослідження та аналізу діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини використовувалися роботи В.Б. Барчука, Л.В. Бойцової, Н.І. Карпачової, Т.Г. Корж-Ісаєвої, М.М. Кулеби, О.В. Марцеляка, Ю.О. Павленка, Н.С. Пузирної, М. Чорнокондратенка та інших.

Здійснивши дослідження праць відповідних політичних діячів та науковців, виникає необхідність створення монографічних праць щодо організаційно-правового забезпечення діяльності інституту Уповноваженого Президента України з прав дитини, що й робить це дослідження актуальним в умовах сьогодення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи існуючий рівень масштабності наукових досліджень у сфері забезпечення прав та законних інтересів громадянина, в тому числі й малолітніх, робимо висновок про недосконалість, неточність та необґрунтованість основних позицій діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини, що пояснюється неможливістю істотно впливати на діяльність державних органів. Аналіз наукових доктрин дав можливість зробити висновок про те, що рішення Уповноваженого носить виключно рекомендаційний та інформаційний характер. Звідси виникає питання: «Чи дійсно Уповноважений Президента України з прав дитини є державною інституцією?». Так, до переліку основних питань, які є не вирішеними на сьогодні є:

1. відсутність обґрунтування необхідності функціонування інституту Уповноваженого Президента України з прав дитини;
2. недостатньо сформована законодавча база, яка врегульовує відносини у сфері реалізації прав та обов'язків Уповноваженого;
3. неможливість запозичення позитивної зарубіжної практики щодо забезпечення прав та законних інтересів малолітніх в Україні;
4. відсутність досліджень в сучасній правовій науці діяльності Уповноваженого Президента України з прав дитини з позицій адміністративного права.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей становлення та функціонування в Україні інституту Уповноваженого Президента України з прав людини та обґрунтування необхідності віднесення відповідної інституції до системи органів виконавчої влади.

Виклад основного матеріалу. Людина, її основні права і свободи розглядаються як кінцева мета втручання держави в громадське життя і водночас є межею такого втручання. В сучасних умовах, держава виступає формою громадянського суспільства. Суттєвим є те, що громадянське суспільство повинно бути основою політичного життя, вносити в останнє демократичні риси і якості, сам дух звільнення особи від державного диктату – основу основ громадянського суспільства [5, с. 470-471]. Україна, як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [1], просто зобов'язана здійснювати захист прав та сприяти втіленню їх в буденне життя кожного із своїх громадян. Забезпечення належного рівня захисту малолітніх і є «зерном» для розбудови та розквіту сильної, непереможної політично-соціальної держави.

У будь-якої особи, у тому числі й малолітнього, який проживає на території України, по відношенню до держави є права, а на державі лежать обов'язки до особи, і навпаки. Іншими словами, спостерігається нерозривний зв'язок цих двох суб'єктів правовідносин. Саме у правовій державі такі відносини повинні бути врегульовані загальними та спеціальними нормативно-правовими актами. Як зазначав Г. Гегель: «Хороші закони ведуть до процвітання держави, а вільна власність є основною умовою її блиску» [2, с. 216].

© Денисенко Ю.М., 2015

Протягом всієї історії становлення державності в Україні та за час незалежності, вчені та законодавці намагаються всебічно захистити та забезпечити належний рівень реалізації прав та законних інтересів малолітніх.

Аналогічною популярністю користуються й праці вчених-науковців, які займалися проблематикою захисту прав та законних інтересів малолітніх в Україні: Н.І. Карпачової, Т. Г. Корж-Ісаєвої, М.М. Кулеби, О.В. Марцеляка, Ю.О. Павленка та ін.

Вагоме місце у врегулюванні правовідносин «держава-малолітні» займають і нормативно-правові акти. А саме, Конституція України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення; Закони України: «Про охорону дитинства», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про дорожній рух» та ін., а також документи ООН, ратифіковані Верховною Радою України: «Декларація прав дитини» (проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року), «Конвенція про права дитини» (прийнята та відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї 20 листопада 1989 р., яка набула чинності в Україні 27 вересня 1991 р.), «Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей» (прийнята на Всесвітній зустрічі на вищому рівні в інтересах дітей, яка відбулася в ООН в м. Нью-Йорку 30 вересня 1990 р.) [3].

Враховуючи те, що малолітні й володіють всією сукупністю прав, що і неповнолітні та повнолітні особи, вони є найбільш вразливою верствою населення, яка потребує захисту зі сторони державних та недержавних інституцій.

Сьогоднішня ситуація, яка склалася в Україні не перешкоджає функціонуванню уповноважених органів та громадських організацій у сфері забезпечення прав та законних інтересів малолітніх в Україні. Мова йде про Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти і науки України та інші.

З огляду на важливість цього завдання і необхідність її реального забезпечення, варто було б розглянути питання про введення посади Уповноваженого Верховної Ради України з прав дитини, до функцій якого належала б розробка соціальних, економічних, культурних гарантій прав дитини [6, с. 23]. З метою забезпечення належних умов реалізації та захисту прав та законних інтересів малолітніх та неповнолітніх громадян, 11 серпня 2011 року Президентом України були видані Укази «Про Уповноважено Президента України з прав дитини» та «Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини», якими затверджено порядок створення та функціонування нової інстанції серед державних органів управління Уповноваженого Президента України з прав дитини (далі – Уповноважений). Цього дня на посаду було призначено Юрія Павленка.

Необхідність такої правозахисної інстанції пояснюється, в першу чергу:

– діти через особливості свого психічного і фізичного розвитку вимагають особливого виховання, відношення, догляду тощо;

– по-друге, через відсутність життєвого досвіду і певною мірою залежного положення вони не завжди самостійно можуть захистити свої права і законні інтереси;

– по-третє, благополуччя і нормальний розвиток дітей визначають майбутнє нашої країни.

Здійснивши аналіз нормативної бази України, яка закріплює положення щодо функціонування інституту Уповноваженого Президента України з прав дитини, щорічні звіти останнього та деякі наукові положення, робимо висновок про те, що його діяльність носить виключно інформаційний та рекомендаційний характер.

Так, у відповідності до законодавства України, до повноважень Уповноважено Президента України з прав дитини не відносяться питання:

1. щодо перегляду та оскарження рішень судів всіх інстанцій;

2. щодо майнових спорів;

3. щодо спорів між фізичними особами;

4. щодо спорів між малолітніми, які врегульовуються кримінально-процесуальним, цивільно-процесуальним законодавством тощо.

Однозначно виникає необхідність розширення прав та обов'язків Уповноваженого, адже спостерігаємо наявність своєрідного «вакууму» у процесі функціонування даної інстанції.

Це спровоковано відсутністю спеціального нормативно-правового акту, який би врегульовував порядок та особливості реалізації прав та виконання, покладених на Уповноваженого обов'язків. Мова йде про необхідність прийняття закону, який визначав специфіку діяльності відповідної інституції.

Уповноважений Президента України з прав дитини є суб'єктом адміністративного права, тобто, іншими словами, учасником управлінських відносин. Це пояснюється тим, що відповідна інстанція, яка наділена правами, обов'язками, повноваженнями, компетенцією, відповідальністю, здатністю вступати в адміністративно-правові відносини, відіграє роль державно-правового інституту, спрямованого на здійснення контролю за додержанням прав та законних інтересів дитини в Україні.

В той же час, коли Уповноважений може здійснювати функції органів виконавчої влади, вчені вважають, що відповідна інстанція не відноситься до жодної, діючої в Україні, гілки влади [6, с. 69; 7].

Це пояснюється тим, що в обов'язки Уповноваженого Президента України з прав дитини входить: домагатися не тільки дотримання законодавчо закріплених прав дітей, у тому числі малолітніх, але й розширення обов'язків батьків перед ними і більш повного їх дотримання. Він повинен вимагати справедливого ставлення до малолітніх та неповнолітніх осіб з боку різноманітних органів влади, допомагати користуватися вже існуючими правами, а також сприяти визнанню за ними тих прав, які ще не знайшли свого законодавчого закріплення.

З вище сказаного слідує, з одного боку: Уповноважений Президента України з прав дитини є «ізольованою», «відчуженою» інстанцією серед інших органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, а з іншого: перераховуючи його повноваження у сфері забезпечення прав та законних інтересів малолітніх та неповнолітніх в Україні (має право: залучатися до опрацювання окремих питань представників державної влади, органів місцевого самоврядування, брати участь у засіданнях державних органів з питань, що належать до його компетенції та ін.), бачимо, що Уповноважений наділений управлінськими функціями в процесі реалізації своїх повноважень [7, с. 9]. Цей факт дає можливість вважати, що дана інституція є самостійно діючим органом у системі органів виконавчої влади.

Висновки та пропозиції. З метою забезпечення реалізації прав та законних інтересів малолітніх в Україні виникла необхідність створення спеціальної інституції Уповноваженого Президента України з прав дитини. Саме це питання набуває особливої значимості

в умовах розвитку нашої держави та з прагненням вступити до Євросоюзу. Вивчені у ході дослідження наукові розробки, дають змогу дійти висновку про те, що в Україні механізм функціонування даного інституту належним чином законодавчо не врегульований та не відповідає сучасним умовам життя.

Для вдосконалення системи відносин щодо реалізації прав та законних інтересів малолітніх в Україні:

1. віднести інститут Уповноваженого Президента України з прав дитини до системи державних органів виконавчої влади, що зумовить розширення переліку їх повноважень;

2. удосконалити законодавство України в частині права та обов'язки Уповноваженого Президента України з прав дитини шляхом:

а) наведення прикладів звернень малолітніх до Уповноваженого;

б) можливості перегляду та оскарження судових рішень та рішень прокурорів, органів досудового слідства;

в) щорічно звітуватися про результати роботи за календарний рік не тільки перед безпосереднім керівництвом, а й використовуючи засоби масової інформації з метою забезпечення ясності й доступності подачі звернень малолітніх.

Створення інституту Уповноваженого Президента України з прав дитини є важливим кроком для становлення сильної, непереможної, незалежної, демократичної держави, що є необхідним на будь якому історичному етапі розвитку суспільства.

Список літератури:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради, 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Гегель Г. Философия права / Пер. с нем. Ред. и сост. Д. А. Керимов, В. С. Нерсесянц. – М.: Мысль, 1992. – С. 216.
3. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист (збірник документів): Частина I. – К.: АТ «Видавництво «Столиця», 1998. – 248 с.
4. Корж-Ісаєва Т. Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. юрид.наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Т. Г. Корж-Ісаєва. – Київ, 2008. – 27, [22-23].
5. Лазарев В. В., Липень С. В. Теория государства и права. – М.: Спарк, 2005. – С. 469-471.
6. Марцеляк О. В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02 / Марцеляк Олег Володимирович. – Х., 2004. – 473 с.
7. Пузирна Н. С. Адміністративно-правові засади забезпечення діяльності омбудсмана в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид.наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Н. С. Пузирна. – Київ, 2013. – 51, [9].

Денисенко Ю.Н.
Юридический институт,
Национальный авиационный университет

РОЛЬ УПОЛНОМОЧЕННОГО ПРЕЗИДЕНТА УКРАИНЫ ПО ПРАВАМ РЕБЕНКА ПРИ ОБЕСПЕЧИНИИ ПРАВ И ЗАКОННЫХ ИНТЕРЕСОВ МАЛОЛЕТНИХ: АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Аннотация
Наблюдается необходимость процесса становления института Уполномоченного Президента Украины по правам ребенка. Сделана характеристика теоретического исследования роли Уполномоченного при обеспечении прав и законных интересов малолетних в Украине. Наблюдается необходимость усовершенствования законодательства Украины в части регулирования деятельности Уполномоченного. Осуществлен анализ деятельности Украинского Уполномоченного. Обоснована целесообразность отнести функции, которые выполняет институт Уполномоченного Президента Украины по правам ребенка в управленческих.
Ключевые слова: Уполномоченный Президента Украины по правам ребенка, малолетний, ребенок, права и законне интересы, управленческие функции.

Denysenko Yu.M.
Law Institute,
National Aviation University

THE ROLE OF THE AUTHORIZED REPRESENTATIVE OF THE PRESIDENT OF UKRAINE FOR CHILDREN'S RIGHTS (OMBUDSMAN) IN SECURING RIGHTS AND LEGITIMATE INTERESTS OF MINORS: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT

Summary
Peculiarities of formation of the institute of the Authorized Representative of the President of Ukraine for Children's Rights have been investigated. Situation of the theoretical investigation of the role of the Authorized Representative in securing the rights and legal interests of minors in Ukraine has been defined. Necessity to improve the legislation of Ukraine in the part of regulation of the activities of the Authorized Representative has been found out. Comparative analysis of the activities of the Authorized Representative of Ukraine with the powers of his foreign colleagues has been carried out. Expediency to attribute functions performed by the institute of the Authorized Representative of the President for Children's Rights to administrative ones has been grounded.
Keywords: Authorized Representative of the President of Ukraine for Children's Rights, minor, child, rights and legitimate interests, administrative functions.

УДК 349.2

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Дмитрук І.М.
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

В статті аналізується поняття інформаційної безпеки. Розглядаються завдання, об'єкти та напрями захисту. Дається характеристика нормативно-правових актів, що прямо чи опосередковано регулюють інформаційну безпеку держави. Проводиться аналіз проблем, які існують у сфері державної інформаційної політики. Надаються рекомендації для доопрацювання національного законодавства в цій галузі.
Ключові слова: інформаційна безпека, інформація, інформаційні відносини, державна інформаційна політика, правове регулювання інформаційної безпеки.

Постановка проблеми. Загальною декларацією прав людини від 10 грудня 1948 року [1] в статті 19 визначено, що «кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів».

Закріплені положення є дуже важливими для України на сучасному етапі розвитку, коли забезпечення свободи слова та вільний доступ до інформації надто помітно впливає на становлення особистості. Її можливість вільно формувати ідеї, думки, висловлювати переконання – одне з найважливіших прав, що підтверджується рядом міжнародно-правових актів. Зокрема, не лише Загальною декларацією прав людини 10 грудня 1948 року, а й розробленим на її основі Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, прийнятим ООН 16 грудня 1966 року [2].

Одну з ключових функцій держави, що полягає в захисті та забезпеченні інформаційної безпеки, визначила і Конституція України. Згідно статті 17 це є справою всього Українського народу [3].

Пріоритетності вказана тема набуває в нинішній, далеко не ідеальний період, коли в час глобалізації інформаційних відносин та інформаційних технологій право відстає в розвитку, що інколи призводить до колізійності норм, неможливості врегулювання таких відносин.

Право особистості, як суб'єкта інформаційних відносин, на необмежений державними кордонами й територіальною юрисдикцією держави доступ до інформації перетворюється на інформаційний вплив. Не завжди цей процес носить позитивний характер. Тому стан захищеності суб'єкта інформаційних відносин тісно пов'язаний із станом його інформаційного розвитку, що відображається на доцільності використання такого поняття, як «інформаційна безпека».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового регулювання інформаційної безпеки в Україні потребує ґрунтовних наукових досліджень. Безперечно, вони були предметом науково-теоретичного вивчення таких учених, як Аверкієв С., Білоус О., Василюк В., Гончаренко М., Жданов І., Климчук С., Лук'яненко А., Нашинець-Наумова О. та інших. Разом з тим, у наукових працях недостатню увагу приділено розвитку інформаційної безпеки в контексті формування Концепції інформаційної безпеки України.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В Україні актуальною проблемою сьогодення слід визначити розробку Концепції інформаційної безпеки держави, виходячи із загальносуспільних та загальнодержавних підходів і формування правового поля країни, що регулюватиме доволі нові, породжені глобалізаційними інформаційними процесами, відносини.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження поняття інформаційної безпеки та його правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Інформаційний потенціал країни належить до стратегічних ресурсів тому, що в інформаційній інфраструктурі держави в тій чи іншій мірі задіяні значні людські, фінансові або матеріальні ресурси, які за своїми обсягами наближаються до деяких галузей економіки.

В сучасному суспільстві незрівнянно зросла значущість інформації – з точки зору забезпечення її безпеки. Підвищилася вразливість суспільства, що пов'язана з втратою або недотриманням інформації. З урахуванням розвитку інформатизації суспільства, проникнення інформаційних технологій в усі сфери життя суспільства, необхідно передбачити перехід від принципу забезпечення безпеки інформації до принципу забезпечення інформаційної безпеки [4, с. 97].

Вказані принципи є взаємодоповнюючими, але не тотожними. Перший з них – принцип забезпечення безпеки інформації – з правової точки зору передбачає здійснення всеохоплюючого системного правового регулювання інформації, що в свою чергу робить її безпечною для користувачів. Другий – принцип забезпечення інформаційної безпеки – потребує більш детального аналізу. Зокрема, тут необхідно визначити дефініцію «інформаційна безпека».

Згідно Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства на 2007-2015 роки» під інформаційною безпекою розуміється стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства, держави, при якому запобігається завдання шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність використовування інформації; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання, порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації [5].

В цілому – це стан захищеності інформаційного простору, який забезпечує формування та його розвиток в інтересах особистості, суспільства, держави. Василюк В.Я. розглядає таке поняття як стан захищеності, що забезпечує відсутність недопустимого ризику нанесення шкоди від несанкціонованого її розголошення, витоку, модифікації або знищення. В ряді випадків особливе значення має недопущення несанкціонованої модифікації або знищення інформації [6, с. 22].

Інформаційна безпека може розглядатися в двох аспектах. У вузькому – як безпека інформації; у широкому – це стан захищеності як від загроз безпеки інформації, так і від загроз нанесення шко-

© Дмитрук І.М., 2015

ди інформаційним технологіям. Діяльність у галузі забезпечення інформаційної безпеки повинна бути регламентована системою законодавчих і підзаконних актів [6, с. 22].

Виходячи з аналізу цього поняття, можна прийти до висновку, що принцип забезпечення інформаційної безпеки – це виклик часу. Широке поняття, що містить в собі певний стан захищеності, який забезпечується побудовою складної системи відносин, відображає комплекс заходів, що структуруються в державну політику в сфері інформаційної безпеки. Він потребує детального правового врегулювання та, з теоретичної точки зору – більш глибокого дослідження. Адже забезпечення даного принципу тепер напряму впливає на фізичну недоторканість особи, її право на конфіденційність, на свободу слова та на ряд інших важливих конституційних прав.

Теоретичний рівень тут має чітко визначити відношення до чого чи до кого може забезпечуватися інформаційна безпека.

По-перше, це людина та суспільство в цілому. Такі об'єкти відносин, що складаються в сфері інформаційної безпеки забезпечуються, перш за все, наявністю конституційних прав та обов'язків, гарантій захищеності від втручання в особисте життя держави та інших суб'єктів посягання.

По-друге, варто назвати державу. Як будь-який публічний інститут, цей елемент правових відносин буде розкриватися наявністю сили державного примусу через встановлення ряду заборон та обмежень шляхом правової регламентації. В таких відносинах держава виступає ще й безпосереднім суб'єктом, оскільки через розгалужену систему своїх органів впроваджує офіційно встановлену державну політику в сфері інформаційної безпеки. Вона повинна зосередити свою увагу на конкретних проблемах, зокрема, забезпеченні конституційних прав і свобод громадян в інформаційній сфері, формуванні та використанні державних інформаційних ресурсів і забезпеченні широкого та вільного доступу до них, модернізації інформаційної інфраструктури, захисту інформаційного простору країни від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів.

Зважаючи на те, що інформаційна безпека впроваджується в різних напрямах, важливо визначити її конкретні позиції. Це надасть можливість конструктивно окреслити та розкрити загальну концепцію держави в цій сфері. До основних завдань системи забезпечення інформаційної безпеки можна віднести:

1. Захист конституційних прав, свобод та інтересів громадян країни, державного суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості державного кордону, конституційного ладу держави [6, с. 22];

2. Створення нових та захист існуючих технічних даних, накопичення, збереження та охорона інформаційних технологій і програмного продукту;

3. Формування ефективної нормативно-правової бази для регламентації дій в інформаційному просторі держави, напрацювання дієвих механізмів протидії деструктивним проявам у цій сфері [7, с. 284];

4. Підвищення якості вітчизняних ЗМІ, максимальне очищення інформаційного простору від іноземних ЗМІ;

5. Ефективне ведення активної діяльності з метою запобігання протиправним діянням в інформаційній сфері, зокрема, боротьба з кіберзлочинністю, запобігання та припинення тероризму, протидія диверсійно-терористичної та розвідувальної діяльності в інформаційній сфері, захист інтелектуальної власності та ін.

Відповідно до поставлених завдань слід виділити основні напрями забезпечення інформаційної безпеки, серед яких:

– запобігання розповсюдженню інформації, що провокує політичну або соціальну нетерпимість;

– збереження власної культурної ідентичності за умов посилення процесів глобалізації;

– формування та поширення духовних цінностей, які відповідають інтересам країни та сприяють вихованню громадянського і патріотичного обов'язку;

– фінансова підтримка засобів масової інформації, існування незалежних державних джерел фінансування [8; с. 7].

На інформаційну безпеку держави має великий вплив експансія в Україну іноземного інформаційного ресурсу, особливо російського, який вже на протязі багатьох років використовується в Україні. Вітчизняному виробнику неможливо конкурувати з продуктом, що вже окупив себе в інших державах. Тобто, суспільна думка формується під систематичним впливом закордонних засобів масової інформації. Проте ситуація стрімко змінилася. Законотворець потурбувався про очищення інформаційного простору та створення сприятливих умов для українських засобів масової інформації шляхом формування відповідної законодавчої бази. Зокрема, був прийнятий Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17.04.2014 року № 1227–VII [9]. Цей нормативно-правовий акт створює правові основи діяльності Суспільного телебачення і радіомовлення України, визначає засади діяльності Національної суспільної телерадіокомпанії України. Згідно пункту 1 статті 1 Закону, з метою задоволення інформаційних потреб суспільства, залучення громадян до обговорення та вирішення найважливіших питань, забезпечення національного діалогу, сприяння формуванню громадянського суспільства створюється Суспільне телебачення та радіомовлення України. Крім того, Постановою КМУ від 14.01.2015 № 2 «Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України» [10] було створено спеціальний профільний орган – Міністерство інформаційної політики України, основними завданнями якого є забезпечення інформаційного суверенітету України, зокрема, з питань поширення суспільно важливої інформації в Україні та за її межами, а також забезпечення функціонування державних інформаційних ресурсів; забезпечення здійснення реформ ЗМІ щодо поширення суспільно важливої інформації.

Першими результатами діяльності профільного міністерства було створення Експертної ради при Міністерстві інформаційної політики України наказом від 18.03.2015 року № 10 [11]. Відповідно до Положення про Спеціалізовані експертні ради при Міністерстві інформаційної політики України вона здійснює свою діяльність на громадських засадах. Її рішення носять рекомендаційний характер. Основним завданням цього органу є надання консультацій, експертних висновків, пропозицій з питань розвитку інформаційного простору України та розробка Концепції інформаційної безпеки.

Концепція інформаційної безпеки – це сукупність нормативно-правових актів, куди повинна входити Доктрина інформаційної безпеки, ряд нормативно-правових актів, які вже регулюють інформаційні відносини та ті перспективні акти, які обов'язково повинні прийнятися.

Висновки та пропозиції. Сучасний стан суспільно-економічного розвитку України, побудова пра-

вової демократичної держави породжує глибоку потребу обговорити нові суспільні явища. Потрібна об'єктивна, актуальна, оперативна, широкодоступна інформація, що дасть підстави для усвідомлення, порівняння цих явищ, аналізу окремих важливих факторів, нових ідей для поглиблення громадсько-політичних та інших корисних знань і уявлень, а відтак, для формування думки, позиції, подальших конкретних дій.

Вирішення поставлених завдань можливе тільки завдяки державній інформаційній політиці, спрямованій на відкритий демократичний розвиток держави, на побудову громадянського суспільства як здатної до самоорганізації інформаційної системи [8, с. 10]. На сьогоднішній день Концепція державної інформаційної політики перебуває лише в стадії формування, хоча потреба в ній відчувається з дня в день.

При детальному дослідженні поняття «інформаційна безпека» та його правового регулювання виник ряд суперечностей. Перш за все, відсутня правова доктрина державної інформаційної політики, що в свою чергу сприяла б розробці Концепції інформаційної безпеки. Нормативно-правові акти, що регулюють інформаційні відносини, приймались у різні часові рамки, які втратили свою актуальність нині. Тому потребує детального доопрацювання та узгодження понятійний апарат в даній сфері. Деякі категорії взагалі не мають чіткого визначення, що призводить до їх неоднозначного трактування. Вимагають якісної систематизації значна кількість юридичних норм, які регулюють інформаційні відносини.

Список літератури:

1. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 – Назва з екрану.
2. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий ООН 16 грудня 1966 року. Ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043 – Назва з екрану.
3. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 – Назва з екрану.
4. Нашинець-Наумова О. Питання забезпечення інформаційної безпеки в цивільній авіації // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. – К. – № 2 (96). – 2013.
5. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16 – Назва з екрана.
6. Василюк В. Я. Інформаційна безпека держави: курс лекцій / В. Я. Василюк, С. О. Климчук – К.: КНТ, Видавничий дім «Скіф», 2008. – 136 с.
7. Гіда О. Ф. Міжнародні ініціативи у сфері інформаційної безпеки (порівняльний аналіз) / Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика), № 2 (28), 2012. – С. 284.
8. Свобода слова: теорія і практика: Матеріали науково-практичної конференції журналістів Волині на тему «Свобода слова і засоби масової інформації в демократичній державі», 15-16 серпня 2001 року. – Луцьк: Вісник і К, 2001. – 124 с.
9. Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» від 17.04.2014 року № 1227–VII [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1227-18 – Назва з екрана.
10. Постанова КМУ від 14.01.2015 № 2 «Питання діяльності Міністерства інформаційної політики України» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: офіційний веб-портал – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2-2015-%D0%BF – Назва з екрана.
11. Наказ Міністерства інформаційної політики «Про Експертну раду при Міністерстві інформаційної політики» від 18.03.2015 року № 10 [Електронний ресурс] // Міністерство інформаційної політики: офіційний сайт – Режим доступу: http://mip.gov.ua/documents/16.html – Назва з екрана.

Дмитрук И.Н.
Николаевский национальный университет имени В.А. Сухомлинского

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация
В статье анализируется понятие информационной безопасности. Рассматриваются задания, объекты и направления защиты. Дается характеристика нормативно-правовым актам, которые прямо или опосредованно регулируют информационную безопасность государства. Проводится анализ проблем, которые существуют в сфере государственной информационной политики. Предоставляются рекомендации для доработки национального законодательства в этой отрасли.
Ключевые слова: информационная безопасность, информация, информационные отношения, государственная информационная политика, правовое регулирование информационной безопасности.

Dmytruk I.M.
V.O. Sukhomlynskyi National University of Mykolaiv

LEGAL REGULATION OF INFORMATION SECURITY IN UKRAINE

Summary
The article deals with the analysis of information security, considers objectives, objects and directions of protection. It provides the characteristic of statutory instruments, which directly or indirectly regulate the information security of the state. The analysis of the problems that exist in the field of public information policy is conducted. It provides recommendations for revision of national legislation in this field.
Keywords: information security, information, information relations, public information policy, legal regulation of information security.

УДК 343.8

ПРОКУРОРСЬКИЙ НАГЛЯД ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНІВ ПРИ ВИКОНАННІ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Єрьоменко І.В.
Прокуратура Ленінського району м. Запоріжжя

Зроблено ґрунтовний аналіз чинного законодавства. Окреслено коло існуючих у розглядуваній сфері проблем, запропоновані шляхи їх вирішення. Проаналізовано загальну нормативно-правову базу здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Визначені специфічні об'єкти нагляду, предмет, завдання, а також форми та методи їх реалізації. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства і прокурорського нагляду.
Ключові слова: покарання, призначення, виконання, прокурорський нагляд, методика перевірки.

Постановка проблеми. Згідно статистичних даних, за останні декілька років кількість засуджених з відбуванням покарань без ізоляції від суспільства збільшилась до 60% від загальної кількості засуджених.

Ефективність покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, і зокрема, покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, в багато чому залежить від строгого додержання законів при їх виконанні. Гарантом точного виконання законів є прокурорський нагляд.

Проте під час застосування цього виду покарання виявляються протиріччя, властиві процесу виконання-відбування покарання, виникають труднощі під час здійснення прокурорського нагляду за їх належним виконанням та підвищення їх ефективності, що потребує наукового дослідження та подальшого практичного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові та організаційні аспекти виконання кримінальних покарань, забезпечення законності при їх реалізації досліджувалися в роботах Ю.М. Антоняна, Л.В. Багрій-Шахматова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, І.Г. Богатирьова, І.М. Гальперіна, В.К. Грищука, Т.А. Денисової, В.К. Дуюнова, Ю.Б. Мельникової, О.Р. Михайленка, О. В. Старкова, В.В. Сташиса, А.Х. Степанюка, В.Я. Тація, В.М. Трубнікова, В.І. Тютюгіна, В.М. Утєвского, В.П. Філонова, А.І. Фролова, О.Г. Фролової, М.І. Хавронюка, В. М. Харченка, О.Л. Цветиновича, О.І. Шинальського, І. В. Шмарова, С.С. Яценка та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на постійне приділення уваги данному питанню з боку як науковців так і практиків, їх праці не містять ґрунтовного аналізу правової природи прокурорського нагляду, зокрема за додержанням законів при виконанні покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, та не становили предмет наукового дослідження.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження відомостей про практику застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, проведення аналізу порядку виконання цього покарання, визначення правової природи, ролі та специфіки прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні покарання даного виду та підвищення його ефективності, а також формулювання обґрунтованих пропозицій з вдосконалення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. В Особливій частині Кримінального кодексу України застосування покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачено у 82 статтях із 447 (18,3%). Крім того, призначення такого виду покарання можливе також і у випадках, якщо воно не передбачено санкцією статті Кримінального кодексу України за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Відповідно до п. 17 постанови ПВСУ № 7 від 24 жовтня 2003 року «Про практику призначення судами кримінального покарання» позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується як додаткове покарання лише в тих випадках, коли вчинення злочину було пов'язане

© Єрьоменко І.В., 2015

з посадою підсудного або із зайняттям ним певною діяльністю [1]. Проте, те, що злочин, вчинений за посадою, не означає, що він вчинений з використанням цієї посади. Формулювання «з урахуванням злочину, вчиненого за посадою» є незрозумілим і не досить вдалим, оскільки можна вчинити злочин за посадою, але без її використання. Наприклад, якщо бухгалтер, який завдяки своїй посаді має вільний доступ до приміщення, де зберігається майно, вчинить його викрадення, цей злочин буде вчинений за посадою, але без використання фактично виконуваних винним певних функцій та прав.

З метою правильного розуміння всього процесу призначення-відбування покарання, а відтак забезпечення більш повної реалізації цілі покарання даного виду, у ч. 2 ст. 55 КК України вислів «з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою» пропонується замінити на «з урахуванням характеру злочину, вчиненого з використанням займаної посади».

Призначене покарання повинне бути ефективним. Визначення ефективності покарання полягає у порівнянні досягнутого і поставленої мети. Важливу роль у належному виконанні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю відіграють органи прокуратури, реалізуючи свої можливості при здійсненні нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях.

Для кваліфікованого здійснення прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має значення класифікація кримінально-правових заборон, що складається із трьох груп. Першу групу становлять заборони обіймати певні посади. До другої групи заборон відносяться заборони на зайняття професійною діяльністю. До третьої входять заборони на зайняття непрофесійною діяльністю.

Точне й чітке визначення у вироку суду формулювання правової заборони при призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю має особливе значення, оскільки від цього залежить зміст та обсяг тих прав, яких позбавляється засуджений під час виконання розглядуваного виду покарання, а також увесь сенс призначення зазначеного покарання [2, с. 174-175].

Відповідно до ч. 1 ст. 30 КВК України виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання, а також як додаткове до основних покарань покладається на кримінально-виконавчу інспекцію, а проведення індивідуально-профілактичної роботи за місцем проживання засудженої особи з метою її виправлення та недопущення учинення нею нового злочину – на органи внутрішніх справ.

Порядок звернення судового рішення до виконання передбачений розділом VIII діючого КПК України, Інструкцією з діловодства в місцевих загальних судах, апеляційних судах областей, апеляційних судах міст Києва та Севастополя, Апеляційному суді Автономної Республіки Крим та Вищому спеціалізованому суді України з розгляду цивільних і кримінальних справ, затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України № 173 від 17.12.2013.

Безпосереднє виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю реалізується у двох формах:

1) припинення трудового договору з засудженим, який обіймає певну посаду, або анулювання дозволу на заняття певною діяльністю;

2) відмова засудженому в укладенні трудового договору на обіймання певної посади або видачі дозволу на заняття певною діяльністю.

Якщо виконання вироку в першій формі відбувається один раз, відразу після вступу його в законну силу, то в другій – протягом усього визначеного вироком строку покарання. Тому в цілому діяльність по виконанню вимог вироку суду характеризується тривалістю і широким колом суб'єктів, які відмовляють засудженому в укладенні трудового договору на обіймання певної посади або у видачі дозволу на заняття певною діяльністю.

Суб'єктом припинення трудового договору з засудженим або анулювання дозволу на заняття певною діяльністю виступає підприємство, установа, організація, з якими засуджений уклав трудовий договір, або орган, що видав дозвіл на заняття певною діяльністю, тобто суб'єкт, що перебуває з засудженим у певних правовідносинах.

Покарання у даному випадку виконується у формі дії.

Суб'єктом відмови засудженому в укладенні трудового договору на посідання певної посади або видачі дозволу на заняття певною діяльністю виступає підприємство, установа, організація, з якими засуджений бажає укласти трудовий договір, чи орган, до якого звертається засуджений з приводу видачі дозволу на заняття певною діяльністю, тобто суб'єкт, що може не перебувати із засудженим у правовідносинах.

Покарання у даному випадку виконується у формі бездіяльності.

Безпосередньо вимоги вироку виконують підприємства, установи та організації, що не входять у кримінально-виконавчу систему, тому ця діяльність для них має випадковий, стихійний характер. Вони не усвідомлюють глибини місії виконання покарання, а здійснюють лише «технічну» роботу: вносить у відповідні документи необхідні записи, вживають заходів для позбавлення засудженого пільг, які він мав до покарання. Від них не можна вимагати досягнення цілей виконання покарання, а лише можна зажадати виконати конкретну дію, частину загального і досить складного процесу виконання покарання.

З метою впорядкування виконання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, надання цьому процесу організованого характеру, а значить, підвищення якості виконання покарання, на Державну пенітенціарну службу України покладено обов'язок контролювати виконання вимог вироку про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Здійснюють цей контроль кримінально-виконавчі інспекції (ст. 31 КВК України).

Контроль в даному контексті можна визначити як сукупність активних і планомірних дій кримінально-виконавчих інспекцій, які забезпечують:

1) дотримання заборони суду як засудженими, так і суб'єктами, що безпосередньо виконують вимоги вироку до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю;

2) притягнення порушників порядку виконання цього покарання до відповідальності.

Разом з цим, аналізуючи практичну діяльність, можна дійти висновку про відсутність належної уваги з боку органів виконання покарань до контролю за виконанням цього покарання у формі відмов засудженому в укладенні трудового договору

на обіймання певної посади або видачі дозволу на заняття певною діяльністю. Досить часто засуджені після звільнення з посади, у зв'язку з якою ними було вчинено злочин, протягом строку виконання покарання обіймають заборонені посади на інших підприємствах, в установах або організаціях. На ці порушення порядку виконання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю звертають увагу працівники органів прокуратури [3, с. 68-69].

Таким чином, прокурор повинен систематично наглядати за тим, щоб кримінально-виконавчі інспекції після звільнення засудженого з забороненої посади або анулювання дозволу на заняття забороненою діяльністю здійснювали постійний контроль за поведінкою засудженого, попереджаючи можливі порушення вимог вироку.

Діяльність прокурорів щодо здійснення нагляду за додержанням законів при виконанні покарань регламентована галузевим Наказом Генерального прокурора України від 12 квітня 2013 року № 7гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян» [4]. Зокрема, відповідно до абз. 2 п. 6, абз. 3 п. 10 вказаного наказу перевірки додержання законів у підрозділах кримінально-виконавчої інспекції та підрозділах органів внутрішніх справ, що проводять індивідуально-профілактичну роботу з особами, які перебувають на обліку у кримінально-виконавчих інспекціях, проводяться прокурорами районного рівня регулярно, але не рідше ніж 1 раз на квартал.

При проведені перевірки прокурор повинен пам'ятати про особливості виконання покарання даного виду та при плануванні своєї перевірочної діяльності брати до уваги, що засуджені не перебувають у спеціальних установах, адміністрація яких може контролювати їхню життєдіяльність; вони знаходяться в місці свого постійного мешкання і працюють на різних підприємствах, в установах або організаціях. Тому для забезпечення ефективного виконання покарання важливо контролювати всю діяльність засуджених, яка протікає в умовах практично повної свободи у виборі місця роботи.

Враховувати, що фактичне виконання цього покарання покладається на адміністрацію підприємства, установи, організації, де працює засуджений, та органи, які мають право анулювати дозвіл на зайняття певним видом діяльності, до завдань прокурорського нагляду входить:

– перевірка додержання законності в діяльності кримінально-виконавчої інспекції та органів внутрішніх справ при поставленні на облік засуджених, своєчасності направлення копій вироку суду адміністрації підприємств, організацій та установ, де вони працюють, а також органу, правомочному анулювати дозвіл на зайняття певним видом діяльності;

– перевірка своєчасності виконання вироку суду власником підприємства, організації, установи, де працюють засуджені, та стану контролю за його виконанням кримінально-виконавчою інспекцією (ст. 32 КВК);

– перевірка заходів, які б не дозволили засудженому займати аналогічні посади під час заміни місця роботи;

– перевірка організації виховної роботи з засудженими, яку повинні проводити кримінально-виконавча інспекція та органи міліції;

– перевірка заходів реагування стосовно тих засуджених, які ухиляються від відбування покарання, а також тих власників підприємств, установ, організацій, які не виконують вирок суду щодо засудженої особи (ст. ст. 34, 35 КВК України);

– перевірка виконання вироку суду органами, які мають право анулювати дозвіл на зайняття певним видом діяльності (ст. 33 КВК КВК України).

Для кваліфікованого проведення перевірки прокурору необхідно знати основні закони та підзаконні акти, що регулюють виконання зазначеного виду покарання; ознайомитися з матеріалами попередніх перевірок виконання законів, проведених прокурором в кримінально-виконавчій інспекції; вивчити наявні в прокуратурі скарги і звернення громадян, інші матеріали з інформацією про порушення законності при виконанні даних покарань; вивчити кримінальні провадження та матеріали щодо осіб, які вчинили повторні злочини в період відбування покарання, а також стосовно осіб, яким покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю замінено судом на інший вид покарання; із місцевого суду, кримінально-виконавчої інспекції, районного (міського) управління (відділу) внутрішніх справ прокурор запитує відповідну інформацію, зокрема, про кількість осіб, яким призначені покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; кількість засуджених, які ухиляються від відбування покарання і розшукуються органами внутрішніх справ тощо; у разі необхідності проводити взаємозвірки. На підставі отриманих даних прокурор аналізує додержання законності в інспекції, а також підприємствами і організаціями під час виконання вимог вироку суду щодо заборони займати певні посади або займатися певними видами діяльності. Під час аналізу прокурор робить висновок про причини порушень законності, що найбільш часто виявлялися, і визначає перелік питань, на які слід звернути особливу увагу при проведенні перевірки.

Виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю включає в себе:

– облік засуджених осіб;

– контроль за виконанням вироку суду, власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за місцем роботи засудженої особи, а також органом, що має право анулювати дозвіл на зайняття відповідним видом діяльності, яка заборонена засудженій особі;

– вжиття заходів щодо припинення порушень вимог вироку суду;

– направлення подання органу внутрішніх справ щодо здійснення при-воду засуджених осіб, які не з'явилися за викликом до кримінально-виконавчої інспекції без поважних причин; засуджених осіб, місцезнаходження яких невідоме, та надсилання матеріалів до органів внутрішніх справ для оголошення розшуку таких засуджених осіб;

– організацію початкового розшуку.

Прокурору слід пам'ятати, що строк покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання, обчислюється з дня набрання вироком законної сили.

Покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як додаткове покарання до арешту, обмеження або позбавлення волі на певний строк поширюється на весь час відбування основного покарання і, крім цього, на строк, установлений ви-

роком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання, а при призначенні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового до інших основних покарань, а також у разі застосування статті 77 КК України – з моменту набрання вироком законної сили.

Адміністрація установи виконання покарань, в якій відбуває основний вид покарання особа, засуджена також до додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, не може залучати цю особу до роботи, яку їй заборонено виконувати вироком суду.

Таким чином, засудженим до позбавлення чи обмеження волі строк вище названої додаткової міри покарання обчислюється лише після їх звільнення з місць позбавлення волі. У разі призначення цього виду покарання як додаткового до іншого основного покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (наприклад, до виправних робіт), строк відраховується з дня набрання вироком законної сили.

На практиці, при перевірках законності зняття засуджених з обліку після відбуття покарання інколи виникають питання. Наприклад, якщо позбавлення волі звертається до виконання, а строк додаткового покарання не закінчився, частина його, що залишилась, підлягає виконанню після відбуття строку покарання у виді позбавлення волі. Так само має вирішуватися доля цього додаткового покарання при вчиненні засудженим в період звільнення від відбування покарання з випробуванням нового злочину.

У разі звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням, коли термін покарання не закінчився, воно підлягає виконанню протягом визначеного судом строку.

Виконуючи обвинувальний вирок суду про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган за місцем роботи засудженого зобов'язаний не пізніше трьох днів після одержання копії вироку звільнити засудженого з посади, яку він займає або від того виду професійної діяльності, права на яку він позбавлений, внести до трудової книжки засудженого запис про те, на якій підставі, на який строк і які посади він позбавлений права обіймати або яким видом професійної діяльності він позбавлений права займатися, та повідомити кримінально-виконавчу інспекцію про виконання вимог вироку.

Вирок вважатиметься виконаним і тоді, коли засуджений, позбавлений права обіймати певну посаду або займатись певною діяльністю, буде виконувати на тому ж підприємстві іншу роботу. Тобто без розірвання трудового договору буде переведений за його згодою на іншу роботу на тому ж підприємстві, виконання якої вироком суду йому не заборонено.

Слід пам'ятати, що такі переведення інколи мають формальний характер, а засуджені, не зважаючи на запис у трудовій книжці, продовжують працювати на попередніх посадах. Деякі керівники підприємств ухиляються від виконання вимог закону, відмовляються від звільнення засуджених з посад, обіймати які їм заборонено вироком суду, або від внесення до трудових книжок відповідних записів. Інші стають на шлях фальсифікації повідомлень, про внесення відповідного запису до трудової книжки засудженого, що надсилаються кримінально-виконавчим інспекціям. При виявлені таких фактів прокурор повинен вжити відповідні заходи прокурорського реагування.

У разі позбавлення особи права займатися певним видом діяльності, інспекція у десятиденний термін надсилає копію вироку органу, який має право анулювати дозвіл на заняття певним видом діяльності. Не пізніше трьох днів після одержання копії вироку суду, такий орган зобов'язаний анулювати дозвіл на заняття тим видом діяльності, яка заборонена засудженому, вилучити відповідний документ, який надає даній особі право займатися певним видом діяльності, і повідомити про виконання вимог вироку суду кримінально-виконавчій інспекції (ст. 33 КВК України).

Частина 2 статті 31 КВК України передбачає, що у разі невиконання власником підприємства, на якому працює засуджена особа, вироку суду щодо особи, позбавленої права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, кримінально-виконавча інспекція надсилає матеріали прокуророві для вирішення питання про притягнення винних осіб до відповідальності згідно із ст. 389 КК України. Копії цих матеріалів долучаються до особової справи засудженої особи.

Зараз, у нових соціально-економічних умовах засуджені працюють на підприємствах, в установах, організаціях усіх форм власності, у тому числі і недержавної. Низька правова культура населення і прагнення представників комерційних структур отримати максимальні прибутки від підприємницької діяльності не виключають випадків, коли керівники підприємств, свідомо порушуючи заборону, приймають на роботу працівників, кримінальний досвід яких «допомагає» в підприємницькій діяльності, оформляючи їх на незаборонену посаду.

Це обумовлює необхідність зміни засобів і способів контролю за порядком виконання-відбування покарання, що не враховано в нормативних актах.

Хоча прокуратура не є суб'єктом виконання покарань і не входить у кримінально-виконавчу систему, вона є активним учасником кримінально-виконавчих правовідносин.

Прокурор здійснює нагляд не лише за додержанням законів кримінально-виконавчою інспекцією, але й за виконанням визначених законом обов'язків адміністрацією підприємств, установ, організацій, а також за виконанням передбачених кримінально-виконавчим законодавством зобов'язань самими засудженими.

В процесі здійснення наглядової діяльності органи прокуратури мають використовувати весь «арсенал» своїх повноважень для виконання завдань, покладених на них законодавством України.

В сучасних умовах прокурорський нагляд у зазначеній сфері є дуже потрібним. Це зумовлено тим, що безпосередніми виконавцями вимог вироку є підприємства, установи та організації, які не підпорядковані Державній пенітенціарній службі України. Тому кримінально-виконавчі інспекції не можуть самі припинити порушення порядку виконання розглядуваного покарання.

Якщо адміністрація підприємства, установи чи організації не виконує вироку суду щодо заборони засудженому обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, то працівник органу виконання покарань направляє подання про негайне звільнення особи з посади, яку їй заборонено обіймати, або про усунення від забороненої їй діяльності. Якщо це подання не виконано, враховуючи відсутність дійового механізму забезпечення негайного виконан-

ня цього подання, працівник органу виконання покарань доповідає про це прокурору для вирішення ним питання про притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Таким чином, прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є особливо актуальним і необхідним.

Висновки та пропозиції. Законодавче закріплення пропозицій щодо внесення змін до законодавства, запровадження методик прокурорських перевірок, запропонованих у цьому дослідженні, сприятиме підвищенню ефективності покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та дозволить реалізувати всі переваги цих покарань, сприятиме більш повному забезпеченню додержання законності при їх виконанні.

Список літератури:

1. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 із змінами та доповненнями, внесеними Постановою Пленуму Верховного Суду України від 06 листопада 2009 року № 11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-0
2. Шиян Д. С. Дискусійні аспекти призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми взаємодії судових та правоохоронних органів у процесі реалізації завдань кримінального судочинства». 28-29 травня 2004 року м. Запоріжжя: У 2 ч. – Запоріжжя: Юридичний ін-т МВС України, 2004. – Ч. 1. – С. 173-176.
3. Мандрикін В. Нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень – важливий напрям прокурорської діяльності // Вісник прокуратури. – 2000. – № 3. – С. 67-70.
4. Наказом Генерального прокурора України від 12 квітня 2013 року № 7гн «Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102

Еременко И.В.
Прокуратура Ленинского района г. Запорожья

ПРОКУРОРСКИЙ НАДЗОР ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ЗАКОНОВ ПРИ ИСПОЛНЕНИИ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ЛИШЕНИЯ ПРАВА ЗАНИМАТЬ ОПРЕДЕЛЕННЫЕ ДОЛЖНОСТИ ИЛИ ЗАНИМАТЬСЯ ОПРЕДЕЛЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ

Аннотация
Сделано подробный анализ действующего законодательства. Очерчен круг существующих в рассматриваемой сфере проблем, предложены пути их решения. Проанализирована общая нормативно-правовая база осуществления прокурорского надзора за соблюдением законов при исполнении наказаний в виде лишения права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью. Определены специфические объекты надзора, предмет, задачи, а также формы и методы их реализации. Сформулированы предложения по совершенствованию законодательства и прокурорского надзора.
Ключевые слова: наказание, назначение, исполнение, прокурорский надзор, методика проверки.

Yeromenko I.V.
Prosecutor's Office of Leninsky District, Zaporizhzhia

PROSECUTORIAL SUPERVISION OF THE OBSERVANCE OF LAWS IN THE EXECUTION OF PUNISHMENT IN THE FORM DISQUALIFICATION TO HOLD CERTAIN POSITIONS OR ENGAGE IN CERTAIN ACTIVITIES

Summary
Detailed analysis of the current legislation is carried out. The scope of the existing problems in this sphere is set; the ways of their solution are suggested. The general legal framework of the prosecutor's supervision over the observance of laws in the execution of the penalty of deprivation of the right to hold certain office or engage in certain activities is analyzed. Specific objects of supervision, subject, tasks, as well as forms and methods of their implementation are identified. Proposals for improving the legislation and public prosecutor's supervision are provided.
Keywords: penalty, purpose, execution, prosecutor's supervision, inspection technique.

УДК 347.949

МЕНТАЛЬНЕ ОБРОБЛЕННЯ ДОКАЗІВ ЯК ЕТАП ПРОЦЕСУ ДОВЕДЕННЯ У ЦИВІЛІСТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

Кучер Т.М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджуються мисленнєві операції з ідеальними образами (доказами) отриманими за результатами етапу дослідження засобів доказування з позиції їх застосування у цивілістичному процесі для аргументування обраної особами, які беруть участь у справі правової позиції. Розкривається сутність та складові елементи означеної процедури. Виявлено специфіку та особливу правову природу відповідного етапу. Також пропонується власна методика здійснення такого етапу процесу доведення і можливість перевірки відповідності отриманих доказів встановленим законодавчим вимогам. На підставі такого дослідження робляться конкретні теоретичні та практичні висновки.
Ключові слова: доведення, доводи, засоби доказування, докази, дослідження, ментальне оброблення, особа

Постановка проблеми. Права, свободи та інтереси кожної людини не лише можуть бути реалізовані за допомогою відповідних правових механізмів, зокрема шляхом звернення до нотаріуса чи інших уповноважених осіб на вчинення нотаріальних дій, а й захищені (наприклад у порядку цивільного судочинства) та відновлені при примусовому виконанні в рамках виконавчого процесу. Відносини, що врегульовуються ними базуються на принципі рівності. З урахуванням таких підходів до складу цивілістичного процесу в Україні можна віднести: нотаріальний, цивільний, та виконавчий процеси. При цьому, звернення осіб до уповноважених суб'єктів в рамках цивілістичного процесу ще не означає автоматичне отримання сприятливого для себе результату, адже своє право, в тому числі право на свободу та інтерес слід довести або спростувати аналогічні об'єкти іншою особою, яка має протилежні інтереси (як то, ще один спадкоємець при оформленні спадкових справ, відповідач у справі про розірвання шлюбу чи боржник при виконанні виконавчого напису нотаріуса тощо). Але навіть належне здійснення процедури доказування, яка дозволяє залучити у цивілістичну справу необхідні засоби доказування не дозволяє особам та уповноваженим суб'єктам достеменно зрозуміти вірність чи навпаки помилковість обраної правової позиції. Для цього слід мисленнєво обробити отриману з поданих у справу засобів доказування за допомогою процедури їх дослідження інформацію, по суті докази на їх відповідність встановленим законодавчим вимогам та вимогам чи запереченням осіб, які беруть участь у такій справі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автором концепції доведення є відомий вчений-процесуаліст Фурса С.Я., яка незважаючи на критичні зауваження та небажання колег рухатися в ногу із часом не лише виділила процес доведення як розумову та пізнавальну діяльність нотаріуса, суду, державного виконавця та осіб, які беруть участь у справі [1, с. 361-364; 2, с. 287-289].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Концепційні ж підходи до процесу доведення обмежувалися вивченням лише однією складової етапу ментального оброблення доказів – аналізу без врахування інших мисленнєвих операцій, що не дозволяло в повній мірі осягнути його інтенцію.

Мета статті. Процедура ментального оброблення доказів невід'ємно пов'язана з мисленнєвою діяльністю як уповноваженого суб'єкта по розгляду відповідних справ так і осіб, які беруть участь у справі, що допомагає не лише зрозуміти їх інтенцію, а й сформувати уявлення про їх належність, допустимість, достовірність, достатність та конгруентність правовій позиції. Саме тому в рамках нашого дослідження основною метою є розгляд усіх можливих мисленнєвих прийомів з позиції їх застосування при розгляді цивілістичної справи задля вироблення конкретної методики здійснення процедури ментального оброблення доказів.

Виклад основного матеріалу. Для можливості формуванні будь-яких висновків відносно вірогідності певних явищ, обставин, подій, станів слід спочатку пізнати сутність тих предметних та ідеальних матерій, які містять інформацію про них. Тобто, метою першого етапу доведення, як то дослідження засобів доказування є з'ясування їх сутності, джерел походження, виявлення у них доказів. Саме тому наступною стадією процесу доведення можна визначити ментальне оброблення результатів такого дослідження, тобто доказів. Саме мисленнєвий процес обробки ідеальних образів, отриманих в результаті дослідження засобів доказування надає можливість не лише перевірити їх з аспекту існуючих юридичних правил, а й розмежувати по відношенню до обраних особами правових позицій. Як бачимо, якраз під час апріорного пізнання за допомогою мисленнєвих прийомів формується не лише більш повне знання про обставини справи шляхом співставлення отриманої інформації з різних засобів доказування з урахуванням встановлених правил, а й виробляються ментальні форми тактичних прийомів задля досягнення поставлених стратегією результатів. Наукою вироблено такі загальнолюдські прийоми мислення:

1) аналіз (від грец.) – розбір, вирішення, розкладання цілого на його складові; загальний вивід з окремих висновків; в логіці ж розбір, спосіб вирішення питання від висновків к початку, від дій чи явищ к причинам [3], або метод наукового дослідження дійсності, що полягає у розчленуванні цілого на складові елементи; визначення складу та властивостей речовини шляхом розкладання її на більш прості елементи; результат дослідження складу і властивостей будь-якої речовини; детальне, всебічне вивчення, розгляд будь-якого факту, явища, події [4]. Початковий прийом, на підставі якого можуть здійснюватися інші операції. Так, за допомогою даного прийому можна пізнати складові елементи (ознаки, властивості, характеристики тощо) кожного окремого доказу, вичленувавши їх із отриманого ідеального образу. Для більш наочного сприйняття таких операцій в рамках цивілістичного процесу розкриємо їх на підставі конкретного прикладу. Візьмемо за основу цивільну справу щодо розірвання договору довічного утримання, укладеного між особою похилого віку – Іваненко М.Ф. з своїм

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

© Кучер Т.М,, 2015

племінником – Шевченко О.О. Позивачка Іваненко М.Ф. обґрунтовує свої вимоги невиконанням з боку відповідача своїх обов'язків по догляду за нею. Так, інформація, отримана із дослідженого засобу доказування у формі документації складається з відомостей про його форму, учасників, зміст тощо. Так, думку відносно договору довічного утримання можна мисленнєво розкласти на наступні компоненти: нотаріально посвідчена форма, сторони (позивачка та відповідач), перелік, зміст зобов'язань (надання матеріальної допомоги, придбання ліків, оплату комунальних послуг) та інші. Із показань Іваненко М.Ф. даних в якості свідка виокремити інформацію про відносини між нею та відповідачем, умови домовленостей між ними з приводу утримання тощо;

2) невід'ємно пов'язаний від першого компоненту синтез, як мисленнєве з'єднання окремих частин предметів чи розумове поєднання окремих їх властивостей [5, с. 176-180]. Цей прийом навпаки, на підставі даних аналізу за допомогою розумового поєднання окремих елементів доказів при об'єднанні Для прикладу, у висновку почеркознавчої експертизи встановлено, що підпис на документі власноручно зроблений Іваненко М.Ф., тобто інформація щодо приналежності її конкретній особі, в свою чергу із її показань даних в якості свідка наявна інформація щодо відсутності проставляння власного підпису на такому документі. Тобто, із цілого ряду відомостей нами може бути об'єднано всю інформацію, отриману із досліджених засобів доказування задля отримання загального висновку про шукані обставини;

3) порівняння – це мисленнєва операція, спрямована на встановлення схожості та відмінності предметів та явищ, заснована на аналізі [6] Цей прийом відповідає за співвідношення інформації з окремих елементів різних доказів, отриманих із досліджених засобів доказування для встановлення їх ідентичності чи контрарності. Так, у квитанціях про оплату комунальних послуг міститься підпис позивачки, також із показань свідка Коваль Л.А. – касира банку вбачається, що сплату таких послуг проводила особисто позивачка. Тобто, інформація, отримана із різних засобів доказування відносно однієї і тієї ж обставини є тотожною;

4) абстракція (абстрагування) – уявне виділення істотних властивостей і ознак предметів або явищ при одночасному відверненні від неістотних ознак і властивостей [7, с. 176-180]. На підставі цього прийому мисленнєво виокремивши встановлене правило, що ставиться до доказів у цивілістичній справі (належність, допустимість, достовірність) та відстороннившись від усієї сукупності отриманої з досліджених засобів доказування інформації можна із окремого елементу кожного доказу встановити їх відповідність такому правилу. В означеному нами прикладі можна його застосовувати наступним чином: із окремої частини інформації щодо форми посвідчення правочину, яка є нотаріальною можна встановити допустимість такого засобу доказування, як договір довічного утримання, як це передбачено ч. 1 статті 745 ЦК України;

5) конкретизація –це процес, зворотній абстрагуванню й нерозривно пов'язаний з ним, що є поверненням думки від загального й абстрактного до конкретного з метою розкриття змісту [8]. Виходить, що вся сукупність інформації, яка була розкладена у свідомості з позиції встановлених правил, кореляції між собою має бути ще омислена на предмет її відповідності правовим позиція активних учасників процесу, обставин, мисленнєвих форм, що ними доводяться чи спростовуються. Так, Іваненко М.Ф. обґрунтовує свою правову позицію тим, що більше ніж півроку відповідач не надає їй жодної матеріальної допомоги, чим не виконує взяті на себе зобов'язання, із показань свідків Балабан Н.А. та Якуш В.В. отримано відомості що на протязі цього часу вони бачили, як відповідач привозив позивачці меблі. В свою чергу і із дослідженої документації – чеку також отримано відомості про придбання цих меблів. Відповідно на підставі такої інформації спростовуються певні обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог. В свою чергу позиція відповідача може доводитися за допомогою такого ментального прийому;

6) узагальнення – об'єднання ряду об'єктів в одну групу, клас на основі абстрагування, аналізу, порівняння й нерозрізнення значень будь-яких характеристик цих об'єктів [9]. На відміну від названих видів ментальних прийомів при застосуванні цього у рамках цивілістичного процесу підлягає оперуванню сукупність всіх доказів в цілому, а не їх окремих елементів за групами, що підтверджують чи спростовують ментальну форму, обставину чи правову позицію. Так, інформація, отримана з квитанції про придбання меблів, показань свідків, огляду місця проживання позивачки підтверджують обставину щодо участі відповідача у витратах позивачки, зокрема купівля ним меблів для останньої та відповідно заперечення Шевченко О.О. щодо надання Іваненко М.Ф. матеріальної допомоги;

7) індукція – рух думки від частного до загального, від окремих даних до більш загальних положень, а у підсумку – до суті [10];

8) дедукція – рух думки від загального до частного [11];

9) моделювання – побудова мисленнєвого предмету (моделі) схожого з реальним, дослідження якого дозволить отримати необхідну для пізнання реального предмету інформацію [12]. Цей прийом спрямований на ментальне відтворення правової позиції осіб, які беруть участь завдяки зведенню в єдине ментальних форм, що застосовуються особами, які беруть участь у справі для досягнення бажаного результату з доказами, що підтверджують або спростовують наведені ними обставини. Так, відповідач заперечує проти відповідного позову, обґрунтовуючи це виконанням взятих на себе зобов'язань своєчасно та в повному обсязі, посилаючись на обставини щомісячного надання матеріальної допомоги, що підтверджується інформацією з власноручних розписок позивачки.

Застосування такого широкого спектру правових категорій в поєднанні з епістеміологічними, нормативними, логічними правилами та прийомами потребує вироблення відповідної методики, яка надасть можливість найґрунтовніше, найповніше та найефективніше розкрити суть даного етапу та притаманні йому складові.

Методика етапу ментального оброблення доказів:

1. Незалежно від стадії цивілістичної справи визначальною основою для вчинення ментальних прийомів з доказами є один з них, а саме аналіз, де кожний доказ розумово розкладається на окремі елементи для наступного їх розумового оброблення за необхідними критеріями (відповідність законодавчо визначеним правилам, правовій позиції, підтвердження чи спростування обставин тощо). Саме тому, першочергово слід здійснити аналіз доказів, на підставі якого далі буде здійснюватися необхідне осмислення.

2. Оброблення отриманих за результатами аналізу елементів інформації з досліджених засобів доказування та ментальних форм в аспекті її на-

лежності відносно предмета справи. Наприклад, подружжя хоче нотаріально посвідчити договір про утримання дитини, при цьому дружини надає нотаріусу квитанції про придбання собі коштовностей за власний рахунок на підтвердження обставин не прийняття участі чоловіком у витратах на сім'ю. Однак, предметом доведення у даній нотаріальній справі є наявність родинних відносин між подружжям та дитиною, домовленість відносно порядку та умов її утримання, а аж ніяк не матеріальне забезпечення чоловіком своєї дружини, тому інформація, отримана з відповідної квитанції є неналежною. Хоча, наша концепція у світлі існуючих правил і будується на можливості виключення неналежних доказів лише під час підсумкової їх оцінки уповноваженими суб'єктами, однак з інформацією, що не стосується відповідної справи її суб'єкти повсякчасно стикаються практично на кожному етапі її розгляду (наприклад, під час витребування засобів доказування чи дослідження доказів тощо). Також не слід забувати і про можливість зняття питань, що не стосуються відповідної справи (ч. 9 статті 180 ЦПК України) чи обмеження судової промови при відхиленні від предмету доведення (ч. 7 статті 193 ЦПК України). Тому вірним у цій фазі буде вести мову про допущення міркування відносно їх неналежності, віднайдення аргументування для такої гіпотези. При цьому отриманий в результаті застосування мисленнєвих прийомів висновок буде лише певною формою мислення особи (її суб'єктивною думкою), а не рішенням щодо неналежності конкретного доказу. Тому й надалі у ході збагнення сутності тих чи інших критеріїв слід враховувати такі докази для постійного підтвердження їх неналежного статусу. А вже при їх оцінці уповноваженими органами чи особами вони можуть бути виключені з числа доказів, на яких ґрунтуються висновки при складанні підсумкового акту. Серед прийомів мислення, які можуть бути застосовані в рамках такої задачі можна виділити абстрагування, синтез.

3. Осмислення допустимості доказів, як ніяке інше правило тісно пов'язано з інформацією відносно процедури отримання такого засобу доказування та можливості його застосування на підставі імперативно встановлених норм. Нами вже обґрунтовувалася концепція щодо необхідності врахування навіть при оцінці доказів, що були отримані з порушенням встановленого порядку інформації, що в них міститься, проте наряду з підсумковим актом виносити і інші документи (окрему ухвалу суду, вимогу державного виконавця, повідомлення нотаріуса), що надають можливість сповістити компетентні органи чи особи про встановлені порушення для вчинення необхідних дій. Здійснювати такі розумові операції можна за допомогою прийомів аналізу та абстрагування.

4. Збагнувши належність та допустимість таких відомостей можна осягнути і їх відповідність тим обставинам, що наводяться особами, які беруть участь у справі для підтвердження чи спростування правової позиції, а саме їх достовірність. Таку змогу обробити наявну інформацію в рамках цього критерію можна за допомогою прийомів абстрагування, конкретизації, моделювання.

5. В рамках юридичних процесів, головними ознаками яких є вчинення процедури суб'єктами, наділеними владними повноваженнями, результати діяльності яких мають офіційний характер і підлягають обов'язковому виконанню треба не лише встановити відповідність правової позиції дійсним обставинам справи, а й належно підтвердити зазначене. Якраз категорія достатності доказів відповідає за те, щоб їх кількість та вагомість дозволяли зробити вірогідний висновок про існування факту (обставини – автор), на підтвердження якого вони зібрані [13, с. 334]. Збагнути саме таку властивість можна завдяки проведенню таких мисленнєвих операцій як абстрагування, порівняння, моделювання.

5. В свою чергу достатність доказів ще не означає відсутність суперечностей, розбіжностей у їх сутності, саме тому нормативне правило взаємного зв'язку доказів у їх сукупності надає можливість за допомогою такого мисленнєвого прийому як узагальнення шляхом розумового співставлення всіх належних, допустимих та достатніх доказів на предмет їх однозначного підтвердження чи спростування тих чи інших обставин. Тобто, після здійснення таких операцій у відповідного суб'єкта вироблений ідеальний образ підтверджених та/ чи спростованих обставин, мисленнєвих форм, означених у справі.

6. Однак, всі попередні фази осмислення були детерміновані доказами, що служать підґрунтям як підтвердження обставин, на які особи посилаються як на підставу своїх вимог чи заперечень так і правової позиції в цілому. Саме тому наступним етапом відповідної методики виступає кореляція підтверджених доказами обставин, мисленнєвих конфігурацій з обраною особою правовою позицією (доведення чи спростування). Досягнення таких завдань можливе при застосуванні мисленнєвого прийому моделювання, який здійснює нашарування ідеальної картини подій дійсності на обрану особою правову позицію. За результатами такого співставлення можлива модифікація відповідної правової позиції, як то зміна позовних вимог, предмету договору, способу чи порядку виконання рішення тощо.

7. В разі наявності контрадикторної позиції інших суб'єктів процесу також за допомогою такого прийому як моделювання здійснюється розумове відтворення підтверджених доказами обставин з одночасним поєднанням таковиx з правовою позицією опонента та власними вимогами чи запереченнями. Як і на попередньому етапі можлива зміна власної правової позиції виходячи з результатів комплексного осягнення сутності зазначених ідеальних компонентів.

8. Завершальною ж фазою таких операцій має виступати ментальне оброблення обраної правової позиції та обставин, що підтверджені відповідними доказами на предмет їх тотожності нормативним приписам (матеріальним та процесуальним), що регулюють відповідні відносини. На даному етапі підлягають застосуванню прийом порівняння та моделювання.

Висновки і пропозиції. Отже, стадія ментального оброблення доказів не лише дозволяє ґрунтовно осягнути сутність як кожного окремого елементу доказу так і їх сукупність, їх належність, достовірність та достатність, встановити допустимість засобу доказування та відповідність обраній правовій позиції. Остаточним же результатом проведення таких інтелектуальних операцій будуть по перше, певні знання про обставини справи, а по-друге формування мисленнєвих конфігурацій – доводів, заперечень, запитань, заяв тощо. В подальшому результати цих досліджень можуть слугувати як підґрунтям для вироблення нових методик стадії ментального оброблення доказів, так і удосконалення її складових елементів та вироблених прийомів.

Список літератури:
1. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Цивільний процес. Академічний курс [Текст]. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. – 848 с.
2. Теорія нотаріального процесу [Текст]: Науково-практичний посібник / За заг. ред. С. Я. Фурси. – К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012 – 920 с.
3. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка (онлайн версия).) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Dal-term-318.htm
4. Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково- словообразовательный (онлайн версия) [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova-term-1350.htm
5. Дубровина И. В. Психология: Учебник для студ. сред. пед. учеб, заведений / И. В. Дубровина, Е. Е. Данилова, А. М. Прихожан; Под ред. И. В. Дубровиной. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 464 с.
6. Психология. Психические процессы и состояния. Мышление, его формы и виды [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.grandars.ru/college/psihologiya/myshlenie.html
7. Дубровина И. В. Психология: Учебник для студ. сред. пед. учеб, заведений / И. В. Дубровина, Е. Е. Данилова, А. М. Прихожан; Под ред. И. В. Дубровиной. – М.: Издательский центр «Академия», 2004. – 464 с.
8. Психология. Психические процессы и состояния. Мышление, его формы и виды [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.grandars.ru/college/psihologiya/myshlenie.html
9. Психология и педагогика. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://studme.org/15621215/psihologiya/osnovnye_operatsii_protsedury_myshleniya
10. Вячеслав Волков. Философия: основные проблемы, понятия, термины. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://philosophica.ru/volkov/12.htm
11. Вячеслав Волков. Философия: основные проблемы, понятия, термины. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://philosophica.ru/volkov/12.htm
12. Вячеслав Волков. Философия: основные проблемы, понятия, термины. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://philosophica.ru/volkov/12.htm
13. Цивільний процес України: академічний курс [Текст]: [підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл] / [Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. та ін]; за ред. С. Я. Фурси. – К.: Видавець Фурса С. Я.: КНТ, 2009. – 848 с. – (Серія «Процесуальні науки»).
14. Минцберг Г., Альстрэнд Б., Лэмпел Д. Школы стратегий. – СПб.: Питер, 2000 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.cfin.ru/press/management/2002-3/09.shtml

Кучер Т.Н.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

МЕНТАЛЬНАЯ ОБРАБОТКА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ КАК ЭТАП ПРОЦЕССА ДОВЕДЕНИЯ В ЦИВИЛИСТИЧЕССКОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация
В статье исследуются мыслительные операции с идеальными образами (доказательствами), полученными за результатами этапа исследования средств доказывания с позиции их применения в цивилистичесском процессе для аргументирования выбранной лицами, принимающими участие в деле правовой позиции. Раскрывается сущность и составляющие элементы указанной процедуры. Выявлено специфику и особенную правовую природу соответствующего этапа. Также предлагается собственная методика осуществления такого этапа процесса доведения и возможность проверки соответствия полученных доказательств установленным законодательным требованиям. На основании такого исследования предлагаются конкретные теоретические и практические выводы.
Ключевые слова: доведение, доводы, средства доказывания, доказательства, ментальная обработка, лицо

Kucher T.M.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

MENTAL PROCESSING OF THE EVIDENCE AS A STAGE OF THE PROCESS OF PROOVING IN CIVIL PROCEDURE

Summary
This article examines the operation of thinking with perfect images (evidence) obtained as the results of the phase of research of evidence from the perspective of their application in civil procedure in order to arguing legal position of the persons involved in a case. The essence and components of the above mentioned procedure are revealed. The specific and particular legal nature of this stage is exposed. The author also proposed her own method of proving and the possibility of verifying the conformity of the obtained evidence with the legal requirements. Based on this study, the author made specific theoretical and practical conclusions.
Keywords: proving, arguments, means of proof, evidence, research, mental processing, person

УДК 343.125 (477)

ЩОДО СУТНОСТІ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Лук'яненко Ю.В.
Харківський національний університет внутрішніх справ

У даній статті аналізується сутність затримання особи за чинним КПК України, висвітлено наукові позиції вчених з цього питання. Констатовано про законодавчу двозначність процесуального інституту затримання, зокрема віднесення його як до заходів забезпечення кримінального провадження, так і до запобіжних заходів. На підставі проведеного дослідження сформовано пропозиції щодо удосконалення КПК України в частині регулювання процесуального затримання особи.

Ключові слова: затримання особи, тимчасовий запобіжний захід, заходи забезпечення кримінального провадження.

Постановка проблеми. Сучасна кримінальна процесуальна доктрина ґрунтується на положенні неухильного дотримання законності та обґрунтованості під час прийняття рішень у кримінальному провадженні, в тому числі при затриманні особи, що є запорукою досягання його завдань. Зазначене обумовлено специфікою кримінального судочинства, адже його учасники можуть зазнавати тимчасових обмежень прав і свобод. На сьогодні вказані питання набувають особливої актуальності, оскільки головною вимогою входження України у світове та європейське співтовариство є приведення національного законодавства відповідно до міжнародних правових стандартів у сфері захисту прав і свобод людини. І як доречно зазначили С. М. Смоков і К. Г. Горелкіна, свобода можлива лише тоді, коли вона не обмежує права інших громадян і не заборонена законом. Порушуючи правові приписи, людина переступає межу свободи, за якою вона перетворюється на свавілля щодо суспільства і в несвободу для самого індивіда. Обов'язок контролювати допустимі межі свободи кожного громадянина покладено на державу [1, с. 8]. У зв'язку з цим доцільним видається з'ясувати сутність процесуального інституту затримання особи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В кримінальній процесуальній науці питанню затримання особи завжди приділялась достатня увага. Так, у наукових працях Ю. П. Аленіна, В. Д. Берназа, І. Г. Богатирьової, А. Ф. Волобуєва, Ю. М. Грошевого, О. М. Ларіна, В. З. Лукашевича, О. І. Михайлової, М. М. Михеєнка, С. М. Стахівського, М. С. Строговича, В. П. Шибіко, М.Є. Шуміло та інших були розглянуті різні аспекти затримання особи. Однак, прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року вимагає переосмислення широкого кола проблем, які залишилися не вирішеними.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні дискусійним залишається і питання визначення сутності затримання особи, оскільки в КПК України законодавець не має його чіткого тлумачення. Водночас, на нашу думку, правильне розуміння сутності цього правового інституту має важливе значення для забезпечення обґрунтованості та ефективності його застосування як міри процесуального примусу.

Враховуючи вищевикладене, **метою статті** є аналіз чинного кримінального процесуального законодавства щодо визначення сутності затримання особи, виявлення недоліків у нормативній регламентації цього питання, на підставі чого запропонувати певні пропозицій їх подолання з метою удосконалення чинного КПК України та правозастосовної практики.

Виклад основного матеріалу. Радикальні зміни у політичному та суспільному житті України, що відбулися в останні роки, вимагають прикладного втілення положень нового кримінального процесуального законодавства, більшість з яких є новелами як для теорії кримінального процесу, так і практичної діяльності правоохоронних органів та суду. Враховуючи це, важливим питанням є визначення сутності затримання особи, оскільки в сучасній теорії кримінального процесу серед учених існують досить протилежні наукові позиції з цього питання. Так, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор та В. П. Шибіко зазначили, що сутність затримання полягає в тому, що особа на короткий строк поміщається до спеціального приміщення (ізолятору тимчасового тримання, гауптвахти для військовослужбовців) і таким чином тимчасово позбавляється волі з метою з'ясування причетності її до кримінального правопорушення і вирішення питання про застосування до затриманого запобіжного заходу [2, с. 162]. У своєму дослідженні А. В. Ольшевський дійшов висновку, що кримінальне процесуальне затримання це самостійний і превентивний захід процесуального примусу, що застосовується органом дізнання, дізнавачем, слідчим або прокурором на строк не більше 48 годин з моменту безпосереднього обмеження свободи пересування особи, підозрюваної у вчиненні злочину, без судового рішення тільки після порушення кримінальної справи і лише у невідкладних випадках або при необхідності забезпечення обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, при наявності до того підстав і мотивів щодо вчинення підозрюваним злочину, за який може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі [3, с. 7]. У свою чергу, Є. А. Рубінштейн зазначив, що сутність затримання полягає в короткостроковому позбавленні особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, свободи, що, в силу своєї нагальності, не вимагає для його застосування судового рішення [4, с. 371].

Відтак, відсутність серед учених єдиної наукової позиції щодо визначення сутності поняття затримання особи призводить до його віднесення до різних процесуальних інститутів. Зокрема, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор та В. П. Шибіко затримання віднесли до заходів кримінального процесуального примусу, що фактично належить до запобіжних заходів [2, с. 162]. Однак, з приводу цього доречно вказала О. П. Кучинська, що навряд чи буде вірним розглядати дії щодо фізичного захоплення особи на місці або одразу після вчинення нею кримінального правопорушення, її доставляння до службового приміщення правоохоронного органу як частину процедури застосування тимчасового запобіжного заходу, оскільки далеко не завжди в такому випадку обмеження свободи та особистої недоторканності

© Лук'яненко Ю.В., 2015

особи може закінчуватись ізоляцією такої особи та поміщенням її до місця тримання затриманих внаслідок відсутності формально-юридичних (вчинення кримінального проступку або злочину, за який не передбачено покарання у виді позбавлення волі) або фактичних підстав (ризиків, які дають достатні підстави для тримання підозрюваного під вартою) [5, с. 194-195].

Протилежну наукову позицію з цього питання висловили А. П. Гуляєв, С. А. Данилюк, С. Н. Забарин та інші, які затримання особи віднесли до слідчої дії, оскільки відповідно до ст. 87 КПК РРФСР протокол затримання особи відноситься до числа інших протоколів слідчих дій та є доказом у кримінальному провадженні. До цього учені додали, що ст. 199 КПК РРФСР затримання особи також відносить до невідкладних слідчих дій [6, с. 5]. На це вказав й В. В. Бабурін, який вважає, що затримання є самостійною слідчою дією, яка з'явилась у кримінальному процесі ще в радянський період, а саме після закріплення відповідних положень у КПК РРФСР та УРСР 1922 року [7, с. 17]. Аналогічну точку зору підтримав В. М. Тертишник, який у своїх дослідженнях також розглядав затримання особи у межах слідчих дій [8, с. 99-103]. Водночас, С. Назаров зазначав, що КПК РРФСР не містив прямої вказівки на приналежність затримання до слідчих дій, у зв'язку з чим, на думку вченого, затримання особи необхідно відносити до інших процесуальних дій [9, с. 48-49].

Між тим ученими висловлюються й інші наукові позиції. Зокрема, Ф. М. Кудін одночасно визначив затримання особи і заходом процесуального примусу, і слідчою дією [10, с. 36]. Затримання в широкому розумінні, на думку В. І. Бормана, є важливим процесуальним та непроцесуальним засобом, оскільки в окремих випадках завдяки йому можна припинити кримінальне правопорушення, тим самим врятувати життя, здоров'я, майно та інші людські цінності від злочинного посягання. Автор зазначає, що від зваженого підходу законодавця до конструювання норм, що регламентують правовий інститут затримання, залежить дотримання балансу між суспільною необхідністю застосування такого тимчасового запобіжного заходу як затримання та захистом від неправомірного втручання в особисті права людини [11, с. 18-19].

Зважаючи на дискусійність сутності затримання особи у кримінальному процесі, на думку Н. В. Бушної, її необхідно розглядати з урахуванням двох аспектів: 1) чи є затримання слідчою дією; 2) розмежування фактичного і процесуального затримання [12, с. 177].

В розрізі чинного КПК України 2012 р., на думку О. Цимбалістенко, правова природа затримання визначена у положенні ч. 2 ст. 176 КПК України, де зазначено, що затримання особи, яке застосовується з підстав і в порядку, передбаченому в КПК України, визначено тимчасовим запобіжним заходом [13, с. 52]. У той же час превентивний характер затримання є підґрунтям поглядів науковців, які наполягають на тому, що затримання є запобіжним заходом. Так, О. І. Білоусов характеризує затримання як запобіжний захід, що має короткочасний характер [14, с. 43], що дійсно на законодавчому рівні обмежено часовими рамками, у межах яких слідчий, прокурор зобов'язаний прийняти відповідне рішення, а саме: на протязі двадцяти чотирьох годин або повідомити особі про підозру, або звільнити її. Проте, ми вважаємо, що його можна віднести до запобіжного заходу лише у випадку затримання особи за ухвалою слідчого судді, суду.

В свою чергу, Є.І. Макаренко зазначає, що у чинному КПК України 2012 року термін «затримання підозрюваного» водночас визначається і як захід забезпечення кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК України), і як тимчасовий запобіжний захід (ч. 2 ст. 176 КПК України), і як процесуальна дія, факт і результати проведення якої фіксуються у відповідному протоколі (ч. 5 ст. 208 КПК України). Останнє визначення, на думку вченого, є неодмінною ознакою всіх гласних і негласних слідчих дій, результати яких оформлюються відповідним протоколом, у даному випадку й факт затримання особи (ч. 1 ст. 104 КПК України). Подібне неоднозначне тлумачення терміну «затримання підозрюваного» не сприяє його однозначному застосуванню органами досудового розслідування, в тому числі й процесуальними керівниками досудовим розслідуванням (прокурорами), а також не роз'яснює мети цього заходу. На підставі цього автор пропонує розглядати затримання підозрюваного у вчиненні злочину (а так само особи, яка розшукується та переховується від органу досудового розслідування чи суду, або засудженого, що вчинив втечу з місця позбавлення волі) як слідчу (розшукову) дію, бо складений за її підсумками протокол затримання, який є процесуальним носієм фактичних даних, що має доказове значення, а також відповідати вимогам достовірності, і відповідно, може бути джерелом доказів у кримінальному провадженні. Затримання як слідча (розшукова) дія, на думку цього автора, докорінно відрізняється від всіх інших видів заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів, а також арешту як самостійного виду покарання, тому що затриманню як тимчасовому запобіжному заходу притаманно як тактичний характер, так і протокольна форма фіксації [15, с. 302]. Проте, на нашу думку, автор безпідставно об'єднує завдання та мету запобіжних заходів і арешту як самостійного виду покарання. Вищезазначена дискусія викликана тим, що законодавець чітко не визначив поняття «затримання», мету та його місце у системі запобіжних заходів і в цілому у кримінальному судочинстві. Таким чином, затримання можна розуміти і як захід забезпечення кримінального провадження, і як запобіжний захід, що має тимчасовий характер (що прямо зазначено в Конституції України). Крім цього, воно характеризується як процесуальна дія, що має визначену КПК України процесуальну форму, результати якої на практиці органи досудового розслідування, в тому числі процесуальні керівники, можуть використовувати в якості джерел доказів (зокрема, складений протокол затримання відповідно до положення ч. 5 ст. 208 КПК України).

На нашу думку, складність піднятого питання обумовлено тим, що законодавцем затримання особи віднесено до заходів забезпечення кримінального провадження, які застосовуються з метою досягнення дієвості кримінального провадження. Однак, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України кримінальне провадження це досудове розслідування та судове провадження. Тобто, початковою стадією будь-якого провадження є досудове розслідування, яке безпосередньо розпочинається з моменту внесення слідчим або прокурором відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування (ст. 214 КПК України). Водночас, як свідчить аналіз положень Розділу ІІ КПК України «Заходи забезпечення кримінального провадження» всі такі заходи, окрім затримання особи, застосовуються виключно в межах розпочатого досудового розслідування або в судовому провадженні. Крім того, подальший

аналіз КПК України свідчить, що затримання особи визначено як тимчасовий запобіжний захід. При цьому назва Глави 18 має назву «Запобіжні заходи, затримання особи», що свідчить про розмежування даних процесуальних інститутів, оскільки в назві вони відділені комою. Отже, вказана законодавча неузгодженість не дає в повній мірі вести мову про ефективну реалізацію затриманою особою процесуальних гарантій, що, в свою чергу, призводить до прикладних проблем під час застосування процесуального інституту затримання.

Із урахуванням вищевикладеного можна зробити загальний висновок, що відсутність на законодавчому рівні чітко закріпленого поняття «затримання особи» серед учених призводить до різноманітного його тлумачення. Тобто, дане поняття можна віднести до оціночних понять, що, у свою чергу, призводить до прикладної плутанини застосування відповідних положень КПК України. А як слушно зазначив К. Ф. Гуценко, кримінальне процесуальне законодавство наповнене формулюваннями і термінами, практичне застосування яких неможливе без їх судового тлумачення. Учений підкреслив, що в цьому напрямі досить негативним є те, що відповідні терміни виявилися вжитими саме в тих нормах, що стосуються найбільш важливих процесуальних інститутів [16, с. 99], що стосується й процесуального інституту затримання особи.

У продовженні звернемо увагу, що на сьогодні дискусійним також залишається питання щодо визначення мети і підстав затримання. Так, Ю. В. Бубир пропонує визначати мету застосування затримання по аналогії з запобіжними заходами [17, с. 92]. Згідно положень КПК України вона полягає у забезпеченні виконання підозрюваним покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду, або знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, або незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні, або перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином, або вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється (ч. 1 ст. 177 КПК України).

Однак, аналізуючи норми чинного КПК України, які безпосередньо регламентують мету, підстави та порядок застосування затримання, мета цього процесуального заходу прямо не сформульована в ст. ст. 207-208 КПК України. В рамках даної дискусії більш поширено та детально мету затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, визначив Є. І. Макаренко. Зокрема, він зазначив, що метою затримання є прагнення отримати, дослідити та перевірити незаперечні, викривальні докази у кримінальному провадженні. При цьому затримання підозрюваного створює реальні умови для проведення слідчих (розшукових) дій по збиранню доказів, в яких є вкрай необхідною участь або присутність підозрюваного. Прикладом цього може бути невідкладне проведення огляду місця події, затримання, освідування та особистий обшук затриманої особи, що сприяє можливому виявленню у неї знарядь, предметів кримінального правопорушення (грошей, цінностей та інших речей, набутих кримінально протиправним шляхом), або тих матеріальних об'єктів, які зберегли на собі його сліди чи містять інші відомості, що може бути використано як докази, що підлягають встановленню під час досудового розслідування. При цьому, ігнорування доказової мети (використання відомостей щодо обставин затримання підозрюваного для доказування злочину та винності затриманого в його вчиненні) має розцінюватися як суттєва шкода в забезпеченні кримінального провадження [15, с. 306], що ми підтримуємо.

Виходячи із викладеного можна зробити **висновок**, на законодавчому рівні сутність процесуального інституту затримання особи тлумачиться двояко, адже його віднесено як до заходів забезпечення кримінального провадження, так і до тимчасового запобіжного заходу, що призводить до прикладних проблем визначення мети і підстав затримання особи. Відтак, ці та інші питання потребують подальшого комплексного теоретичного дослідження та наукового вивчення з метою розроблення пропозицій удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування в частині процесуальної регламентації затримання особи.

Список літератури:

1. Смоков С. М. Гарантії застосування заходів процесуального примусу у кримінальному судочинстві України: монографія / С. М. Смоков, К. Г. Горелкіна. – Одеса: Астропринт, 2012. – 152 с.
2. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999. – 534 с.
3. Ольшевский А. В. Задержание подозреваемого как мера уголовно-процессуального принуждения: автореф. дисс. ... кандид. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Андрей Витальевич Ольшевский; Московский ун-т МВД России. – Москва, 2006. – 25 с.
4. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник / отв. ред. П. А. Лупинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2009. – 1072 с.
5. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження в механізмі забезпечення прав його учасників: монографія / О. П. Кучинська. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 288 с.
6. Гуляев А. П. Задержание лиц, подозреваемых в совершении преступления: учебное пособие / А. П. Гуляев, С. А. Данилюк, С. Н. Забарин; под общ. ред. А. П. Гуляева. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1988. – 44 с.
7. Бабурин В. В. Незаконное задержание: уголовно-правовой и уголовно-процессуальный аспекты: монография / В. В. Бабурин. – Красноярск, 2004. – 196 с.
8. Тертишник В. Проблеми процесуальної форми затримання особи у кримінальному процесі / В. Тертишник // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 8. – С. 99-103.
9. Назаров С. Задержание – иное процессуальное действие / С. Назаров // Рос. Юрист. – 2003. – № 7. – С. 48-49.
10. Кудин Ф. М. Об основаниях задержания и его производстве до возбуждения уголовного дела: сборник ученых трудов [«Проблемы уголовно-проце1ссуального права»] / Ф. М. Кудин. – Свердловський юридический институт. – Свердловськ, 1971. – Вып. 15. – С. 36.
11. Борман В. І. Затримання як тимчасовий запобіжний захід / В. І. Борман // Актуальні питання кримінального процесу очима молодих дослідників: матеріали V студ. наук. конф. (Харків, 15 трав. 2014 р.) / редкол.: О. В. Капліна (голов. ред.), Д. М. Говорун (заст. голов. ред.), О. І. Бережний та ін. – Х., 2014. – 264 с.

12. Бушная Н. В. Проблемы применения мер процессуального принуждения в стадии предварительного расследования: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Наталья Викторовна Бушная. – Волгоград, 2005. – 242 с.
13. Цимбалістенко О. Проблеми прокурорського нагляду за законністю затримання особи на початковому етапі досудового розслідування / О. Цимбалістенко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014 – № 1(34). – С. 52-57.
14. Білоусов О. І. Затримання підозрюваного у кримінальному процесі України: монографія / О. І. Білоусов, С. М. Смоков. – Одеса, 2009. – 112 с.
15. Макаренко Є. І. Щодо мети затримання підозрюваного у вчиненні злочину / Є. І. Макаренко // Право і суспільство. – 2013 р. – № 6. – С. 302-307.
16. Гуценко К. Ф. Уголовная юстиция США / К. Ф. Гуценко. – М.: Юрид. лит., 1979. – 207 с.
17. Бубир Ю. В. Запобіжні заходи у кримінальному провадженні: навч. посіб. / Ю. В. Бубир, Г. І. Глобенко, О. О. Юхно. – Харків: НікаНова, 2015. – 192 с.

Лукьяненко Ю.В.
Харьковский национальный университет внутренних дел

О СУЩНОСТИ ЗАДЕРЖАНИЯ ЛИЦА ПО УГОЛОВНОМУ ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Аннотация
В данной статье анализируется сущность задержания лица по действующему УПК Украины, освещены научные позиции ученых по этому вопросу. Констатировано о законодательной двойственности процессуального института задержания, в частности отнесения его как к мерам обеспечения уголовного производства, так и к мере пресечения. На основании проведенного исследования сформулированы предложения по совершенствованию УПК Украины в части регулирования процессуального задержания лица.
Ключевые слова: задержание лица, временная мера пресечения, меры обеспечения уголовного производства.

Lukianenko Yu.V.
Kharkiv National University of Internal Affairs

ON THE ESSENCE OF APPREHENDING A PERSON FOR CRIMINAL PROCEDURAL LAW OF UKRAINE

Summary
This article analyzes the essence of detaining a person according to the current Criminal Procedure Code of Ukraine, highlights scientific positions of scholars on this issue. The author notes legislative duality of the procedural institute of detention, in particular its attribution to the measures of the criminal proceedings and to the measure of restraint. On the basis of the research, the author made proposals on the improvement of the Criminal Procedure Code of Ukraine concerning the regulation of procedural detention of a person.
Keywords: detention, temporary preventive measure, measures ensuring criminal proceedings.

НАШІ АВТОРИ

1. **Блажевіч Ірина Володимирівна** – аспірантка Інституту географії і регіональної економіки Університету Ягеллонського в Кракові
2. **Бурлачук Наталія Юріївна** – студентка Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
3. **Гороховська Юлія Ігорівна** – студентка обліково-фінансового факультету Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
4. **Гриценко Дар'я Сергіївна** – аспірантка кафедри маркетингу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
5. **Денисенко Юлія Миколаївна** – аспірант кафедри конституційного та адміністративного права Юридичного інституту Національного авіаційного університету
6. **Дмитрук Ірина Миколаївна** – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри правознавства Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського
7. **Донських Анастасія Сергіївна** – асистент кафедри маркетингу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
8. **Єрьоменко Інна Василівна** – юрист 2 класу, прокурор прокуратури Ленінського району м. Запоріжжя
9. **Зубова Юлія Андріївна** – студент Криворізького економічного інституту Криворізького національного університету
10. **Кам'янецька Оксана Володимирівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки Київського національного торговельно-економічного університету
11. **Камбур Юлія Володимирівна** – магістр Одеського національного економічного університету
12. **Кифик Ірина Іванівна** – студент Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
13. **Ківенко Інна Олександрівна** – викладач кафедри іноземних мов Одеського національного медичного університету
14. **Кровіцка Яна Анатоліївна** – студентка обліково-фінансового факультету Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
15. **Крупська Наталя Євгеніївна** – здобувач кафедри корпоративних фінансів і контролінгу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
16. **Кузнєцова Людмила Вікторівна** – доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету
17. **Курбацька Лариса Миколаївна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри маркетингу Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету
18. **Ликун Наталія Василівна** – аспірант Національного університету «Львівська політехніка»
19. **Лісковець Сергій Валерійович** – аспірант Полтавської державної аграрної академії
20. **Лук'яненко Юрій Вікторович** – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ
21. **Ляшенко Дмитро Олексійович** – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри проектування доріг, геодезії та землеустрою Національного транспортного університету
22. **Матвійчук Наталя Миколаївна** – студентка Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
23. **Мельничук Наталія Юріївна** – доцент кафедри фінансів, кандидат економічних наук Національної академії статистики, обліку та аудиту
24. **Москвіченко Ірина Михайлівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Менеджмент і маркетинг на морському транспорті» Одеського національного морського університету
25. **Нестерова Марія Олександрівна** – докторант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка
26. **Оснач Олександр Валерійович** – аспірант Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
27. **Панькевич Василь Миколайович** – кандидат юридичних наук, доцент кафедри психології, соціології та права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
28. **Пеньковський Валентин Сергійович** – аспірант Полтавської державної аграрної академії
29. **Поліщук Олександр Анатолійович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
30. **Руснак Алла Валентинівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту та фінансів Херсонського державного аграрного університету
31. **Салівончик Олена Миколаївна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки та підприємництва Луцького національного технічного університету
32. **Сєрєбряк Ксенія Ігорівна** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємства Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

33. **Сидорук Світлана Володимирівна** – кандидат економічних наук, старший викладач Луцького національного технічного університету
34. **Сова Владислава Вікторівна** – кандидат економічних наук, асистент кафедри маркетингу та реклами Київського національного торговельно-економічного університету
35. **Сокур Микола Іванович** – доктор технічних наук, професор, завідуючий кафедри маркетингу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
36. **Сорочан Вікторія Олегівна** – аспірант кафедри міжнародної економіки та туризму Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М.І. Туган-Барановського
37. **Стаднік Вікторія Григорівна** – старший викладач кафедри «Менеджмент і маркетинг на морському транспорті» Одеського національного морського університету
38. **Тафінцева Надія Станіславівна** – головний економіст-фінансист Міністерства фінансів України
39. **Телешевська Світлана Михайлівна** – викладач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету
40. **Тимченко Ліана Вікторівна** – магістр Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України
41. **Циганюк Наталія Євгенівна** – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки та підприємництва Луцького національного технічного університету
42. **Шкворченко Наталія Миколаївна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства Міжнародного гуманітарного університету
43. **Юзьвяк Ольга Осипівна** – викладач кафедри романської філології та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
44. **Юхно Максим Олександрович** – здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ
45. **Яценко Ігор Миколайович** – аспірант Полтавської державної аграрної академії

НОТАТКИ

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 6 (21) червень, 2015 р.

Частина 2

Щомісячне видання

Коректор: О. Скрипченко

Дизайн: А. Юдашкіна

Комп'ютерна верстка: Н. Ковальчук

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 25.06.2015 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 16,51. Тираж 100 прим.
Зам. 0615-32.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.